

كتاب ائتمه يى داها اويغون گئردومن كى، اونون بيرينجى حىصەسى
”بىز ده وارىق“ آدى ايله حؤرمىلى اوخوجولارا تقدىم ائدىلir.

ايندى يە قىدر ٢٥٠-دن چوخ مختلف موضوعىلار بارىدە، تارىخ
ادبىاتدان توتدۇ سياسته قىدر و ملى م موضوعىلارдан توتدۇ انسان حقلىينه
قدر توركجه و فارسجا مقالەلر يازمىشام كى، گله جىكىدە و ئۇمور اولورسا
بو مقالەلرین هامىسىنى توپلايىب كتاب ائتمه يى نظردە توتموشام.

عىن حالدا كىچمىش قرنلىرde خارجى سىاحلارين گزدىكلىرى تورك
اولكەلرinden و اونلارين ياشام طرزىيندن خاطرهلىنى و فارس شاعرلرین و
مورخلىرىن توركلىرى بارده نظرلىنى بىر كتاب بىچىمىنده حاضرلايىب
حؤرمىلى اوخوجولارين اختيارىندا قويماقى دا اونوتامايمىشام و مطلبلىرىنى
حاضرلا ماقدا يام.

بو كتابى حاضرلا ماقدا اوركىن و صمىميت لە منه ياردىمچى اولان،
اۇزۇن اىللر بويو دوست و فيكىرداشىم حؤرمىلى **اکبر آزاد** جنابلارينا
اوز تشكىر و مىت دارلىغىمى بىلدىرىپ، جان ساغلىغى آرزو ائدىرم. لطفاً
سېزىدە اوز فيكىر و تقىيدلىرىنىزى بىزىدۇ اسىر گەمه يىن.

مهر آيى - ١٣٩٢ هجرى گونش اىلى

حسن راشدی

كتاب ائتمه يى داها اويغون گئردومن كى، اونون بيرينجى حىصەسى
”بىز ده وارىق“ آدى ايله حؤرمىلى اوخوجولارا تقدىم ائدىلir.

ايندى يە قىدر ٢٥٠-دن چوخ مختلف موضوعىلار بارىدە، تارىخ
ادبىاتدان توتدۇ سياسته قىدر و ملى م موضوعىلارдан توتدۇ انسان حقلىينه
قدر توركجه و فارسجا مقالەلر يازمىشام كى، گله جىكىدە و ئۇمور اولورسا
بو مقالەلرین هامىسىنى توپلايىب كتاب ائتمه يى نظردە توتموشام.

عىن حالدا كىچمىش قرنلىرde خارجى سىاحلارين گزدىكلىرى تورك
اولكەلرinden و اونلارين ياشام طرزىيندن خاطرهلىنى و فارس شاعرلرین و
مورخلىرىن توركلىرى بارده نظرلىنى بىر كتاب بىچىمىنده حاضرلايىب
حؤرمىلى اوخوجولارين اختيارىندا قويماقى دا اونوتامايمىشام و مطلبلىرىنى
حاضرلا ماقدا يام.

بو كتابى حاضرلا ماقدا اوركىن و صمىميت لە منه ياردىمچى اولان،
اۇزۇن اىللر بويو دوست و فيكىرداشىم حؤرمىلى **اکبر آزاد** جنابلارina
اوز تشكىر و مىت دارلىغىمى بىلدىرىپ، جان ساغلىغى آرزو ائدىرم. لطفاً
سېزىدە اوز فيكىر و تقىيدلىرىنىزى بىزىدۇ اسىر گەمه يىن.

مهر آيى - ١٣٩٢ هجرى گونش اىلى

حسن راشدی

باشلانىش

سايغىلى اوخوجولار! الينىزدە اولان كتاب، اسلامى انقلابدان سونرا و
رسمى اولاراق ١٣٦٢-جى هجرى شمسى ايلينىن باشلايىب سون اىللرە
قىدر يازدىغىم توركجه مقالەلرین تقرىيأ يارىسى دىر.

بو مقالەلر، موضوعىلار اساسىندا مختلف بؤلۈملەر بؤلۈنوب و ارائە
اىدىلىمىشىدیر، بورادا مقالەلرین يازىلىش تارىخى دە مقالەلرین باشىندا
ۋئىلىپ، طبىعى كى، مقالەلرین يازىلىش تارىخىنە اساسلاناراق اونلارين
يازى شىوهسى، جملە قورولوشو و موضوعىلارلا باagli گوجلو و گوجسوز
اولدوغودا اونون يازىلىش تارىخى ايله ايلگى دە اولا بىلر؛ چونكى ١٣٦٢-
جى ايل ايله ١٣٩٢-جى ايل آراسىندا ٣٠ اىللىك بىر فاصلە وار و بو
مدت اىچىنده منىمە آنا دىلىمە يازى تجربەم چوخارىدىر. آما ائلە آنا
دىلە آز تجربەلى اولدوغوم زمان يازدىغىم يازىلارى دا گئزدىن
كىچرىپ، موضوع و يا يازى شىوهسىنە ال آپارمادان املاه قايدالارينا
اويعون اولمايان بعضى سۆزلىرى دىلىمىزىن بو گونكى يازى قايداسىندا
اويعون ائتمىشىم؛ مثلاً او زماندا يازدىغىم ”بو گونكى“ سۆزونو اصلاح
اىدىپ ”بو گونكى“ يازمىشام و بونا اوخشار بعضى سۆزلىر و قىسا جملە
قولوشلارىنى اصلاح ائتمىشىم.

توركجه يازدىغىم مقالەلرین بوتۇنلۇيونو بىرىئىرە توپلايدىقا ٥٠٠
صحىفە دن چوخ اولدو، آما بو گونكى دورومدا و كاغىذىن باھالىغى و
اوخوجولارين حوصلەسىنى نظره آلاراق بو ٥٠٠ صحىفەلىك كتابى اىكى

بوتون مادی و معنوی امکانلاریندان فایدالانماغا، اوزلليکله آنا ديلده يعني آذربایجان تور کجه سينده تحصيل آلماغا حق لرى وار.

ايراندا ياشيان تور كلرين سايينى ۳۰ ميليون و بو اولكده ياشيان فارسلارين سايينى دا ۳۰ ميليون حساب ائدرسک، قالان ۱۵ ميليون، كورد، مازنى، گيلك، لر، بلوچ، عرب و باشقۇا غيرفارس ديلده دانيشانلاردير.

هر بير ملتين ديلى او ملتين وارلىق، هويت و موجودىت سندى دير، ديلى مكتب، مدرسه و بىليم يوردلاريندا (دانشگاهلاردا) و كلاسيك شكىلدە تدريس اولمايان ملتين نه قدر نفوسو چوخ اولسا دا او ملت زمان سوره سينده فنایه محکوم اولمالى و آرادان گئتمە لى دير.

«دىلينى آللدن وئرَن ملت، اوز كىچمىشىنندن، تارىخىنندن، دىھرلى عادت و عننه لرىنندن اوذاقلاشىر»^۴ ئىلە بير ملت اوز حقيقى تارىخى، افتخارلى شخصىت لرى، ملى قەرمانلارى، دولغون ادبىيات، فولكلور و مدنىيەتىنندن اوذاقلاشاراق اوز معنوی دىھرلى يېرىنە اوز گەلرین ارائە اىتدىيگى معيارلارى منىمسە يىب باشقۇا بير هويت و قىلىقىدا اوزونو گۆسترمە يە مجبور اولا جاقدىر.

بو گونكۇ ایران اولكە سينده ياشيان ملت لر قرنلر بۇيو بو اولكە دە ياشامىش و تارىخىن آجىلى - شىرىنى خاطره لرىنى آرخادا قويموشلار، لاکىن معاصر و مۇدرن دۇنيادا و انسان حىلىنىن ئۇنم وئرىلەن بير دۈرددە، انسان حقى اساس و تەڭلىق دىير و اونون اجدادى نىن نئچە مىن و يانئچە يوز اىل قاباق بو اولكە نىن تورپاقلارينا كۈچوب گلمەسى و مىن لر و يازىلر اىل اونجە هانسى ديلده دانىشماسى اونون بو گونكۇ انسانى حقى نىن مقدارىنى تعىين ائتمەز، يالىزى شۇونىسىم و نىزاد پىستىلىك باتلاغىندا بوغولان معدود آداملار بىلە رؤيالاردا ياشايارلار!

۴- انقلاب رهبرى آيت الله خامنه‌ای، اطلاعات روزنامەسى، شنبه ۱۶ مهر / ۱۳۷۹ شماره ۲۲۰۲۹

بیز ۵ واریق

ايران كثيرالمله بير اولكە دير؛ بو اولكە دە مختلف ديل لرده، او جملە دن تورك، فارس، توركمەن، عرب، لر، بلوچ، كورد، مازنى (مازندرانى)، گيلك و باشقاب ديللرده دانىشىلير^۱، لاكن آذربایجان تور کجه سى ايلە فارس (درى) ديلى بو اولكە دە ان چوخ دانىشىلان و نفوس باخيمىندا ان چوخ جمعىتى اولان ايكى ديل دير.

۱۳۹۰ - جى هجرى گونش ايلى و ان سۇن اولكە نفوس سايىمىمى اساسىندا ايرانين ۱۴۹/۶۶۹ ۷۵ ميليون نفر جمعىتى واردىر.^۲ بو جمعىتىن يوزدە قىرخا (۴۰٪) ياخىن و يا ۳۰ ميليون حدودوندا دانىشانلارى تور کجه دانىشىلار.^۳

طبعى ديركى، بو ۳۰ ميليون تور کجه دانىشان انسانلارين، ایران داخلىندا جمعىتلىرى چوخلوغۇ اساسىندا و فارس اولكە داشلارى قىدارى، اولكە نىن

۱- بعضى لرى غير علمى شكىلدە مازنى (مازندرانى)، گيلك، تالىش و تات دىلينى، فارس (درى) ديلى نىن لهجه سى كىمى گۆستيرىلر، لاکىن بو ديللىرىن سابقسى ايراندا، فارس (درى) ديلىنندن داها يوزلر اىل قاباقلارا عايد دير و بو ديل لر هر بيرى اوزو مستقل بير ديل دير و فارس ديلى نىن لهجه سى دئيل لر. بو گونكۇ فارس (درى) دىلى، سامانى لر، غزنوى لر و سلوجوقلىر زمانىندا ایران اىچىنده يايقىنلاشىپ و يياواش - ياداش فارسلارين قدىم پەلۋى دىلى يېرىنە اوتوروب.

۲- سرشمارى نفوس و مسكن سال ۱۳۹۰، سايت www.amar.org.ir

۳- بو سايىمى ايرانين خارجي ايشلر وزيري آقاي دوكتور على اكبر صالحى ۲۸/دی/ ۱۳۹۰ هجرى شمسى تارىخىندا، توركىيەن خارجي ايشلر وزيري آقاي احمد داود اوغلو ايلە گۇروشوندە دئمىشىدیر: «پايگاه اطلاع رسانى دولت» سايتى دا اونو (۱۳۹۰/۱۰/۲۸)، ساعت ۱۶:۳۹ خېر كودو:

www.dolat.ir/nisite/fullstory/news/210715 يايقىنلاشىپ و يياواش - ياداش فارسلارين قدىم پەلۋى دىلى يېرىنە اوتوروب.

تورک، فارس، مازنی، گیلک، کورد، تورکمن، بلوج، عرب و باشقا ائتنیک لرینی یاراتمیشلار.

بوگون، ایرانین سیاسی سینیرلاری ایچینده یاشایان بوتون ملت و ائتنیک لر، دوروملاری و موقعیت‌لری ایله اویغون، جمعیت و نفوسلاری‌نین نسبتی اساسیندا اولکه‌نین بوتون مادی و معنوی امکانلاریندان فایдалانمالی و بهره آپارمالی دیرلار و هئچ بیر ملتین باشقا ملتنه و هئچ بیر ائتنیکین باشقا ائتنیکه و هئچ بیر دیلين باشقا دیله اوستونلویو يوخدور.

ایراندا یاشایان بو توپلوملارین یاشادیقلاری ائتنیکی جغرافیایی منطقه‌لرده، دانیشدیقلاری دیله جمعیت و نفوسلاری ایله اویغون، تحصیل آلمالاری اونلارین طبیعی و انسانی حق لری دیر.

طبیعی دیرکی، تورک و فارس دیلى بو اولکه‌ده اکثریت حالدا یاشایان انسانلارین دیلى و اونلارین نفوس سایلاری بیر- بیرینه یاخین اولدوقدان تورک دیلى ایله فارس دیلى بو اولکه‌نین رسمي تحصیل دیلى اولمالی و ابتدایی دن توتدو بیلیم یوردونون (دانشگاهین) سونونا قدر بو ایکی دیله درس و تریلمه‌لی دیر، باشقا ائتنک لرده جمعیت‌لری و نفوسلاری ایله اویغون، رسمي دیل یانیندا آنا دیله تحصیل آلمام حقینه مالک اولمالی دیرلار.

بئله برابر حقوقا مالیک اولما شرایطینده دیرکی، ایراندا حقیقی بیرلیک، برابرلیک، ایکی طرفی احترام و واقعی اتفاق و اتحاد یارانا بیلر.

هله اسلامدان قاباق، خصوصی ایله میلاددان اونجه یازیلان تاریخلر داها چوخ افسانه‌لره قاریشیق اولسا دا اسلامدان سونرا یازیلان و بو گونکو ایران و آذربایجان تورپاقلاریندا یاشایان انسانلارین یاشام تاریخی، تاریخچیلر طرفیندن چوخ آچیق، آیدین و مختلف دیللرده یازیلمیشلار.

غزنوی لر دؤنییندن قاجار دئرونون سونونا قدر آردیجیل اولاراق بو اولکه‌یه حُکم سورَن تورک امپراتور و سلطانلاری دئرونونده اوچ دیل، یعنی تورک، عرب و دری (فارس) دیلى بیر- بیرینین یانیندا ایشلَنمیش و گلیشمیشلار.

دُنیادا چوخ آز و نادر ملت تاپیلارکی، ایلک و آزل گوندن بیر اولکه‌نین یئرلی ساکینی اولسون و هئچ بیر ملتین بو گونکو دانیشدیغی دیل اونون آزَلدن و نئچه مین ایل قاباقدان اجدادی نین دانیشدیغی دیل اولمامیشلار.

انسانلار اجتماعی بیر موجود اولدوقدان و اوْز یاشام دوروملارینی یاخشى لاشدیرماقدان اوْترو و یا تاریخی حادثه‌لر نتیجه‌سینده، دُنیانین دوغوسوندان باتی سینا، باتی سیندان دوغوسونا، قوزئیندن گۇئئینه و گونئیندن قوزئینه مهاجرت ائدیب مختلف و چشیدلی ائل لر و طیفالارلا قوششو اولوب و بو قوشولوق نتیجه‌سینده اونلارین آراسیندا سؤزجوک آل- وئری میدانا گلیمیش و نهایت ملت‌لرین بو گونکو دانیشدیغی دیل و مدنیت یارانمیشلار.

دُنیانین نهنگ اقتصادی، سیاسی و نظامی قوه‌سینه مالیک اولان آمریکا اولکه‌سی نین ساکینلری (قیرمیزی دری لری استشا ائدەرک) يالنیز ۴۰۰ ایلدیر بو اولکه‌یه گلیمیش و بو اولکه‌ده اوْز دیل و مدنیت‌لرینی حاکیم ائتمیش و گلیشدیرمیشلار.

آرخالوژی و تاریخی آراشدیرمالار گۇستیریکی، حتى ۶۰۰۰ الى ۷۰۰۰ ایللىک تمدنه مالیک اولان و ایلک مدنیتی بشريته اهداء ائدَن التصاقی دیللی سومئرلر حکومت قوردوقلاری بین النهرين منطقه سی نین بومى و یئرلی ساکینلری اولمامیشلار^۵، بلکه اونلاردا ساکین اولدوقلاری بین النهرين و بو گونکو ایران و آذربایجان تورپاقلارینا حدوداً اون مین ایل میلاددان قاباق اوْرتا آسیدان مهاجرت ائتمیش و بو یئرلرده مسکونلاشميشلار.^۶

طبیعی دیر سومئرلردن سونرادا و زمان سوره‌سینده، مین لر و يوزلر ایل بؤيو و آردیجیل اولاراق باشقا ملت‌لر و ائتنیک لرده بو منطقه‌لرە گلیمیش و تاریخین مختلف مرحله‌لرینی آرخادا قويیوش بو گونکو كىرالملّه ايرانين

۵- «تاریخ تمدن» ویل دورانت، جلد ۱، ص ۱۹۱

۶- فریتز هومنل آلمانلى سومئرشنوناس، «آذربایجان در مسیر تاریخ ایران» ایکینچى بولوم، ص ۸۶۹
رحیم رئیس نیا

تاریخی فاکتلارا دایاناراق، تور کلر بو گونکو ایرانی قورو ماقدا حتی اوز دىلداش و سویداشلارى ايله قانلى ساواشلارا گيرميسلىر، لاکين بعضى دالى قالميش فيكيرلره مالىك اولان و ايران آدلى - اولكەنى يالنiz معىن بىر قومىت و ائتنىكىن تورپاغى و شخصى مۇلکى كىمى تصوّر ائدىنرە دئيرىك:

بىز تور کلر، بو اولكەدە ياشيان و ۷۰۰۰ ايل لىك تارىخ و تىمدتە صاحب اولان التصاقى دىللى ائتنىكىلرىن داومچىسى اولاراق اسلامدان سونرا و دۇردونجو هجرى قمرى يوز ايللىك دن قاجار دۇرۇنون سۇتونا قىدر و مىن ايل، بو اولكەدە حكومت قوروب بو تورپاق يولوندا جان وئریب، قان وئریب بو اولكەنى قورو يانلار اولموشوق و بو تورپاقدا ياشامىشىق و ياشاييريق دا.

بىز بو اولكە دە هەنج بىر مىلت و قومىتى و اونون دىل و مەننەتىنى اۆزۈمۈزدن آشاغى و يا اۆزۈمۈزدن يوخارى گۈرمۈرۈك و بوتون ائتنىكىلرە جمعىت لرى و نفوس چوخلوقلارى اساسىندا و بوتون ساحەلرەدە برابر حق قائىلېك و انسانلارين سۇي - كۈك، دىل و باشقا فرقىريه باخما ياراق بىر - بىرلىرىن يانىندا دوست و قارداش جاسىنا ياشاماسىنا اينانيريق، آما بىزلىرى بو اولكەدە يوخ حساب ائدىن، دىل و فرهنگى حقوقلارىمизا اينانما يانلارا دئيرىك:

يولو يانلىش گئتمەيىن «بىز ده وارىق!»

حتى قاجار حكومتى علەھىنە كودتا ائديب دىكتاتور پەللوى حكومتى تەمەنلىق قوران و تورك دىلى و مەننەتى علەھىنە آن قىدار و غيرانسانى يوللارا آل آتان رضاشاھ دا ايلك و سۇن خارجى سەقىرىنده و ۱۳۱۳ - جو هجرى شمسى ايليندە، توركىيە جمهور باشقانى آتا تورك ايله رسمي سياسى گۈرۈشوندە تام آذربايجان توركىجە سىنە دانىشمىش و بو دانىشىغىن فىلمى بو گون اينتئرئىت دۇناسىندا موجود دور.^٧

بو سىنلر گۇستىرىكى، كىچمەش زمانلاردا و آن آزى غزنوى لر دۇرۇندە باشلايراق قاجار دۇرۇنون سۇنونا قىدر بو اولكەدە تورك دىلى ايله فارس دىلى بىر - بىرى نىن يانىندا ايشلىميش و گلىشىمىشدىر؛ يالنiz رضاخان ايش اوستونە و حكومت باشىنا گلدىكىن سونرا و ۱۳۰۹ - جو هجرى شمسى ايلىنندە ايراندا يالنiz بىر دىلين رسمي و تحصىل دىل اولماسى و باشقا دىللرىن، اۆزلىكىله تورك دىلى نىن تحصىلى نىن ياساق اولماسى دؤلت طرفىنдин رسمي بخشنامە اوزەرىننە اولكەنىن باشدان باشىنا اعلام ائدىلىميشىدىر.^٨

٧- بو فيلم ۲۶ خىداد ۱۳۱۳ هجرى شمسى ايلىنده (۱۹۳۴ ميلادى ايل) توركىيە چكىلىپ و سۇن ايللرده (۲۰۱۰ ميلادى) اتفاق اوزەرىننە استانبول شەھرىنده و بىر كۈنهنە آتاباران تاپىلىميشىدىر. بو فيلمى گۈرمىك اوچۇن گوگل دە «آتا تورك ايله رضاشاھين گۈرۈشۈ» آدى ايله سئرج اندە بىلرسىنiz. دىئىلنلەر گۈرە بو فيلم رضاشاھدان قالان تكجه سىلى فيلم دىر كى، او دا فارسجا يوخ، دوشمنى و ضدى اولدوغو آذربايجان توركىجە سىنەدە دىر!

٨- جو هجرى شمسى ايلىنندىن بىر بخشنامە اساسىندا، ايرانىن بوتون اىالت و ولايەتىدە فارس دىلى نىن تدرىسى اجبارى و باشقا دىللرىن درس وئرىلمە سى غېرقاتونى اعلام ائدىلىدى. بو قانون ائله بىر زماندا اجرا اولماغا باشلادى كى، حدوداً ۱۳۸ ايل بو تارىخدەن قاباق و ۱۳۱۲ هجرى قمرى ده (حدوداً ۱۷۷۱ هجرى شمسى) و ناصرالدین شاه زمانىندا ميرزا حسن رۇشىيە طرفىندين ايلك مدرن و صوتى تدرىس يولو ايله، «وطن دىلى» كتابى آدى ايله آذربايجان توركىجە سىنە تېرىزىدە درس وئرىلىدى.

۱- کیمیک

۱۳۷۲- جی ایل تهران گوندھلیکلری نین یازدیقلارینا اساسلاناراق

تهران جمعیتی نین بئش دن اوچ حصەسى تورك دىللی عايىله لرە منسوب دور. طبیعى بير حالدا پايتختى نين ياريسيندان آرتىق جمعیتى تورك دىليندە دانىشان اوڭىكە مسئوللارى نين بو جمعىت قارشى سيندا معين و ئىفيهلىرى واردىر.

باشقۇ سۆزلە دىسە ك بىر اوڭىكە نين تارىخ بئيو دوشمنلەرن قۇرۇنوب ساخالاتىلما چتىن لىگى نين آن آزى ياريسىنى عەھدە سىنە آلان جمعىتىن دە، اوز اوڭىكە مسئولارىندان منطقى اىستە كلرى واردىر. بىر اوڭىكە نين بودجە و امكانانلارىندان فارس دىلى نين انكشافى، اوتون دوز يازىلىپ اوخونماسى و يابانجى كلمەلردن تميزلەنمەسى يۈلۈندا صرف ائدىلىرىسى، آزى هەمین مبلغ و بۇدجە قىدرى آذربايجان توركىجە سىنەن انكشافى، اوتون مكتب- مدرسه لرده تدریس ائدىلىمىسى، اوتون يابانجى كلمەلردن سىلىنib تميزلەنمەسى و نهایت دوزگون جملەلر قورۇب راديو- تىلوىزىوندان دانىشىلماسى يۈلۈندا استفادە دىرىنمالى دىر.

فارس دىلى ايلە اسلام هدفلىرىنى ايراندان خارج، ايگىرمى- ايگىرمى بئش مىليون جمعىتى اولان دىرى دىللى افغانستان و تاجيكتانا يايماق مۇمكىن دورسە تورك دىليندە اسلام ھەدفلرىنى اوتوز مىليون ايران تورك لرىندن علاوه ۱۲۰ مىليوندان چوخ آللى مستقل تورك مملكتلىرىنى و ايگىرمى- اوتوز مىليونا ياخىن «يارى مستقل» تورك اوڭىكە لرىنى يايماق مۇمكىندور.

تورك دىلى چىن اوڭىكە سىنەن توئىتاراق، شرقى اوروپا اوڭىكە لرىنى قىدر يايىلمىشدىر. اسلام ھەدفلرىنى يالىز ايران، افغانستان و تاجيكتان چىرچىوه سىنەن محدودلاشدیرماق راضى ائدىلىمەزدىر. باشقۇ طرفدن اىسە جمعىتى نين ياريسىنى تشكىل ائدەن مسلمان ھەموطنلىرىمىزىن دىلىنى، مەنتىتىنە لاقيد قالماق دا مۇمكىن بىر ايش دېيىلدىر.

دەيل مىسەلەسى بىر ملّتىن معنوی وارلىغى، شخصىتى و هوىتى دئمەكدىر، اوئنا لاقيد قالماق او ملّتە لاقيد قالماق معناسىندا دىر. ايران داخيلىنده مۇختلف

گلين بىز ۵۵ دىلىمىزى قوروياق

۱۳۷۵ / ۲ / ۲۶

بو گونلر راديو- تىلوىزىون و مطبوعاتدا، فارسجانى قۇرۇياق (فارسى را پاس بدارىم)، ائله يازما ياق بئله يازاق، فارس دىلى نين سەمينارى، فارس دىلىنى تىمىز دانىشاق، فارس دىليندەن غېر فارس سۆزلەرنى سىلەك، فارسى دىلىنى دۇييا نىچە يياق و باشقۇ فارس دىلى مۇضۇعەلارىنا تىز- تىز راست گلىرىك. بئله مۇضۇعەلارىن يانىندان سادە جە كېچىرسەك، آرتىق بىر دىلىن يابانجى كلمە و سۆزلەرن تميزلەنمەسى و اوتون توسعە و انكشافى نظرىمىزىدە يېرلە بىلە.

بو مىسەلە اوزلىويوندە اوپقۇن و يارارلى بىر مۇضۇع دور. دئمەلى فارس دىلى نين انكشافى و تميزلەنمەسى يۈلۈندا خاص برنامەلر اىرەلى سورولمەكىدە دىر. البتە بئله بىر فۇرمۇل حاضرلانيپ اىشە آپارىلىرسا طبىعى كى، بىزىم دىلىمىزە بئله بىر نسخە لازم دىر، چونكۇ ھە زمان و ھە يېر دە ۲+۲ او لار ۴.

فارس دىلى نين انكشافى و دۇيىا سویە سىنە قالدىرىلماسى و يابانجى سۆزلەرن سىلىنەمىسى و اوتون تميز دانىشىلماسى ھە بىر فارسین آرزو و اىستە يى اولورسا، اسلام دۇياسى نين اوچ مەھم دىليندەن بىرى سايىلان توركىجە مىزەدە بئله طرح و بئله برنامە لازم دىر. يعنى طبىعى بىر حىس اولاراق، ايران داخيلىنده اوتوز مىليوندان بلکە چوخ نفوسو اولان ايران تورك لرى اىسە بئله حقوقا مالك دىرلر. ايران تورك لرى فارسلىرى كىمى دىللىرىنى سۋىر و اوئۇ قۇرۇماق، يابانجى سۆز و كلمەلردن سىلەمك و تميز دانىشماق و دۇيىا سویە سىنە چاتدىرى ماگى آرزو لا يېرلار.

انسانلارى بىر فرهنگە تابع ائتمك اولماز

دى آيى ۱۳۷۹

بو جمله، كىچميش فرهنگ و ارشاد اسلامى وزيري و بو گونكى ملتلىرى آراسى تمدىن لر دانىشىغىنىن رئيسى دوكتور مهاجرانى آغزىندان سؤيلەنلىميشدير.

توركجه يازدىغىمىز بو جمله، فارسجا «انسانها را نمى توان تابع يك فرهنگ كرد» دوشنبە گونو دوكتور مهاجرانى طرفىندن اوستراليانىن فرهنگ و قومىتلىرى وزيرينه خطاباً دئىلىميش و چهارشنبه گونو ۲۱/۷/۲۱ تارىخىنده مطبوعاتدا چاپ اولموشدور.

دوكتور مهاجرانى اوستراليانىن فرهنگ و قومىتلىرى وزيرى ايله گۇروشىنده، اوسترالىدا مهاجر حالىندا ياشايىان ايرانلىلارين فرهنگ و مديتىتلىرىنин قورنماسىنا قايىغى گۆسترمىش و اونلارين فرهنگى هويتلىرىنىن قورۇنوب گوجىلەنمەسى اوچون اوستراليا دئولتى ايله تام امكداشلىق ائتمە يە حاضرلىغىنى يېلىدىرىميشدير.

عطاالله مهاجرانى بو گۇروشده آرتىرىمىشدير: «مهاجر حالىندا ياشايىان انسانلار اوز شخصىت، فرهنگ و تمدىلىنى قورۇماليدىرلار و انسانلارى بىر فرهنگە تابع ائتمك اولماز» مهاجرانىنىن بو سۈزلەر گۆستەر كى، ايندие قىدر طۇمارلار امضالايب، جمهور رئيسە گۈنەدەرىب مُختلف يازى و مقاالتىرىدە اوز دىل، فرهنگ و هويتلىرىنى قورۇيوب باشقابىر فرهنگە تابع اولماماق اوچون اولكەنин اساس قانونون ۱۵ و ۱۹ - جو مادەسىنىن اجراسينا متىسل اولان اوتوز مىليون تورك دىللى انسانلارين آيدىن و ضىالىلارىنىن اىستكلىرى نە قدر لازم و ضرورى ايمىش!

آما نەدنسە بو اوتوز مىليون انسانلارين اىستكلىرىنە تەمدىتلر دانىشىغىنىن بانىسى خاتمى جنابلارى و نە اوتون اوچ ايل يارىم فرهنگ و ارشاد وزيرى

دىل و لهجهلرده دانىشىليرسا، ايکى اساس و مهم دىلده (تورك و فارس) دانىشانلار اوتون جمعىتى نىن چوخونو تشکيل ائدىرلر. ایران توركلىرى فارس دىلينى مكتب - مدرسه و دانشگاھلاردا اوئيرەنير و اوز فارس وطنداشلارى ايله علاقە ساخلاپسا، طبىعى حالدا آذربايجان توركجهسىنى مكتب - مدرسه و دانشگاھلاردا اوئيرەنib تورك وطنداشلارى ايله علاقە ساخلاماق فارس دىللى لرىن بۇرجودور. دۇستلوق، قارداشلىق و مەجىت بىر طرفلى يوخ اىكى طرفلى اوئلمالى دىرا!

دۇخسان مىنه جمعىتى چاتمايان ایران ارمى لرىنىن دىلى اولكەمېزدە ابتدايى، اورتا و عالى مكتب لرده تدريس ائدىلىرسە، اوتوز مىليون نفوسا مالك اولان مسلمان توركلىرىن دىلىنىن ایراندا حتا ابتدايى مكتبهدە تدريس ائدىلمەمهسى دوزگون بىر منطق و سياستە اویغۇن اولان اىش اولا بىلەم!

طاغوت دۇرونده بىردىلى اوستون توپ باشقادىلەن تحقىر و توهىنى تشويق ائدىلىرىسىنە اسلام حاكىيەتىنە قران آيەسى نىن حكمو اساسىندا هەچ بىر دىلەن و نژادىن بىر- بىرىنە اوستون اولماماسى اساس توپتۇلموشدور. آذربايغان توركجهسى ديوان لغات التورك و دە قورقۇد كىمى مىن ايل لىك دۇنيا شەرتلى ابدى ياشايىان ارثە مالك دىر. اوتون دىل قايداسى، دۇنيا دىل لرىنىن قايدا- قانۇنلارىنىن اون سىراسىندا دۇرور.

ھر بىر ایراندا ياشايىان تورك، آنادىلينى فارس دىلى ايله ياناشى مكتب و مدرسه دە اوئيرەنمك، اوتو راديو- تىلوiziوندان انكشاف ائتدىرەمك و بو دىلەن تىاتر و سينما سالۇنلاريندا ھونر گۆسترمىك اىستە بىر اىستك طبىعى و قانۇنى بىر اىستك اوularاق اوتوز مىليون نفوسا مالك اولان ایران توركلىرىنин انسانى و اسلامى حقى دىرا!

وطن امکانلاریندان محروم ساخلايip سيخينتیدا قويوب آلچاق توتماقلا
وحدث ياراتماق اولماز!

بيز عايىلەدە، بير اۋوولادىن تربىيە و تحصىلى اوچون بوتون عايىلە
امكىانلارينى اوْنۇن اختيارىندا قويوب، اوْتا محبّت ائدّىب عالى تحصىل
قازاندىرماق اوچون دائما اوْنۇن فكىرىنده اولوب باشقا اۋوولادارين تربىيە و
تحصىلينه ابتدائىي حددىيندەدە توجه ائتمە ين عايىلە ايچىنده، صىميمىت و بىرلىك
ياراتماق ممكىن دئىيل.

يالىز ایران نفوسونون ۳۵ - ۴۰٪ حصەسى نين آنادىلى اوْلان فارس دىلى
يۇخ، بىر اۆلکە جمعىيەتى نين ۹۸٪ اينامىنى تشکىل ائدەن اسلام دىنى ایرانلىلار
آراسىندا محكىم و معنوى بىر وحدت عاملى دىر؛ نىچە كى، انقلاب رھبى
آيت الله خامنه اى ۷۹/۴/۱۹ تارىخىنده اۆلکەنин مسئۇل مقاملارى ايلە
گۈرۈشۈندە دئىشىدىر: «عامل وحدت ملت ایران زبان فارسى نىست، دىن
اسلام است، همان دىنى كە در انقلاب و نظام اسلامى تجسم پىدا كردد...»
ایران ملّتى نىن وحدت عاملى فارس دىلى يۇخ، اسلام دىنى دىر، همان دىن
كى، انقلابدا و اسلام نظامىندا اۋزو نو گۈستەر مىشىدىر...»^۹

اوْلان و بوگۇنلۇر تەمدىنلەر دانىشىغى نىن رئيسى، مهاجرانى جنابلارى بىر گۆز
اوْجو اىلەدە بىلە باخمامىشلار!

لاكىن بو گون همان مسئۇللار اوستراليا اۆلکە سىنەد ياشايان بىر نىچە يوز
و يانىچە مىن ايرانلى نين (سيز اوخويون فارسين) فرهنگ و مدنىتلىرى نين
قوْرونوپ و حتا گوجلنە سىنە بىر قدر ماراق گۇستىرير و اوستراليا دؤلتى ايلە
هر جۇر امكىداشلىق ائتمە يە حاضر لىقلارىنى بىلدىريرلار!

عطالە مهاجرانى نين بو سۆزلىرىنەن اوچ گون قاباق، جمهور رئيس سيد
محمد خاتمى، «فارس دىلى، ایرانلىلارين وحدت دىلى دىر» جملە سىنى
سۆزلىھىشىدىر. بىلە بىر جملە پەھلوى حاكمىتى رؤيالارى ايلە ياشايان پان
ايرانىستلر و شۇونىست لرە ياشىل چىراق اوْلاراق اكثىرىت اوْلوب اقليت
حقوقونا مالك اوْلا بىلە ين ایران توركىلىرىنى سۇينىدىرمه مىش و فارس دىلى
اوْلمايان باشقا ایرانلىلاردا دا بىر هدىيە گىتىرمە مىشىدىر!

ایران اۆلکەسى كىرالملە بىر اۆلکە دىر، بىر اۆلکە دە چىشىتلى دىللر
ملىتلى آراسىندا دانىشىلىر. اۆلکەنин بوتون امكانلارى فارس دىلى نىن
اختيارىندا قويولسادا باشقا دىللر دە اۆزلىكىلە ایراندا نفوسلارى
فارس لاردان چوخ اوْلوب ۱۵۰ مىن نفر ارمى قدرى اوْز دىل لىرىنە تحصىل
آلا بىلە ين توركىلر، دىللر ينى فارس دىلىنىن آشاغا گۈرمۇر و فارس لار
قدرى اوْز دىل لىرىنەدە اۆلکە امكانلاريندان فايدالانماغا و ابتدائى دە توُتىدۇ
دانشگاها قدر تحصىل آلماغا حقلى گۈرۈرلر، بىر ملىتلىر اوْزلىرىنى فارس
وطنداشلاريندان داها اسکى ایرانلى و دىللرىنى فارس دىلىنىن داها ساپقەلى،
دۇلغۇن و قانۇنلو گۈرۈلر.

فارس دىلى، وطنلىرى بىر اوْلوب دىللرى فرقلى اوْلان ایران ملىتلىرى
آراسىندا ارتباط دىلى اوْلا بىلە آنجاق هېچ زمان وحدت دىلى اوْلا بىلەز. چوخ
ملىتلى و چوخ دىللى بىر اۆلکە دە وحدت ياراتماق اوچون اوركىلرە حاكم
اوْلان بىر عاملە احتىاج وار؛ بىر دىلە بوتون امتيازلارى و ئىرېپ باشقا دىللرى

9 - «كىيەن» گوندەلىگى، پىنجشنبە ۲۳ / ۴ / ۱۳۷۹ ص ۶۹، ۱۶۸۴۸ - جى نومرە

هله قوى قالاق بلكه بير يئره چاقدى بو كند " دئيه ، او奴 يئر او زوندن سيلينمكден قورو يوب ساخلاميشلار !

كند آداملاريندان من كيمى تهرانا و باشقافارس شهرلرينه كؤچوب -
گئدنلىرى سايا - حسابا سالساق اوچ - دئورد كند قىدارى بو شهرلده
ساكينلهشىب و اوژلرى فارسلاشما مقامينا نايل اولماسالاردا اوشاقلارى بو
يو كسىك مقام - مرتبى يە چاتىلار !!

آما من ده نئجه دئيرلر : " اوينايىب - گولورم ، اويناشيم ياديمدان
چىخمير " مثلى كيمى بو كندىمiz ياديمدان چىخمير كى چىخمير ! .....
چوخ گئوتور - قوى ائله ديم ، دئديم ۳۵ ايلىدىر بو باشى باتمىش تهراندا
ياشاميشام، بئش - اون ايل داهما ئومروم اولسا بئله سونو قىير ائوى دير ؛
دوزدوز اولنلن سونرادا كندىمiz دفن او لماغا وصىت ائتمىش ، آما بو
تهراندا ائله " بهشت زهرا " آدىنى داشيان قېرىستانلىقىدا تورپاغا تاپشىرىلىسام
نه عىيى او لار كى ؟

آما گئوردوم هر ايسته گىمدن كىچىم بئله، قېرىمین اوستونون
توركجه يازىلماسيندان واز كىچە يىلمەرم.

" بهشت زهرا " قېرىستانلىغىندا توركجه قېيرداشى يازىلماغا اذن وئيرىلمز
كى !

هله چوخ زرنگ اولوب اولمه مىشىدن قاباق، وزىر - و كيل - جمهور
رئيس يانينا گئدىب اوزل مكتوب آلىپ قېيرداشىمى توركجه يازدىرماغا اذن
آلسامدا، قېيردەد دىرىلىك زمانى كيمى منى راحات بوراخما ياجاقلاركى !
قېيردە ده فارس اولولرلە قونشو اولدو قومدا، اونلارين قوهوم - اقربالارى
گلېب اولولرى نين مزارينا باش چكىب، اولو روحونا فاتحه - ياسين او خويان
زمان گئزلرى توركجه يازىلمىش منىم قېيرداشىما دوشدو كده ، فاتحه -
ياسين او خوماغى اونودوب قېير ائۋىندا ده روحوما زەھرلى - زەھرلى لطيفه -
جوڭ ياغدىرماغا باشلا ياجاقلار !

اۇلومومە سئوينيرم !

۱۳۸۳/۱۰/۲۴

" اۇلومومە سئوينيرم " بو سۆز يقين كى ، چو خلارينى شاشира ييلر ؛ آما، اينانىن كى، منىم بو دئىدىيگىم قىسا جمله ، ايناندىغىم بير گئرچىكدىر .
۱۵ ياشىمدان دوغولدو غوم كندىمiz دن آيرىلاندان بو گونه كيمى ،
گئردويوم يوخولارين يوزه دوخسان بئشىنى كندىمiz ده گۈرمۇش؛ ائله ايندى ده
گئورورم ! اۇلندن سونرادا بو كندىدە دفن او لا جاغىما ايندى دن
سئوينيرم ؛ لاپ ائله ايكى - اوچ ياشلى بير او شاق ، او يونجا قدان
سئوينن كيمى ؛ آخى او زامان ، ابدى ياتا جاغىم يئرین گون چىخانى
، گون باقاتنى ، گونتىي و قوزئىي آذربايچان او لا جاق . يعنى مەربان
آذربايچان آنانىن قوجاغىندا ابدى او لاراق راحاتلىقلا ياتا جاغام !

بئله خيال ائتمە يىن بىزىم كند " توقلى لوشا تو " كندى كيمى دير، يوخ.
اونون قىرخ دان چوخ ائوى يوخدور ، او زودە چىك كرپىجىن ؛ ائله لاپ
گئردويونوز آذربايچانين باشقاف كندلىرى كيمى، بلكه ده او كندلىرىن
يوخسوللاريندان بىرى!

سون ايللرده ، بير نئچە ائو ، قىرمىزى كرپىجىن - سىمنت دن تىكىلىپ ؛
مدرسه سى - درمانگاهى دا ائله قىرمىزى كرپىجىن دير ؛ آنجاق بونلارين هئچ
بىرسى منىم ۱۵ ياشىم او لان زمان يوخ ايدى . ۳۵ ايل بوندان قاباقلا بو گونكۇ
كندىمiz ده چوخ شىلى دىگىشىب ، حتى آداملاarda ، آما بىر شىئ ثايت قالىب ،
اودا كندىمiz بىن قىرخ ائوى دير !

۳۵ ايل بوندان قاباق بو كندىدە قىرخ ائو وارىدى ، ايندى ده قىرخ ائو وار
! هله بو كند چوخ شانسىلى كندىدە كى ، ساكىنلىرىندا بوتونلو كله بو شالما يىب
چو خلو آذربايچان كندلىرى كيمى !

بو قىرخ ائولى كندىن ساكىنلىرى نين چالىشىمى ايله ، سون ايللرده
دؤلت طرفيندن بو كندە " بخش موران " امتيازى عنایت اولدو قدا ، بىر عده :

هئچ اولمازسا، اولندن سونرا ابدي ائوده راحات یاتیم دئیه، کندیمیزده دفن اولماگی وصیت ائتدیم! قیرداشیمین دا آنا دیلده یازیلماسینا هله لیک، کندیمیزده عیب-ایراد توتان یوخدور؛ لاکین ایللر اوتوب دئوران کئچیب و منیم اوره ییمده دویونلهن آرزولاریمین دویونلری آچیلماسا و آنا دیلیمیزین یاساق آلتیندا قالماسی دوام ائدرسه، گلیب کندیمیزده قیرداشلارینی فارسجا یا چویرمک ایسته‌سەلر، هئچ اولمازسا قیبر ائویندە اوز هویتمله یاتیم دئیه، اونادا فیکیرلشیشم:

"آنا دیلده بیر کیچیک داش یازدیریب جسمیمله بیر لیکدە قوللاریمین آراسیندا قیبر ائوینه تاپشیرماگی وصیت ائدیرم!" ■

اوْتُوز میلیون "تراختور"

۱۳۸۸ مهر ۸

بو گونلر "تیم تراکتور سازی" یئرینه "تراختور تیمی" داها چوخ آذربایجان ملتی آراسیندا آغیزدان - آغیزا گزیر. اگر ۹-۸ ایل بوئندان قاباق فارس دیللى لر "تراختور" سۆزونو آذربایجان فوتبال تیمیندن طرفدارلیق ائدەن لرین دیلیندن استهزا و مسخره ایله دئمک لە اوْتلارى آلچاقلاتماق ایسته بیرلدیرسە، بو گونلر "تراختور" سۆز بیر گوج عنصرینه و ۳۰ میلیوندان چوخ ایراندا یاشایان تورکلرین سیمگەسینه چئوریلمیشدیر!

هئچ بیر کیمسە حدس ووْراییلمىزدى کى، تراختور فوتبال تیمی ۸ ایل فارسجا آدلانان لیگ برت (سوپر لیگ) آراسیندا قالیب يئنى دن سوپر لیگ سویەسینه گلیب چاتاندان سونرا بو قدر طرفدار تاپسین!

ایکى هفتە قاباق، تراختور ایله استقلال تیمی نین مسابقه سینى تبریزین "سنهند" استادیوموندا چوخلارى من کیمی جانلى اوْلاراق تلویزیوندان ایزلەدى. ۷۰ مین نفردن چوخ آذربایجان اوستانلارى، تهران و حتا ایرانين اوْزاق شھرلریندە یاشایان تورکلر بو استادیوما گلیب اوز سئودىگى تیمی، یعنى تراختور تیمینى، اوْبىونۇن ایلک باشلانىشىندا سۇنۇنا قدر تام اوركىدن تشویق ائتدىلر، بوئۇنۇن هر کس اوز گۆزو ایله ياخىندان گۆردو و يا تلویزیوندان ایزلەدى!

بو تشویق لرى، يالنیز عادى بیر فوتبال تیمیندن طرفدارلیق ائتمک کیمی يوخ، بلکە اوْنۇ آذربایجانلىلارین و ایراندا یاشایان بوتون تورکلرین اوز وارلیق و هویتلىریندن مدافعه ائتمەگى کیمی دگرلندىرمه لىيىك.

ایندىھە کیمی، چوخلاریندا بىلە بیر تصور يارانمىشىدى کى، ایراندا يالنیز ایکى فوتبال تیمی نین، یعنى پرسپولیس ایله استقلال تیمی نین چوخ سايدا و

دوغما دیلیمیز و وجدان بور جوموز

۱۳۸۹/۳/۲۰

هر بیر ملتین دیلى او ملتین وارلىق و موجودىت نشانهسى دير. ديل دئدىكده يالنيز بو گونکو گونئى آذربایجانين راديو - تلوiziyon مرکزلرىنده دانىشىلان اوزدن ايراق تور كجه يوخ، دیلیمیزین قايدا قانونونا اوىغۇن اصىل و دوزگون تور كجه مىزدن عبارتدير. بعضى لرى ، ديلدن پاسدارلىق ائتمك ("فارسى را پاس بداريم") و ديلين يابانجى سۆز و كلمه لردن قورونماسىنى آنجاق فارس ديلينه لازم و واجب گۈرۈر و بو نۇسخەنى باشقا دىللەر يازماقى مصلحت گۈرمورلر !

حتى اوزون اىللر بويو خارجە اولكە لريندە او جۇملەدن آمرىكى و انگلستاندا ياشايان فارس دىللى لرىن اوشاقلارى ، فارسچانى سلىس دانىشا بىلەمە يېپ و ياشادىقلارى اولكە لرىن لهجه سىيندە دانىشاندا، فارس آيدىنلارى يئرى- گۈيي بير- بىرىنە تىكىر و بئله بير فاجعە نىن ! ئىچە قاباغىنى آلماق اوچون مىن بير پروژە و پراگرام حاضيرلاماق فيكىرينه دوشورلر ؟ آنجاق بىزىم معصوم اوشاقلارىمېزىن اۋز اولكەسى و اۋز يوردوندا دوغما آنا ديلىنده يازىپ - او خوما حاقيىندا محروم قالماسىنا بو باصطلاح آيدىنلار نە اينكى افسوس يئمير و بير گۈز او جو ايلەدە باخميرلار؛ دئموكراسى دان مدافعە ائتمك قىشقىريلارىدا دىنيا انسانلارى نىن قولاغىنى باتىrir !

بو مملكت ده چوخ اقليت ساييلان و حتى چو خلارى نىن يانىندا ، ديل يوخ ، لهجه ساييلان و قزوين شهرى نىن تاكسitan منطقە سىيندە آز بىر عدە نىن دانىشدىغى تات ديلينه "تات دىلى سئمينارى" (سمىنار زبان تاتى) قويولور و بو ملتىن پولو ايلە خارجى اولكە لردنده " تات دىلى متخصصى " بو سمىنارا دعوت ائدىرلر (تهرانين كانال ۱ تلوiziyonونون ساعات ۱۴ خبرى، ۱۴ / آذر / ۱۳۷۸) ولى بو اولكە ده ياشايان ان آزى ۳۰ مىليون تورك

ايرانىن هر يئرينده و هر شهرىنده طرفدارلارى اولا يىلر و بو ايڭى فوتبال تىمىنندن باشقا هئچ بير تىمە بو قدر طرفدار تاپىلا بىلمىز، لakin ۸ ايلدىن سۇنرا تراختور تىمىنىن سوپر ليگە يئنى دن يوكسلip اينانىلماز سايida طرفدارا صاحب اولماسى بوتون معادله لرى دەگىشىدی.

گۈرەسن تراختور تىمىنە ۸ ايلدىن سۇنرا بو قدر طرفدارىن تاپىلماسى نىن اۋزلى بير آنلامى وارمى؟ بو سۇرغۇنون جوابى نە اوْلورسا اوْلسۇن، لakin بىر گئرچەك وار :

آذربایجاندا و ايرانين چەشىتلى بؤلگە لرىنده ياشايان تۈركلەر، داها اۋزلىنە و اۋز هويت و وارلىقلارينا حقارت گۈزو ايلە يوخ، افتخار گۈزو ايلە باخىرلار !

و بۇ گون، بو هوىتىن بىر پارچاسى اولان تراختور فوتبال تىمىنندن وار قوهلىرى ايلە طرفدارلىق ائتمك بو مسئلە يە آيدىن دليل دير.

ايکى هفتە قاباق حدودوندا، تېرىزىن سەندە استادىيەموندا و تراختور ايلە استقلال آراسىندا كىچىرىلىن مسابقه دە حاضر اولان ۷۰ مىن نفردن چۈخ تراختور تىمىنىن قىزغىن طرفدارلارى و استادىيەمون بىر طرفى ياشا... سىن و باشقا طرفى آذى... بايجان شعاري وئرمىكلە هر شئى آنلاشىليردى.

لakin بو مسابقه دن سۇنرا تراختور تىمىنىن ۲۰ مىليون تومن جريمە اولماسى دوشوندورجو ايدى. گۈرەسن هئچ تصور ائدە بىلەمە دىكلىرى و بو قدر طرفدارى گۈرن بعضى لرى باشقا جورە دوشۇنورلر، يۇخسا طرف سىز بىر قضاوەت اساسىندا بو جريمەنى ايرەلى سورەمۈشلر ؟

آذربایجان و موغان سفرینده آذربایجان تورکلرینی ده "آریایی خالص !" آدلاندیرماغا اصرار اندیردی و بو جمله سیندنده چوخ لذت آپاریردی !
بو اولکه ده تورکلر ، نفوس باخیمیندان ، نسبی اکثریته مالک اولاراق و
دیلیمیز دُنیانین ان قانونلو دیللریندن بیری اولارکن و بو دیلده مین ایلدن بو
گونه قدر دگرلی مکتوب اثرلر یازیلديغى حالدا اونون دُنیا سویه سینده
تانييسيش ادبى اثرى اولان "دده قورقود" کتابىندان و بو کيتاين ۱۲
داستان و بو يوندا دالغالانان محبت موضوعىلارى ، انسانلارين برابر حقوقا
مالك اولمالارى ، قادرلارلا كىشى لرىن ارزش و اعتبار باخیمیندان بير سویه
ده و حتى بعضى داستانلاردا قادرلارين مبارزه میدانلاريندا كىشى لره اوستون
گلمهسى ، ار ايله آروادىن بير- بيرلىنه وفادارىلغي و حتى بوگونكى مترقى و
مدنى دُنیانين معيارلارينا اويفعون انسانى - اخلاقي موضوعىلار بو کتابىن
داستانلاريندا دالغالاناركىن ، ايرانين راديو - تلوiziyon ، درس كتابلارى و ملت
بودجهسى ايله چاپ اولان سرتاسرى مطبوعاتىندا بير جمله ده اولسون بئله ،
دده قورقود كتابىن متنىندن سۆز آچىلمىر ، لاكن ملت بودجه سى ايله
حاضيرلانان راديو - تلوiziyon برنامە لريندن توتدو گوندەلىك مطبوعات ،
درس كتابلارى ، سينما موضوعىلارى ، تياتر و يوزلرلە جمعى رسانە رىدە ،
حکيم ابوالقاسم فردوسى نين " كە رستم يلى بود در سىستان منش كردىمش
رستم داستان " افسانە سى ، ايکى - اوچ ياشلى اوشاقلارىمېزدان توتدو ۷۰ -
۸۰ ياشلى انسانلارىمېزىن بئينىنه هر گون سوخۇلماقدادىر !

بعضى لرى ائله تصور ائديرلر كى ، بو مملكت ده يالىز فارس ياشايير و
يا ايران آدلى اولكە يالىز فارسلارا عايدىر و فارس دىلى و مدنىتىندن باشقا بو
اولكەدە هئچ بير كىمسەنин دىل و مدنىتىندن سۆز آچىپ و مملكت
امكانلاريندان فايدالانماغا حقى يوخدور !
آما كىمسە بئله فيكىرلشرسە و ايراندا ياشايان غير فارس ملتلىرى و
اونلارين دىل - مدنىت ، تاريخ ، فولكلور ، هويت و وارلىقلارينا اعتناسىز

ديلينده دانىشان انسانلارين اوز شخصى هزىنە و امكانلارى ايله بير آخسام
چاغى موسيقى و شعر مراسىمى كىچىرمە يە الڭىن- ساجا كىچىپ ، فاسلار
دئىشىك " هفت خوان رستم دن كىچىندن سونرا " بير گون مراسىمە قالاندا
اونو لغو ائديرلر !

او زدن ايراق بير عده ادعالي فارس آيدىنلارى ، دُنیا دئموكراسى سيندان
دانىشاندا اۋزىزلىنى ان دئموكرات و مدنى آدام كىمى گؤستريرلر ، لاكن بو
دئموكراسىنى اولكە ايچىنده فارس دىللى اولمايانلارا اىستەيندە ، و انسانلارين
ان ايلكىن حقى سايylan يعنى آنا دىلده تحصىل آلماق مسئله سىنە گتىرنە
آشيرى شوونىست لر سىراسىندا دايانيڭلار !

بئله بير مسئله ايله تام ايلگىلى ، سيد محمد خاتمى ، ايرانين كىچمىش
جمهور رئيسى نين ، " مدنىت لر دانىشىغى " (گفتگوى تمدنها) موضوعىسو
آيدىن بير دليل دير ؛ خاتمى جنابلارى دُنیانين بوتون دىل و مدنىتىنە تام
حؤرمەت و سايقىسىنى گوستردىكە، دُنیا سویه سيندە آدى دىللرە دوشدو و
آقاي خاتمى نىن دئموكرات و آيدىن فيكىرلى بير سياستچى اولدوغۇ هر
گون تبليغ اولوردو ؛ لاكن همین آدام ، ايران داخيليندە غير فارس دىل و
مدنىت لرينه بير گۈز اوچو قىدرە باخىب قايغى گؤسترەدى و ايراندا فارس
اولمايان دىللرین مكتىلرەدە اوخونماسى اوچون ايران اساس قانونون ، سىنيق -
سالخاق ۱۵-جى مادە سىنى دانە اينكى اجرا ائتمە دى بلکە داها چوخ اصرارلا
دئى " فاس دىلى ايرافلىلارين وحدت دىلى دير !!

بو جملە نىن معناسى بودور كى ، ايراندا باشقا دىللرە يازىپ - او خوماغا
كىمسە نىن حقى يوخدور ؛ چونكى بو ايش وحدتى پوزار !!
جناب خاتمى اوزو سيد اولاراق و سيدلرین سوی - كۆكۈ ۱۴ معصومە و
عرب و سامى سوی - كۆكۈنە چاتماسينا هئچ بير شىك و شوبەھ او لمادان و
سامى لرين ، باصطلاح آريايى سوی - كۆكۈايلە هيچ بير باغلىلېغى او لمادىغى
حالدا ، خاتمى جنابلارى ، اوزونو آريايى سوی - كۆكۈندن گؤسترەرك

آنا دیلینی سئومک، بو دیلده تحصیل آلیب ، یازیب یاراتماق و اونو انکشاف ائتدیرمک طبیعی بیر دویغو و حقدیر ؛ کیمسه ده بو دویغو اولمازسا یقین کی او انسان خسته دیر و حکیمه مراجعه ائتمه لی دیر؛ یا دا بئله بیر کیمسه ، دیلینی، هویتینی و مدنیتینی تحقیر ائدئلرین قارشیسیندا مقاومت جرأتی اولمادیغينا گؤره اوز دیلیندن و مدنیتیندن مدافعه ائتمک یئرینه، زهرلى جریانلارا قوشولوب آسیمیله اولماگی داهما آسان و راحت گئردوکده ، هویت سیز بیر موجود کیمی یاشاماگی اوستون تو تور!

بیز وجدان قیشقیریقلارینا جواب وئرمەلی، دیلیمیز ، مدنیتیمیز و کیملیگیمیزی قورویوب یئنی نسلیمیزه تحobil وئرمە لییک. بئله بیر آغیر وظیفه نی یئرینه یئتیرمەسک یقین کی، گله جک نسلیمیز بیزی لعتله یاد ائتمکده حقی اولاچاقلار!

انسانی حقینی تانیان، دوز گون تاریخینی اوبرهنان، دوغما دیلینی، ملی موسیقى سینی ، فولکلورونو، مدنیتینی هویت و وارلیتینی قورویان هر بیر آذربایجانلى و تؤرك دیللى انسان، طبیعی کی ، اوز ملتنی نین حقیقی، ایناملى و ایمانلى نماینده سی دیر !

■

فالیب و معنوی وارلیقلارینا حقارت گوزو ايله باخارسا ، ایرانا قارانلیق بیر گله جک ترسیم ائتمه سینه شک ائتمه سین !

بو اولکه ده اسلامدان سونرا ۱۰۰۰ ایل و آراسی کسیلمه دن گوجلو امپراطورلوقلار قوران تورکلرین بو گونکو اووللادلاری نین تاریخی حافظه سینده، کئچمیشدن چوخ افتخارلى تصویرلر وار . بو افتخارلى تصویرلردن بیری ده ۱۰۰۰ ایللىك تورک امپراطورلوقلارى چرچیوه سینده یاشایان هئچ بیر غیر تورک ملتلرین دین ، دیل ، مدنیت ، هویت و وارلیقلاری ، قدر تله حکم سورن تورکل طرفیندن نه اینکی تحقیر اولوب آرادان آپاریلماسینا بیر حرکت اولماميش بلکه داهما گوجلنیشیدir !

لакن همین ۱۰۰۰ ایل حکم سوردویوموز اولکه نی جانلاریندان کئچمیش انسانلایمیزین قانی باهاسینا بوتون وارلیغیمیزلا دوشمانلارдан قورودوغوموز حالدا ، ایندی ایچیندە یاشادیغیمیز اولکه ده تحقیر اولوروق و بعضی لری ، ایرانی ، یالنیز فارس دیللى گوسترمە يه چالیشاراق ، اونون ایچیندە یاشایانلاری فارس قازانیندا اریتمک فیکریندە دیرلر و غیر فارس دیللى لرین ، اوزللىکله تورکلرین ابتدایی مکتبده درس اوخوماغا اوز دیللریندە بئله مكتب لری يو خدور !

بو گون آرتیق ایران چرچیوه سینده یاشایان غیر فارس ملتلر ، بئله بیر سیاستین اونه سورولمه سی نین نه قدر یانلیش اولدوغونو دریندن دویور و بو سیاستین نه قدر خطرلی اولدوغونو گؤز اوونونه سرگیله مگی بیر وظیفه بیلیرلر. هر حالدا بو گون ایران چرچیوه سینده اکثریت اولدوغوموز حالدا اقلیت حقوقونا بئله مالک اولمادیغیمیز شرایطده آنجاق اوزو موز بو یازیق آنا دیلیمیزین قایدینا قالمالی، اونون مكتب - مدرسه و بیلیم یوردلاریندا (دانشگاهلاردا) اوخوماق شرایطینی حاضیرلاماغا وارقوه میزله چالیشماليق ! بو وظیفه هر بیر انسانی، اسلامی و ملی دوشونجه لی آذربایجانلى و تؤرك دیللى آيدین و ضیالینین چیگیندە آغیرلیق ائدير !

چو خلاریمیز، اولمه میشدن قاباق، وار- یوْخوموزدان، اولولادلاریمیزین پایینی آیریب و اولندن سوْنرا اوْنلارین هره سینه نه قدر یئتیشمه سینه وصیت ائدیریک و اوزوموزده کربلا کَفَنِ حاضرلا بیب و حتا کُفْن - دُفن و یاس مراسیمیزده نه قدر پُول خرجلنمه سینه ده فیکیرلشیر و بو مسئله يه گُوره بلکه میليونلار تومن پولدا آیریریق؛ آما گُوره سن بو آیریلان پوللارдан، اوزوموزدن سُونرا ملى وارلیغیمیز يولوندا خرجلنمه يه ده وصیت ائدیریکمی؟ رضاشاھ زمانیندان توُتدو ایندیه کیمی (یالنیز ۱۳۲۴-۱۳۲۵-جی ایل و آذربایجاندا يارانان نهضت زمانینی استشنا ائدهرک) بوتون اولکه امکانلاری، رادیو - تلویزیوندان توُتدو درس کتابلاری، گوندله لیک قزئت و درگی لر، سینما- تئاترلار و بوتون عمومی و جمعی رسانه لر یالنیز فارس دیلی نین اختیاریندا و خدمتیندەدیر و مملکتین باشقما دیللری نین، اوْ جمله دن اوْتوز میليوندان چوخ بو اولکه ده نفوسو اوْلان تورکلرین دیلیندە نه اینکی اولکه امکانیندان هئچ بیر پایی و سهمی یوْخدور، بلکه تورک انسانی نین اوز هزینه سی ايله بو ساحده بالاجا بیر امکان يارانیرساد اوْتوندا فارشی سينا مانعه لر چیخاریرلار!

مثلا هر بیر کس، اوْز دوکان، شرکت و مؤسسه سینه ایسته دیگی آدى قویماغا حقلی دیر، لakin بو ساده انسانی حقی ده بیزدن اسیرگه بیر و بیزیم مثلا دوکان و شرکتیمیزه قویدوغوموز "آناوطن"، "آل آپار"، "چنلى بئل"، "اوّدلار یوردو" و "جان آذربایجان" سوزلری نین قاباغینی آلیرلار!

گُوره سن بو آدلار يابانجي و خارجي آدلاردیرلار کي، يازيلميش قانونا دياناراق و خارجي آدلارين استفاده ائدیلمه سی ياساق اوْلدوقدان ، اوْتون استفاده ائدیلمه سی ياساق حساب اوْلونور؟

اگر بو آدلار يابانجي و خارجي آدلاردير، اوندا گرگ ۳۰ میليوندان چوخ نفوسا مالك اوْلوب ايران آدلی اولکه ده ياشایان تورکلر، يابانجي، اجنبي و خارجي حساب اوْلالار! بوْنلار خارجي و اجنبي حساب اوْلمورلارسا

اولندن سوْنرا دا ملّى يولدا چالیشاق !

۱ / شهریور / ۱۳۸۹

بعضى لرى اولومدن ائله قورخورلار، ائله بىل يالنیز اوْنلار اولە جىكلر و باشقالارى دُنيانین سوْنونا قَدَر ياشایاجاقلار، اوْنَا گُوره اولوم سوزونو نه اينكى دىلە گتىرمىكىن قاچىرلار، بلکه اوْتو بئله ذهنلىرىنە ده گتىرمىك اىستەمېرلر. آما اولومون يىندىن ايندیه کیمی بىر كىمسە قاچا بىلەمە يىب، قاچادا بىلمز ؛ امير تيمور و يا همان دُنيانين دوغوسوندان باتى سينا حُكم سورَن "كُوره كن تيمور" دان و يا اوْنا منسوب، بىر ائشىتمەلى سۆز و جۇملە قالىيدىر: " قورخاق آدام گُوندە اولر، قورخماز آدام يالنیز بىر دفعە ! "

اولومون قورخوسو یوْخدور، چونكى اولوم بىر قارا دَوْه دير هر كسىن قاپىسىندا ياتاچاق، يالنیز گئچ - تىزى وار. آما « انسان ياشادىغى زمان كیمی، اولوموندن سوْنرا يادا برنامه - پلان حاضر لاما لىدىر ».

بوْنلارى يازماقىدا بىر هدف و مقصد وار، اوْ دا بوْدور كى، بىزىم ھامىمیز گئچ و يا تئز بو دُنيادان گىتمەلىيىك و بوْنادادا هئچ بىر شك و شُبھە یوْخدور؛ ياشادىغىمیز ايللرده ده اىشلە يىب - چالىشىب اوْز گوجوموز قَدَر ئىز عايلە ياشامىمیزى تأمين ائتمە يه چالىشمىشىق و آز - چوخ مادى امکانلاردا صاحب اوْلموشق.

باشقما طرفدن ايسه اوزوموزه و اوْز هوّىت و وارلیغىمیز اينان گوندندە، دوغما دىليمىز، مەدىتىمیز، كىملىك و هوّىتىمیز اوْغرۇندا گوجوموز قَدَر چالىشمىش و آليمىزدىن گلهنى اسیرگە مەمىشىك؛ آما بىر سورغۇ وار، گُوره سن ياشام بوْيو اىشلە يىب - چالىشىدېغىمیز و توپلايدېغىمیز مادى امکانلارىمیزدان، اوْلندن سوْنرا ، ملّى يولدا خرجلەمە يه و ملّى ھدفلرىمیزین آردىنى توتىماغا دا فيكيرلشمىشىك مى؟

بئلۇمۇنۇ، اۆزۈمۈزدەن سۇنْرادا دىلىمىز و مەتىيەتىمىز يۈلۈندا مُختلف ساحىدە، مثلاً ھەر نىچە يىلدەن بىر، آن ياخشى تدقىقات، رومان و شعرلە جايىزه قويماق و يا باشقۇ يۈلۈلە خىرخەلەمە يە وصىت ائدە بىلمەرىك مى؟!

نەدن اوڭلارىن دىليئە خارجى گۆز اىلە باخىر و بو دىلەدە قۇيولان دوکان، شرکت و يا مؤسسىه آدلارىنىن قاباغىنى آلىلار؟
ھەر حالدا بو مسئله، قضىيەنىن بىر طرفى دىر، لەكەن مسئلهنىن باشقۇ طرفى اۆزۈمۈزە قايدىر ؟ بىلە بىر دۇرۇمدا گۇرەسنى بىزىم چىگىنەمۇزدە اىكى قات ملى وظيفە آغىرلىق ائتمىرمى؟

مملكتىن بوتون امكانلارى فارس دىلى نىن توسعە و گلىشەسى اختىارىندا اوْلدوغۇ حالدا، توركىلە ايراندا حتاً ٥ دقىقەلىك اۆز دىلەندە مكتب و بىلەم يۇردىلارىندا درس اوْخوماق حقى قائل اوْلمایان محمود افشار كىمى آداملار (باخ بو كتابا : «زبان فارسى در آذربایجان» گىرد آورى اىرج افشار، تهران - سال ١٣٦٨، ص ٢٨٨) ھەلە ياشادىغى زمان ثروتى نىن بئيووك حصەسىنى فارس دىلى نىن توسعە و ترقى سىنه حصر ائدىر و ٣٢ "رېبە" اۆز ثروتىنەن فارس دىلى نىن اختىارىندا «محمود افشار موقوفاتى» آدى آلتىندا فعالىت ائدەن مۇقۇفاتىن اختىارىندا قۇيۇر كى، اوْنون ٣٢ رېبە ثروتى نىن يالنىز بىر رېبەسى مىليارد دلار تومان اوْلۇرما

محمود افشار بو قدر ثروتىنى فارس دىلى نىن توسعەسى اختىارىندا قۇيدوقدان علاوه اوْلەندىن سۇنْرایادا فيكىرلىشىر و اۆز وصىتىنامەسىنەدە بىلە يازىز ؟ "ايندى، بىر يازدىقلارىما گۇرە، وصىت ائدىر من دن سۇنْرا مەندىن قالان ثروتىن اوچىن بىرى شرعى حق اوْلاراق بىر موقوفاتا آرتىرىلسىن . اگر سۇن وصىتىنامەدە ثروتىمىن اوچىن بىرىنە باشقۇ بىر شرط و خصوصى بىر مصرف معىن ائتمەسمىسى، بىر مقداردا، تعىين ائتدىم متولى لرىن نظرى آلتىندا اوْلسۇن (باخ، پنج وقىنامە، ص ٢٣)

بۇنلارا نظر سالاراق، گۇرەسنى بىز، مظلوم قالىميش دىلىمىز، تارىخىمىز، ادبياتىمىز و كىملىگىمىز يۈلۈندا نە ائتمىش و اۆزۈمۈزدەن سۇنْرا بىر دىلەن اوْلۇم الىنەن ياخا قورتارماسىنا ھانسى وصىتلەر ئاتمىش و يا ائتمەك فكىرىنەدەيىك ؟ محمود افشار قدرى ثروتىمىز اوْلماسادا، آيا اۆزۈمۈزدەن قالان ثروتىمizين اوچىن بىر حصەسىنى و يا هەنە قدر اوْلۇرسا اوْلسۇن لاب آز بىر

سن اوسان من ده بویام!

"سو" دئیبیدیر منه اولده، آنام "آب" کی، یوخ "یو خو" اویرتدى اوشاقلىقدا منه، "خواب" کی، یوخ ايلك دفعه کی، "چئرك" وئردى منه، نان دئمه دى از ليندن منه "دوزدانە" نمکدان دئمه دى آنام، اختر دئمه يېدىر منه، "اولدوز" دئیب او سو دوناندا، دئمه يېب "يختى" بالا، "بوز" دئیب او "قار" دئیب، "برف" دئمه يېب، دست دئمه يېب "آل" دئیب او منه هئچ وقت "بيا" سؤيلەمه يېب، "گل" دئیب او ياخشى خاطرلايرام، ياز گونو آخشم چاغى لار باعچانىن گون باتانىندا كى، ايليق گون ياسىلار گل: - دئىه ردى، - داراييم باشىوى اى نازلى بالام! گلمەسەن گر، باجيوين آستاجا زولفون دارaram او دئمه زدى کى، - «يىاشانه زنم بىرىت تو گرنىيايى بىز نم شانه سر خواهert تو» بلى، داش ياغسادا گئيدن، سەن او سان، من ده بویام! وار سىنىن باشقان آنان، واردى منىم باشقان آنام او زومە مخصوص اوغان باشقان ائلىيم واردى منىم ائلىيمە مخصوص اوغان باشقان دىلىيم واردى منىم ايستەسەن قارداش اولاق، بىر ياشاياق، بىرلىك ائدەك وئريبن قول- قول، بۇندان سورا بىر يولدا گئدەك او لا، او زگە كولكىلە گرگ آخماياسان ثانىا، وارلىغىمما، خلقىمە خۇر باخماياسان

مهر آيى گىلدى، مكتىبلر آچىلدى آمما دىللر آچىلمادى!

مهر آيى ۱۳۸۹

اوشاقلارىمىزىن آنادىلده درس اوخوما آرزو سو ھله ده اور كىلدە دو گونئىنib قالىبىدیر. ۷۰ مىليون نفوسو اوغان ایران اولكەسىنەدە ۳۰ مىليوندان چوخ جمعىتى اوغان تورك ملتى نىن مكتىبلر ده آنا دىلىنەدە درس اوخوما حقى او لماماسينا دىيادا اينانان او لارمى؟

ايرانىن قوشوسو اوغان عراق و حتا افغانستان كىمى دىيانىن آن دالى قالىميش اولكەلرىنەدە، اولكەنин باشا باشىندا اىكى سرتاسرى رسمي دىلىن، ولايتلر ده محلى دىللرین مكتىبلر ده تدرىسى رسميته قبول او لوب و اجرا او لور. لاكى دىيانىن آن دئمۇركات اولكەسى ادعاسىنى داشىيان اولكەدە ۳۰ مىليون تورك دىللى انسان، بو ابتدايى مدنى حقدن محروم دور!

مهر آيى نىن باشلاتىمىسى و اوشاقلارىمىزىن ھله ده آنا دىلده يوخ، فارس دىلىنەدە تحصىل آلماغا مجبور قالماسى ايلە بااغلى بئيووك بىلگىن، تحقىقاتچى، مورخ و آذربايچان ملتى نىن فخرى سايلان پرفىسۈر دوكتور محمد تقى زهتابى نىن آن گنج ياشىندا و ۱۳۲۴ - جو ايلدە سؤيلەدىگى بى شعرى، اىچمىزدىن قالخىب دىلە گتىرە بىلە جە يىمىز و اورك سىزىنتىلارىمىزىن يالىز بىر پارچاسى كىمى بۇرادا تقدىم ائدىرىيىك:

یوْخسا گَر زُور دئیه سَن، ملّتیمی خوار ائده سَن
گون گَلَر، صفحه چؤَر، مجبور اوْلارسان گَثَدَه سَن!

محمد تقی زهتابی (کیریشچی)،
١٣٢٤ - جو هجری گونش ایلى

ایرانی سئوهنلر "پان تور کیسم" دن

یوخسا "پان فارسیسم" دن قور خمالی دیر لار؟

١٣٨٩ / آذر / ٢٠

سون ایللرده ایراندا، اوز دیل، مدنیت، هویت و وارلیقلاری یولوندا
چالیشان تور کلره فارس شوونیست لری، پان آریائیست و پان فارسیستلر
طرفیندن هر آد و مار کدان چوْخ، "پان تور کیست" آدی وئریلر!

هله "پان تور کیسم" ين حتا آنلام و معناسینی بیلمه دن بو سؤزجوک دن
استفاده ائدَن بعضی لری ايله ايشيميز يوْخدور؛ سؤزوموز، بو سؤزون آنلامینی
بیلنلر و بو تركيب دن استفاده ائديب ایرانی يالنيز فارسلارين مالي و اولکه سی
سايانلار و فارسلاردان باشقما هئچ بير فارس اوْلمایان ملت و قومیت لره آن
ايلكين حق لری ده قائل اوْلمایانلارلا ديর.

گونئی آذربایجانلی تورک يازار، شاعر و مدنی چالیشقا نلاریني "پان
تورک" آدلاندیران اوْزو نو بَگَنمیش، اوْزلریندن باشقما هئچ بير ملت و
قومیت لره حق قائل اوْلمایان شوونیست لردن سوروشماق ایسته دیدم، ایران
چرچیوه سینده ياشایان و آن آزى اسلام حاكمیتیندن سوْنرا آردیجیل اوْلاراق
١٠٠٠ ايل و رضا خان دیكتاتور لوغونا قدر بو اولکه نی اداره ائده رک هر
هانسى چاتیشماز لیقلاری اوْلورسا اوْلسون، آنجاق حاكمیتلى آلتیندا اوْلان و
تورک اوْلمایان هئچ بير ملت و قومیتلرین دیل و مدنیتلری ضدینه اوْلمایان و
بو گون ایران آدلی اولکه ده ٣٠ ميليوندان چوْخ نفوسا مالک اوْلاراق، آن
ابتدائي مدنی حق لردن محروم قالان تور کلرین لاب ساده و ايلكين مدنی -
فرهنگي ایستك لریني "پان تور کیسم" آدلاندیرماق اوْلارمی؟

هئچ بير غير قانوني سیله و گوج دن استفاده ائتمه دن ، قانون
چرچیوه سینده، دیل و قلمی ايله اوز ملی وارلیغی، دیلی، مدنیتی، تاریخی و
انسانی حق لریندن مدافعه ائدَن انسانلاری نئجه "پان تور کیست"
آدلاندیرماق اوْلار؟

او تامادان و افتخارلا "پان ایرانیسم" پارتیاسی آدی آلتیندا "پان فارسیسم" ایده آللارینی هئچ بیر مانعه يه راست گلمه دن سربستجه سینه ایره لی سورمکده دیرلر!

بوئنلار و بو تفکرو داشیيان باشقا "پان فارسيستلر" ايراندا ياشایان ۳۰ ميليون توركلهه هئچ بير مدنی - فرهنگي حق قائل اولماياراق اوْنلاري "آذرى" يعني فارس كوكلو ولی تورك ديللى آدلانديرماقلالا اوْنلارا آن ايلكين و ابتدايى انسانى حق سايylan "آنا ديلده تحصيل" حقى بئله قائل دئيل لر!

گۈرەسن بئله فكىلرى داشیيانلار اوْنوتموشلار كى، ايرانى سۈمك آدى ايله چىشىتلى ايران ملتلىرنى يابانجى و اۆزگە گۈزو ايله باخىب و بو اولكەدە فارسلارى ارباب و باشقا مىلتلىرى رعيت كىمى سايماقلالا ظاھرا سئودىكلرى ايرانا خىانت ائتمىرلىمى؟

وقتىله دوكتور عطا الله مهاجرانى ۱۳۷۹ - جو ايلينده، "ملىتلر آراسى مدنىتلىر دانىشىغى باشقانى "اولاراق اوسترالىان" مدنىت و قومىتلىر وزيري" ايله گۈروشوندە، اوسترالىادا مهاجرت حالىندا و چوخ آز سايida ياشایان فارسلارىن دىل و مدنىت قايغى سينا قالاراق" اوسترالىادا مهاجرت حالىندا ياشایان ايرانلىدارين دىل و مدنىتلىرىنى قۇرويوپ گوجلندىرىمك اوچون تام امكىداشلىغا حاخصرىق" جمله سىنى افاده ائدهرك، "ملىتلرى بير مدنىتىه تابع ائتمىك اولماز" جمله سىنى ده قوللانمىشىدیر. ("ايران" گوندەليگى، ۲۱/۱۳۷۹، ۷۱۵ سايى).

گۈرەسن آقاي مهاجرانى و مهاجرانى كىمى فكىلشىن لر اوْنوتموشدورلار كى، همين زماندا ايران چرچيوه سيندە ياشایان اوْن ميليونلارلا يئرلى تورك انسانى نين اۆز اولكە سيندە ابتدايى مكتب ده بئله اۆز آنا دىل لرىنده درس اوْخوماغا حقى اولماميش و اوْنلارين هوىت و شخصىتلرى ھر گون رسمي و غير رسمي يوللارلا تحرير اولموش و اولماقدادىر!

فوتبال ميدانلاريندا ۷۰ - ۸۰ مين انسانين آغزىندان چىخان:

"تۈرک دىلىنده مدرسه اولمالى دىر هر كسىه"
"منىم دىلىم اولن دئىيل باشقا دىلە دۇن دئىيل" شعارلارينى
"پان توركىسم" شعاري آدلانديرماق، راسىسم و شۇۋۇتىسم تفگىرونده بۇغۇلماق دئىلەمى؟

دئمەلى، اۆزو هئچ بير مدنى حقه چاتمايان تورك، نئجه باشقالارينى مدنى حقه چاتمادان محروم ائديب اوْنلارين بوتون مادى - معنوى دَگرلىرنە لاقيد قالىب اوْنلارى اۆز استعمارى آلتىنا آلا بىلر؟

اگر ايراندا ۳۰ ميليون تورك انسانى نين گوجو پان توركىسم ايده آللارينى يايماق قدرى اوْلسايدى، هر شئى دن اونجە اۆز مكتب - مدرسه سيندە آنا دىلىنده درس اوْخوياردى، دوزگون تارىيخىنى يازىب اوْشاقلارينا ائيرەدردى، راديو - تىلوvizيونوندا، "فاذرى" دىلە يوخ، دوزگون ادبى دىلىنده وئرلىش حاضرلايىب، جور بە جور كاناللاردان ياياردى، دؤلت بۇدجهسى ايله چاپ اوْلان مطبوعاتدا دا مطلبىر دۇغما دىلىنده يازاردى و سينمادا اۆز دىلىنده فيليم لر حاضرلاردى و بو حق لره چاتدىقدان علاوه اۆز حقىنه قانع اولمايىب تورك اوْلماييان باشقا دىل و مدنىتلىر اوْ جملە دن فارسلارا هئچ بير حق وئرمه دن اوْنلارى اۆز ايچىنده هضم ائتمك اوچون مُختلف پلانلارى اجريا آپارماق ايسىتەسى يىدى، اوندا اوْنلارى "پان توركىست" آدلانديرماق اولا ردى.

حتى دۇيانين بيرچوخ اولكەلىرىنده "پان" تفگىونە اينانان آشيرى تشكيلات و قۇروملار، ياراتدىقلارى قۇروملارين آدلاريندا "پان" سۈزجو گوندن استفادە ائتمەلر. لاكن ياشادىغىمiz ايران آدلى اولكە ده پان فارسيستلر چوخ افتخارلا، اۆز پان فارسيستى و شونىستى تفگىلرinenى،

ایلینده ری شهرینی (شهر ری) افزونه ایکینجی پایتخت سئچدی و سوئرا کی ایللرده ایسه باشقا سلجوق سلطانلاری اصفهانی اوزلرینه پایتخت سئچدیلر.

سلجوچ سلطانلاری اوست - اوسته ۱۶۰ ایل، اورتا آسیا، ایران و کیچیک آسیا (بوگونکو تورکیه يه) حکم سوردوکلری ایمپراتورلوقلار زمانی آذربایجانین مشهور شهرلری اولان اردبیل، تبریز، ماراغا، اورومیه و زنگان شهرلری نین هئچ بیریسینی اوزلرینه پایتخت سئچمه دیلر، بو آرادا يالنیز آذربایجانین آن گئنئی نقطه سی و فارس لارلا قوشو اولان همدان شهری بیر مدت بو سلسنه نین ياللاق اولاراق باش شهری کیمی سئچیلمیشدیر.

پان فارسیست لرین دلیل لرینه دایانار ساق، نیشابور، ری و اصفهان شهرلری نین ساکینلری و بو محدوده ياشایان فارس دیلی انسانلار ایلک تورکلشمیش انسانلار اوْلمالیدیلار، لکن بله اوْلمامیشدیر!

ایکینجیسى، هله ایراندا ياشایان بئرلی تورکلری يوْخ حسابينا قویساق بئله، اگر سلجوقلار و باشقا تورک پادشاهلاری مین ایل ایراندا حکم سورموش و تاریخى سندلره دایاناراق تورکلر چوخ سایدا و فاتح حکومت لر چرچیوه سینده اوْرتا آسیادان گلیب ایرانین و آذربایجانین مُختلف بئلگه لرینده يئرلشیب ياشاماغا باشلایپلارسا، بوگون تاریخی آذربایجاندا (موغاندان تو تدو اردبیل، تبریز، اورمو، قزوین، ساوه، همدان، اراك شهرینه قدر) ياشایانلار، تورکلشمیش آذری لر اوْلموش اولسالار، بس بو چوخ سایدا (باخ: "آذری يازبان باستان آذربایجان" كسری نین يازدیغی كتابينا) آسیادان مهاجرت ائدب آذربایجانا و ایرانا گلن تورکلر ایندی هارادا ياشایرلار و اوْتلارین نسیل لریندن قالانلار کیملر دیر؟

بس بو قوئدارما "آذری" توریسى نین آرخاسیندا هئچ بیر منطقی دليل و سند اوْلمادان يالنیز شونیست لر طرفیندن يورو دولن نژاد پرستانه سیاست ایله بیرلیکده، سیاست عالمینده مشهور اولان "چوماق و يئركؤکو" سیاستی وار؛ يعني ایران آدلی اولکه ده اوزونو و سویونو تورک

آيا اوز اولکه سینده ياشایان میليونلارلا تورک انسانی نین، اوسترالیادا ياشایان نئچه يوز و يا نئچه مین و نهايتنئچه يوز مین فارس انسانی قدر حق و حقوقو يۇنخدورمۇ؟

بوتلار كچمیش دؤلتلرین يورو تدوکلری آیرى - سئچگیلیك سیاستی دیرسە، بوگوندە شونیست لر، پان فارس لار، پان آریائیست لر، شاه پرستلر و حتا دئمۇ كراسى ادعاسى آدى آلتىندا چالىشان بىر چوخلارى، بوتون انسانی معیارلارا ضد اولان آسیمیلاسیون و ضد تورک سیاستی آرخاسیندا اوْلاراق تورکلرین دیل، مدنیت، تاریخ، هویت و وارلىقلارى عليهينه گئچه - گوندوز و بوتون قوه لرى و چىشىتلى يۈللارلا چالىشىر، اوْتلارى تحقیر ائدير و فارس ایچىنده ارىدیب قاتىشىدیر ماغا جان آتىرلار!

گۇرەسنس فارس شونیست لری نه اوچون آذربایجانلىلارا توھین ائندىدە اوْتلارى "تورک" ، لاكن اوْتلارا ترحم ائدبى دئمەللى اورک ياندىرلاردا، يازديقلارى كتاب و مقالەلرینده اوْتلارى "آذرى" خطاب ائدىرلر؟

اگر اوْتلار رسمي يازىلاريندا ادعا ائدىيكلری كیمی آذربایجان اهالى سى نين دئمەللى "آذرى" و فارس كۆكوندن اوْلدوقلارينا ايناملارى وارسانە اوچون اوْتلارا قارشى اوز نفترلرینى "تورک" آدى ايله گۇستيرلر؟

اگر اوْتلار اينايىلارسا آذربایجانلىلارين باصطلاح آذرى دىللرینى، تورک سلطانلارى اوزلېكىله "سلجوقلار" زۇر- گوج ايله دەگىشىب تورک ائتمىشلر، بس بو تورک سلطانلارى نىيە باشقا فارس لارين، دىللرینى دەگىشىب تورک ائتمەمىشلر؟

مگر تورک سلطانلارى فقط آذربایجانا حکم سوروردولر و فارس منطقەلری اوْتلارین حاكمىتىندن خارج ايدى؟

چوخ ماراقلى دير كى، سلجوقلار و اوْتلارين باشىندا گىدەن و ايلك سلطانى طغرل بىگ (توغقول بىگ) ٤٢٩ - جو هجرى قمرى ايلى ایرانى فتح ائدەن زمان، نیشابور شهرىنى پایتخت سئچىب، ٤٣٤ - جو هجرى قمرى

اوستاد شهریار و شوونیست‌لر

۱۳۹۱- جی ایل

۱۳۸۱- جی ایلین شهریور آییندا، تبریزین مجلسیس و کیلی علی اصغر شعردوست پیشنهادی و "شورای عالی انقلاب فرهنگی" تصویبی ایله "اوستاد شهریار" بین وفات ائتدیگی گون، یعنی شهریور آیی نین ۲۷-سی "ایرانین ملّی شعر و ادب گونو" (روز ملّی شعر و ادب ایران) تعیین اولوندو.

لاکن بو خبر مطبوعاتدا یا ییلا رکن شوونیست فارسلا رال- آیاغا دوشوب آذربایجانلی و تورک بیر شاعرین آدینی ایرانین شعر و ادب گونو آدینا قویولما سینی تحمل ائده بیلمه دیلر.

حتی شهریارین سویله‌دیگی شعرلری نین اکثریتی فارسجا اولدوغو و معاصر دؤورده ایرانلیلار ایچیندە ان تانینمیش و مشهور شاعر اولدوغودا شوونیستلری راضی سالمادی!

اونون "علی ای همای رحمت....، آمدی جانم به قربانت ولی حالا چرا.....، جوانی شمع ره کردم که جویم زندگانی را.....، ای وای مادرم.... و بوتون ایرانلیلار ایچنده دیللر از بری و مشهور اولان فارسجا شعرلری ده پان فارسیستلری قانع ائتمه‌دی!

شهریارین بؤیوک بیر گوناه و سوچو وار ایدی ، او دا اوز دو غما دیلندە یعنی آذربایجان تورکجه سیندە شعر سویله‌مه‌سی ایدی!
همین گون ایله با غلی شوونیست‌لر ۱۳۸۱- جی ایلین پاییزیندا مطبوعاتدا بئله دئدیلر:

بهاءالدین خرمشاهی: "...بو سئچیم، پان تورکیسم حرکت‌لرینه سبب اولا راق بیزیم ملی مصلحت‌لر علیه‌ینه اولا بیلر... (ایران قزئتی ۲۰/۳ مهر/ ۱۳۸۱ ص)

پرویز ورجاوند: "...امید ائدیرم بو سئچیم ، قومیت چیلیگی ایران جامعه‌سیندە یارا تماسین... (ایران قزئتی ۳/ مهر/ ۱۳۸۱)

بیلن و یا فارس کؤکوندن بیلمه‌ینلر تحقیر اولوب غیر مدنی و وحشی گؤستریله جکلر و اوزونو فارس‌دان و فارس کؤکوندن بیلن لر تمیز و پاک تزاد (لابد باشقا نژادلاری غیر پاک ساناراق!) مدنی، هوشلو، باشاریلی، بوتون علملره و هنرلره مالک و دُیانین آن اوستون سویله‌لی انسانلاریندان ساییلا جاقلا را! بئله معیارلاری گوز اۇنونه آلا راق گوره‌سن:
"ایرانی سئوەنلر" پان تورکیسم "دن، یوخسا" پان فارسیسم "دن قورخمالیدیرلار؟!"

ضیاء موحد: "... شهریار او درجه یه چاتماییب کی ، "ایرانین ملی

شعر و ادب گونو" اونون آدینا اولسون ....!(ایران قزئتی ۳ / مهر / ۱۳۸۱)

و چوخ کیچیک آداملار، بئیوک شهریار آردینجا یونگول و آتماجا سؤزلر آتدیلار و جسارتی او یئره چاتدیردیلار کی ، اوستاد شهریارین کاریکاتورونو چکدیلر !

شوونیستلر، ایرانی يالنیز فارس‌لارین شخصی ملکی حساب ائده‌رک و باشقا ملّت‌لرین بو مملکتکده هئچ بیر حق و حقوقلاری اولدوغونا ایناملا‌ری او لمادیقدان ، صبح دن آخشاما کیمی رادیو - تئلویزیون و مطبوعاتدا ، فارس بئله گلدی - فارس بئله گتتدى ، فارس دیلى دیيادا ائله او لمالى دیر - بئله او لمالى دیر ، ستارگان پارسی ائله دیرلر - بئله دیرلر و يوزلرجه بو جور آشیری و منطق سیز تبلیغاتلارین هنچ بیریسینی پان فارسیسم و فارس قومیت گرالیق آدلاندیر میرلامیر ، آما شهریارین "حیدربابایه سلام" شعرینده اونون او شاقلیق خاطره سی و "آغاچ مینیب آت گزدیرن گونلری" باعث او لورکی ، شهریارین اولوم گونو ، "ایرانین ملی شعر و ادب گونو" آدلانما‌سین ، چونکو "پان تورکیسم" حرکت لری نین میدانا گلمه‌سینه سبب او لار !

و نهایت شوونیست لر آرزولارینا چاتیر لار و "روز ملی شعر و ادب

ایران" ی "روز شعر و ادب فارسی" یه چئویریر و تقویم لرده یازیرلار!

چونکو اونلارین فیکیرنجه هر شئی ایراندا فارس آدینا او لمالى دیر ، حتی

ایران آدینا او لماغی دا تحمل ائده بیلمزلر!

لارکن شوونیست لرین بو جور حرکتلری دیر کی ، سون ايللرده داها "ایران" آدی ، ایران چرچیوه سینده ياشایان ملّت‌لره ، او زلليکله تورکله ، فارس آدی کیمی گلیر و اونلار فارس او لمادیقلارینا گئرە ، ایرانا ، داها بوتون ایران ملتلرینی اؤز ایچینه آلان بیر اولکە کیمی با خماماغا شبهه ائدیرلر . ■

خُرداد قیامی اوْتودولاچاق می؟

٩١ اوردیبهشت ٢٧

١٣٨٥ - جى ایل اُردیبهشت آیی نین ٢٢ - سی دولت اوْز گانی اوْلان "

ایران "گوندەلیگى ، تمل و بینوره‌سى پهلوی حاکمیتی دؤنمیندن قوْیولان راسیسم و پان فارسیسم تفگرونە دایاناراق ، ایران آدلی اولکەدە و تقریبا اوتۇن يارى نفوسوно تشکیل ائدەن تورکلرین حريمىنە جسارت ائدیب بو گوندەلیگىن اۆزىل سايى سىندا اوْشاقلارا آیرىلماش صحيفە سىنەدە کاریکاتورلو بير حکایەدە حیاسىز جاسينا تورکلری "سوُسک" (سوُسەرى بئچگى) آدلاندیراراق ، اوْنلارین كوتله‌وى محو ائتمە يوْلارىنى اوْشاقلارا اوْيرتەمە يه چالىشمىشىدیرا !

لارکن بو اهانت و توھین جاواب سىز قالمايیب آياغىنى جىزىغىندان قىراغا اوْزادان "ایران" گوندەلیگى علیهينه اعتراض قیامی آذربايجانىن گۈز بېه گى اوْلان و تاریخ بۇيو پیاملار و رشاد تلر مرکزى سايیلان تبریزدن و تبریزین بىلیم يوْردوندا تحصیل آلان و آذربايجانىمیزین آيىق وجدانلارى و دوشونن بئىنلىرى سايیلان اوْرېنجىلىرى طرفىندن باشلاندى .

"ایران" گوندەلیگى مسئۇللارى ، بو اعتراضلارا اعتناسىز قالاراق ، تاریخ بۇيو هئچ بير توھین و ذلالته بۇيۇن اگمە يېب حتا جانلارىندان كئچن و ٧٠ مىليون نفوسو اوْلان ایران آدلی اولکەنین ٣٠ مىليونوندان چوْخونو تشکیل ائدەن تورکلردن ، بئله بير عذرده دىلەمەدى !

طیبى دير کى ، بو اعتناسىزلىق ائله اوْ توھین قىدر بلکەدە اوْنۇن چوْخ ، آذربايجان ملّتىنە اهانت ايدى . بو اعتناسىزلىغىن آردیندان تبریز ، اوْرمۇ ، زنجان ، اردبىل ، تهران و باشقا شەھرلرین بىلیم يوْردوندا تحصیل آلان تورک اوْرېنجىلىرى "ایران" گوندەلیگى نین بو جسارت و حیاسىزلىغىنى محكوم ائده‌رک اُردیبهشت آیى نین ٢٥ ، ٢٦ و ٢٧ - جى گونلری بو شەھرلرین بىلیم

توهینلی کاریکاتورلو حکایه‌سینی یازان "مانا نیستانی" نی توْ توْ قلاییب حبس ائندیلر.

آما بو اعتراض سسلری نین اشیدیلمه‌سی و آذربایجان ملتی نین اوْز وارلیق و شرفیندن مدافعه ائتمه‌سی چوْخ دا اوْجوز باشا گلمه‌دی؛ چونکو تبریز، اوْرمو، سوْلدوْز و خیاودا گول پارچاسی کیمی گنجلریمیز، شرفلی و ملی دوشونجه‌لی انسانلاریمیز بیر مدنی اعتراض دا و انسانلیق شرفیندن و حیثیتیندن مدافعه ائتمک يوْلوندا آآل قانلارینا بوْیانیب شهید اوْلدولار!

اگر بیر نئچه آی سوْنرا "ایران" گونده‌لیگی یئنی دن ایشه باشلاییب، اوْتون مسئول مدیری بو ماجرا لارین یاراتما سیندان تبریز اوْلوب توهینلی کاریکاتورلو حکایه یازاری "مانا نیستانی" ایراندان قاچیب یا قاچیریلسادا، آذربایجان ملتی هئچ زمان اوْز شرف و حیثیتی يوْلوندا آذربایجان شهر و بؤلگه‌لرینده باشلاندان ۱۳۸۵-جی ایل خُداد آیی نین قیامی نی و بو بولدا جانلارینی قوربان وئرن اردملی شهیدلری نین خاطره‌سینی اوْنوتما یاجاق!

■

یوْردلاری ایچیندە اعتراض نمایشی کئچیردیلر و دولت اوْرگانی اوْلان "ایران" گونده‌لیگی نین نژادپرستانه و راسیستی سیاستینی قینادیلار.

آما بو اعتراضلاردا، "ایران" گونده‌لیگی مسئوللارینا هئچ بیر تاثیر بوراخمادی و اوْنلار اوْ هفتنه‌نین سوْنو و اردیبهشت آیی نین ۲۹-جو گونو و يشه همان اوْزل صحیفه‌ده بو اعتراضلارا اعتنا ائتمه‌دن تور کلره ائتدیگلری توهینی اهمیت سیز ساندیلار!

دئمه‌لی "ایران" گونده‌لیگی مسئوللاری بلکه هدفلی بیر پلان اوْزه‌رینده بو کاریکاتورلو توهینی ایره‌لی سورمکده اوْلدوقلاریندان حتاً بو صحیفه‌نین یازانی "مانا نیستانی" نین دلیندین بئله، یانلیش بیر یازی نین يازیلدیغینی دیله گتیرمه‌ییب بو یازی دان غیر مستقیم اوْلاراق مدافعه ائندیلر! طبیعی دیر آذربایجان ملتینه بئله بیر ھرمتسیز لیک با غیشلائیلماز و واز کئچیلمز ایدی؛ تاریخ بویو دُنیا ایمپراتورلاری و تزارلاری قارشیسیندا داغ کیمی دایانان تور کلر و هئچ بیر جسارت و اهانته دؤزمه‌ین آذربایجان ملتی بو قدر آچیق و آیدن بیر نشريه‌نین تحقیر و توهینینه دؤزه یلمزدی!

بو اساسدا گوجلو، لakan مدنی بیر اعتراض نمایشی ایلک اوْنجه سوت گونو (یکشنبه) خُدادین بیرینجی گونو (۸۵-جی هجري گونش ایلی) تبریز اهالیسی و قاباقدا و اوْن سیرادا اوْرینجی لر و ملی بولدا چالیشانلار اوْلماقلا تبریز خیابانلاریندا باشلاندی؛ بو اعتراضین گور سسی یالنیز تبریز، آذربایجان و ایراندا یوْخ، بلکه ڈیانین هر یئریندە اشیدیلدى!

تبریز اهالیسینه آرخا دُرُوب "ایران" گونده‌لیگی نین راسیستی سیاستینه اعتراض اوْلاراق، اوْرمو، زنجان، اردبیل، سوْلدوْز، قوشاصای، خیاو (مشکین شهر)، موغان (پارسا آباد و گئرمی)، مرند، میانا، ماراغا، خوی، سالماس، ماکی و آذربایجانین باشقان شهرلری و حتاً تهراندا یاشایان تور کلر آردی - آردیندان بو اعتراضا قوشولدولار.

بئله بیر دُرُومدا ایدی کی، اولکه مسئوللاری دا بو اعتراض سسلرینی اشیدیب "ایران" گونده‌لیگی نین نشريینی دایاندیریب اوْتون مسئول مدیری و

۲ - اؤزىل مقالەلر:

سوْنرا تهران دانشگاه‌لاری نین آذربایجانلى اویرنجى لرى طرفيندن حاضرلانان بير بيانىه داشجو «موحدى» طرفيندن قرائت اولوندو. بو بيانىه دئيلميسىدىر:

"بالاخره فاشىست داشنا كلازىن آذربایجان شىعه لرىنه قارشى ائتيكلىرى مكىر جنايىتلرى نتىجه سىنده، دۇنيا باشا دوشموشدور كى، بى دفاع آذربایجان مسلمانلارى اۋز آتا- بابا يۇرۇلارىندا نىزاد پرست داشنا كلازىن وحشى لىكىنە معروض قالمىشلار و امنىت سوراسى نين ٨٢٢-جى نومرهلى قطعنامەسى ائله بير شرايىطده ارمى قوّه لرى نين كلبجر و لاچىن دان چىخماسىنى طلب ائتمىشىدىر كى، ارمى لرىن لاچىن، شوشما، خوجالى و كلبجردە ائتيكلىرى جنايىتلرى ابدى اوْلاراق بىش و جدانلارينى سارسىدا جاقدىر!

دانشجولارين بيانىه سىندين سوْنرا شريعت طلبهسى ميرزه رسول اسماعيل زاده، و قوم (قۇم) شهرىنده تشکيل تاپميش «آذربایجان مديتىت اوچاغى» نين عضوو ترييون آرخاسينا كىچىپ دئدى:

هر سؤزدن اوّل قوم شهرىنده درس اوْخويان آذربایجانلى شريعت طلبهلى نين بو ياس مراسىمىنده اشتراكى ائده بىلمەمه لرىنдин عذر ايسته يىرم. خصوصىلە حجت الاسلام و المسلمين اوْjac نىزادىن حج مراسىمىنده اوْلدوغونا گۈرە بىلە مراسىمە اشتراكى ائده بىلمەمه سىندين تأسىf ئىنيرم، چونكۇ اوْjac نىزاد حضر تلىرى بىلە مراسىمە اشتراكى ائتمە يى اوْركىدن ايسته يىن بير شخصىت دير، اوْ سؤزونون ادامە سىنده دئدى:

من بير طلبه عنوانىلە دئمەلەيم كى، قارا باغدا محاربە "Din Mavaribسى" دىر، ارمى لر مسلمانلار قارشىسىندا دايانييلار و هر كىمسە ارمى لرە ياردىم ائديرسە اسلام قارشى سىندا دايانييدىر و هر كىم آذربایجان مسلمانلارينا ياردىم ائديرسە اسلاما كۆمك ائدىر. منيم بو اصلە اينامىم وار كى، انسانلاردا ملى حىس و دينى حىس اوْلمالىدىر چونكۇ بو حىس لر انسانلاردا اوْلماسا اوْنلار اوْزلىرىنندىن مدافعە ائده بىلمە يە جىكلە.

تهراندا «كَلْبَجَر» شھیدلرینه ياس مراسىمى

١٣٧٢/٢/٣٠

افراطچى ارمى داشنا كلازى طرفيندن آذربایجان جمهورىتى نين كَلْبَجَر منطقە سىنده قتل عام ائدىلىميش مسلمان باجى - قارداشlar يەمىزىن قىرخى مناسبىتىلە پنچىشنبە گونو ١٣٧٢/٢/٣٠ تارىخىنده تهراندا ياشايان آذربایجانلىلار طرفيندن، تهرانين خامەنە لىلر حسېنىيە سىنده بير ياس مراسىمى كىچىرىلىميسىدىر.

قارداش «طھورى» نين قرآن مجيدىن مبارك آيە لرىنندىن تلاوت ائتمەكى ايلە ساعت اوچ ده مراسىم باشلاندى، هەمعچىن ياس مراسىمىنده اشتراكى ائدىن لر قرآن جزء لرىنندىن اوْخوماقلا شھىدلرین روحا لارينى شادلاندىرىدىلار. قرآن اوْخونوشوندان سوْنرا على كمالى، «قارا باغ ياردىم هېتى» نين مدیرى و ياس مراسىمى نين ترتىيچىسى عضوو ترييون آرخاسينا گىشىپ دئدى: حۇرتلى قارداشلار! بو گون بىز بو حسېنىيە يە يېغيشمىشىق تا داشنا كى ارمى لر طرفيندن وحشىيە سىنە شھىد اوْلموش مسلمان باجى - قارداشlar يەمىزىن خاطرە سىنى عزيزلە يىك. نىزاد پرست ارمى لر بىر ايل بۇندان اوّل خوجالىدا و قىرخ گون بۇندان قاباق كلبجردە ائله جنايىتلەر ئال آتىمىشلار كى، انسان بو جنايىتلرىن آدلارينى چەكمىكىن اوْتايىر!

بو جنايىتلر نتىجه سىنده كلبجر منطقە سىندين آلتىميش مىن دن آرتىق دىيدەرگىن، قاباقلاردا سور گون دوشموش يوز مىن لرلە دىيدەرگىنلەر علاوه اوْلموشدور. ايندى بىزە اسلامى و انسانى وظيفە دىر كى، اوتلاردان مادى و معنوى ياردىملارى يەمىزى اسir گەمه يىك و اليمىزدىن گلن قىدر احتىاجلارينى تأمين ائدەك.

على كمالى دان سوْنرا جوان شاعر «كريمى» ارمى آلى لە شھىد اوْلموش اوچ ياشىندا «آذر موسى يف» حقىنده بير اوّرك ياندىرىيجى شعر اوْخودو.

جبهه‌لرده ساواشیبلار و تاریخ بُویو بونو ثابت ائتمیشیک. نژاد پرست، شاه پرست‌لر و عنایت‌اله رضا کیمی توده‌ای لر بیزیم وارلیغیمیزی و هویتیمیزی آرادان آپارماق ایسته‌ییرلر، بو آداملار توطنه فکریندەدیرلر، من بو توطنه‌لری محکوم ائدیرم. اوْداها سوْنرا دئىدی:

قوْلدور رضاخان و اوْتون اوْغلۇ بیزیم وار- یوخوموزو، هویتیمیزی الیمیزدن آلیبدیر، ائله بو هویت سیزلىك نتیجه‌سیندە بیزیم آذربایجانلىلار تهرانا گَلن کیمی اوْشاقلاری ايله فارسجا دانیشماغا جان آتیرلار. اوْتلار ائله فکر بیلیم‌لر کی، فارسجا دانیشماقا اوْشاقلارینی دوكتور، مهندس ائده‌جىكلر، بیلیم‌لر کی، فارسجا دانیشماق آدامى مهندسى دوكتور ائتمَز! بیز واقعى هویتیمیزی تانیمالیيق، بیزه دیلیمِزدە مكتب لازم‌دیر، بو مسئله اساس قانونون ۱۵-جى اصلیندە يېڭىشىدیر و هېچ بير قانونلادا مغایرتى يوْخدور.

ارمنى لرین آذربایجان جمهوریتیندە توراتىكىلرى و حشىليگە گىلدىكىدە دئىتكى ایسته‌یيردىم كى، لُبنان، یونان، سورىيە، فرانسه و آمریكا ارمنى لرى آشكارجاسينا و ایران ارمنى لرى ده تورىست آدى ايله گىزلىنجە، اثرمنستانا گىندير و جبهه‌لرده ارمنى لره كۆمك ائدیر و مسلمان باجى - قارداشلاريمیزین باشلارينا اوْ اوپونلارى گتىريلر، بیزلىرده فکريمیزى و ئرمىشىك آل- وئرە! داشناكلار بُويوك ائرمنستان ياراتماق فکریندەدیرلر، بوگون قارا باغ- كلبجر، صباح نخجوان و بىرىسى گون ده خۇى، ماكى تبرىز، اوْرمىه اوْلا جاقدىر!

دوكتور «چ» دَن سوْنرا حجت الاسلام و المسلمين ذاكرى، و ذاكرى جنابلاريندان سوْنرا كىچمیش ده وزیر معاونى وظیفه‌سینى داشيان و ايندilikىدە باشقا آغير مسئولىتى اوْلان جناب بهمن اسماعيل زاده ترييون داليسينا گىنديب دئىدی:

حُرمتلى قارداشلار، تاریخ بُويو بیزیم قانیمیز- داماریمیز ایران دئىدیر، ايندى ده دئىر و گله جىكىدە دىيە جىكىدیر، آنجاق بیزیم مسلمان باجى- قارداشلاريمیزین قارشى سیندە بىردىنى و وجданى وظیفه میز وار اوْدا يامان گوندە اوْنلاردان مدافعه ائتمَكىدیر.

منيم حکومتلرله ايشم يوْخدور، حکومتلر گلېب گىلتىدىرلر، لاكن آذربايغاندا ارمنى اللريله قانلارى تؤکولنلار بیزیم مسلمان آتا- آنا، باجي و قارداشلاريمیزدىرلار و آذربايغان تورپاغى دا اسلام تورپاغى دىر.

آقاي اسماعيل زاده آذربايغانلىلارین باشقا يېڭىلرده يوْخ آذربايغاندا کارخانا آچىب و آنا يوردلارىنى آباد ائتمىكلىرىنە تأكيد ائديب دئىدی: اصفهانلىلار ثروتلرىنى تۈكۈرلر اصفهان، بىزىنكى لرده آذربايغاندان خارجىدە سرمایه‌لرینى مصرف ائدىرلر؛ بو بُويوك نقص دىر.

میرزه رسول اسماعيل زاده‌دن سوْنرا تهران دانشگاهى نين باشقا بير آذربايغانلى ئويرنجىسي «منصور مظلومى» قارا باغ محاربه‌سیندە يارالاينىپ تهران خسته خاناسىندا معالجه اوْلان گونلرده وفات ائدَن بير آذربايغانلى عسگرى نين وفاتى مناسبتىلە آذربايغان دانشجوilarى طرفىندن يايylan اعلامىيەنى اوْخويوب، تهراندا ياشايان آذربايغانلى ئويرنجى لرى نين بو مبارز عسگرين وفاتينه گۋرە اوْز تأسىف و اوْرەك آغرييلارينى بىلدىرىپ بو قهرمان عسگرين وفاتينى بوتون آذربايغان ملىتىنە باش ساغلىغى وئرىپ، اوْتون عايلەسینە اوْلۇ تانرىيدان دۆزۈم دىلەدى.

منصور مظلومى دن سوْنرا گنج شاعر احمد محمدى و ايرج موذن اوْز شعرلىنى اوْخودولار. بو ايکى دانشجونون شعرىندەن سوْنرا دوكتور «چ» تهرانين تربىت مدرس دانشگاهى نين اوْستادى ترييون آرخاسينا كىچىپ، اوْز سۆزونە بىلە باشلاادى:

«حُرمتلى قارداشلار بىز بو گون بو مقدس مکاندا يېغيشىپ و آذربايغان جمهورىتىنده ارمنى داشناكلارى اللريله شهيد اوْلموش مسلمان باجى- قارداشلاريمیزین خاطرەسینى عزىزلىه بىرىك چونكۇ بىز مسلمانىق و بوتون مسلمانلار بىزىم باجى و قارداشلاريمیزدىلار، من بىز مسلمان و شىعەام، جانىم خانىم زىنبە قوربان، اماملارا جانىم قوربان، وطنە جانىم قوربان. تاریخ بُويو بىز توركىلر اسلام يوْلوندا، وطن يوْلوندا جان و ئرمىشىك، قان و ئرمىشىك و حتى دىلداشلاريمیزلا دا ساواشمىشىق، قادىنلاريمیز كىشى پالتارلارى گئىب

ياخشى بيليرم غيرت سيز له ميشم!

گونش ايلى ۱۳۷۳

نه اوْلوبور منه بيلميرم، آنجاق بوْتو ياخشى بيليرم كى، غيرت سيز له ميشم! هله جمعىتىمىز بولارىن جمعىتىنىن چوخ اوْلدوغو حالدا اوْز ديليمىزده، اوْز مكتىمىزده ابتدايى قىدرى درس اوْخوماغا حقىمiz اوْلمادىغى حالدا، راديو - تئلوiziوندا ديليمىزه، هوّتىمىزه حُرمت سىزلىك ائديب تحقىقى - توھينىن باشقابىر شئى گۈرمەدىكىمىز وضعىتىد، بىزى اوْزو موْزه سؤپورلر اوْزلىرىنە گولوروك. ملىتىمىزىن دىلىنى، شخصىتىنى تحقىقى ائديرلر يانلارىندان بى تفاوت كىچىرىك. ائله بىل كى، هېچ بولسوْزلى ائشىتمە مىشىك، اصلاً باشقابىر آذربايچانلى يىا، توركە توھين ائديرلر، منه كى توھين ائتمىرلار دئىب اوْزو موْز و راضى ائتمىشىك!

بيلميرم غيرت آدى گىنده نىيە قىدىغىم گلىر، آخى لازم اوْلان وقتده بىزە غيرتلى دئىرلر، لازم اوْلمىياندадا تورك....!

اوْشاقلارىنى «تورك گىلدى» سۆزو ايله قۇرخودورلار، تورك تحقىقى ائتمىك اوْچون گوندە نىچە جورە لاغلاغانى - جو ك چىخاردىلار، فيلم دوزىلدىرلر، كوچە - بازاردا بىر - بىرلىنى آلچاقلاداندا "ترك و ترکە" آدىيلا سىسلە بىرلر، آنجاق بىز اوْزو موْزه تورك دئىنده انترناسيونالىستلىكىمىز بونو افراطچىلىق آدلاندىرير و دئموكراتىك كلمەلرلىنىن قوئىرۇغۇنان بىر ك - بىر ك يابىشىرلار!

تبرىزدە - اردبىل ده، زنجان دا، اوْرمىيە ده آتا - آنالار يىنى جە دىل آچان معصوم اوْشاقلارىن بۇغا زىنا فارسجانى زۇر - گوج ايله سۇخورلار، اوْتون توركە بىلەمەسىنە ده فخر ائديرلر!

بىزىم ده انترناسيونالىستلىر تهراندا بىر تبرىزلى عايلەسىنى آختارىب تاپىرلاركى، گويا قىرخ اىلدىن سۇتۇر ائولرىنىدە توركە بىلەمەسىنى

ایران ارمنى لرى كۆمكلىرىن يېغىب يوللايىرلار ائرمنستان، هله بو سادەسى دىر، كىلجر منطقەسى ائرمنستان طرفينىن اشغال اوْلونان گۈنلرده تهراندا بىزىم محل ده ارمنى لر تزه پالتار گىئىب شىرىنى پايلايىردىلار! منىم آز قالدى باغىريم چاتلايا، گىتدىم حضرت آيت الله خامنه‌اىنىن حضورونا مطالبى عرض ائله دىم و....

سونونجو دانىشان و مراسمه ختم وئرن تانىنمىش يازىچى اسماعيل هادى اوْلدۇ. اسماعيل هادى دانىشقلارى نىن سونوندا دئىدى: بىز دۇلتىمىزدىن خواهش ائديرىك اساس قانونون ۱۵ - جى اصلينه دايىناراق بىزىم اوْشاقلارارا آنادىلىمىزده مكتب آچسىن تا بىزىم اوْشاقلادارا فارس دىلى يانىندا اوْز دانىشىدقىلارى دىلده درس اوْخوسونلار.

اسماعيل هادى كىلجر شەھىدىرىنە و وطن شەھىدىلىرىمىزىن روحا لارينا حمد و سوره اوْخوماقلا ساعت ۱۸:۳۰ دا مجلسى ختم ائتدى.

قاراباغ قهرمانی! موغان دا

۱۳۷۸- هجری گونش ایلی

۱۳۷۸ - جي ايل تير آيى نين ايکينجى و اوچونجو گونلرى «پارسا آباد»^{۱۱} شەرينده ياشاييان ادب سئورلرى بير اعلان تعجب لىدىرىمىشدى.

بو اعلاندا تير آيى نين دئوردوندە پارسا آبادين آيدىن و ضيالى شاعرلى طرفينىن آذربايجان تور كجهەسىنە شعر يېغىنجاغى نين كىچىرىلمەسى و بو شعر يېغىنجاغىندا آذربايجان موسىقىسى نين اجراسىنەن علاوه قاراباغ محاربەسى قهرمانى نين چىخىشى دا وعده ائد يلىمىشدى.

بو اعلان شەرين هر يېرىنىدە گۈزە چارپىر و پارسا آباد شەرينده ايندие فەر مىڭى گۇروننمەميش بير شعر و شنلىك تدبىرى نين كىچىرىلمەسىنەن خبر

۱۱ - بو شەھر ۱۳۴۰ - جي ايللرده و آسلاندوز منطقەسىنە آراز چاپى اوستونە انحرافى سۇبندى (سە) باغلانىدان سۇتىرا تىكىلىميش و دۆلت طرفىنەن بىر منطقە يە گۈندەرىلىميش و يېنى اصول ايلە سو آلتى اكينچىلىك ايشىنە باشلايان مەندىس "پارسا" آدىندا بير نفرىن آدى اوپۇن اوستونە قۇيولۇش و اونا "پارسا آباد" دىئىلىميشدىر و رسمى سندلرده و ادارە لىرده دە "پارسا آباد" آدى ايلە يازىلىميشدىر، لاكىن بوتۇن دىللرده اولۇرغۇ كىمى بىزىم دىلىمېزدە دە قىسالتما پروشىسى بو آد اوستونە ئۆز تائىرىنى قۇيۇمۇش و كوتلە يېرىنىدە "پارسا آباد" - يىن قىسالماشى "پارساباد" دىئىلىميش و سۇزىلار دئۇلەتىن دە بو آددان خوشۇ گلدىكە! بو آدى رسمي صورت دە "پارس آباد" ائتىمىش دير.

ماراقلى دىر ايندى بىر عەدە فيكىرلىشىرلر بو آد يېرلى و بومى بىر آد دير و فارسالار نېچە يوز ايل و شايد دە ۲۵۰ ايل بوندان قاباق بورادا ساكن ايمىشلەر و ئۆز آدلارىنى بۇرا و ئەرمىشلە!

هله انقلابدان ايللر سۇزىدا بو شەرين گئىرىمى - يىلە سوار طرفىنەن گىرىش تابلو سوندا يازىلان " به پارسا آباد خوش آمدىد " دەن علاوه ، ۱۰-۱۵ ايل بوندان قاغا كىمى فاضلاب مىسىزلىرى نين اوستونە قۇيۇلان چەندىن قايرىلىميش فاضلاب قاپلارى اوستوندە " فاضلاب پارسا آباد " يازىلارى دا قالىرىدى.

اوئۇتاما يىپىلار و بونو سەند گۇستەريلر كى، فارس دىلى اصلاً تورك دىلى نىن ضعيفەلەمه سىنه هېچ بىر تأثير گۇستەرەمە يىب. عجب كشفيات دىر بۇ كشفيات!

گلىن آگرى اوئوروب دوز دانىشاق، نېچە مىز اۋۇمۇزىدە اوْشاقلارى يىمiza فشار گەتىرمەدەن اونلارلا راحات جاسىنَا اۋز دىلىمېزدە دانىشا يىلمىشىك؟ واللاھ من كى، يا عصبانى اوْلموشام يَا داكى، پۇل و ئەرىپ تور كجهە دانىشماغا تشوبيق ائتىمىش اونلارى. هله چۈخ چالىشىپ و وۇروشاندان سۇتىرا ئوودە تور كجهە دانىشمالاردا كۆچەدە ايكى باجى - قارداش بىر - بىرلىرى ايلە تور كجهە دانىشماقدان اوْتائىرلار، بعضاوە گۇرۇرسن يىزلىه تور كجهە دانىشىرلار، اۋزلار ايلە فارسجا!

يېرى گىلندە عايلە وى اوْلاراق تور كجهە نمايشلەر، آذربايجان موسىقى كونسېرتلىرىنە و سينما لاردا تورك مضمۇنلو فىلم لىرەدە گەتىمىشىك. قەرمانلار يىمېزدەن، شاھلار يىمېزدەن، بابكلىرى يىمېزدەن، ستارخانلار يىمېزدەن، كۆر اوغلۇلار يىمېزدەن و حتا دە قورقۇد داستانلار يىمېزدەن دا دانىشمىشام. ياتاندا اونلارا آذربايجان ناغىللارى يىمېزدەن دا كتابدان اوْخوموشام اۋزۇدە هفتە دە اوچ يول، چۈخ دا سۇيىپ لەر، خوشلارى دا گلىب.

بئيووك اوْشاغىمى شعر اجلاسلار يىنادا آپارمىشام؛ اما چۈخ چالىشىپ آز بەره گۇرۇموش نىيە؟ - بلکە سىز مەندن ياخشى بىرلىرىنىزا!

آدىنى ياشار قويىدۇغۇم اوْن ياشىندا اوْغلو مۇن دونىن آل - اوْزۇنۇن جىزىلما سىنى گۇردوم. بونا نە اوْلوب سۇرۇشاند:

- دۇستومون دىرناغى اوْزۇن ايدى، مدرسه دە شوخلۇق ائلە يىنده ال - اوْزۇم جىزىلدى - دئىدى.

يارىم ساعت سۇتىرا آناسى منى اۋوين بىر گوشە سىنه چكىب آستاجا:

- مدرسه دە اوْشاقلار تورك لىرە توھىنلى جوڭ دئىرىمىشلەر، ياشار تىك باشىندا اونلارلا ساواشىپ آلىنى - اوْزۇنۇ دىدىيەلر! بونو مدرسه اوْشاقلارى دئىرىدىلر - دئىدى!!

نهايت جمعه گونو تير آيى نين دئردو (۱۳۷۸) آخشام اوستو گلېپ چاتدى؛ وعد اولونان سالونا چوخلۇ آدام يېغىشمىشدى. شعر يېغىنجاغى، آپارىجى نين آذربايغان تور كجهەسى نين ادبى دىلينىدە دانىشماغا باشلاماسى ايلە رسمىت تاپدى.

داها دوغروسو اعلاندا يازىلاتلارا اينانماق اولوردو، آخى ايندие قىدر بى شەرەدە خاصل مناسبىتلەر اۋزونىدۇن رسمي اۇر گانلار طرفىندەن شعر يېغىنجاغى قۇيۇلسایدى دا آپارىجى دانىشىغى نين دىلى آذربايغان تور كجهەسى آدلاندىغى حالدا يالنىز اوتۇن فعل لرى تور كجهە اولىردو. لاكن بى گونكۇ شعر يېغىنجاغىندا آپارىجى، ادبى آذربايغان تور كجهەسىنە دانىشماغا چالىشىر و ئىندىن گلن قىدر دانىشىغىندا فارس سۆزلىرى ايشتەمكىن چكىنردى! فضا آذربايغان فضاسى ايدى، يېغىنجاغىن ايلك قىمتلىرى بىر نېچە شعرىن اوخونماسى ايلە كىچدى؛ سالون آداملارى ھەر شئى دن آرتىق قاراباغ قەرمانى نين چىخىشىنى گودوردولر، آنجاق قاراباغ قەرمانى نين كىم اولدوغونو هېچ كىم بىلمە يير و سالوندا كىلارىن اىچىندىن دە قاراباغ قەرمانىنى تائىماق مۇمكىن دئىيل ايدى.

آداملار ھامىسى بىر- بىرينه اوخشاپىر، كراواتلى دان- زاددان دا خبر يۇخ ايدى. نهايت سکوت سىنەتى و آدى احتراملا آپارىجى طرفىندەن چكلىپ اوتۇن ترېبون آرخاسينا گلېپ چىخىش ائتمەسى إعلان اولۇندو.

«قارداشىمىز ماھىر جاواد اوف قاراباغ قەرمانىنى دە خواھش ائدىرىك مېكروفون آرخاسينا بۇيوروب اىستەدىكلىرى سۆزلىرى دانىشىسىنلار!». ماھىر جاواد اوف آدى گلنده سالوندا كىلار بىر- بىرينه باخىر پىچىلداماغا باشلايدىلار!

پارساآباد شەھرى سرحد قىرغىندا يېرلەشىدىكىن، شىمالى آذربايغانىن تىلوپىزىيون كاناللارى بو شەھەرەدە راحاتلىقلە توپولور و پارساآباد اھالىسى آذربايغان جمهورىتى نين سىاست، ادبىيات، هنر و علم آداملارىنى بلکەدە

ۋئىرەدى. اعلانى اوخويان ھەر بىر ادبىيات ھوسكاري، آز قالىردى فارسلار دەميشكەن «تعجۇب دن بۇينۇز چىخارسىن!»

آذربايغان تور كجهەسىنە شعر يېغىنجاغى، آذربايغان موسىقىسى و ھامىسىنەن اھمىتلى سى قاراباغ قەرمانى نين بى شەھەرەدە و بى يېغىنجاقدا چىخىش ائتمەسى ھەر شئى دن آرتىق تعجۇب لەنديرىجى ايدى. ايندие قىدر بىلە بىر تىدىرىن بى شەھەرەدە كېچىرىلمەسى سابقەسىز ايدى!

اصلا قاراباغ محاربەسى باشقۇ بىر اولكەدە اوز وئىرېب، پارساآباد باشقۇ بىر اولكەدە يېرلەشىسىدە.

عىن حالدا دؤلتىن خارجى سىاستىنە بىلە ترسىم اولوردو كى، بىز ھەرمىستان و ھەرمى آذربايغانلار دۇستلوق و قۇنشولوق مناسبىتلەرنى قۇرۇماق اوچون ھەر ايكى اولكە ايلە اقتصادى- سىاسى علاقەلىرىمىزى گوجلندىرىمك و اوئلارىن ساواش- بارىش ايشلىرىنە دخالت ائتمەمەلى يېك.

لاكن قاراباغ قەرمانى نين ايراندا و پارساآباد شەھەرەنەن چىخىش ائتمەسى ھەرمىستان قۇشمۇزلا باغلايدىغىمۇز مەھم اقتصادى، سىاسى و.... علاقەلىرىمىزە بئيووك ضربە ائندىرىرە بىرلەدى!

ماراقلىسى بىر ايدى كى، بۇدان قاباق، پارساآباد كىمى- كېچىك بىر شەھەرە بعضى ادبىيات ھوسكارلارى قاراباغ محاربەسىنە دىدەرگىن دوشموش دىلداش، دىنداش و سويداشلارىمىزلا علاقە دار بىر شعر يازسايدىلار بعضى لرى اوئنا آيرى- آيرى باخىب قاراباگدان بىزە نە وار حربەسى ايلە اوئۇن شعر يازماقدان پىشمان ائتمە يە چالىشىدارلار، لاكن بى دفعە قاراباغ قەرمانى نين پارساآباددا چىخىش ائتمەسى ھەمان بعضى لرىنى ماراقلاندىرىردى! پارساآباد شەھەرەنەن آذربايغان تور كجهەسىنە شعر و موسىقى يېغىنجاغى خصوصىلە قاراباغ قەرمانى نين بۇ يېغىنجاقدا اشتراك ائدىب قاراباغ محاربەسىنە گۇستەرىدىگى قەرمانلىق و ارمىنى وحشى لرى علەھىنە آپاردىغى مبارزە خاطرەلىرىنەن دانىشماق يالىز پارساآباددا ياشايان شاعر و ادبىاتچىلارى يۇخ، بلکە عادى خلق كوتلەلىرىنى دە بىلە ماراقلاندىرىردى.

شمالی آذربایجانلیلارین اۆزلریندن ياخشى تانیسیر و ماھیر جاواد اوفو دا چوخ
ياخشى تانیسیردیلار.

■ تغذیه اولوب اوزگەلر کؤلکەسیندە ياتانلارا دا احتیاجیمیز
يۇخدور!»

شمالی آذربایجانلیلارین اۆزلریندن ياخشى تانیسیر و ماھیر جاواد اوفو دا چوخ
ياخشى تانیسیردیلار.

ئىچە ايل قاباق، قارداشى روشن جاواد اوف لا بىرلىكىدە دؤلت عليهينە
قالدىريلان كۇدتا قۇرۇپوندا اشتراكى ئىدىب، كۇدتا توڭقوشمالاريندا روشن
جاواد اوف اۇلندن سۇئرا ماھير جاواد اوف دا آذربايغاندان قاچىب اوْتريش
دؤلتىنە سىغىنمىشىدۇ.

بونو ھامى بىليردى، لاكن نە حسابلا ايرانا گلېپ و اوزونو قاراباغ قەھرمانى
آدىيلا تانىتىرىپ چىخىش ائتمەسى تعجب لنىرىجى يىدى. آرتىق قاراباغىن
يالانچى پەلوانى نىن كىم اوْلۇرغۇنۇ ھامى تانىسىرىدى !

پىچىلتىلار باشلانمىشىدۇ؛ بىر عدە، ماھير جاوادوفون ترىبۈن آرخاسينا
گلەمەسى ايله برابر سالۇنۇ تر ك اىتدىرلە؛ باشقىلارى اىسە اوْتۇن نە دانىشماق
ايستەدىگىنى ئاشىتمىك اوچۇن سالۇندا قالدىلار، ماھير جاوادوف ترىبۈن
آرخاسينا گلېپ دانىشماغا باشلادى:

«خۇرتىلى قارداشلار، من اوزومو سىزە تۇتۇب گلمىشەم، ايراندا اوْتۇز
مiliyon آذربايغانلى ياشايىر آنجاق قارا باغ مظلوم قالىپ، اوْتۇ آزاد ائتمىك
لازمدىر... حىدر علىيئۇ قارا باغى ارمىنى لرە وئرمىك ايستەيىر، اوْ ارمىنى
پىستدىر و يالاندان اوْزۇنۇ آذربايغان مدافعى گۈستەرىر.

حىدر علىيئۇ ايستەيىر ايکى آذربايغانى بىرلەشىرىسىن، اوْ قارداش قانى
تۆكمىك، ايستەيىر، اوْ يالاندان اوْزۇنۇ تبلىغ ائدىر، اوْنۇن سۇزلىرىنە اينانماين
و... »

شعر و موسىقى يېغىنجاغى سۇئا چاتدى لاكن آذربايغان
موسىقى سىيندن ده خبر چىخىمادى. برنامەدن سۇئرا اشتراكچىلار آراسىندا
دانىشىلان سۇزلەرن بوجملەلرى آوارماق اوْلۇردو:

«دؤلتىمىز اجازە وئەرسە قارا باغدا تۆكۈن قارداش
قانى نىن انتقامىنى ارمىنى وحشى لرىنىدىن آلىپ قارا باغى آزاد
ائتمە يە گۈچوموز وار و ماھير جاواد اوف كىمى اوزگەلردىن

پروفئسور زهتابی بئیوک انسانی سجیه لره مالک اوْلاراق میثلى آز اوْلان مُختلف تخصص لو عالِم ایدى. او، آذربایجان تور کجه سی نین و قدیم تور ک دیللری نین متخصصی اوْلاراق قدرتلى شاعر و قلمى گوجلو يازیچى و تدقیقاتچى ایدى؛ عین حالدا آدلارى چكىلن تخصص لردن علاوه عمر وون سۇن ایل لریندە دیلیمیزین دوز گون و يوکسک سویه ده تاریخینى يازماقلا گؤستردى كى، مهارتلى تاریخ متخصصى ايمىش.

پروفئ سور زهتابى "ایران تور ک لرینن اسکى تاریخى" كتابىنى يازماقلا تور ک لرین، خصوصىلە ایراندا ياشایان تور ک لرین ديل تاریخى حقيىنده يئىنى بير ايز بۇراخدى. او، شرق و غرب عالىملرى نين ديل تاریخى حقيىنده يازدىقلارى اثرلىرىنى گئيش سویه ده و دريندن مطالعه ائديب دىيا مدئىتىنى تمل داشىنى قويان سومئىلرین دىلى ايلە دیلیمیزین بير كئوك و بير اولچوده اوْلدوغوندان و هله آريايى لرین ایران اراضى سينه كۈچدوكلىرىندن نىچە مىن ايل قاباق تور ک كۆكلو خلق لرین آذربایجاندا ياشادىقلارىندان نىچە طرفلى و گوجلو سندلر ارائە ائتدى.

دوكتور زهتابى نين اوْتوز جلدەن چۈخ شعر، حىكايە و دیلیمیزین قرامئرى حقيىنده يازدىغى قىمتلى كتابلارىندان علاوه اوْتون يالنىز "ایران تور ک لرى نين اسکى تاریخى" كتابىنى مطالعه ائدەن هر بير كىس دريندن اينانىرى كى، بو بئیوک عالِم آذربایجان ملّتى يانىندا و تور ک دىياسىندا ابدى ياشا ياجاقدىر.

ابدى ياشايışا مالک اوْلا بىلە انسانلار عمومىتىلە عادى انسانلار كىمى ياشاماغا قناعت ائتمىزلىر، پروفئ سور زهتابى نين دا خصوصى ياشايىشى بىلە اوْلموشدور.

او خصوصى ياشايىشى اوچون يوْخ، آذربایجان ملّتى نين حقوقىندن مدافعا انتدېي اوچون اوْزۇن ايلىر سور گون دوشموش، زندان بوجاقلارىندا آغير گونلر، آى لار و ايلىر كىچير مىشدىر، لاكىن بوتلارين هىچ بىرىسى بئیوک عالِمین تو تدوغۇ يولدا ارادەسىنى سارسىلدا بىلە مىشدىر.

پروفئ سور زهتابى اوْرَىمىزدەن

١٣٧٨/١٠/١٣

بىر ايل بۇندان قاباق، يعنى ١٣٧٧ - جى هجرى گونش ايلى آذربایجان ملّتى نين هوىت و وارىلغى ايلە چىرىپىنان بىر اورك، دى آىي نين بىرىنجى گونو دايىندى و دى آىي نين اوچونجو گونو شېستىرە تورپاغا تاپشىرىلدى. شېستەر اھالىسى و آذربايغانىن مختلف شهرلىرىندن گلن اديب، شاعر، يازىچى و اويرنجلەر، ١٧٥ ايل ۇمۇر سوروب، آذربایجان عشقى ايلە ياشايىب، آذربايغان ملّتى نين آلين يازىسى، هوىت و وارىلغى يوْلوندا اۆز وارلىغىندان كىچەن بير غيرتلى اۆولادىنى تورپاغا تاپشىرىدى!

معجز شەھرىندن باش قالدىرىپ ملّتى نين دانىلمىش هوىت و تاپدالانمىش شخصىتىنى اوْنلارا قايتارماق اوچون ايناملا فعالىت آپاران بىر انسان دیلیمیز، ادبىاتىمیز و مدنىتىمیز يوْلوندا چالىشانلارى درين ماتىمە باتىرىدى. اوْ گون آذربايغان آنا، محمد تقى زهتابى آدىلە تانىنمىش ايناملى و ايمانلى ايگىد بىر اوْغلۇنو باغرىنا باسىدى!

پروفئ سور زهتابى ۇمۇر بۇيۇ و ان گنج ياشلارىندان ملّتى نين آلين يازيسينا لاقىد قالماغا اۋزو نۇ راضى ائدە بىلەمە يېب استالىن دىكتاتورلۇغۇ زمانىندان تو تاراق ۇمر وون سۇن دقىقەسىنە قىدر خلقى نين معنوى حقلىرى يوْلوندا مبارزەدن بىر آن بىلە دايىنمادى، ائلە بىيىنلىمە ارادەسىنە گئورە اوْزۇن ايللر آغىر سور گون و زندانلارا معروض قالدى.

بئیوک عالِم، حتا سور گون دوشوب زنداندا قالدىغى ايلىر دە بىلە، بوتون سىخىتى و تضييق لرە دوزەر ك ملّتىنە چئۈر ك يىمكىدىن واجب ساندىغى آذربايغان دىل و ادبىياتى نين قۇرۇنوب ساخلانىلىماسى يوْلوندا سارسىلمادان چالىشدى.

انسانى حقى اوْلان مدنى- فرهنگى مَحرومیتى، اوْتو هر بير مَحرومیتىن آرتىق اينجىد يىرىدى.

او «ایران تورک‌لرینین اسکى تاریخی» کتابینی یازماقالا هویت بُحرانینا دوچار اوْلانلاری بو بُحراندان چیخارتدى. شۇ وۇییستلرین و پەھلوی چىلرین قۇنّدارما تاریخینه اینانان آذربايجانلىلار و تورکلرە: «گئورەسن بىز مىن ايلدیر، يىندى يوز ايلدیر، يوْخسا صفوی دؤوروندن بو طرفه توركىلشمىشىك دئېنلرین شُبھەسىنە سۇن قوْياراق دىليمىزىن ایراندا ٧٠٠٠ اىللىك تاریخىنى اوْزە چىخاردىپ تارىخلىرى ھەخامشىش شاھلارىندان باشلايان و ٢٥٠٠ اىللىك تارىخە فخر ائدهنلرین آلتىن رؤپالارينا سۇن قوپىدو!

علمى نىن درينلىكىنه و ياشى نىن چو خلوغونا باخماياراق يئنى نسىل ايله اوْتوروپ-دۇرماغى، اوْنلارىن چىينلىرىندا اوْلان آغىر ملّى وظيفەلر اوْزەرىندا مباحثەلەر گىريشىمەيى ضرورى گئوردو؛ اوْ، وار قوهسى ايله بىر ملّىتىن وارلىغى و هوىتى اوْچون چالىشدى. ۇمرۇنون سۇن دقيقەسىنە قىدرەدە حالىشمادان دايىنمادى».

اوْتون دُنيا ماليندان هئچ زادي يوْخو ايدي دئسه ک هئچده يانيلماميشيقي؟
ياشايشي، عادي بېي ايشجي، ياشاييشنidan دا ساده ايدي.

شېستردە آتا- بابادان قالان يىنى جە تىكىدىرىدىگى آلتمىش - يەتىمىش متر مربع لىك بىنا و ٢٠- ٣٠ متر مربع حدو دو حىطى اوْلان ياشادىغى ئوْين ياشام اوْتاغۇن زىن، يە ئىش، «ئەندى» آدلاڭىدە دېغىمىز مو كىت اۋە، تەمە شىدە.

بیر آغ-قارا تلویزیوندا یو خویدو بو ائوده. رنگى آتمىش بير ماسا (مېز) آرخاسىندا، ئۇمرۇنۇ نە قىدر اوْزۇن اوْلدۇغۇنو تخمين ائتمك چتىن اوْلان بير صىندا دە وادىلىدۇ.

آغاجدان دوزلمیش، اوْتوراچاق و دایاناچاق یئری گیرده اوْلان بئله بیر
صندلی من سوْن ايللرده آنجاق دوغوم يېرىم گئرمىدە اسکى بير قهوه خانادا
گۈردو كده اوْشاقلىق خاطرهلىمى گۈز اوْنوندە جانلاندىرىمىشدىم. يېنى

پروفیسور زهتابی عمر و نون سوْن ۱۹ ایليندە عايلهسى ايله بىرلىكده ياشاماقدان دا آل چكىب آذربايجان بويىدا عايلهسى ايچيندە ياشاماغى اوزونه معنالى ياشايىش سئچميشدى. او انقلاب غلبه چالان گوندن قوزئى آذربايجاندان گونئى آذربايجانا دئونمه يه چالىشدى لاكن عايله سىز گله بىلدى. او، اللي آلتى ياشيندان عمر و نون سوْن دقيقەسینە قىدر اوز حىات يوْلداشى و ايکى اوولادىنidan مىن لر كيلومتر اوْزاق، تك و يالقىز ياشادى؛ چونكۇ اوْ اوزونو يالنىز اوز عايله سینە يوْخ، دىلى، مدتىتى و وارلىغى تاپدارلانيش بىر مىلته باغلى گئورور و اوْ ملىتىن يوْلوندا چالىشماغى عايله سىلە ياشاماقدان اوستون توْتۇردو.

دو کتور زهتابی دو غما وطنه گلن گوندن ملّتیمیزین دیل و مدنیتی او زهربینده فعالیته باشلاصدی. تبریز دانشگاهیندان (بیلیم یوردوندان) باشلاماق هر یژدن دها لازم و گرکلی ایدی. تبریز بیلیم یوردوندا آذربایجان تور کجه سی و عرب دیلینی تدریس ائتمه سی وظیفه گژتوردو. هر ایکی دیله احاطه سی وار ایدی، بودیلرده دو کتورلوق و پروفسورلوق درجه سی آلمیشدی، سکگیز ایلدن چو خ داع اق دا درس دئمشدی، اما بودا چو خ سورمه دی!

«فرهنگی انقلاب» باشلاندیدقا، بیلیم یوُر دلاری دا باغلاتدی. سن دئمه دوکتور زهتابی نین آلين یازیسى، دا باشقما جور یازىلەمىشىش!

يئنه ده زندان، يئنه ده ملّت دن آيري دوشمك دؤرد ايل سوردو. دؤرد ايل کي بير زاد دئيل، دوكتور زهتابي ملّتى نين هدفي يولوندا اوْزون ايller سېبرى سوْيوغوندا سوْرگونه دؤزوب آما سارسیلمامىشدى، دؤرد ايل ده دؤزدو، يئنه ده ملّتبه قوْوۇشدو، يئنه ده چالىشدى، رياسيز، بوياسيز و ايناملا! مظلوم ملّتى نين مظلوم ديلينى ائولرده درس دئدى. جوانلارا ايناندى، اوْشاقلارين ديليندە دانيشدى، بئيو كلره خۇرت بىسلەدى و يالىنىز ياشادى. محرومىت چكدى آما هئچ وقت چكدىيگى محروميتىن دانيشمادى، لاكن ملّتى نين محروميتىن دان اورىي آجيدي، خصوصى ايله ملّتى نين آن ايلكىن

مَلْتَى نِينْ دِيل، مَدْنَى تَارِيَخِي يُولُونْدا سَارْسِيلْماز ارَادَه وَ اِيمانْلا
چالِيشان پِرْفِئُور زَهْتَابِي ١٣٥٨ - جَى ايَلَدن، وَفَات اِندِيگى گُونَه قَدَر تَك و
يالِيزْ يَاشَادِي.

بَير گون ادييّاتچيلارين بيرى: « اوْسْتَاد اوْزُون ايلَر دِير عَالِيه نِيزَدَن اوْزاق و
تك ياشايير سينيز، ايکى اوْولادِينِيزا گُوره دارِي خماير سينيزمِي سُورْشَدوقدا:
« من ايکى اوْولادِيمِين يانيندا اوْلماقدانسا ميليونلار اوْولادِيمِين يانيندا
اوْلاماغى اوْستون تُوتُورام، نِچَه ميليون اوْولادِيم يانيمدادِير، قُوي ايكيسيندن ده
اوْزاق ياشائِيم» - دئمِيشدِي!

قوزئى و گونئى آذربايغاندا ياشاييشى نين آنجىلى و آغىرىلى گونلريندە
وطن عشقى و ملْتَى نِين سُوْگىسى ايله ياشامىشدى بُو بُئيوك انسان. شَمالى
آذربايغاندا باكى اوْنيوئرسِيتَه سِينَه عالى نومره ايله قبول اوْلدوغۇ زمان،
آذربايغان ديل و ادييّاتىنى اوْز اخْصاَصى بُولومو سِچمِيشدى.
اوْنيوئرسِيتَه نين كِيمِيا اوْستادلاريندان بيرى بئله بير مَضْعُونَو
گُوردو كده استعدادلى گنج محمد تقى نى يانينا چاغيراراق:

« سن يو كَسَكَ استعدادا مالك بير گنج سن، آذربايغان ديل و ادييّاتى
يئرينه كِيمِيا رُشته سِينَى اوْخوماغا گُوتور، اينانيرام سن بُو اخْصاَصى دا بُئيوك
بِير متخصص اوْلا بيله رسن» دئمِيشدِي!

« سِيزِين محبّتِينِيزه حُرمت بسله بيرم لاكن منيم ملْتِيمِين بُو گون
كِيمِادان آرتىق اوْز ديل و ادييّاتىنى اوْيرنَمَه يه احْتِياجِي وار» - دئمِيشدِي!
پِرْفِئُور زَهْتَابِي ملْتَى نِين قارا آلين يازيسينى دَكِيشِيرمَه يه بير آن بئله
چالِيشمادان دايانمادى، اوْ درين مطالعه و تدقيق لرلە مشغول اوْلدوغۇ حالدا
تبَرِيزَدَه اوْزَل اولر ده اوْيرنِجِيلر، ديليمىزى يو كَسَكَ علمى سوْيَه ده اوْيره دير
و آردى - آراسى كِسِيلمَه دن مقالَلر يازىر، تُورك ديللى نشريه لر ده چاپ
ائتِيريردى.

ايَلَك دفعه و ١٣٧٧ - جَى ايَل ٦٤ نفر يازِيچى، شاعر و ادييّاتچيلارين
امضاسى ايله جمهور رئيس خاتمى يه يازيلان آچيق مكتوب و اساس قانونون

تَكْنُولوژى جهاز لاريندان ايکى نشانه وار ايدي بو ائوده؛ بيرى تَلْفُون،
ايکينجيسي ده گاز پينجي (بوخارى سى).

گاز پينجي آرخاسيندا كى طاقچادا آذربايغان انسىكلوپېندياسى نين بوتون
جلدلرى، باشقا كتابلار و ائدون دام اوستونه چىخان پىله يُولونْدا ايسه مُختَلف
نشرىه نمونه لرى، خصوصى ايله «اميد زنجان» نشريه سى داها چوْخ گؤزه
چارپيردى.

يازِيچىسى نين آدِينى ابديتَه قَدَر تاريَخِمِيزِين قِيزِيل صحيفه لَينَدَه ثبت
ائديب ساخلايان، ديليمىزِين نِچَه مين ايل لِيك تاريَخِينى نامِر دجه سينه
تحريف ائدهنلر و وارلىغِيمِيز دوشمنلىرنە سارسِيدجى جواب سايِلان و ١٣٧٧
جى ايلين پاييزيندا چاپدان بُورا خيلار كن ساتيليب قورتاران «ايران
تورك لرينىن اسکى تاريَخِي» كتابى يَتَتِيم و باش سىز قالمِيش بير مَعْصُوم
اوْشاق كِيمِى رنگى آتمِيش ميز اوستوندە سانكى يُوكُوكى گىتَتِيمِيشدى!
بختى قارا بير ملْتَين آلين يازِيسينا ايللر بُويو آرخاسيندان تائىر و تأسَفَ له
باخدىغى گُوزلوك ايسه ماسانين اوْزه ريندە آرخاسى اوْستَه دوْشمُوشَدَو،
سانكى اوْ دا دُنياني و داع ائتمِيشدِي!

بوْنَلارِين هامىسى بير آنلامى بىلدِيرمَك ايسَتَه بير ديلر:
« مظلوم بير ملْتَين عشقى ايله چيرپِينان و وطن سُوْداسِيندا يانان بير اوْرَك
ابدى اوْلاراق دايَاندى! »

بو حُزُونلۇ گُورونتوسو اوْلان و ساده ائوده پِرْفِئُور زَهْتَابِي كِيمِى
بُئيوك بير انسان ياشاييردى. بُئيوك انسانلار بُئيوك و طمطراقلى ائولر ده
يُوخ، بُئيوك فكرلر لە ياشاييرلار.

اصليندە بُئيوك انسانلار اوْزلر لى اوْچون يُوخ، بلکه ملْتَلَرى اوْچون
ياشاييرلار، اوْنَلارِين هر بير حرَكَت و چالِيشمalarى بئله اوْزلر لى اوْچون دئيل
ملْتَلَرى اوْچون دور.

بابک قالاسی مبارزه سنگری

شهریور ۱۳۷۹

آذربایجانلی اویرنجیلر توپلومونون توتدوغو تصمیم اساسیندا بیر اوْردو چرچیوه‌سینده مرداد آیی نین ۱۵-۱۳ قدر (۱۳۷۹ هجري گونش ایلی) آذربایجانلی اویرنجیلر و بیلیم یوردلولارین اشتراکی ایله بابک قالاسیندا يوکسک سویه‌لی ادبی - فرهنگی بیر برنامه کنچریلدی.

بو برنامه آذربایجانلی اویرنجیلر طرفیندن حاضیرلانیب اجرایا قویولموشدو. اوْردو دا اشتراک ائدتلر عمومیلە آیدین - ضیالی انسانلار، دیلیمیز، ادبیاتیمیز و ملی هویتیمیز قۇرویوب ساخلايان اویرنجیلر، بیلیم یوردلular و ادبیاتچیلار طرفیندن تشکیل ائدیلمیشدی. اوْردونون حرکت مبدائی تبریز شەھری نظرده توتولموشدو؛ تهران و کرج دن گئدن اویرنجی و فعاللاردا تبریزدە کى اوتوبوسلارا قوشولدولار. اردبیل و سالماس شەھرلریندن ده ایکى اوتوبوس، تبریزدن حرکت ائدەن دئرد اوتوبوس اوْردو سونا، بابک قالاسی نین آیاغیندا قوشولدو.

پنچشنبه گونو ۱۳۷۹/۵/۱۳ تاریخینده دئرد اوتوبوسدان تشکیل تاپمیش تبریز اوْردو سو ساعت ۱۲ ده حرکته باشладى و تبریزدە مشروطه دئرونده ملی سردار ستارخان و اوْنون سیلاحداشلارى نین مبارزه سنگری ساییلان مشروطه ائویندن و ارک قالاسیندان گئوروش ائدیب ملی سالار باقر خان مزارينا چىچىك چلنگى هديه ائتىيىكىن سوپرا بابک قالاسينا طرف يولا دوشدو. اوتوبوس اىچىنده و اوْردو عضولرى آراسیندا صداقت و صمیمت دالغالانىرىدى، فضا ریاسىز - بویاسىز فضا ايدى، بلکە بير عايىلە عضولرى آراسیندا باجى - قارداشلار اىچىنده بو قدر صفا و صمیمت و گذشت هئچ اوْلمازدى!

تبریز - اهر آراسى يول اوْزونو چاي قیراقلاريندا ميوه باغلارى گؤزلرى اوخشاير، اورکلره سئونىج باغيشلايردى؛ لakin بو گؤزل طبيعتين قوینوندا

١٥- جى ماده‌سى نين اجراسينى ايسته مەك طلباتى اوْنون فکرى، چالىشماسى و جسارىتى ايله حاضيرلاندى. عين حالدا او، ۱۳۷۷- جى ايل آذربايغانلىلار بير «قوم = قىيل بير «ملت» دير مباحثه‌سى نى آرایا آتدى.

اولو انسان دوكتور زهتابى، آذربايغان ملتىنى قوم آدلاندىرماگى ایران چرچیوه‌سینده ياشايىان ۳۰ مىلييون تورك دىلللى انسانلارا حُرمت سىزلىك آدلاندىريردى. زنگين ديل، ادبیات، مدنیت، فولكلور و اونملی تارىخه مالك اولان بير ملتى «قوم» آدلاندىرماق اولا يېرمى - دئىه ردى؟

و نهايىت تارىخىمizde بير دئونوش نقطه‌سى سايیلان «ايران تورك لرىنин اسکى تارىخى» كتابى، دىلەمیزین تارىخىنى ۷۰۰۰ ايله آپارىب چىخاران، ديل و مدنیت دوشمنلىرىمیزه سارسىدجى و سئىدى جواب اولان كتاب، اوْنون جسارىت و تلاشى ايله ملتىميزه تارىخى و عوض سىز بير هدىه اولدو.

پروفېسور زهتابى، تربىيە ائتدىي اویرنجیلر و يازدىغى - ياراتدىغى اثرلرله آذربايغان تارىخىنده ابى ياشايىشا مالك اولدو.

آذربايغان ملتى بو بئيووك انسانىن آدىلە فخر ائدير، آذربايغان تارىخى ايسه اۆز شانلى صحيفەلىرىنده اوْنون آدىنى قىزىل قىلمە يازاجاق و تورك دۇنياسى اوتا فخر ائدە جىڭدىر!

گۇرەسن بى قىدر آيرى سېچىگىلىك نەدن تۈرەنib ؟ گۇرەسن بى گۆزل
طېيىتە مالك اوْلان آذربايجان نەدن لوت كويىرده، قۇرو بىاباندا، بىر اىچىم سۇ
تاپىلمايان و بىر ياشىل آغاج گۇرۇنمهين يېلىرىدە قۇرۇلان شەھىلرین رفاه و
آبادىلغىنا حىسىت گۆزو ايلە باخىماغا مەحکوم اوْلۇيدور؟

ايران اىچىنده آذربايغان شەھىلردى گۇزىكىن دوشوب و آذربايغان
شەھىلردى اىچىنده اهر شەھى درىن مەحرۇمەتىدە قول- قاناد چالىر اوركلىرى
داغلايىر!

اوْردو اوْتوبوسلارى اهر شەھىنى كېچىب كلىيېر شەھىنە چاتىرلار، داها
باكىن مبارزە سنگرىنە چۈخ قالمايىدىر، داغلاردا سئىركى مەشەلىك كلىيېرە
باشقان بىر گۆزلىك وئىرېپ، كلىيېردىن بابك قالاسىنىن آياغىنا قىدر آيرى-
بو روق لاقن اطرافى يونگول مەشەلى آسفالت يۈلۈن باشقان بىر صفا و
گۆزلىكى وار.

آخشم اوستو ساعت آلتى يارىم حدودوندادىر، اوْتوبوسلار دايانيزلىر،
بابك قالاسىنىن آياغىندا قۇنقاڭلارين استراحتى اوچون اوئىرنىجىلەر طرفىندەن
اجارە اوْلموش كانشكس لر و چادىرلار يانىندا يقىق. ايلاهى بى قىدر گۆزلى طېيىت
اوْلا بىلرمىش!

اطرافىمىز يام- ياشىل مەشەلىكىلە بۇرونوب گۆزەلردىن^(١) سرین سۇ
سېزلايىر و كىچىك سۇ آرخالارىنى تشکىل ائدىر، هاوا سرین و اوْرە بى
اوْخشاياندىر.

قالانىن آياغىندا اردبىيل و سالماس دان گلنلردى تېرىزىدەن گلنلرە
قوشۇلۇلار. اوئىرنىجىلەر طرفىندەن قاباقدان اجارە اوْلونمۇش كانشكس و
چادىرلاردا يېرىشىرىك، تام امكداشلىق و صەمىيەتىلە؛ بۇرادا صفا و صەمىيەت دەن
باشقان بىر شەئى يۈخ دور!

قىز- اوْغلان، بئيوك - كىچىك ئىللە بىل بىر عايلە دىرىلر، باجى-
قارداش دىرىلار، بورا باشقان بىر عالم دىر، رؤيالاردا آرزو اوْلوننان ايدە آل دۇيىا
بنزه بىر بۇرا !

يېرىش، كىچىمىشى عظمتلى اوْلان و وطنىمېز شاعىرلر و فىلسوفلار بىخش
ائىن آھر شەھرى، پايتخت تەھاندان، مەحرۇمەتىن باشقان بىر پاي آلمامىشىدىر!
كرمان اوْستانىنىن دۇزلى لوت كويىرەنده، بىر قەطەرە سو تاپىلمايان
بىابانلاردا و ياندىرىجى گونش حرارتى آلتىندا دوننە كىمى آدى قۇلاقلارا
دەگەمېش و بو گون تېلىغات يۈلۈ ايلە سىسى قۇلاقلارى دۇلدوران «اسكى
ارگ» (ارگ قدىم) آدىندا بىر دىوارين يانىندا يوز مىليونلار بىت المال پولو
ايلە داها عظمتلى «يېنى ارگ» (ارگ جىدىد) آدىندا دىوار دوزەلىر، بو
دىوارين اطرافيندا و كۆل- تىكان بىتمەين يېرىلرە بهشتە اوخشايان گولوستان
- بىستان پاركلارى و بىن الملل سوئەسىنە و بوتون رفاهى امكانلارا مالك
اوْلان هوتىل دە تىكىلىر!

كرمان، رفسنجان و سيرجان شەھىلریندە «دئۇو» مېنىك ماشىنى نىن مۇنتاز
كارخاناسى، اوْرتا شرقىدە تايى اوْلمایان قىزىل قايرما و باشقان نەنگ
كارخانالار- شرکتلر آچىلىر و سرحد قىرغىندا اوْلمایاراق ، ايرانين بئيوك
گەركى مرکزى بى شەھىلرە يارانىر.

بوتون شەھىلردىن آرتىق رفاحا مالك اوْلان اصفهان شەھىنە مسافر
داشىيان طيارە كارخاناسى دوزەلىر و اوْرتا شرقىدە بئيوكلىكىدە تك اوْلان
خىستە خانا بى شەھىدە تىكىلىر، عىن حالدا كويىر اوْرتاسىندا يېرىش زىد شەھىنە
اوْنلارجا كارخانا يۈلا دوشۇر و ...!

بىزىمەدە پايمىز، ھەنۋە نىزاد پېسىت پەللوى دئوروندە ايراندا صنعت دە
اوچونجو شەھر اوْلان تېرىزىمىزىن اوْن اىكىنچى رەدیفە سقوط ائتمەسى اوْلور!
داها اوْرمىمە، زنجان و اردبىيلدن سۆز آچماق اىستەمیرم، چونكۇ
تېرىز انكشاف ائتمىش و باش شەھىمېز بئله اوْلدوقدا باشقان شەھىلردىن سۆز
آچماق يېرىسىزدىر.

اوْلۇ تانرى آذربايغانانە قىدر اۋز گۆزلى طېيىتىن بىخش ائدىيسە اوْتون
مرکزىدە اوْتۇران بىنلەرلى اوتۇرۇ اۋىز دەن گۆزىن آتىپ و خاربالىغا
چئوير مكىدە دىرىلر!

هدفلی انسانلارдан اوْزون صف باغلانیر، صف حرکته گلیر، بیر دوْیغو، بیر آرزو و بیر هدفله.

کائنس و چادیرلار محیطینده آسیلان پارچالارдан توْتوب بابک قالاسينا قدر داشلار اوْزهرينده يازيلان يازيلار تام دوغما ديليمىزدەدير، بۇرادا هر شى دوغمادير.

اُردو سيراسى نين ايلك حىصەسى ايکى ساعت حدودوندان سوْترا و سوْتو اوچ ساعته ياخيندان سوْترا بابک قالاسى نين باشينا چاتير. زирوهنىن دوز باشىندا، سال داشلارين كله سىنده بئله بير عظمتلى قالانين تىكىلمەسى انسانى حىرتە گتىرىر؛ انسان بۇرادا بابک و اوْتون اُردو سونون ايزلرinen قالانين هر بير داش - دیوارىندان حس ائدىر!

قالانين باشىندا ١٠٠٠ نفر آراسىندا آدام توپلاشىب، باشققا قۇروپلار باشققا دسته لىدە گلېلىر، انسان بۇرادا اوْزونو داها ارادەلى و گوجلو حس ائدىر، هر زاد آدامىن آياغى آلتىنداير.

قالانين باشىندا اُرددونون فرهنگى برنامەسى باشلانير. آسلام قىز - اوْغلانلاريمىز شعر اوْخويور چىخىش ائدىرلر، آذربايجان مارشى دسته جمعى اوْخونولور و قالا باشىندا توپلاتان انسانلارين اوْزهرينده باشققا بير تاثير بۇراخىر. ملى دوشونجهلى و گنج عاشيقىلاريمىز سازلارى و سۆزلىرى ايله، باشققا ادبىاتچىلار و اوئرنىجىلار ياسە اوْز درين و تاثير ائدىيجى چىخىشلارى ايله ملتىمىزىن تاپدالانمىش مدنى - فرهنگى حقلىرىنى مدافعه ائدىرلر.

برنامە ايکى ساعت حدودوندا داوم ائدىر و نهايت ناهار يئمگى ساعت ايکى حدودوندا قالانين باشىنдан بير آز آشاغى، داغىن دؤشوندە خاص بير نظملە اُردو عضولرى آراسىندا صرف اوْلونور. لakin اُرددونون آن مدنى و يوكسک سوئەلى حركتلىرىندن بىرى، ناهار يئمگىنى يئدىكىن سوْترا بابک قالاسى نين داغىنما يايylan زىبىللەرى يېغىب و قالانين اطرافىنى زىبىللەرن تمىزلمک اوْلور. بو ايش، اُردو عضولرى نين دوغما تورپاغا محبت، و

بۇرادا آداملارين دوكتورا، فوق لىسانس، لىسانس، دىپلم اوْلدوقلارينى كىمسە باشا دوشمور، هامى ايناملا و اوركىن چالىشىر، يالىزى معنوى هدف و آرزو لار اوْغروندا.

بابک قالاسى ياشىل مئشەلى داغىن لاب زирوهسىنده وقارلا دايانيب، صباح اوْرایا چىخاجايىق، اوْجالىغى گۈز قاماشدىرىرىر، دوز داغىن كله سىنده دير. من كىمى لر، اوْرایا چىخا بىلە جە گىنه شك - شۇھە ايله باخىر. آنچاق بابكىن مبارزە سنگرىنە قۇناق گانلار اوْزىلىرىنده يېنى بير گوج و يېنى بير دوْيغو حس ائدىرلر. عرب خليفەسى ايله اىكى ايل مبارزە آپاران اىگىد بابكىن قالاسى مىن اىكى يوز اىلدىر وقارلا دايانيب و بابكىن مبارزە پىامىنى آذربايجان اىگىدلەرنە چاتدىرىر!

آخشم ائمگىنى يئدىكىن سوْترا كائنس اطرافىندا هامى بير ئىره بىغيشىر، ادبى - فرهنگى برنامە باشلانير، اکو - ميكروفون و موسىقى ملزوماتى دا حاضىرىدىر. آخشم ائمگىنىن سوْترا گنج عاشيقىلار سازلارى ايله مىدانا گلېلىر، ملى دوْيغولو گنجلرىمىز اوْخوماغا باشلايىلار، آذربايجان ماھنىسى دفعەلرە و مُختىلف سېكلىرە اوْخونور.

اوئرنىجى قىز - اوْغوللاريمىز اوْرک سۆزلىرىنى درين دوْيغو ايله شعر قالىنىدە ترۆم ائدىرلر. دىلىمىز، ادبىاتىمىز، تارىخىمىز، حسرت و آرزو لاريمىز شعر و موسىقى دالغالاريندا ترۆم اوْلور، فضا آذربايجان فضاسى دير.

اُردو عضولرىندن علاوه، باشققا چاديرلاردا اوْلانلاردا شعر و موسىقى لرى دىنلە بىرلر، حتى چايخانا و دوكان ساتىجى لارى دا ايشلىرىندن ال چكىب اُردو عضولرى طرفىندن ارائە اوْلونان برنامەلەرە هيچانلا قۇلاق آسىرلەر. لakin برنامەنин هيچانلى يئرىنده ايشيق (برق) كسىلىر، علتىنى بىلەن يوْخ دور، عمدى مى يوخسا غير عمدى؟

جمعه گونو ١٣٧٩/٥/١٤ دا صبحانەدن سوْترا ساعت دوققوز حدودو مبارزە سنگرىنە و يا بابک قالاسينا طرف يوْلا دوشورو ك، دوز داغىن زирوهسىنە گتىمەلىيىك. گۈزل مئشەلىكىن داغىن زирوهسىنە گتىمك اوچون

آتا دویغوسو

يائى ١٣٨٠

داها بۇدان آرتىق فُرستى آلدىن وئرمك اىستەمیرم، گلىن اىكى قۇلۇمون اوستونە باشىنىزى قۇيۇن، قۇى بىر داها بو فُرستىدەن فايىدالاتىم، بو گۈن بو ايشى گۈرمەسەم، داها سۇتىرا لار بو ايشى گۈرۈپ - گۈرمە جە يىمى بىلمك چىن دىرى. گلىن باشىنىزى قۇيۇن آتانيزىن قوللارى اوستونە، بىرىنىز ساغ طرفىمە، بىرىنىز ايسە سوڭ طرفىمە يېرده اوزاناق قۇى آتا- بالالىق حسّىنى آليم سىزىدە!

بو فُرستى سۇتىرا لارا قويماغا قۇرخورام، قۇرخورام داها بو فُرستى الدن وئرم. هله ايندى، اوشاقلقى زمانىنىزدا سىزە آز ناغىل دئىيگىمە گۈرە اۆزومۇ قىناييرام. آخشاملار ياتان زمانلار، بعضى وقت لر ايسە گوندوزلر آذربايجان ناغىلارىندان دئىيم سىزە، آنجاق ايندى حىس اشدىرم او ناغىلارдан سىزە آز دئىشىم!

ايىدى دە داها سىزە ناغىل دئىيە بىلمەرم، بىرىنىز اىكىرىمى بىر، او بىرىنىزدە اوْن آلتى ياشىنداسىنىز؛ بىرىنىز گنج، او بىرىنىزدە يىشى يىشىمە! داها ناغىل دئىسمە، ناغىلارىن هەچ بىرىنىن سىزە لەتى اوْلا بىلمەز. هە شىئىن اوْز يىرى، اوْز زمانى وار. آنجاق سىزە دئىمەدىيگىم ناغىلارى

نوھلىيە دئىمە يە دوشۇنورم، گۈر نە قەدر گەنجىكمىش ھا؟

آما هاردان بىلەم اوْ زمانا قەدر نەلر اوْلا جاق و من بو مۇدّتە قەدر ياشا ياجاگام يا يوخ؟ ياشاسام و ناغىل دئىمە يە امکان تاپارسامسا يىنه دە زمانە باشىمى اوْ قدر قاتما ياجاق كى، نوھلىيە دە آنجاق سىزە دئىيگىم قەدر ناغىل دئىيم!

گلىن عزىزلىرىم، گلىن بالالارىم، گلىن باشىنىزى قۇيۇن قوللارىم اوستونە بىرىنىز ساغ قولۇم او بىرىنىز ايسە سوڭ قولۇم اوستونە. قۇيۇن هله آتا- بالالىق حسّىنى دەرىندەن دوْيۇم يۇخسا بو فُرستى دە آلدىن وئررەسەم اوْندا بو گۈنلەرنى دە حىسرتىنى چكەرم.

فایدالاندىيغىمىز محيطى تمىز ساخلاماقدا اوركىدىن چالىشمالارىنى نمايشە قوْبۇر.

جىمعەنин آخشامى دا شام يئمگىنى يئدىكىدىن سۇنرا يىشە فرهنگى برنامە باشلاتىر، و گىتجە يارىسىنا قدر داوام ائدىر.

بو برنامەدە «ملەت» و «ملەت» اوزەرىنەدە بىحثلر اوْلۇنپور؛ يعنى بىز بو دۇرۇمدا بىر مەلت حساب اوْلۇرۇق يۇخسا بىر قوم (توپلۇم) سايلىرىق بارەدە بىحثلر گەندىر.

بىحثە گىريشىنلەرنىن چۈخلارى بىزىم كامىل بىر مەلت اوْلدۇغۇمۇزو لاكن دؤلت سىز بىر مەلت اوْلدۇغۇمۇزو دليل و مدركىله مدافعە ئىدرەكىن بىر تعداددا، دؤلتى اوْلمىيان توپلۇما مەلت دئمك اوْلماز بارەدە چۈخ مەدنى بىر بىحث اوْلۇر. گىتجە يارىسىنى كىچىندەن سۇنرا دا بىحث داوام ائدىر، لاكن داها من كىمى، چۈخلارىنىن دا يۇخسو گلىر و گەندىب ياتىرىق.

شنبە ٧٩/٥/١٥ صبح چاغى اوْردونون برنامەسى سۇنما چاتماقدادىر؛ برنامە، اويرنجىلىر طرفىنەن حاضىرلانا بىر قطعنامەنин اوخونماسى و آذربايجان مارشىنىن دستە جمعى اوخونوشو ايلە سۇنما چاتىر.

اوْردو عضولرى بابك قالاسىندان آيرىلىرىلار، لاكن اينانىرام اوْنلارىن ھە بىرىنىدە باشقابىر دوْيۇغۇ و باشقابىر حس يارانىر!

بابک قالاسی مرا اسمیندە گئردو گلریم

رؤیا دئیلیدی حقیقت ایدی

۱۳۸۰ / ۴ / ۱۷

گۆزومله گۈرمە سەيدىم اينامازدىم، ايناندىم بو مىتىن ارادەسىنى، باشقالارى دا اينامالىدیرلار! بير هدف، بير آرزو ايله ملى قەھمانىن دۇغۇم ھفتەسىنى عزيزىلەمك اوچون «قالا درەسى» - يىندن «بابک قالاسى» - نا قىدر تخمىنا بىش كىلومىتر قىرى انسانلارдан يوْل دوزلىشىدى؛ ائلە بىل انسان يوْلۇ دوزلتىك آذربايجانلىارين پايىنا دوشموشوش!

جىمعەدن - جىمعە يە قىدر؛ يعنى ۱۳۸۰ - جى اىل تىر آيى نىن سكىزىندن اوْن بىشىنە قىدر آذربايغانىمىزىن گۈزلەنقطەلرىنىن بىرى اوْلان قاراداغ منطقەسىنده يېرىشىن كىلىپ شەرىنىن گئجه - گوندوزو يوْخ ايدى. بابكىن دۇغۇم ھفتەسى توُتولۇدۇ بىل دۇغۇم گۇنو يېرىنە.

بىزى اىستەمه يىنلەر چوْخ چالىشىدىلار آرادا اختلاف ياراتىنلار، لا كىن موفق اوْلا بىلمەدىلر. آذربايجان مىتى، شاهپرست، نىزادپرست و پان فارسىستلىرىن حىلەلرىنى ياخشى بىلىرلر، بۇنلار آنچاق «ياشاسىن آذربايغان»، «وار اوْلسون تورك دىلىمىز» جملەسىنندىن عصبي لشىرلر، بى جملە كىمین آغزىندان چىخارسا اوْنلارا فرق ائتمىر!

اوْنلار، يومروق اوْلوب بىر هدف آرخاسىندا اوْلان ملىتىمizىزىن بىرىنە پان توركىست، بىرىنە كۇمۇنىست، بىرىنە تجزىيە طلب، باشقاسىنا توْرانچى، اوْ بىرسىنە بۇزقوْرۇچو، نە بىلىم بۇجور - بوجور ماركالارى يايپىشىدىرماقلانسى اكثريت اوْلدۇغۇموز حالدا و فارسالارلا برابر حقوقا مالك اوْلماق اىستكلىرىمىز و اوْنلارين دىلى اىلە ياناشى دىلىمizىزىن اوْلکەدە رسمي اوْلماسى

گلىن باشىنىزى قۇيۇن قوللارىم اوستونە، گلىن بىر داها اوْشاقلىق زمانىنىزى بىرگۈن حس ائدىم، گلىن قوللارىمى بۇيۇزا دولايم، گۈزىلرنىزدىن اوپوم.

قۇرخوم گونو - گوندىن چوخالىر، بىر قۇرخو يېرسىز دئىيل. هانسى اوّولاد بئويودو كدىن سۇنرا آتا - آناسى يانىندا قالىب همىشەلىك؟ بىر، طبىعتىن اوْزون - اوْزىدە و عادى قانوندور.

گلىن بىر داها بىر فۇرصتى الدن و ئىرمە مىش قوللارىمى بۇيۇزا دولايم. بىر داها من گنج و ۳۳ ياشىندا بىر آتا اوْلوب و سىزى يىددى و اىكى ياشىندا كىمى بالاجا - شىلتاق اوْشاقلارىم حس ائدىم!

باشىنىزى قۇيۇن قوللارىم اوستونە، گلىن هر ايكىنىزى بىر آن دا، بىر زماندا حس ائدىم فرقىسىز؛ حتا زمان فرقىنە دە يوْل و ئىرمك بىلە اىستەميرم. باشقا بىر فىركەدە هەردىن بىر منى راحت سىز ائدىر، گۈرەسنى بىرگۈنكۈ باجى - قارداشلىق ياخىنلىغىنىزى، اولەنىب عايىلە صاحبى اوْلاندان سۇنرا دا اوْز آرانيزدا ساخلا ياجاقسىزىمى؟

گۈرەسنى صنایع لشمىش دۇيانىن مشغۇلەلرى و عايىلە محدودىتلىرى بىرگۈنكۈ باجى - قارداشلىق حس يىنە لەمە يېرىمە يە جىك مى؟ گۈرەسنى، گۈرەسنى... گۈرەسنى...؟

پنجمینه گونو (۱۴ / تیر / ۱۳۸۰) آذربایجانیمیزین گوللو- چیچکلی و برکتلى تور پاغلی مکانیندان یعنی «خان چوبان و سارا» گلینین دیاری موغان منطقه‌سی نین شاعر، یازیچی و ادبیات سئورلرین ابتکاری بیر تشبّی ایله «استقبال کومیته‌سی» آدى آلتیندا چادیرلار قورولان یترده موسیقی و چیخیش برنامه‌سی تدارک گئرولموشدو.

ایش، بو اراده‌لی انسانلاین یۇرۇلمادان تلاشى نتیجه‌سی و اوز جىپ لرىندىن اوەددىيەكلىرى پۇل ایله حاضر لانمىشدى. ایکى ساعتىن چۈخ، ملى موسىقى ایله برابر تهران، تبريز و آذربایجانين مُختلف شەھەرلریندن گلن ادیب و شاعرلر يىمىز طرفىندىن باپكىن دۇغۇم ھفتەسی مناسبتى و ملى مسئلە لى يىمىز لە علاقە دار شعرلار اوخوندو، چىخىشلار اولدو. اوزون، ائنلى و طومارا بىنر بىر پارچادا ۱۴ مادەدن عبارت ملىتىمىزىن ملى- مدنى ايستكلىرى چىخىش صحنه‌سی يانىندا آسىلىميسىدى، بو ايستكلىرى مدنى بىر ملىتىن حق لرىنин ايستەنيلەسینى نمايش ائتدىريدى.

بۇرادا هر شئى دۇغۇما يىدى، هر يېرde دۇغۇما موسىقى سىسى قۇلاقلارى اوخشايرىدى. انسانلار يو كىشك مدنىتە مالك بىر صىميمىتىلە بىر - بىرلىرى ایله داورانىر دىلار؛ ملىت طرفىندىن يازىلان يازىلار ايسە دۇغۇما دىلە دانىشىرىدىلار. اينانىن، سايسيز- حسابىز چادирلار آراسىندا و انسانلار دىنيزىنин اىچىننە من حتا كىچك اوشاقلارى بىلە فارسجا دانىشاندا گورمه دىم. گئيرچىنە بىنر بالا لار يىمىزىن گۆزىل تور كجه مىزىلە دانىشمالارى آدامى حئيران ائدىرىدى.

تأسّىلر اولسون كى، يانلىش بىر تفگىر اساسىندا اوشاقلارى ایله فارسجانى يانسيا لاماق ناخوشلوغۇ چۈخداندى بئيووك شەھەر يىمىزە دوشوب، كىچىك شەھەر يىمىزە سرايت ائتمىكده دىر. اورمىھ، تبريز و اردبىل كوچەلریندە بوجور خستەلىگى بعضا آشكارا دۇيماق اولور، زنجان داها دەشتلى دىر!

يېرىنە ، ۹۰ مىن نفر ارمنى قىدرى ده مدنى حقوقا مالك اولمادى يىمىز دۇرۇمو و پەھلوى لر دۇرۇندىن ملىتىمىزە تحミل اولان شرایطى داوام ائتدىرىمك اىستە يېرلر! اوئنلار، اولو تانرى نىن بخش ائتدىگى گۆزىل طبىعتلى، يېر اوستو و يېر آلىتى ثروتلرلە دولو شەھەرلر يىمىزە اعتناسىز قالاراق جەنم اودو كىمى ياندىرى يېرىجى گونش آلتىندا و لوت كويىرلر دە يېرلەشىن شەھەرلرین صنعتى شەھەرلە چئورىلمەسینە داها آرتىق اۇنم و ئېرلر؛ آما بۇنلارا باخما ياراق بو ھفتە اىچىننە بئش يوز مىن نفر دەن سكىگىز يوز مىن نفرە قىدر تخمىن ائدىلەن انسانلارىن آذربایجانين بئھشتە اوخشار نقطە سىنەن بىرى، قارا داغ سира داغلارىندى يېرلەشىن و ۱۲۰۰ ايل قاباق ۲۲ ايل عباسى خليفەسینە قارشى مبارزە سىنگىز ساييان بابك قالاسينا توپلاشىب آذربایجانين ملى قەھمانى نىن دۇغۇم ھفتەسینى عزيزىلە مكىلە برابر اوز دىل، فرهنگ و مدنىتلىرىنىن مدافعا ائتمەلرى هر شئى آنلاتدى.

بو ملى توپلانتىيا آذربایجانين هر يېرىنندىن گلەمىشىدىلر، آن اوچقاڭار كىندلەن توۇتىو بئيووك شەھەرلە قىدر. حتا ايرانىن آن اوزاق شەھەرلریندە ياشايان آذربایجانلىلار اوزلىرىنى بورا يا چاتىرىمىشىدىلار؛ بو قدر انسانى هېچ بىر حزب، هېچ بىر تىشكىلات بوجور بىر داغلىق بئولگەدە بىر يېرە توپلايا بىلمىز، بىلە بىر توپلانتىيا آنچاق آذربایجان بويدا وطن سئوگىسى، بىر هدف و بىر آرزو يۇلوندا اتحاد، قاراداشلىق و كۆنول بىرلىگى لازم دىر.

تارىخىدە «بىن» قالاسى آدلانان و ايندى ايسە «بابك قالاسى» ايلە مشھور اولان داغىن اتگىنە باشقابىر عالم وار ايدى، چادирلار قورولان و «قالادرەسى» آدلانان مکاندا وطن عشقى و وطن سوداسى آدى ايلە هر ايش ايرەللىه يېرىدى.

بو گونلر بۇرا انسان دىنيزىنە چئورىلىپ، لاكن بو دىنيزىن انسان آدلى هر بىر قظرەسینە دۇنيا بويدا آرزو و ايستكلىر توپلانىپ، بىر ملىتىن وارلىغى قىدر، بىر ملىتىن تارىخى قدر، بىر ملىتىن دىلى، مدنىتى، فولكلور و موسىقى سى قىدر!

بۇرادا بوتون قادىنلار- قىزلار، كىشى لر- اوْغلانلار ائلە يىل، بىر عايىلە دندىرلىر و آتا- آتا و باجى- قارداش دىلار، دۇيانىن آن مدنى انسانلارىنى داۋارانىشىنى بۇرادا گۈرە بىلەرىدىن. چونكۇ قاليا چىخماغا آنجاق زنجىر سېجىرلمەسى كىمى و سانتىمتر- سانتىمتر حركت ائتمەلىدىن؛ قالانىن بىلەنى سارىلان بول انسانلارين شىكىلىنى اوْزاقدان چىڭ مهارتلى عاكىسلار يقىن كى، بىلە صحنهلىرى عمرلىيندە گۈرمەميش و يا چوخ آز گۈرموشدول!

قالانىن اتَّگىنە مُختىل توپلاشتى لاردا موسىقى، رقص و چىخىش صحنهلىرى انسانى باشقابىر عالىمە آپارىرىدى، داها دۇغروسو آدام گۈردو كلىرىنه چتىن اينانىرىدى!

من بۇرادا ملّتىمېزىن ارادەسىنە ايناندىم، اوْ، اىستەدىيگىنى يقىن كى، آله گىتىرە جىك، اوْ اۇز حقىنە چاتاچاق، اوْ اىللە بوبىيە حىرتىدە قالدىغى آنادىلە ابتدايى دن توُتىدۇ دانشگاهىن سۇتونا قىدر درس اوخوياجاق، اوْ تىلوىزىوندان دۇغما دىلە ماهنى ئىشىدە جىك، خىرىنلە يە جىك، عاشيقىلارين سازلارى و سۆزلىرى ايلە شەنلىك ائدىب شەن ياشاياجاق و اوْتون بالالارى تورك اوْلدوقلارينا فخر ائدە جىكلە!

اوْتون شەھەرلىرى لوٽ كويىرلەدە كى شەھەرلەرن داها گۈزل و داها آباد اوْلوب چىچكىنە جىك، بۇتلارين ھامىسى اوْلاجاق، آنجاق احساس دان اوْزاق، ارادە اىزى و منطق يوْلۇ ايلە، ائلە بابك قالاسىندا اوْلدوغو كىمى!

آتا- آنالارى آذربايچانلى اوْلوب تەرانىن زەھرلى تبلىغات فضاسىندا بئيوپ بى شەھەر دە يالنىز فارسجا دانىشان گنج اوْغلان- قىزلارى دا بۇردا تور كىجه دانىشماقدا گۈروردون، اوْنلارين لهجه سىنەنەن ھەر شەئى بىلە، آنلاماق اوْلوردو!

بو گىنجلە، تەراندا حاكم اوْلان حقارت دۇيغوسو بۇرادا داها يوْخ ايدى، اوْنلار داها اوزلىرىنى فارس دىلىنە دانىشانلاردان آسكىك يوْخ، بعضى جەتلىردىن ده اوْتىلارдан اوستۇن گۈرور، يابانجى بىر دىلە يوْخ، اوز آنادىللىرىنە دانىشماقدان غرۇر دۇيور دۇلار.

بىلە بىر محيطى من آنجاق نىچە اىل قاباق يوْخودا گۈرموشدوم، يوْخودان اوْياناندان سۇترا اوْنۇ يالىز بىر يوْخو گۈردو كىدە چوخ كەرلەنىب ساعت لر اۆزۈمە گلمەمېشدىم، آنجاق بو گونلر داھا ھەر شەئى گۈزۈملە گۈرور دوم اصلاً رويا دىئىلىدى، ھەر شەئى حقىقت ايدى، ھەزاد دۇغما و دوغال ايدى!

بۇرادا بابك و بابك قالاسى حىقىنە مُختىل پوستر، عکس، اطلاعىه و اعلامىيەلر يايىلمىشدى و يايىلىرىدى. كىچىن جمعە ايلە بىر جمعە آن چوخ انسان قالا يىا گلەمېشدى؛ هفتە آراسى دا چوخلارى گلىپ - گئىمېشدىلر، لاكن هەتنىن تعطىل گونلر ئىنسان دىنيزى دالغالانىرىدى بۇرادا بىر مکاندى!

جمعە گونو (١٥/٤/١٣٨٠) مرا سىمين سۈن گونو و عمومى قالا يىا چىخماق گونو ايدى؛ هم «بابك هوئىلى» و هم «قالادرەسى» يوْلalarى ايلە بابك قالاسىنىن آياغىندان، قالانىن اتَّگىنە (اصلىنە بىلەنى) قىدر اىكى ساعتىلەك داغ و مئشه يوْلۇنۇ قالخدىقىدان سۇترا، قالانىن اتَّگىنەن قالانىن باشىنا جىغير يوْللا چىخماق عادى گونلر ده ١٠- ١٥ دقىقەن آرتىق وقت توُتمازدى، لاكىن قادىنلى - كىشىلى، اوْغلانلى- قىزلى انسان آخىنى نىتىجە سىنەنە بىر اون- اون بىش دقىقەلىك يولو ساعت ٩- ١٢ آرالاريندا بلکە بىر ساعت يارىما دا گئىدە بىلەمەزدىن.

۱۳۸۵- جی ایلين خُرداد آیندا آذربایجان شهر لریندە کى اعتراضلار

گۆستردى کى، آذربایجانلىلار اوْز حقلرىنى دريندن دوشۇنرکن، بو حقلرىن تاپدالانماسينا و توركلىرىن نسبى اكتىرىت اوْلوب اقليت حقوقوندان محروم قالماسينا بى تفاوت قالماغى و اوْنلارين هوىت و شخصىتلىرىنە توهين ائدىلىرى جوابسىز قويىماغى جايىز گۈرمورلر.

خُردادىن بيرىنجى گۈنوندۇن باشلايارات يئددى سىنه قدر و آردېجىل داوم ائدىن آذربایجان شەھرلرى نين اعتراضلارينى، يالىز دؤلت اور گانى سايىلان «ایران» قزتىنده گىئەن خُرمتىزلىكە قارشى اعتراض آدلاندىرarsاق، يانىلىميش اوْلارىق؛ بلکە بو گىئىش اعتراضى، اوْزۇن ايللر و مختلف يوللارلا اوْ جىملەدۇن راديو- تئلۇزىيون، مطبوعات، سينما، تىاتر، درسى و غير درسى كتابلار، چىخشىلار و باشقۇ جمعى ارتىاط وسileلەلرى ايلە آذربایجان ملّىتى عليهينه اوْلان تحرير و توهينلەر نىتىجە سىنده آذربایجانلىلارين بوغازلاريندان قالخان نفتر پوسكۇرتوسو آدلاندىرarsاق، داها دوزگون دئمىش اوْلارىق!

خُرداد حادثەسى گۆستىرىدى كى، آذربایجانلىلار دئۆزۈملو انسان اوْلارگەن، اوْنلارين دئۆزۈملەرنىن حدى- حدودو وار، اوْنلارين دئۆزۈم كاسالارى داشارسا اوْندا داها اوْنلارين قاباغىنى آلماق چتىن دىر!

خُرداد حادثەسى بير داها ثابت ائتدى ايراندا بىرلىك ياراتماغا سِحر و جادو ائتمىك لازم دىئىل، بلکە ايران آدلانان اوْلوكەدە ياشايان ملّىتلىرىن دىل، مەدىت، شخصىت و هوىتلىرىنە خُرمت سىزلىك ائتمىك يئرىنە اوْنلارا سايىغى و احترام گۆزوپىلە باخماق و اوْنلارين فرهنگى، مدنى، اقتصادى، اجتماعى حقلرىنى اوْنلارا چاتدىر ماقا لىقى بىرلىك و اتحاد ياراتماق ممكىن دور.

دۇنيا دىللرى ايلە مقايسەدە، دۇيانىن ان قانونلو دىللرىنندن اوْلان و دۇيانىن بير چوخ بىلىم يوردلاريندا تدرىس اوْلان تورك دىلىمиз، نەدىن اوْز اوْلوكە مىزىدە ان آزىنلىق (اقليت) سايىلان ارمنى دىلى قىدرەدە تدرىس و تحصىل اولما حقىنە مالك دئىلدىر؟

خُرداد قيامى نين ايل دئونومو

۱۳۸۶ / ۲ / ۲۸

۱۳۸۵- جى ایلين اردېبىھشت آىي نين ۲۲- سىنده «ایران» قزتىنده توركلى علەھىنە چىكىن توهينلى كارىكاتورا اعتراض اوْلاراق ۸ گۈن سۇنرا و خُرداد آىي نين بيرىنجى گۈنو، تبريز شەھرلەنە، گنج اویرىنجىلىرىن توتدۇ دانشگاه اوستادى، معلم، اىشچى، تاجر و عادى كىسبە يە قىدر يۈز مىن لرلە انسان، تبريز خىابانلاريندا توپلۇم و مدنى اعتراضال آتاراق «ایران» گوندەلىكىنە، او تانمادان و حىاسىز جاسينا مىليونلارلا تورك انسانينا سرت خُرمتىزلىكى قىنابى ئۆلکە مسئۇللارينا و بوتون دۇنيا يە اعتراضلارىنى بىلدىردىلر.

تبريز اهالىسى نين شەتلەي اعتراضىندا سۇنرا، اورومىھىلىر، اوْندا سۇنرا «سولدوز» (نقدە)، قوشاصای، زنجان، خىاو، موغان، اردبيل و آذربایجانين باشقۇ شەھرلرى و حتا تهراندا ياشايان توركلىر بۇ عمومى اعتراضا قوشولاراق آذربایجان ملّىتىنە توهين ائدىلرە و شۇونجەنى «ایران» قزتىي يولو ايلە ياياللارا اوْز غىضبلىرىنى گۆستىردىلر.

تائىف لر اوْلسۇن آذربایجانلىلارين بئلە مدنى اعتراضلارينا و قانۇنى اىستكلىرىنە گۆزلەنيلمەز سرت جوابلار و ئىرىلدى و اوْنلارين مدنى اعتراضلارى گۆزلە نىلمىز اوْلا يالارا چئورىلدى!

آذربایجان اعتراضلارى، دۇنيا اعتراضلارى ايلە مقايسە اولدوقدا آن يو كىشك مدنى اعتراض سيراسىندا دايانيز. آمرىكا و فرانسه كىمى انكشاف ائتمىش ئۆلکەلرde عمومى اعتراض اثناسىندا عادى مىنىك ماشىندا توتدۇ دو كانالارين ياندىرىپىلە غارت اولماسى نين شاهدى اولموشوق، لاكىن آذربایجان شەھرلرى نين اعتراضىندا بعضى شۇبەللى آداملار طرفىنندن اقدام او لونان و تحرىكچىسى بىلەنەمەين حركتلىرى قىراغا قويارساق، تام مدنى بير ملّتىن اعتراض و اىستكلىرىن شاهدى اولدوق.

بو اولکەدە هر بیر امکانی يالنیز فارس دیلی اختياریندا قویماقلا و هر بیر امتیازی يالنیز فارس آدینا ثبت ائتمکله حقیقی و گئرچەک بیرلیگە و اتحادا چاتماق اولارمى؟

ایران كشیرالمە بیر اولکەدیر، بو كشیرالمە اولکەنین انکشاف و آبادلیغی اووندا ياشایان بوتون ملت و قومىت لرین حقلرى نين قورونناسى و ياشادىغى يئرلىرين و اوستانلارين آبادلیغى ايلە ممکن اولا بىلر.

بو اولکە ده راديو - تئلویزیوندا عاغيلا گلەز كىچىك موضوعلار بارەدە مىزگىد، كميسيون، كونفرانس و سەمينار قورولۇر، لەكەن مملکەت دە بؤيووك بير درد اوْلان ملى مسئلەنین حللى اوچون و آناياسانىن ۱۵-جى مادەسى نين اجراسى اوچون ايکى نفرىن مىز آرخاسىندا اوتوروب دانىشماسى نين دا شاهدى اولمامىشىق!

تەھان شەھريندە يېددى تئلویزیون كانالىندا نېچەسى بو شەھرين ان آزى يارى جمعىتىنى تشکىل ائدەن توركلىرىن دىلەندە برنامە يايىر؟

هانسى تئلویزیون سرپاللارىندا تورك لەھەسى ايلە دانىشان آدامى، سوپورگەچى، حامبال، اجتماعى رفتارى يىلمەين، يۈخسۈل و كوت بىشىن يوخ، فيلسوف، پروفسور، دوكتور، مەندىس و يوکسک مەندىتلىي و يوخخارى سوپەلى شخصىت روللاردا گۆستەرۈرلە ؟ مىگر بىر اولکەدە تورك فيلسوفو، تورك محققى، تورك مەندىسى و تورك دوكتورو يوخدورمو ؟

آذربايجان اوستانلارى نين راديو - تئلویزیونلارىندا نەدن برنامەلرین ۸۵٪ فارسجا و قالان ۱۵٪ ده اوزدن ايراق «فاذرى!» دىلەندە گئدىر؟ مىگر آذربايغان شەھرلىرى نين، چۈخ آز سايىدا بعضى نظامى و دؤلت آداملارىندا باشقا ، فارس دىللى ساكىنلىرى ده وار؟

نەدن درسى و غير درسى كتابلاردا تورك سۆزو و تورك آدینا خۇرتىزىلىك و توهين ايلە ياناشيرلار و نەدن آذربايغان اھالىسى آللاه بخش ائتمىش گئۈزلى طبىعتە مالك اوْلاراق، بو منطقەدە ايش مرکزلرى نين يارانىماماسىندا و اقتصادى دورومون آغىرلىغىندا عالى تحصىل آلمىش

جاوانلارىندا توتدۇ عادى انسانلارينا قدر ايش تاپماقلا اصفهان، شيراز، يىزد، كرمان، مازندران و باشقۇ فارس دىللى شەھرلرین يولۇندا ديدرگىن و سرگىرگەن اولمالى دىرى؟

نه دن نسبى اكثريته مالك اوْلان و ايراندا ياشایان توركلىر، حتاً ابتدايى مكىتلرده اۆز دىلەندە درس اوخوماقدان محروم قالدىغى حالدا فارس دىلەنى خارجەللىرە ائيرتمىك اوچون اجنبى اولكەلرین اويرنجى لرىنە مملکەت بودجه سىنەن بورسيه وئيرىر و فارس دىلەنى ائيرتمە يە تشويق ائدىرلەر و هر ايل فارس دىلەنин انكشافينا گۈرە مختلف سەمينارلار و توپلاتنى لار قورولۇر و آغير هزىنەلرە خارجى قوناقلارى بو سەمينار و توپلاتىلاردا دعوت ائدىرلەر؟ «خليج فارس» آدینى بعضى خارجى منبع لر «عرب خليجى» يازدىقدا بوتون قوهەلر بى منبع علەپەن يۇلا دوشور و بوتون دؤلتى و غير دؤلتى امكانلار «خليج فارس» آدینى تىشيت ائتمىكە گئچە - گوندوز چالىشىرلار لەكەن همان زماندا، اورومىيە درىياچەسى آدارلارى نين (جزىيەلرى نين) تورك آدلارىننى، فارسى آدلا دىگىشىدیرمە يە جاندان - باشдан كىچىرلە!

خارجى سىاست دەياسە اولكە مسئۇللارى، فلسطين مظلوملارىندا حمايت ائدەر كەن، اشغالچى اسرائىل رژيمى نين تجاوزلارينى محکوم ائديب بو اولكەنلى رسمى بىر دؤلت تانيمادىقلارى حالدا نەدن دىلى، دينى، مذهبى، تارىخي و كىچمىشى يېزلى بىر اوْلان اسلامى و شىعە اولكە سىنى، يعنى آذربايجان جمهوريتى تورپاقلارينى اشغال ائدەن تجاوز كار ارمەنستان دؤلتى ايلە دوستلوق و اقتصادى امكداشلىق لارينى گونو - گوندۇن گوجلندىريرلەر؟ بونلار و يوزلرلە بونا اوخشار علت لر آذربايجان اھالىسىنى ۱۳۸۵-جى ايلين خۇدداد آيىندا ايران قىئتى نين توكلەرە ائتىدىگى توهينى ايلە خىابانلارا چىكدى!

۱۳۸۵-جى ايلين اعتراضلارى گۆستەردى كى، اولكە مسئۇللارى آذربايغان مسئلە سىنه داها آرتىق دقت ائتمەلى و اوئلارين مدنى - اقتصادى اىستكلىرىنە قىمت وئرمەلى و بعضى سلطنت طلب و شۇونىستى فكىلر ايلە

"تراختور"

فوتبال تیمی یوخ، بیر هویت آفلامی

بهمن آیی ۱۳۸۸

۴۰ ایل تهراندا یاشاییب و ۵۵ ایل عمر و مدن کئچندن سوْنرا جمعه گونو

۲۵ دی ۱۳۸۸ تاریخینده ایلک دفعه اولاراق بیر فوتبال اویونونون تاماشا سینا
تهراندا "آزادی" استادیومو آدلانان یئره گئندیم.

منى ده بۇرا چىڭ سۇن ايلرده "تراختور" فوتبال تیمی حقدە اوْزاقدان

- ياخىندان اشىتىدىيگىم چئشىتلى سۇزىلر و فىكلر اوْلموشدو.

بو گونكۇ مسابقه ده "تراكتور سازى" و يا اوْزو اىلە معىّن و اوْزل بير

آنلام داشىيپ توركىلر طرفىندن اصرارلا دئىيەن "تراختور" فوتبال تیمی اىلە

تەرانىن مشھور فوتبال تیمی "استقلال" يىن مسابقه سى اوْلا جاقدى.

بىر تعداد دوستانلارلا كرج - تەران اوْتوبانى اىلە مسابقه مىدانيما طرف

يۇللاندىق. بىر رسم اوْلاراق هر تىمین طرفدارلارى مىندىكلىرى ماشىنا اوْ تىمین

رنگلى بايراغىنى آساراق تهراندا "آزادى" استادیومونا طرف حرکت

ائدىردىلر. بىزيم يانىمىزدان كئچن بىر مىنيك پرايد ماشىنى نىن پنجرەسىندن بىر

گنج و تراختورون طرفدارى، قىرمىزى پارچادا توركىجە يازىلماش "يئل

ياتار طوفان ياتار ياتماز تراختور بايواڭى" نى آسمىشدى. كرج -

تەران اوْتوبانىدا "استقلال" تىمى نىن بايراغىنى ماشىنلارىندان آسانلار و

دئمەلى استقلال تىمى نىن طرفدارلارى، هر بىر ماشىندا تراختورون قىرمىزى

بايراغىنى گۈرور دولر اوْنلارا قارشى هر نە جور دئسەن ادب سىز و تربىيە سىز

حركىتلر اوْزىلرېندن گۇسترىر و اشىدە بىلەمە دىگىمىز مختلف سۇزىلر دئىيردىلر،

اوْندا ايشىم یوخ !

نهايت گىنديب استادىومون پاركىنگ قاپىسينا چاتدىق، هله پاركىنگە

چاتماشىدان، يۇل قىرغىندا قىرمىزى و گئى رنگلى تراختور و استقلال

بايراقلارىنى ساتانلارين بازارىدا چىچكلىنىشى!

دؤلت مسئوللارى اوزهرينىدە تأثير قويىماغا چالىشان و آذربايچانلىلارين انسانى،
مدىنى و قانونى ايستكىلىرىنى اورا- بورا باغلى گۇستىرمە يە جەت ائدەن
آداملارين فىكرلىرىنە اعتنا ائتمەمەلى و آذربايچان مەلتى نىن ايستكىلىرىنە حۇسن
يىتلىرىنى گۇستىرمە يە و آنا ياسانىن ۱۵-جى مادەسى نىن اجراسى اىلە ابتدايى
مدرسه ده آنا دىلده درس اوخوماق امكانلارىنى اوشاقلارىمىزا ياراتماقلالا اىلک
آددىمى گۇستورمەلى دېرلر!

هله بير تعداد موقعیت‌شناس‌لار، قیرمیزی يازان فیرچالارلا ائله استادیوم قاباغیندا، تراختورون قیزغین طرفدارلاری نین اوْزونو قیرمیزی رنگله بو یاپیب ۵۰۰ تومن ۱۰۰ تومن قازنیماگی دا اوْتوتمامیشیدیلار، البته گؤى رنگله استقلال طرفدارلاری نین اوْزونو بویایانلاردا وار ایدی، آما قیرمیزی يازانلارین تعدادی داهما چۈخ ایدی!

ایلک اونجه اوْز- اوْزومه دئیردیم بو تهراندا "استقلال" تیمی نین طرفداری چۈخ اوْلدوقدا يقین کي، "تراختور" طرفدارلاری آز گۈزه ڈگە بىلرلر، آما بو صحنه لرى گۈردو كده گۈردو موم تراختورون يانداشلاری يالنیز تبریز، آذربایجان و باشقۇقا تورك دىللى اوْستانلاریندا يوْخ، ائله بو تهران و كرج ده بلکه "استقلال" و "پرسپولیس" طرفدارلاری قىدر اوْلا بىلر؛ چونكۇ بو گون بوْرۇا گلنلر يالنیز تبریزدن يوْخ، ائله بو تهران، تهران اطرافى شهر جيڭىلدە و كرج ده ياشایان تورك لر تراختورون قیزغین طرفدارلارى عنوانى ايله بوْرایا گلمىشىدلر.

تهران و اطراف شهرك لردن علاوه حتّا شيراز شهرىندن و فارس اوْستانى نین قشقایي تورك لرى، خُراسان تورك لرى، و توركمن تورك لرى ده تراختورون طرفدارى اوْلاراق استادیوما گلمىشىدلر. هله مسابقه دن سوْنرا تهراندا ياشایان تورك لرین چۈخو استادیوما گلمەدىكلەریندن تأسىفلىنیدىلر، چونكۇ اوْنلار بىلە تصور ائتمىشىدلر استادیومدا يالنیز ۱۰٪ يئر، تراختور طرفدارلارينا وئەجىكلەر و يئرين اوْلماماغى تصورو ايله سئودىكلىرى تيمين تشوېقىنه گله بىلەمىشىدلر.

مهندسى صرافى ايله منىم، اوْزىل يئر ده اوْتوروپ فوتىلا باخا بىلە جىگىمېزه امكان اوْلدوغو حالدا، عادى يئرلر ده و تراختورون قیزغین طرفدارلارى آراسىندا اوْتوروپ اوْيونا باخماگى ترجىح ائتدىك، ائله بوجور اوْيونلارا باخماگىن لذتى ده بۇندادىر.

استادیوم اىچىنده قیرمیزى پارچالاردا، ياشاسىن آذربایجان - ياشاسىن تراختور، آذربایجان دىيارىمېز - تراختور افتخارىمېز، يئل ياتار طوفان ياتار -

من كىمىي بىرینجى دفعه بوْرۇا گلنلر، سانىرام بو صحنه لر چۈخ ماراقلى ايىدی؛ تهراندا حاضرلانيب عادى ساتىجي لار طرفيندن شۇرۇ و حرارتله تراختور يانداشلارينا ساتىلان قیرمیزى بايراقلارين يازىلارى عمومىتىلە توركجه ايىدی، هم عرب اليفبىسى ايله و هم يىنى اليفبا، يعنى لاتين اليفبىسى ايله.

قیرمیزى بايراق يعنى تراختور فوتىال تىمى نين بايراغى اوستوندە فارسجا يازى چۈخ نادر حاللاردا منىم گۈزومه ڈگىردى، لاکىن انگلېس دىليندە، بايراقلار، قیرمیزى بئركلر، آلين بااغى و بۇيۇن شالى اوستوندە "Tractor" سۆزو يازىلەمىشىدى، آما "آزادى" استادیوموندا ساتىلان بلىطلر اوْزەرىنده ده انگلېسجه يازىلەمىشىدى : "club Traktor ۱۹۷۰"!؛ نەسە "تراكтор" انگلېسجه دوز و يا يانلىش يازىلەمىشىدى، اوْندا دا ايشىم يوْخ دورا! ساتىلان قیرمیزى بايراقلاردا:

"ياشاسىن آذربایجان" ،
"ياشاسىن تراختور"

جملەسى باشقۇقا يازىلارдан داهما چۈخ گۈزه چارپىردى. ماشىنى پارك ائديب استادیوم قاپى سىندا باشقۇقا دوْستلارى گۈزلەدىگىمiz ۱۵-۱۰ دقيقە اىچىنده، قیرمیزى تراختور بايراغينا بوْرۇن، باشلاريندا قیرمیزى بئركلر، توركجه يازىلەمىش اليىنده "آذربایجان دىيارىمېز تراختور افتخارىمېز" قیرمیزى بايراق، بۇيۇندا قیرمیزى شال، گئيدىگى قیرمیزى بولۇزون دوشوندە Traxtur سۆزو، اوْز- گۈزونو قیرمیزى رنگله بۇيایانلار، بالاجا اوْشاقلارдан توْتۇدۇ بئويوك ياشلىلارا قدر آخىن - آخىن گلىرىدىلر؛ بو صحنه لرى گۈردو كده نەدنسە ۱۳۷۹ - ۱۳۸۳ ايللر آراسى "بابك قالاسى مراسىمى" يادىما دوشدو؛ اوْندا دا ائله، انسانلار تىر آىيى نين اىكىنچى پنچىشنبە و جمعەسى، بوجۇر و بو شۇق - ذوق ايله آذربایجانىن و حتّا ایرانىن هر يېرىندەن شرقى آذربایجانىن كلىپر شهرى ياخىنلاردا بابك قالاسينا يوروش ائدىرىدىلر.

اوْيوندان چوْخ، تراختور يانداشلارى نين آردى كسىلمىز معنالى -
مفهوملو و چئشىتلى و آهنگلى شعارلارى استادىومو هيجانا گتىرىرىدى، بىر آن
بئله بۇتلار شعarserىز و آرام اوْتۇرمۇردولار!
اوْيون چوْخ هيجانلا اىكى - اىكى يە باشا چاتدىسا، منىم ۇمرۇمده اىلک
دفعه فوتىال اوْيونونا تهران استادىومونا گلېب بۇرادان اوْنۇ دولماز خاطره اىلە
آيرىلىدېغىمدان علاوه، گلەجە يە داها دىرين آرزو و اوْمىد اىلە باخاجاغىمادا
سبب اوْلدو!

ياتماز تراختور بايراغى، زنگان شهرى تراختور طرفدارى، و بۇتلارا اوْخشار
چوْخلۇ شعارلار پارچالاردا يازىلىپ و استادىوم نرده لرىندن آسلامىشىدى؛
لاكن بو يازىلارين اىچىنдин بىر يازى نسبتاً بؤيووك پارچادا منى و
چۇنلارى نين نظرىنى داها چوْخ اۋزونە چكدى:

تۈركىدىلىنىدە مدرسه اوْلمالى دىر هەكسە!

بو يازىنى گۆرن مامۇلار، يازى طرفينه گلېب و يازىلى پارچانى نرده
اوستوندن گۇتورمك اىستەيندە بىردىن تاماشاچىلار طرفىندن گۇرولتولۇ سىلسە
اعتراض شعارلارى اوْجالدى؛ مامۇلار داها بو شعارلى پارچانى يېغىشىدىر ماغا
اصرار اىتمەدن اۋز يېزلىرىنه قايتىدىلر!

اوْيون ساعت ١٥:١٥ باشلادىقدا استادىومون يارىسىنى قىرمىزى رنگە
چئويرىن تراختور طرفدارلارى آياق اوستوندە قىزغىن و آردى كسىلمەدن
شعارلارينا باشلادىلار:

استادىومون بىر طرفى : ياشا ... سىين

باشقما طرفى : آذر ... بايجان!

شعارى استادىومو لرزە يە گتىرىرىدى!

بو شعارلارلا برابر، بارماقلارى اىلەدە بۇز قۇرد علامتى توُتاراق هاوادا
يئىللەندىرىدىلر!

بۇز قۇرد علامتى بعضى لرى نين يانىندا و يا تور كىيەدە آشيرى ناسىyonالىسىم
سېمگەسىنە چئورىلسەدە گۈئى آذربايجاندا اۋزلىككە تراختورچۇلارين
آراسىندا "تۈرك كىملىگى" و "تۈرك هوىتى" آنلامىنى داشىماقادادىر و
ھېچ بىر آشيرى تۈركچولوک معناسىندا دېيىلدىر.

بىر آز اوْيون وقتىندان كىچمىشىدى كى، يىنە مامۇلار گلېب "تۈرك
دىلىنىدە مدرسه اوْلمالى دىر هەكسە" شعارلى پارچانى يېغىماغا اصرار اىتدىلر
كى، تراختور طرفدارلارى مامۇلارلا درگىر اوْلماغى مصلحت بىلمە يىب
اۋزلىرى بو شعارى قالدىرىدىلار.

عربلره قارشی نفترت و تحقیر حسّی ايله دولو شاهنامه شعرلرینی ابتدایي، اورتا عالى تحصيل مکانلاريندا اوخويوب و فردوسى يه «حکيم ابوالقاسم فردوسى» دئيب فخر ائتمه يه محکوم اولماليق؟

نهدن بيز بو قدر نفوسا مالك اوْلاراق و دُنيا انسانلاري يانيندا آن مدنى جمله اوْلان : "قادينلار اوْنده ، The ladies first " جمله‌سى نين يازيلماسینى مين ايل قاباق "دَدَه قُورقُود" کتابيمىزدا يازيلدىغينى گئردويموز حالدا گونئى آذربايجاندا ياشاييان توركىلرین بلکه يوزه دوخسان دوقۇزو بولىپ تانىمىسىن؟

گۈرەسن نىيە گىركى بير اولكىدە انسانىت، شرافت، محبت، آتا - آنا و بئيووكلره سايىقى، قادىن حقلىرى، فداكارلىق و بير سۆزدە انسانى متن لرله دولو اوْلان "دَدَه قُورقُود" آديندا كتابدان بير جمله اوْلسون بئله درسلېكلىرىميىزدە اولماسىن آما سلطان محمود غزنوى طرفىندن قىزىل دينارلى انعامى گوموش درهم لرھ چئورىلەن و وارليغىميىزى تحقير ائدىن شاعرين يازيلارينى درسلېكىرىميىزدە اوْخوماغا و اوْنا فخر ائتمه يه محکوم اوْلاق؟

بىز اگر بولىكىدە ياشاييريقسا، فارسلايدان چوخ نفوسا مالك اوْلمامىزا باخماياراق فارسلايدان قدرى اولكە امکانلاريندان فايدالانماغا حقييمىز وار يعنى :

۱- دىليمىز رسمي و سرتاسرى ديل اوْلاراق فارس دىلى ايله ياناشى ابتدايى دن تو تدو بىلىم يوردونون (دانشگاهين) سونونا قدر و بوتون تخصص لرده درس وئريلەمەلەيدىر

۲- فارس دىلى كىمى دىليمىزدە آكادمى (فرهنگستان) آچىلمالى و دىليمىز لازم اوْلمامىان يابانجى سۆزجوكلر و كلمه لردن سىلينمهلى و تورك دىلى نىن كؤكلىرىنه دايياناراق يىنى سۆزجوكلر يارانمالىدیر

۳- تهراندا سرتاسرى تلوىزيون كاناللارى نين تعدادى مثلا ۱۲ اولورسا، نفوس چوخلۇغو اساسىندا اونون ۵-ى توركجه ، ۵-ى فارسجا، و ۲-سى باشقۇا غير فارس دىللرە حصر ائدىلمەلى و وئرلىش يايمايدىر، راديو وئرلىشلىرى ده بو نسبت اساسىندا بئولوننمەلەيدىر

آنادىلى گۈنو ۲۱ فورىيە (۲ اسفند)

و آنا دىلينىدە هله دە تحصيل آرزوسو

۱ / اسفند / ۱۳۹۰

منجه گونئى آذربايجانلىلار كىمى، بير اولكەنин نسى اكتريت نفوسوно تشکيل ائديب لakin ۱۵۰ مين نفر نفوسو اوْلان بير اقليت قدرى ده آنا دىلده تحصيل آلما حقينه مالك اوْلمايىب و اوْزۇن ايللر بويو دوغما دىلده تحصيل آلما حسرتى ايله ياشايىب و بو آرزويا چاتا بىلەمەيەن بير ملت، بلکه دۇيانىن هىچ بير نقطەسىنده تاپماق اوْلماز!

يعنى دۇيادا هىچ كىم اينانا بىلمىز ۷۰ مىليونلوق نفوسو اوْلان بير اولكەدە ۳۰- ۳۵ حتا ۲۰ مىليون نفوسا مالك اوْلان بير ملت، گئيش و بير- بيرىنە ياپىشىقلى بير اراضى ده بير ديل، بير مدنىت، بير تاريخ، بير اينانچ و اعتقادلا ياشاسىن آما اوز دانىشدىغى آنا دىلده يۇخ، باشقۇا بير دىلده و كۆكدىن اوْتون دىلى ايله فرقلى اوْلان بير دىلده يازىب - اوْخوماغا و تحصيل آلماغا مجبور اوْلسون و اوز دوغما دىلينىدە حتا ابتدايى قدردە تحصيل آلماغا حقى اوْلماسىن!

گۈرەسن دۇيانىن هانسى قانونلارينا دايياناراق بىزىم ديل، تاريخ، مدنىت و كولتوروموز اوز وطنىمىزدە و اوز يوردموزدا بو قدر مظلوم قالماغا محکوم دور؟

گۈرەسن دۇيانىن يارى نفوسوно تشکيل ائدىن و انسان حياتىندا آن مقدس و فداكار موجود اوْلان و حضرت محمد (ص) طرفىندن، جىت و بهشت اوْتلارين آياغى آلتىندا گۈرۈن آنالار و قادينلار فردوسى يانيندا و اوْتون شاهنامهسىنده بو قدر تحقير اوْلدوغو حالدا^{۱۲} و همان فردوسى نين توركىلرە و

^{۱۲}- فردوسى «شاهنامه» سى، كىلکتە چاپى، ۱۸۲۹، جو ميلادى ايل، ص ۴۱۹، ۴۸۶، ۹۶۶

بیلیم یوردلاریندا فارس دیللى فاکولته لرده (دانشکده‌لرده) ، اولمالیدیر ، بو فاکولته لرین تحصیل دیلی فارسجا اولمالی دیر

۱۳ - فارس دیللى شهرلرده يىرلەشنى بیلیم یوردلارین (دانشگاه‌لارین) تحصیل دیلی مختلف بؤلوم‌لرده (رشته لرده) فارسجا اولمالیدیر ، لakin بو بیلیم یوردلاریندا تورك دیللى فاکولته‌لرده (دانشکده‌لرده) ، اولمالیدیر ، بو فاکولته‌لرین تحصیل دیلی توركجه اولمالی دیر

۱۴ - تورك و فارس ترکىيلى شهرلرین (تهران و کرج كىمى) بیلیم یوردلاریندا هر ايکى ديلده و مختلف تخصص‌لرده فاکولته‌لر اولمالیدير

۱۵ - فارس دیلی كىمى تورك ديليندە ده دؤلت بودجه‌سى ايله سئمينارلار قورولمالى و تورك دیلی اوzmanلارى بو سئمينارلارا دعوت اولمالى و تورك دیلی ساحه‌سىنده آراشدیرمالار آپارمالیديرلار

۱۶ - توركلىرىن دوزگون تارىخى يازىلمالى و مكتب - مدرسه و بیلیم یوردلاريندا تدریس اىدىلن عرقچى و آريا يۇنلو نزاد پرسانه تاریخ اصلاح اولمالیدير

۱۷ - بوتون ساحه‌لرده فارسلار و غير فارسلار آراسىندا برابر حقوق پروگراملارى نظرده توپولاراق اولكىدە دوستلوق، انسان سئورلىك و انسانلارين ديل، اينانج و سوى - كۆكلرينى آسيلى اولماياراق قارىشىلىقلى (ايکى طرفلى و برابر) سايغى و سئوگى دويغولارى گوجلندىريلەيدىر.

۱۸ - اولكە نين مادى و اقتصادى امكانلارى و مىلى سرمایه‌لرى يالنىز مرکزى شهر و بولگە‌لرده يوخ، بلکه اولكە‌نىن بوتون شهرلرى و بولگە‌لردىن بىلەن بولگە‌لرده داها چوخ سرمایه ايشه آپاريمالى دير .

بوئنلارين هاميسىنى گۈز اونونه آلاراق شاه اسماعيل ختايى (صفوى)، بئويوك شاه و شاعيريميزين بو وصيتىنى ده هېچ زمان اوتو تمامالىق كى، دئىير: اوچ امانت يادگار قالىب اولو بابالاردان بىزە :

۴ - فارس موسيقى سى گلىشىمەسىنە نظرده توپولان بودجه و اجرالار تورك موسيقى سىنە ده نظرده توپولمالى و اجرا اولمالیدير، عىن حالدا باشقۇا غير فارس موسيقى لرىنە ده جمعىتلرى چوخلوغۇ اساسىندا اۇنملى يېرى وئيرىلمەلەيدىر

۵ - دؤلتى بودجه ايله مركزىدە نشر اولان مطبوعاتىن يارىسى تورك و يارىسى فارس ديليندە اولمالیدير و باشقۇا دىللرددە اوستان مركزلرىنده دولت بودجه‌سى ايله نشريي بوراخىلماлиدير

۶ - دؤلت بودجه‌سى ايله حاضرلانا سراسرى سينما فيلملىرى ، تلوىزيون سرپاللارى و تئاتر نمايشلىرى ايکى ديلده (توركجه و فارسجا) اولمالیدير

۷ - مجلس ده ، محكمە‌لرده و باشقۇا دؤلتى ادارە‌لرده هر ايکى ديلين (توركجه و فارسجا) ايشلىنمەسى آزاد اولمالیدير

۸ - رسمي و دؤلتى تابلوilar هر ايکى ديلده (توركجه و فارسجا) يازىلماлиدير

۹ - تورك ديللى شهرلرده ابتدايى و دىپرسان مكتبلرى نين درسلرى توركجه اولمالى لاكن فارس وطنداشلارلا ارتباط قورماق اوچون معين مقطع ده ، مثلا يىددىنجى صنف دن دىپرسانىن سونونا قىدر ، بىر كتابدا فارس ديلى و ادبياتى بى مكتبلرده تورك ديلى يانىندا درس وئيرىلمەلەيدىر

۱۰ - فارس ديللى شهرلرده ابتدايى و دىپرسان مكتبلرى نين درسلرى فارسجا اولمالى لاكن تورك وطنداشلارلا ارتباط قورماق اوچون معين مقطع ده ، مثلا يىددىنجى صنف دن دىپرسانىن سونونا قىدر ، بىر كتابدا تورك ديلى و ادبياتى بى مكتبلرده فارس ديلى يانىندا درس وئيرىلمەلەيدىر

۱۱ - هر شەرين جمعىتى تورك و فارس ترکىيلى اولورسا ، هر ايکى ديلده و توركلى تورك دىللى مكتب لرده و فارسلار فارس ديللى مكتب لرده تحصىل آلمالى دىرلار ، بى مكتبلرده بوتون امكانلار برابر بولۇنمه لەيدىر

۱۲ - تورك ديللى شهرلرده يىرلەشنى بیلیم یوردلارين (دانشگاه‌لارين) تحصىل ديلى مختلف بؤلوم‌لرده (رشته لرده) توركجه اولمالیدير ، لakin بو

نەدن گرک يازماياق ديليمىزى كتابا؟
 مدرسه‌ده نە اوچون گلمەيك بىز حىبابا؟
 هئچ عاغلىما سِيغماير، نەدىر بونون جوابى
 «سو» يېرىنه اوخويام مدرسه‌مېزدە «آب» ئى
 يقين كۆتكى يئمىزدىم اوخوسايدىم ديلىمى
 گۈينرتىدن سىخمازدىم قولتوغوما اليمى
 قوى بئيو يوم بىر اۋزوم اولا جاغام معلم
 اوんだ چوخ ايش گورەجك بو گون گۈينهين اليم
 كلاسيمدان گلەجك ئەليمىزىن اۋز سىسى
 اولاJacدىر اوْ زمان توركۈن ده مدرسه‌سى!
 ■

« ديليمىز، غير تىميز، وطنيمىز! »
 و سوندا ۲۱ فورال ۲/ اسفند - آنا دىلى گونو مناسبتى ايله شاعر رسول
 قربانى مقدم مرااغه‌اي نىن گۆزل بير شعرى اوخوجولارا تقدىم اوْلۇنور:

مدرسە ۵۵ معلم

مدرسە‌ده معلم يتنە دئىيدو اليمىدن
 باجارما ديم فارسىنى ايراد توُتىدو ديليمىدىن
 دئىيدىم: « آقا معلم! وورما! گۈينهدى اليم
 نەدىر آخى گوناھىم؟ توركودور منىم ديلىم »
 يايىشدى قۇلاغىمدان، دئىدى: « بوراخ توركۇنوا!
 اوْ قالدى ئويىنizدە؛ اونوت گىتسىن كۆكۈنوا!
 اويرىنمەسەن آب - بابا آچاجاقسان الينى
 كۆتكى يئىهندن سۇنرا اونودارسان ديلىنى
 سىنин هاران توركودور؟ آذرى سىن؛ آذرى
 كىم اويردىي دىر سنه بىلە يانلىش سؤزلىرى؟»
 آخدى گۆزومون ياشى، تىترەدى دىل - دوداغىم
 بىلە يالان سؤزلىره يانانمادى قۇلاغىم
 آنام منى اويدورماز؛ آتام منى آلداتماز
 بو سؤزلىرىن هئچ بىرى منىم عاغلىما باتماز
 نىيە منىم آديمى سۇروشماير اۋزومىدىن؟
 نىيە سؤزۈن دوزۇنوا اوخوماير گۆزومىدىن؟
 هر كىس يالان دائىشىسا آللاهىن دوشمنى دىر
 من كى يالان دئىيرم بواونون يالانى دىر
 لا يلاي دئىيدىر آنام، منه بشىيىكىدە توركو
 دانىشمىشىق ھامىمىز ئىودە - ئاشىيىكىدە توركو

۳ - حکایه‌لر

ایندی اوْن اوچ ياشیندا غلامعلی و گولگز آنا اوزلرینی بئیوک مسئولیت قارشیسیندا گئورودولر. محترم ایله جئیران ارلیک ياشلارینا دۇلدوقلارينا گئرە گولگز آنا اوْنلارا ائو ايشلریندن باشقى آيرى ايش گئوردمىزدى؛ چۈل ايشلرینى ده غلامعلی ايله آناسى گئورودولر. بئله بىر وضعىت ده ، گولگز آنا، قويونلارين قالان بشىنى ده ساتىپ قىزلا را جهيز دوركىتىدی، اونلار ايگى اينك ساخلاماقلا ياشايىشلارينى بىر تەر دۇلاندىرىدىلار.

بو مسئله دن دئورد ايل كىچىدى. غلامعلی اوْشاقلىقدان زندگانلىغىن آجىسىنى دادىب و هله يئنى يئتمە^{۱۴} چاغىندا آغىر مسئولىت آلتىندا قالىمىشدى. بو وقت اوْنون اوْن يئددى ياشى وار ايدى، ايگى باجىسىدا ايگى ايل بوندان اۆل بىر- بىرىنдин دئورد آى فرقلى آره گئتمىشدىلر.

غلامعلی نىن باجىلارى نىن اره گئتمەسى ايله ، مسئوليتин بئیوک حصەسى اوْنون و آناسى نىن اوستوندن گئتورلموشدو. او، آتاسى نىن اۋلۇم غىمنى ده يياواش- يياواش يادىندان چىخاراراق آناسى يانىندا نسبتا آرام گونلىرىنى كېچىرىرىدى؛ آنجاق بو دينج گونلار چوخ دوام تاپمادى، او، بىر گون آلا قارانلىقدان طوپىلە يە باش وۇراندا اينك لرین ھېچ بىرىسىنى طوپىلە ده گئرمەدى. اوغرولار، گئتجە ، اينك لرى اوْغۇرلامىشدىلار!

بو صحنه اوْنا آغىر صحنه ايدى، اينك لر اوْنلارين معىشت يۇلۇ ايدى. بو وضعىت ، غلامعلى يە داها كىنده قالماغا يېر قويىمامىشدى. كىندين وضعىتى گونو- گوندىن آغىرلاشىپ و كىنلى لر آخىن- آخىن بئیوک شهرلە كئچوردولر. كىنده قالانلاردا ايلين چۇخونو فعلە چىلىك لە شهرلە دە كېچىرىرىدىلر. يوز ائولى مۇران كىنيدىن اوچ ايلين عرضىنده ۲۲ ائولى تەران- مازندران و باشقىا فارس شهرلرينه كئچموشدىلر.

آچىقلاما: بو حكايە مؤلفين ايلك يازدىغى اوْزۇن مقالەسى اوْلموشدور.

آجى حيات^{۱۳}

«وارليق مجله سى ۱۳۶۲- جى ايل نومره ۵- ۶»

غلامعلى موغان منطقەسى نىن «مۇران Moran» آدى كىنديندا ياشايىرىدى. او، اوْن اوچ ياشيندا اىكىن آتاسىنى الدن وئىrip و اوْ وقتدىن برى آناسى ايله بىرلىكىدە ائولرى نىن آغىر ياشايىش يو كونو داشىيىرىدى. آتاسى دۇيادان گىدائنى وقت اوْنلارين عائلە سى دئورد نفردن تشکيل تاپمىشدى: «گولگز» آنا و اوْن اوچ ياشيندا غلامعلى دن باشقىا اوْنبئش و اوْن يئددى ياشيندا «محترم» و «جئيران» غلامعلى نىن باجىلارى دا بو عايلە عضولرى ايدى. بىر ايل بو ماجرادان قاباق يعنى غلامعلى ۱۲ ياشيندا اىكىن او، آلتى كلاسلىق كىن مدرسه سىنى بىتىرىمىش و شهر خرجى آغىر اوْلدوغونا گئرە داها تحصىلىنى داوم ائتديرە بىلەمە يېب تر ك تحصىل ائتمىشدى. او، بىر ايل ايدى آتاسينا مالدارلىق اىشىنده يىندىن گىلىگى قدر كۆمك ائتديردى. ايندى ايسە او، آتاسىنى الدن وئرىمىشدى.

رحمان آتا ، دۇيادان گىدائنى اوْنلارين ايگى ساغمال اينكى و ۱۰ باش قويونلارى وار ايدى. آمما رحمان آتائىن اوْلوموندىن سونرا اونلار احتياج اوْزوندىن و مال- حيوان ساخلامانىن چتىن اوْلدوغوندان قويونلارين بشىنى ساتدىلار.

۱۳- مؤلف بو مقالەنى «حسن موغانلى» آدى آلتىندا يازمىشدىر

باشینی آشاغا سالاراق دئدی: «او، گولگز خالانین قبری دیر؛ بئش گون بوتدان قاباق، جئیرانین اری فتح الله ایله سؤزله شیب، فتح الله اوно ائوون چیخارتماق ایسته دیکده، او دا گئجه یاریسی سم یئیب اوژونو اولدورموشدو!»

سانکی بیر قازان قاینار سویو غلامعلی نین تپه سیندن توکوسن سارسیلدی، دایاندی، نئچه دقیقه دن سوئرا گثري قایتدی. او، داهما کنده گیرمەدی، باشینی آشاغا سالاراق آددیملارینى يواش - يواش گوتوروب تهرانا طرف يو لا دوشدو...!

غلامعلی تهرانا قایدندان سوئرا بورادا ایشله ییب ياشامغا اوژونو مجبور گئورودو، اما غربت اولکەدە طایفاسیز - قوه هومسوز ياشاماق اوئنا چوخ آغیر و چتىن ایدى . باشقاطر فندنە دوغما يۈرۈدونو اوركەن سئير اما بىرداها كندىنە گئتمک ایستەمیردى. آخى، او، او رادا آجليق، يوخسوللوق، غم، كدر و آجى خاطرەن باشقابير شئى گئرمەميسىدی!

تهرانين جمعىتى گونو - گوندن آذربايجان و باشقابيرلىرىن كۆچوب گلن آداملا چوخالىرىدى، شەرين جنوبوندا يېرلەشن يوخسول آذربايغانلى لارين سايى هر ايل او بىرىسى ايلە گئورە داهما آرتىردى. غلامعلی ده شەرين جنوبوندا عايلەلى ئوين بير او تاغىنىي اىكى ھم كندلى لرى ايلە بىرلىكىدە اجارە ائتمىشدى.

او، آناسى اولن وقت ايشىنى تعطىل ائديب كنده گئتىگىنه گئورە يئىدىن كارخانايما ايش اوستونه قایدانا اوئنا ايش وئرمەميسىدiler و او، بىر آى ايش سىز قالاندان سوئرا باشقابيرىزدە بىر «بۇلۇز توخويان» كارخانادا ساده كارگر كىمى يئىدىن ايش باشلامىشدى.

غلامعلی باشقابيرلىرى كىمى آغیر شرایطده و آز حقوقلا ايشله بىردى. او، مجبورايدى تهراندا قالىب آز حقوقلا دولانسىن، چون كندىن و كند آداملارى نين وضعىتى داهما آرتىق خرابلاشمىشدى، كندلى لرى شەرلەر كۆچمهسى هر گون آرتماقدا ايدى.

غلامعلی، ايکى يوز تومن قونشولارى سۇرخاي كىشى دن بۇرج پۇل آليب ، اوئتون تهراندا كى اوغلۇنون آدرسىنى ده اوئندان آلدى. او، داهما تهرانا گئتمک تصميمىنى توتموشدو.

غلامعلی، قاباقجا بو مىتلەنەنی آناسى لەدە مصلحت لشمىشىدى؛ آناسى آز ياشلى و تجربەسىز اوغلۇنون اوئندان آيرىلماسىنى اوزكەن اىستەمەسەدە، آنچاق آغىر مادى وضعىتى نظرە آلاراق اوز راضىليغىنى اوغلۇنا بىلدىر مىشىدى. غلامعلی آناسىنى، جئiran باجىسى گىلەدە قۇيوب ۱۲۴۸ - جى ايلين پايزىندا تهرانا طرف يو لا دوشدو.

غلامعلی يە موئاندان آيرىلماق روھون جسم دن آيرىلماسى كىمى ايدى ، اما باشقابيرلىرى يو خ ايدى . او آز ياشلى و تجربەسىز اولدۇغو حالدا تهرانا گئدip و او رادا ايشلەمكەن باشقابيرلىرى يو تاپا بىلمەميسىدى . اوئتون آناسى گولگز و باجيilarى محترم و جئiranدا آيرىلەپ تهرانا يو لا دوشمه آنلارى چوخ چتىن ، عملى و كدرلى ايدى ، اما او تصميمىنى توتموشدو و بو آغىر يو كو داشىمالى ايدى !

-پايزىن مهر آيندا اردبىل - تهران اوتوبوسلارى ۱۲ تومن كرايە ايلە باشقابيرلىرى تهرانا داشىدېغى كىمى غلامعلی نى ده تهرانا آپاردى .

غلامعلی تهراندا سۇرخاي كىشى نين اوغلو حسىنى تاپىب بير نئچە گوندن سوئرا اوئتون وسile بىر "فرش يۇما" كارخاناسىندا آز مۇزدلا ايش باشلادى. دئورد آى حەددەندا ايشلەميسىدى كى، اوئنا آناسى نين آغىر خستەلىكىنى خبر وئردىلەر. غلامعلی نىگران حالدا ايشىنى بوراخىب كنده طرف يو لاتىدى. ۱۲ ساعاتلىق تهراندان اردبىلە و ۳ ساعاتلىق دا اردبىلەن گئرمى و موئانا و اوسته ۱۵ ساعاتلىق مسافت، غلامعلی يە ۱۵ گوندن آرتىق كىچىدى!

او، كنده يېتىشىنە كندىن ياخىنلىغىنداكى قىرساتانلىقدا تزە بىر قىر گئوردو. اورە يى دىسکىنەر ك قىرساتانلىق ياخىنلىغىندا اوينيان كىچىك اوشاقلاردا تزەلىكىدە كىمین اولدۇيۇنۇ سۇرۇشىۋىدۇقدا، اوشاقلارين بىرى

چیچک ایدی کی، اوْتون هر حرکت و تبسمی آتا- آناسینا ڈنیالارجا سئوینج گتیریدی. آخى اوْنلار سوْناین گله جَگینى تهراندا ڈنیایا گلن هدف سیز و فارسلاشمیش آذربایجان قیزلاری کیمی یوْخ ، بلکه ظلم آلتیندا قالمیش ملتی نین قایغى كشى و قادینلار میدانیندا ملی مبارز قیزى کیمی آرزو لاپیدیلار!

آيلار- ایللر كچیردی، سوْنَا دؤرد ياشینا گیرمیشدی . اوْ، گونون چۇخونو آنا قوجاغیندا و آنا يانیندا اوْلدوغونا گۇرە مارالا داها آرتیق محبّت گۇستیریدی، مارالیندا سوْنایا اوْقدار علاقەسى و باغلىيغى وار ایدى کی، بير آن گۆزوندن اوْزاق اوْلاندا سانكى ڈنیانى ماتم توْتوبىدو اوْنۇ غم- غصە بورويوردو.

غلاملى چۇخ چالىشقان بير آتا اوْلاراق، بير آن فعالىتىن قالمىردى، اوْ بير گون اىشدن ائوه قايداندا مارالى رنگى آتمىش و حؤصلە سىز گۇردو كده سوْرۇشدو: مارال نه اوْلوب، نىيە رنگىن قاچىيدىر؟

مارال غلاملى يە طرف دونوب دئى: ائله مهم دگىل، بو گون بىلە سىست اوْلوب هر دن اورە يېم قارىشىر، غلاملى اوْنۇ دوكتورە گۇستىرمىك اىستەدى، آنجاق مارال ، آرى نين آز حقوقونو و حكىملىك خرجى نين آغىرلىغىنى نظرە آلاراق راضىلىق و ئرمە يېب، مرىض لىگىنى اهمىت سىز گۇستىرىدى.

ئىچە گون كچىدى آنجاق مارالىن ناخوشلۇغۇ گونو گوندن آغىرلاشىپ دوكتورە گئتمىك مجبورىتىنده قالدى. بير گون، دوكتور ، مارالى معاينە ائدەندىن سوْنۇرا اوْتون مرىضخانادا ياتماغىنى و مختلف آزمایشلرین گۇتورولمه سىنى لازم گۇردو.

مارال اوْزۇن مدت مرىضخانادا ياتماغا مجبور قالدى ، اما بو اوْزۇن مدت مرىضخانا معالجهسى ده نىتجە و ئرمەدى و اوْتون مرىضلىگى ساغالمادى. ياي فصلى نين مرداد آىي ايدى ، تهرانين هاواسى ايستى گونلرین كچىرىرىدى، سوْنَا دا بئش ياشينا دۇلموشدو؛ مارالىن ساغالماماسى غلاملى نى

اوج - دؤرد ايل كچىدى ، غلاملى تەھانىن چۇخ يئرلىلە تانىش اوْلوب اوْتون اجتماعى شعورو آرتىب وارلىلار طبقةسى لە ايشچى و كارگر طبقةسى نىن حسابسىز فاصلە سىنى دىريندى حس اندىرىدى.

اوْتون گونو گوندن دردى - گەدرى آرتىرىدى، آخى اوْتون وطنداشلارى - يوردداشلارى آن چالىشقان لاكىن آن يۇخسول طبقدن ايدىلر ! تەھانىن جنوبوندا ساكن اوْلان وطنداشلارى آغىر شرایطده كچىنيردىلر و بۇندان علاوه اوْنلارين دىلى، فرهنگى و ملى عننه لرى مسخرە ائدىلەر ك فارس لارين مەھفىلىنده گولونجه قوْيولوردو و بىر سۈزدە فارسلار، آذربایجان و ایرانىن چۇخلۇ منطقە سىنەن تەھانا گلن تورك دىلللى انسانلارا تحقىر گۆزو ايله باخىب و بو انسانلارى اۋزلىرینه قول و بىرده كىمى حساب ائدىرىدىلر!

غلاملى بۇ دردلرى چىكمە مجبور اوْلدوغۇ حالدا داها آرتىق ايشلە بىر و بو آغىر چالىشمالار نىتىجە سىنەدە مادى وضعىتى دە ساھمانا دوشىمكەدە ايدى، آما تك لىك و يالقىزلىك هر درددن چوخ اونو اينجىدىرىدى.

نهايت اوْ، تك لىكىن و يالقىزلىقدان چىخماق اوچون آذربایجانلى خانوادەن اوْلان «مارال» آدلى بير قىز ايله ائۋەنمك فىكرينى دوشدو، اوْنلار پايزىنەن اوللىرىنەن سادە بىر مراسىمەلە اوْرتاق ياشاملارىنى باشلادىلار.

غلاملى عائلە خرجىنى تامىن ائتمك اوچون سحر چاغى گون چىخمامىشدان ايشە گىدىب، آخشام چاغى گون باتاندان سوْنۇرا ائوه قايدىرىدى. اوْ، ايش يۇرغۇنلۇغۇن و اربابىن آجى سۆزلىرى نين زەرىنى مارالىن سوْنسوز محبّتى و پاك عشقىلە جانىندان چىخارىرىدى.

مارال ايله غلاملى نين ائۋەرنىن دۇنيا مالىندان ائله بىر شئى لرى اوْلماسادا اوْنلارين اوركلىرى بىر- بىرلىرنە عشق و محبّت و دۇغما يۇرۇلدارى آذربایجانا سوْنسوز علاقە و چالىشقان انسانلارا دريالارجا احترام و مفتخور ارباب و انسانلىق علىهينە اولان نژادپرستلرە قارشى نفترت لە دۇلۇ ايدى.

مارال ايله غلاملى نين محبّتى اوْ زمان نهايت درجه يە يئتىشىدى كى، اوْنلارين ڈنیاسينا "سوْنَا" آدلى قىزلارى قدم قوْيدو. سوْنَا يئنى آچىلمىش

گتتیریدی. نهایت جمعه گونو ساعت اوْن دا دوکتور شاداب غلامعلی نین ائوينه گلیب و مارالی يېنى دن معاينه ائتدی.

دوکتور قاباقجادان اوْزونو جواب و ئرمگە حاضرلامیشدی؛ اوْ، معاينه دن سوْنرا غلامعلی نى حیطه طرف چکیب حیطه کی گیلاس آغاجى نین کؤلگە سی آلتیندا بير کيچىك مقدمه دن سوْنرا دئدى: "چوخ تاسفلر اوْلسون کی، مارال چتىن مريضلىگە مبتلا اوْلوب و ايراندا اوْنا معالجه امکانى يو خدور!"

بو وقت بئش ياشيندا معصوم سوْنادا حیطىن بير گوشە سينده دۇرۇپ فکره گتتیرىشىدى. اوْ، دوکتور ايله غلامعلی نين دانىشىقلارىنى آيدىنجاسينا ائشىدىرىدى، آنجاق دوکتور اوْنۇ اوْشاق حساب ائدهر ك اعتناسىز سۆزۈنە ادامە وئىردى، غلامعلی ناراحت حالدا سورۇشدو:

"آقا دوکتور نظرىنىزه نه قىدر ياشامالى دير؟"

دوکتور تاسف لە علاوه ائدى: "البته هله حكيم لىك علمى اوْ قدر دقىق اوْلمايىب، آنجاق مارالىن مريضلىگى آغير گونلرین كىچىرىر و بىزىم بىلدىگىمizه گۈرە احتمالا اوْ پايزى فصلينه دك ياشامالى دير."

غلامعلی نين فکرى داغىنيق اوْلدوغونا گۈرە پايزى كلمەسىنى ياخشى ائشىتمە يىب آيرى دان دوکتوردن اوْلکى سئوالىنى سورۇشدو.

دوکتور دئدى: "تاسف لە اوْلسون كى، مارالىن عمرى نهايت، خزان وقتى و بو گیلاس آغاجى نين يارپاقلارى سارالىب توکولن زامان قورتارمالى دير"

دوکتور غلامعلى دن خدا حافظ لىك ائديب ائوينه طرف يوْلا دوشدو. غلامعلى غم درىاسىندا بوغولموشدو. اوْتون فقط بير اوْميد يوْلو وار ايدى. اوْ دا جمىشىدەخان، كارخانانىن صاحبى ايدى. جمىشىدەخان هر ايل ياي تعطىلىنىدە بير آى حدودوندا اوْز خانوادەسى ايله اروپا و آمرىكا اوْلکەلرinen سياحت اوچون مسافرت ائديب و هر سفرده اوْزو دئمىشىكن اوْتۇز مين تومن دن چوخ بو سَفَرَه خرج ائدىرىدى. اوْ، كىچىن ايل مسافرت خرجىندن علاوه، آمرىكا

غم درىاسىندا بۇغماقدا ايدى، مارال گونو گوندن ضعيف لشدىكجه سوْنادا شادىق و شىلتاقلىقىدان دوشوردو. مارالى مختلف مريضخانالاردا ياتيرداندان سوْنرا هېچ بىرىسى نتىجە وئرمە يىب ايندىسى، اوْ، اوْز ائولرىنده ياتمىشىدى!

غلامعلى ياخين دوْستلارى نين پىشنهاد ايله مارالى دوکتور شاداب آدیندا تجربه لى بير حكيمه گۆستەرك و اوْتون ناخوشلۇغۇنۇن معالجه اوْلماماسى نين سېبىنى بىلەمك اىستە يىردى. بۇ مقصىد ايله مارالى دوکتور شادابىن مطبىنە آپاردى، دوکتور شاداب ماالى يارىم ساعدەن آرتىق معاينه ائدىب و اوْتون كىچمىشىدە كى پرونده سىنى نظر آلتىنداڭ كىچىرنىن سوْنرا غلامعلى نى بير گوشە يە چكىب سورۇشدو: "پول نظرىنەن وضعىن ئىچەد دير؟"

غلامعلى ائله بىلدى كى، دوکتور، مارالى معالجه ائتمە يە چوخ پۇل آلماق فكرينده دير، تىلسەرەك دئدى: "او جەتىن ھرنە بۇ يورسوز جورلارام، آنجاق ساده بير كارگرم".

دوکتور، غلامعلى نين منظوريىنى ياخشى باشا دوشىمە يىب علاوه ائتدى كى، اوْتون آن آزى قىرخ مين تومن خرجى وار، چون اوْ گەرە ك خارجە گىشىن و اوْرادا اوْلان مجھىز دىستگاھلارلا معالجه اوْلۇنسۇن. غلامعلى سانكى دۇيانى باشىنا وۇرۇدolar، هر نە فكر ائتدى، قىرخ مين تومن پۇل جۇرلاماغا يېر تاپىمادى، اوْتون بوتون وار - يو خو سككىز مين تومنە چىخمازدى. فامىل و دوْستلارى نين دا وضعىتلىرى اوْندان ياخشى دىگىلدى. بو فكىرده غرق اوْلاراق دوکتوردن سورۇشدو: آقا دوکتور، مارالى اگر خارجە آپارا بىملە سەم يانى ....؟ دوکتور غلامعلى نين سۆزۈنۈ كسىب اوْنا نە جور جواب وئرەجىكىنە اوْزونو حاضرلامادىغىنا گۈرە غلامعلى نين ائۋى نين آدرسىنى آلىب و گلن هفتە جمعه گونو ائودە مارالى يېنى دن معاينه ائله مەگىنى و قطعى جواب وئرمەگىنى اوْنا بىلدىرىدى.

غلامعلى دەلى آداملاڭ كىمى نە ائده جىكىنى بىلەمىرىدى. اوْ، مارالى ائودە ياتيرتىمىشىدى و جمعه گونونە قدر گودمەلى ايدى، آنجاق جمعه گونو دوکتورون نە دىيە جە گىنى بىلەمەدىكىنە گۈرە گئچە- گۈزۈنە يو خو

تئ کولسەدە آنجاق حَيَطَدَه کى گیلاس آغاچى نىن يارپاقلارى سارالسادا يىرە
تئ کولمە مىشىدى !

غلامىلى بيرگون آغىر غم و كدردن كارخانادا ايشلە يە بىلمە يىب، ساعت
اون اىكى حدودوندا اجازە آلىپ ائوه قايتىدى.

او، ائوه گلچىك مارالى داها آرتىق ضعيف گئوردو، سۇنانىن ائودە
اولماسىندان اورەيى دىسکىنib، مارالدان سۇنانىن هاردا اولدوغۇنۇ
سوْرۇشدو، مارال آلچاق سىس لە و ال اشارەسى اىلە سۇنانىن ساعت دوقۇز
يارىمدان ائودەن چىخىپ و هله ائوه قايتىمادىغىنى اونا بىلدىرىدى و علاوه ائتسى
كى، سۇتا بىر نىچە گوندور، هر گون بىر ساعت حدودوندا معلوم اولمۇر هارا
گىندىر و يېنى دن ائوه گلىر.

غلامىلى ناراتات حالدا سۇنانىن سوراغىنى قوشۇلارдан توتوب اىكى
ساعت حدودوندا گۈزىن سۇترا سۇنانى تاپا بىلمە يىب، ناراتات حالدا حَيَطَدَه
بىر نىچە دقىقە او تورماق اىستەدى.

غلامىلى، مارال لا ائولەندىن سۇنرا آناسى نىن نىسگىلىي اولوم غمىنى دە
ياواش - ياواش اونودوب ، آىرى دوشدويو آنا يوردو آذربايچان و دوغما
كندى موْران مسافرتىنە مارال لا بىرلىك دە گىتمىك قول و قرارلارينى يادينا
سالاراق ، مارالى بو وضعىت دە گئوردو كىدە ، سىسىز و اوركى دولو غىلمە
حَيَطَدَه گیلاس آغاچى نىن آلتىندا آغلاماغا باشلادى. او، بو حالدا باشىنا بىر
نىچە ياغىش دامجىسى نىن دوشدوپۇنو حسّ ائدىب، هاوا گونش اولسادا
بى اختيار باشى اوستونە باخدى، او، عجىب بىر صحنه اىلە قارشىلاشدى!

«بئش ياشىندا معصوم سۇنا گیلاس آغاچى نىن اوستوندە
او توروب سىز سىز آغلايا - آغلايا اوْنۇن سارالمىش يارپاقلارىنى
ايگىنە اىلە بىر - بىرينى تىكىردى. او، طبىعتىن قاباغىنى آلماقدا
ايدى، چوتىكى او، آناسى نىن اولومونو اىستەمیردى!»

غلامىلى سۇنانى قوجاقلايىب، اونو باغرىنا باسىب هر ايكيسى آغلايا -
آغلايا ائوين اىچىنە، مارالىن يانىنا گىلدىلر. مهربان آنا سۇنانى گۈرجىك اوزونە

سفرىنده اوْن بئش مىن تومن ده آروادى نىن بۇرۇنۇن كىچىلتىمەسى نىن
پلاستىك عملىنە خرج ائتمىشىدى. ايندىسە اوْندان هر جور كۆمك اوْممەق
اولار دىيە ، تىصىم تۇتۇدۇ اوْندان اوْتۇز مىن تومن بۇرچ پۇل آلىپ قالانىدا
ائولرىنده اوْلان شىلىرى ساتىب مارالى معالجه يە خارجە گۈندرىسىن.

غلامىلى بىر گون ناھار چاغى جىمىشىخانىن دفترىنە گىندىب، اۆز غەلى
ماجراسىنى اونا دئىب و اوْندان اوْتۇز مىن تومن بورچ پۇل اىستە يىب و هر آى
١٥٠٠ تومن حقوقۇنۇ مىن تومنин بۇ بۇرچا آزالتماغىنى اونا بىلدىرىدى.
جمشىد خان بىر آز فكر ائدىب، سۇترا غلامىلى يە طرف دئنوب دئدى:

«غلامىلى ! اوّلا دوكتورلىرىن چوخۇ علم سىز و يالانچى دىرلار، اوْندا
كىچىنەدە اولوم آللەھىن اليىنە دىر، اوچونجو سو سەن بىلىرسىن من بئش
گوندىن سۇترا خانوادەم اىلە ايللىك خارج سفرىنە گىندىرم و بىر آز توپلا迪غىم
پولۇدا بۇ سفر دە خرج ائلە جىڭم، اونا گۈرە ئىيم بوشدور، انشاء الله عيالىنىز
ساغلار، هېچ نىگران اولماين. سۇترا ناھارا ائوه گىتمىك قىسىدەلە دفترى ترک
ائتىدى !

غلامىلى نىن او مىدى هر طَرَفَدَن كسىلىب وجدانسىز اربابا نفترت لە باخاراق
ايش اوستونە قايتىدى، آنجاق اوْنۇن ايشە حوصلەسى يوخ ايدى. او، يالنىز
او توروب، اوز و فالى عيالى، معصوم سۇنانىن مەربان آناسى نىن اولمك گونونو
گودمكىن باشقى اوْزوندە بىر چارە گۈرموردو !

- گونلر كىچىردى، شەھرىورىن سون گونلرى ايدى. خىابانلاردا
آغاچلارين يارپاقلارى سارالماقدا ايدى، غلامىلى خىابانلارين آغاچلارى نىن
yarپاقلارىنى سارى گۈرنىدە، سانكى آغاچ لار اوْنۇن دشمنى دىرلر اوْتىلارдан
نفترت ائدىرىدى. آنجاق حَيَطَدَه کى گیلاس آغاچى نىن يارپاقلارى هەلە
سارالمامىشىدى.

آجي گونلر چتىن اولسادا كىچمكىدە ايدى ، مەر آيىندان نىچە گون
كىچمىشىدى، خىابانلاردا آغاچلارين يارپاقلارى دستە - دستە سارالىب يىرە

بو آدى اۋۇز اوستۇمە قوياندان بىرى داھا راحت اوْلموشدو، باجى

قىزلاريم تهراندا منى هله دايى ڦلى سىس لە سەلرددە، شەرددە هر يېرده
ايشلەسىدەيم بەھروز آدى ايلە مشھور اولوردو، بعضى لرى دە داھا چوخ
احترام اوچون منى «بەھروزخان» سىللە يېردىلەر .

حركت وئيرىپ سونانى قوجاقلاماغا قوللارينى آچدى. آنجاق او، سونانى
قوجاجىينا آلامادان دالى دوشوب سون نېسىن چكدى....!
ايندىسە سۇنَا آناسىز قالىب غلامىلى سونا يا هم آتا ، هم آنا اوْلموشدو !

امام قولو يا بەھروز خان؟

جو اىل ۱۳۶۳

بىزىم عم اوغلۇنون كىچىك دائىسى "بەھروز خان" دئىيردى، منىم اصل
آدبىم امام قولو ايدى، دده و نتەمین امام لارا درىن اعتقاد و ارادتلىرى
اوْلدوغۇنا گۈرە منىم آدبىمى امام قولو قويموشدولار، آنجاق من اوْن بىش -
اوْن آلتى ياشىمدا تەرانا گىلدىكىن سۆزرا بو آد منىم اوچون بؤيوك
چتىن لىك لر تۈرەتدى، چون هر يېرده ، فارس لار و حتا باصطلاح روشنفکر
تۈركىلر، بو آدا اىراد توّتوب منى مسخرە ئىدىرىدىلەر. من مجبور اولدوم
امام قولو آدىندان گۆز يوموب اۋزو مە بىر يېنى آد سېچەم.

اول اىستەدىم ساسان، كوروش و باشقۇا تىزه مۇد آدلاردا ئازىدەن اۋزو مە
سېچەم، چون بو آدلارين اىكى امتيازى وار ايدى:

اوّل بۇ كى، داھا آدىما اىراد توتان او لمایا جاقدىر، اىكىنچىسى بىر آدلار
ايله اۋزو مو تام مترقى و روشنفکر گۈستەر بىلەردەم. آخى اوْ وقتلر آدلاردا،
پالتار و باش توکونون مۇدئىلى كىمى مود اوستوندە ايدى و آخرىن مۇدئىل
آدلار، كوروش، داريوش، ساسان، پىمان و باشقۇالارى ايدىلەر كى، هر كىسىن
بو آدلاردا وار ايدى اوْنَا فخر ئىدىرىدى. آنجاق حقىقىتى دىئەم. گۈرددوم بى
آدلارين مۇدئىلى چۈخ يوخارى دىير و من هله بو تېزلىكىدە بىر مۇدئىل صاحبى
اولا بىلەرم. اوْنَا گۈرە اورتا مۇدئىلى آدلاردا سېچىب "بەھروز" آدىنى
اۋزو مە سېچدىم .

بو آدى اۋۇز اوستۇمە قوياندان بىرى داھا راحت اوْلموشدو، باجى
قىزلاريم تهراندا منى هله دايى ڦلى سىس لە سەلرددە، شەرددە هر يېرده
ايشلەسىدەيم بەھروز آدى ايلە مشھور اولوردو، بعضى لرى دە داھا چوخ
احترام اوچون منى «بەھروزخان» سىللە يېردىلەر .

سوْنرا انسان اوْزونو باشقا بیر اولکه‌ده حس ائديردى، داها اورادا راحت اسقالت يولدان خبر يوخ ايدي، آخى بوُرادا انسانلاردا داها فارسجا و يا آريائى لهجه سيله دانىشميرديلار و باصطلاح هله آريائى لشمه ميشديلر!

اوْنلار دُنیالار اوْزره هر نژاددان اوستون اوْلان آريائى نژادلى انسانلارين ديلينى قويوب اوْز آنا ديلى يعني تور كو ديلى ايله دانىشميرديلار. بو جسارتين مكافاتى ده ائله اوْجور اوْلاردى كى، گۈزدن دوشسونلر و ياشاييش يئرلىرى صاحب سىز بير اولكە كىمى اوْلسون! ....

موضوع دان اوْزاق اوْلماياق، صحبت مسافرتدن ايدى ... بير نېچە كيلومئتر انزللىنى كىچىندىن سوْنرا مسافرت داها چتىن اوْلوردو، منيم ماشينىمین ۇراضه لىگى ايندى آشكار اوْلوردو، هر نېچە قدم ده بير چالا يادى دوشوب ماشينىن بوتون بدنى سىس لىنيردى. آرواد- اوْشاق دا سَس دن هر دن بير ديسكىنسەلدە، آنجاق يوخودان اوْيانميرديلار.

نهایت، چوخ زحمته هشتپرى كىچىب، آستارا يولونا دوشدوڭ. هله ده يوْل گىتدىي كىچە خرابلاشىرىدى هر نېچە مئتر ده بير چالا يادى دوشوب يىنى دن چىخىرىدىق. ماشيندا اوْزومىدىن باشقا بيركس اوْياق اوْلمادىغينا گۈرە عصباتىتىمى اوْز- اوْزوم لە دانىشماقلالا سۈندورور دوم!

عصباتىتىمى اوْ زمان نهايت درجه يە يئىشدى كى، داها ماشينىن قراضه لىگىنە و يولون چالا- چوخورونا باخما ياراق ماشينىن سرعتىنى چو خالتىدىم. آنجاق بير نېچە كيلومئتر گىتمە ميشديم كى، بىردىن ائله بىل يولون اور تاسيندا بىر درە يە سقوط ائتدىم! اوْزومو ايتىرىپ اويان بويانا باخىب ماشينىن جاده نىن اور تاسيندا بىر قازىلىميش يئرە دوشدو يونو باشا دوشدونم، داها اوْزومو ساخلايا بىملە بىسب اوْجا سىن لە قىشقىرىپ فرمان اوستونە يومرۇقلا ويرىپ اوْجا- اوْجا هذيان دئمە يە باشلادىم. آرواد- اوْشاق ماشينىن سقطوندان، منيم سىيمىدىن ديسكىيب، يوخودان اويانىب دلى آداملار كىمى اوْلموشدولار. بو موقع ده عيال ال آياغىنى ايتىرمىش حالدا سۇرۇشدو؟ ...

آنjac ايش اوْ وقت خرابلاشدى كى، بير اداره ايشينه دوشدونم اداره ده اوْزومو اداره همكارلارىما بهرۇز آدىلە معرفى ائتسىم ده شناسنامى امام قولو آدىندا اوْلدوغۇنا گۈرە اداره همكارلارىم بهرۇز آدىنارغۇت گۈستەرمە يىب يىنه ده منى امام قولو آدى ايله سىن لە بىردىلر!

من يىنه ال- اياغا دوشوب، چارە آختارىردىم، تا بلکە امام قولو آدى نىن اليىن دىن ياخامى قورتارام، بو مقصىدله بير نېچە پارتى تاپىب آمار ادارەسىنە گىندىب چو خلو زحمت ايله آدىمى كۈكىن بەھرۇز آدىنار چئويرىپ بەھرۇز آدىندا شناسنامە آلدىم. اوْ وقتدىن برى داها آد طرفىن دن راحات اوْلموشام. بەھرۇز آدىم دىر. اصلا امام قولو آدىنى بىلە يادىمدان چىخار تمىشام كى، اينانمیرام بير زمان منيم آدىم امام قولو ايمىش!

بەھرۇز خان سۆزۈنون ادامەسىنده بىلە دئىردى: آنجاق بۇ اوْزون ايللىرىن اىچىنده فقط بير دفعە اوْزومو ايتىرىپ، امام قولو آدى ايله بەھرۇز آدىنى دىگىشىك توتموشام؛ اوْ دا اوچ- دئورد ايل انقلابدان قاباق ايدى كى، من آرواد- اوْشاق صاحبى اوْلاندان سوْنرا بير قراصە پىكان صاحبى ده اوْلموشدون و اوْ ايل تصميم توتدوم ايلك دفعە اوْلاراق آرواد- اوْشاقلا بىرلىكده آتا- آنامى گۈرمىك اوْچون اوْز ماشينىم ايله اردبىلىن ياخىنلىغىندا اوْلان كندىمизە گىندام.

او گون صبح ساعت اوْن حدودوندا تهراندان يوْل دوشوب آرتىق شوق و ذوق ايله يولومو ادامە وئردىم. تهراندان بندر انزللى يەدك يولون راحتلىقى و آسفالتىن صافلىقى باعث اوْلموشدو كى، من قراضه پىكانىمین اىچىنى ائۋىمىن اىچى كىمى حس ائدىب آرواد- اوْشاق دا راحتلىكىن ماشىن اىچىنده يوخولارى تو توب ياتسىنلار.

ماجرا اوْ وقت باشلاندى كى، بير نېچە كيلومئتر او زمانىن «پەلۋى» و بو گونون انزللى شهرىنى كىچىب هشتپر- آستارا يە طرف يوْل دوشدونم. هاوا يواش- يواش قارانلىقلاشىپ، يوْل باشقا بير يوْل دونموشدو. انزللىنى كىچىندىن

و ج دان م ح کم ه سی

۱۳۶۵ - جی ایل

بیر ایل ایدی عراق اوْردو سوندا خدمت ائدير دیم، منی مجبوری حالدا عسگر لیگه گتیرنده ایلک اوْشاغیم دُنیایا قدم قویدو. جاوان آتا اوْلاراق آرواد- اوْشاغیمدان آیری دوشدو کده گنجه- گوندو ز عیالیم ایله اوْشاغیمین فکرینده گونوم کچیردی.

سر باز خانادا گنجه لرین چوْخونو یوْخوسوز کچیردیم. اوْ گنجه ده هله گئزو مه یوْخو گئتمه میشدی کی، گؤزله نیلمَز حالدا اوْردو نون عادی

مقرّراتی پوزولوب «حاضر اوْل» (آماده باش) شیپورو چالیندی! یاتانلار دا اوْیانیب هامی آل- آیاغا دوشدو، عسگرلر حاضر اوْل مقرّراتینی رعایت ائتدیکلری حالدا هئچ بیر غیر عادی حالت حسن ائتمیردیلر، آخى بوجور حاضر اوْل لار اوْردو دا چوْخ اوْلوردو. حاضر اوْل شیپورلارى اصولاً تمرین اوچون چالیناردى، اوْردو عسگرلری عادت اوزره اوْزىزلىنى يىنى بير تمرینه حاضر لايير ديلار.

بیر ساعت گنجه يارينى كچمیش پاد گانى تر ک ائتدیك؟ آنجاق بو دفعه کی آماده باش هميشه كيندن فرقلى ایدى. توفنگ، مسلسل، و باشقا آتش آچان سلاح و واقعى مهماتلار ایله ياناشى هر دفعه كيندن نىچه برابر چوْخ گئتورولموشدو و مقصدده هميشه کي كيمى بللى دئيل ايدى. هامى بير- بيريندن مقصددين هارا اوْلدوغونو سورۇشوردو، اما هئچ كسىن مقصددن خرى يوخ ايدى.

شهرين شرق طرفينه دوغرو يوْلا دوشدو ک؛ يوْلا دوشمه میشدن قاباق فرماندهلر لازم اوْلان دستورلارى يازىلميش بير كاغيذدا ماده و دستور شماره لرى ایله اوْخويوب هامىيا بىلدير ديلر؛ آنجاق هميشه کي كيمى اوْلاراق مقصد هارا و تمرين هاردا يير سؤز دئيلمه دى.

بهروز نه اوْلوب، نه اوْلوب نه خبر دير؟ من هئچ بهروز آدینى ائشىتمە میش آدام كىمىي عيالىن سئوالىنى باشا دوشمه ديم، ائله بىلديم عيال يو خودان ديسكىندىگىنه گئوره منيم آديم يئرينه باشقا بير آدى سىللە يير. بئينىمە هر نه فشار گتىرىدىمسە بهروز آدى كيمىن آدى اوْلدوغونو بىلمە ديم.

عيال تئز- تئز بهروز آدى ايله منى سىس لە يىب جريانى سورۇشوردو. آنجاق من بهروز آدیندان بير شئى باشا دوشمه يىب اۋز- اۋزومە دئير ديم، منيم آديم كى، امام قولو دور پس بهروز كيم دير؟ خلاصە عيالىن تئز- تئز بهروز آدینا خطاب سئوالى و ماشىنин يول اورتاسىندا فازىلىميش بير درين چالا يىچىنە دوشدو يو نىتجە سىنده عصانىتىم چوخالىب، آجىقلا و اوجا سىس لە دئىديم.

"نه اوْلوب، نه اوْلوب ايراندان چىخدىق!"

عيال اوْزونو ايتىرىپ قارانلىقدا اوْ طرف- بو طرفه باخاراق قورخولو حالدا سورۇشدو:

- يعني ... يعني ... سورۇي يه كېچدىك؟

من ده بو دفعه آجي گولوشلە و تمسخر حالدا دئىديم:

شوروى يه يوخ، افغانستان كېچمىشىك!

فقط اوندا ايدى کي، ايلك و سون دفعه اوْلاراق بهروز آديمى ايتىرىپ نه جور اوْلدوسا امام قولو آدى ذهنىمە يئرلشمىشىدی!

یئنى دن ارتشى ماشىنلار يۇلا دوشدولر، بىر ساعتىن سوْنرا جبهە فارشىمېزدا ايدى. توب، تانك و باشقا ساواش جهازلارى اۆز يئرلىيندە تىشىتلىشىدىن سوْنرا هر كس باش فرماندھين فرمانىنى گودوردو. شەر طرفيندن گلن توب - توفنگ سىسى بىر آن بىلە كىسىلمىرىدى، بىزدىن قاباق جبهەدە ساواش باشلانمىشىدى؛ قصر شيرين شهرى آشكارا گۈزۈموز اۇنوندە ايدى. توپلار و جنگى طيارەلرین بومباردىمانلارى شهرى بىر پارچا اوْدا چئورىمىشىدى.

شهرىن هر يئرinden غلىظ توستۇ قالخىرىدى ، بىزەدە آتش دستورى وئرىلدى. دستور رئيس جمهور صدام حسین دن آلىنىمىشىدى، اوْ دئمىشىدى كى، مهم ھدف قصر شيرينى آلماقدىر.

اوْ گون، گونباتانا ياخىن آغىر مقاومتىن سوْنرا قصر شيرين شهرى سقوط ائتدى. باش فرماندە طرفيندن شهرىن غارتى آزاد اعلام اوْلۇندو. منى دە آسان و زحمت سىز غىنميت يىغماق تحرىك ائديب يوزلر جە باشقالارى كىمى شهرە گىردىم، ائولر صاحب سىز قالمىشىدى، صاحب سىز ائولردن قىمتلى شئى لرى يىغماق هامى نىن وجدانىنى ياتىرىتىمىشىدى.

غىنميت يىغماغا بىر آن تأخىر ائتمەدىم. شهرە گىر جەك گۈزۈم اۇنوندە توب دەگىب دیوارى اوْچموش بىر ائو جانلاندى، تاسەرەك ائوه گىرېب قىمتلى شئى لردىن يىغماغا باشلادىم، تلسىكلى حالدا قىمتلى شئى لرى آختاراندا اختيارسىز، گۈزۈم ائوين گوشەسىن دوشموش بىر قادىن جىسىنە ساتاشدى! توکلىرىم بىز - بىز اولوب قورخولو حالدا بارماغىم توفنگىمین ماشاسىندا ياواش - ياواش جىسەدە ياخىنلاشدىم. سارسىدې يجى بىر صحنة گۈزۈم قاباغىندا دايىندى!

آخ... نە گئوروردوم...! تخميناً بىر ياشىندا سود امَر كۈرپە اوْشاق، آناسى نىن قانا بويانمىش روح سوز جسمىنдин سود امَمە يە مشغول ايدى! معصوم اوْشاق منى گئور جەك، منى اۆز دوشمنى يوخ، بلکە اۆز محبّتلى آناسى و يا اىستەكلى بىر كىمسەسى ساناراق، گون اوْزونو قورخونج فضادا،

اوردو مجەز حالدا، باش فرماندەل نظرىنجه معلوم و عادى سربازلار و درجه دارلار نظرىنجه نامعلوم نقطە يە دۇغرو حرکت ائدىرىدى، اوردو نون حرکتىندين اوْچ ساعت حدودوندا كىچمىش، اوْتون دوزنگاه بىر منطقەدە داياماسينا امر اولدو.

دان يئرى تزه سۇ كولموشدو، سوروجولر ماشىن لارى اصلى جادەدن چىخارىب حرکت دەن سالدىلار، هامى نىن بىر يئرە توپلانماسى بلند گودان فرماندە سىسى ايلە ايستەنيلدى، بوتون پرسنل بىر يئرە يىغىشىپ سوتىزوز هيجان اىچىنده فرماندھين آغزىنى گودوردولر. فرماندە قوئى هيكل، اوجا بۇيى، اوزو قىرخىق، ٤٥ - ٤٥ ياشىندا بىر افسر ايدى؛ او، دالى آچىق ارتشى جىپ اوْستونە چىخىپ آلىنده كى دستى بلند گودان دئىدى :

«پرسنلىن هامىسى، يوكسەك درجه دن تو تودو، عادى سربازلارادك دەفت ائتسىن لر، بىزيم بۇ دفعە كى مأمورىتىمىز عادى تىرىن لردىن فرقلى دىر، بىز بو مأمورىت دە ایران آدلى دوشمن ايلە قارشى - قارشى يايق، جبهە، قصر شيرين جبهەسى دىر!»

سوْنرا دا محاربە مقرّراتىنى اوْخويوب پرسنل لرى مقرّراتىن دقىقاً رعایت ائتمەسىنە هوشدار وئردى. بوتون پرسنل بىر - بىرينه باخىر، نامعلوم گله جە يە فکر ائدىرىدىلر، چۈخلارى نىن گۈزو ياشى ايلە دۇلۇشدو! محاربە، محاربە، گوناھسىز قانلارين تۈكۈلمەسى، آتا - آنالارين، باجى - قارداشلارين گۈزلەرنىن يوْلدا قالماسى و يوزلر جە قورخولو فکرلى باشقالارى كىمى منى دە اۆزوندە غرق ائتمىشىدى.

بىر آن دا آروادىم، دۇيۇنجا گۇرمەدىگىم تزه دۇيايە قدم قۇيان كىچىك قىزىم گۈزۈم اۇنوندە دايىندىلار! ائلە بىل اىكىسى دە آغلایا - آغلایا اوْجا سىس لە دئىرىدىلر:

"يوخ، يوخ محاربە كىم ايلە، هانسى دوشمن ايلە، هانسى مقدس هدف اوچون؟"

آنچاق بوسىز قىشقىر تىلارى ائشىدىن يوخ ايدى.

آرزو

۱۳۶۵ - جى ايل

کندىمېزىن قبلەسىنده اوزاقدان گۇرۇن ئاغلارين باشىندا لاتا-لاتا
پامېق بولۇدلارى، داغلارين اتكىلىرىنده ايسە سىس سىز- سەمير سىز توپاقدان
سەچىلمەين بئۇيوك - كىچىك كىندرلر گۈزۈم اۇنوندەدیر.
داغلارين دؤشوندە كى جىغىرلار^{۱۵}، چىشمەلرین يان-يۇرەسىنده مربع -
مستطيل شكىللى تارلا يئرلىرى و كىچىك چايالارين آخارى يلا أكىلىميش
آغاچلار، گونشىن ملايم حرارتلى ساچاقلارى آلتىندا گۈزىل بىر منظرە
يارادىب آدىم رساملارين تابلولارى كىمى اۋزونو نمايشە قۇيۇبدور.
كىندين شرق طرفىنده، سحر چاغى گونشىن دوغادوغۇ يئرلىرى و چۈخدا
اوچا اولمايان داغلارى احاطە اندىن سئىركە مئشەلىك نەنسە داها گۈزىل
گۇرۇنور؛ اوئون آلچاقلىقلاريندا ايسە پامېق كىمى گىزلەن دۇمان، سانكى
گونشىن گۇرۇشوندن اوئانير مئشەلىك باشقا بىر گۈزىللىك وئرىب دىر.
قوچيون سورولرىنىن درە - پەلرە يايىلىب شن فضادا اوتلاماسى، انسانى
چوبان اولوب طبىعتىن گول چىچكلى گئنىش قۇجاغىندا داش اوستوندە
اوچوروب «ئى» چالما هوسيئە سالىر.
گۈزلىم ياخىنلارا باخديقىدا داها جانلى منظرەلرى اۋزوندە نمايش
ائتىرىر.

۳- جىغىر : داغلار - درەلر دؤشوندە مال - حئيوانلارين معين يئرلەرن حركت

ائتمەسى نىتجەسىنده سالىنان اينجە يول

آنا جىسى يانىندا تك قالىب بىر كىس دن محبىت گۈرمەدىگىنە گئورە،
دوداغلارينى بوزەرك گۈزلىرىنى منىم گۈزۈمە تىكىب اورە يى دۇلۇ،
ھىچقىرا-ھىچقىرا قوللارينى آچىب قۇجاغىما گلەك اىستەدى!

دېزلىرىم تىترە يىب قوللارىم سىست اولىدو. توفنگ ئىمدەن يېرە دوشىدۇ؛
معصوم اوشاغى قۇجاغىما آلېب باغرىما باسىدېم، اوئونون هېچ بىر گۇناھى يوخ
ايدى، كىچىك قوللارينى بۇينوما دولا يىب باشىنى چىكىمە قويىدۇ، اورە بى
قوش اورە بى كىمى چىربىنېرىدى...!

توتۇلموش بۇغىضىم پارتلايىب گۈزلىرىمدىن ياز بولۇدو كىمى ياش آندى،
ياتمىش وجدانىم آيلىميشىدى...!

اۋزومۇ وجدان مەحكمەسىنە چكىب اعداما مەحکوم اىتدىم. همان آندا
توفنگى بىئىنەمە سۆكە يىب حكىمى اجرا ائتمە يە آلىمى توفنگىن ماشاسينا
آپاردىم، آنجاق اوشاغىن مندىن سۇنرا قارانلىق سرنوشتى بو حكىمەن اجراسينا
مانع اولىدو.

هاوا قارانلىقلاشمىشىدى، اوشاق قۇجاغىمدا قۇرخولو گىچەدە ياواش -
ياواش و اوردوموزدان بىر كىمسە هەدىمىي يىلمەسىن دئىه، ایران جبهەسىنە
طرف نىچە ساعت يول گىدىب ایران اوردوسۇنَا چاتىپ اوشاق قۇجاغىمدا
اۋزومۇ تسلیم اىتدىم!

**او ردودا سربازلار و پاسدارلارلا گۈزۈمۈز دولو ياشلا
قۇجاقلاشىپ اوپوشدوڭ. نە اونلار منى و نە من اونلارى
تائىيردىم، نە دنسە نىچە ساعت بۇندان قاباق بىر- بىرىمېزىن قلبىنە
نىشانە گىئىرىدىك!**

«بۇ كتابى من بىر يېردىن تاپمامىشام، بۇ كتاب بىزىم درسلىكىمىزدىر، بىز داها اىكى ايلىدیر اۋز دىلەمىزدە درس اوْخويوروچ.»

تھراندا باشىمین اىشە چوخ قارىشىق اولوب بوايىكى ايلىدە آذربايجاندا درسلىكلرىن دگىشىمەسىندىن و آنانادىلە مەكتەپلىرىن آچىلماسىنىدان خېرىسىز قالدىغىمدان اۋزو مو قىناييرام.

سئوينجىمدىن ئەم اوغلۇمو قوجاقلايىب باغرىما باسارتىن، اوْتوبوس سورجوسو نون مۇحكىم تىرمىز ائتمە نىتىجەسىنىدە باشىمین قاباقكى صىندىلە دگىدىكىنىدەن اۋزو مو گلىب اطرافى حىس ائدىرم.....!

ھەنج بىر شئى دگىشىمەمىش، يئنەدە قاين آنامىن معصوم، لاكىن آختارىجى سىمامسى كى، تىلوىزىون خېرىنىن ترجىمەسىنى اوْتاناراق مندىن و اوْشاقلارىنىدان رجا ائدىر گۈزۈم قاباغىندا دايانىر ...!

■

سو سەھنگ لرى^{١٦} چىيىن لرىندە، بۇلاقدان گلن كند قىزلارى اۋز اطرافالارىنىدا كىچىن كند آداملارينا اعتناسىز، بىر- بىرلىرى يله شىرىن - شىرىن دانىشاراق ائولرىنه دوغۇرۇ گىدىرلر.

آغا جالارىن قول بۇداقلارىنىدا آتىلىپ دوشىن سئرچەلر سانكى ايلىن يېنى لشىدىكىنى بايرام توْتوبلار جوڭ - جوڭ لرى يله انسانلارى شىنىيگە دعوت ائدىرلر. بىلە بىر طبىيعەت گۈزلىكلىك لرى اىچەرىسىنىدە من فىكىرە دالىرام، گۈزلىرىم يوْل چكىر.

آزجا سُكوتىدان سۇرتىرا نىچە آددىم لىغىمداكى آلمَا آغا جى نىن تَزە آچىلمىش چىچىكلىنىدەن ساچىلان عطىرلى هاوانى جىگىرلىمە دۆلدۈرۈب اۋزو مەدە آزجا يونگوللوك حىس ائدىرم.

آددىملارىمى ياواش - ياواش گۇتۇرۇب، كند اوچقارىنىدا تىكىلىملىش مدرسه يە طرف يوْلَا دوشورم. مدرسه قاباغىندا مەكتەب اوْشاقلارىنى باشقان بىر عالىمە گۈرۈرەم، اوْنلار بوتون دۇيا غەم - كىدرىنىدەن اوْزاق، سۇن درجه شىنىيکە اوْنىساير، گولور بىر - بىرلىرىنە محىت ائدىر خوش صحبت اىلە خوشبخت گلە جىكىن دانىشىرلار. ائلە بىر منظرەدىر كى، تاماشا سىنىدان دۆيمورام.

اوْنلارا ياخىنلاشىرام، منى تانىمادىقلارينا گۈرە سوُسۇرلار، اىكىنچى كلاسدا درس اوْخويان كىچىك ئەم اوْغلووم منه سلام و ئىرىپ صۇحبە باشلادىقدا دوستلارى و ھەمكلاسلىرىدا منه ياخىنلاشىرلار. ئەم اوْغلوومون يىنده توْتۇدوغو «آنادىلى اىكىنچى» آدىندا كتابى گۈردو كەدە تعجىلنىرم. توركىچە يازىلىملىش بۇ كتابى كىچىك ياشلى اوْشاغىن يىنده گۈرۈب ھارادان تاپدېغىنى سۇرۇشدوقدا، دئىير:

حسين، آلچاق سس ايله «بلى» دئىيب اوْز حاضرلىغىنى بىلدىردى.

مدير گوْر اوزله: «باخىن اوْشاقلار، زىرك شاگىرد حُسينه دىيەرلر، اوْ شاگىرد اول اولمۇشدور»- دئىيب، حسینىن امتحان نتىجەسىنى اوْتا وئرىدى.

شاگىرلر هەرسى بىر طَرَفَدن حسینىن اطرافينى آلېب اوْتون نومەرلىنى گۈز گۈرمە يە جان آتىرىدிலار؛ آنچاق حسین حوصلەسىز حالدا نومەرلىنى گۈز آلتىندان كىچىرىپ كاغىذى قاتلايىب جىبىنە قويido.

مدرسە محىطى اوْشاقلارين گەلەجك خوش آرزو لارى اساسىندا گىندى صحبت لر ايله ھىجانلى بىر محىطە دونموشدو اما حسین ين شاگىرد اوْل اوْلماسى دا اوْنو سئونىدىرىمىرىدى.

مدرسە اوْشاقلارى نىن سورغۇلارى نىن جوابىنى حوصلەسىزلىكە وئرَن حسین، مدرسە دە چۈخ دايامايىب ائوه سارى قايتىدى.

كىند قادىنلارى نىن تك- تك، ايکى- ايکى و نگران حالدا حسین گىلە طرف قاچمالارى گۈزلەنلىمز بىر حادىئىن اوز وئرمەسىندىن خىر وئرىرىدى.

حسینىن آتاسى ايله عمىسى ده ائوند آز فاصلە ايلە، دايانيپ اللرىنى اللرى اوستونە قويوب بىر نقطە يە گۈز تىكمىشىدىلر.

حسين هر كىمدن نە خبر اوْلدۇغۇندان سورۇشسادا هېچ كس اوْتا جواب وئرمە دى. اوْ بىلە بىر وضعىتى گۈردو كەدە تله سىكلى حالدا اوْزۇنۇ قادىنلارين آراسىندا ئوين اىچىنە سالىب ماجرانى بىلەك اىستەيندە ائو دولوسۇ كند آروادلارى نىن شىوهنى آراسىندا يئرى قبلە يە سالىنىپ ساكت ياتان حسین ين آناسى بوتون سورغۇلارين جوابى اوْلدو!

حسين ين خالاسى حسینى باغرىنا باسيب قبلە يە سارى ساكت ياتان باجىسى نىن باشى اوستوندە بىلە او خشاپىرىدى:

قىزىل گول خنَدىن اوْلدو
درەدەيم دَن دَن اوْلدو
بىز سىندن آيرىلمازدىق
آيرىلېق سىندن اوْلدو !

يالقىز حُسين

١٣٦٧ / ١ / ٢٢

١٣٤٥ - جى ايل باهارىن سون آىنى نىن اوْن بىشىنجى گونشى اوزونو بولود آلتىندا گىزلىتمىشىدى؛ هاوا توتقۇن، چَن- دومان بوتون فضانى بوروموشدو.

حسین، اىستەر- اىستەمَز توتقۇن قيافە ايلە دؤردونجو صنفین امتحان نتىجەسىنى آلماغا كند اوچقارىندا «دېستان بىرونى» آدىندا ابتدايى مدرسە يە طرف ، اللرى پېنجىگى نىن جىبىنە درىن كَدَر اىچىنە آستا- آستا يوْلا دوشدو.

اوْتون توتقۇن قيافەسى غصەسى نىن درىنلىكىنى گۆستەردى. مدرسە يولۇندا آياغىندا ايلىشَن داش - كَسسىك حُسين ين بىدنىنى تىرتىسىدە اوْتون وجودونو بوروين غم و كدرىنى اوْندان اوْزاقلاشدىرا بىلەمە يېردى.

امتحانلاردان سۇنرا مدرسە يە حاكىم اوْلان بىر هفتەلىك سكوت، امتحان نتىجەلرینى آلماغا گلَن مدرسە اوْشاقلارى نىن سس لرى ايلە يېنى دن پۇزولموشدو، آمما حُسینىن آناسى نىن دونن ناھار چاغىندا باشلانان آغرى لارى حسینى ده روھونو بوروموشدو و اوْنو باشقى مدرسە اوْشاقلاريندان فرقلى اوْلاراق توتقۇن و غەملى گۆستەردى.

حسین مدرسە يە يېتىشىندن بىر آز سۇنرا، مدرسە مدیرى دفترىنندن ائشىگە چىخىپ آزجا دانىشىقىدان سۇنرا دؤردونجو صنيفەدە امتحان وئرىپ قبول اوْلان شاگىرلرین آدلارىنى و هانسى معدىلە قبول اوْلدوقلارىنى او خويوب نتىجەلرى بىر ورق كاغىزدا اوْنلارا وئرمىكده ايدى.

امتحان نتىجەلرى، آدلارى او خونان شاگىرلر طرفىنندن مخصوص بىر ھىجانلا آلينىرىدى. مدرسە مدیرى حُسینىن آدىنا يېتىشىدىكە «حسین رشيدلى» دئىيب مكث ائتدى!

**داشناكلارىن وحشىلىك لرىندن بير اورنىڭ
(گىرچەك حكايە)**

خۇجالى فاجعەسى

بېمەن آيى ١٣٧٨

١٩٩٢- جى ايل فئورال آيى نىن ٢٦ سى (١٣٧٠ هجرى شمسى اىلى ، اسفند آيى نىن ٧ سى) آذربايجانىن جىتتە اوخشار گوشەلرىندن بىرى اولان قاراباغ بؤلگەسى نىن مرکزى، خان كىنى ياخىنلىغىندادا خۇجالى آدىلى شهرجىكىدە گىچە يارىسىنا ياخىن كۈرپەلر آنالار قوجاغىندا يو خلامىشىدilar. ياشلى نە - بابالار نوھەرىنە بابكى - كۆزراوغلونون اىگىدىلىكىنەن داستانلار سۈپىلە يىب، قاراباغ شاعرى مۇلا پناھ واقفدىن شعر اۇخودوقدان سۇنرا اۋزلىرى دە شىرىن يۇخۇيا گىتتىمىشىدilر.

آتا - آنالار ايسە گون چالىشمالارينى آرخادا قۇيوب گله جك اومىدى ايلە گىچەنى سحر ائتمىكە يىدىلر. لاكن ائرمى داشناكلارى بى جىتتە اوخشار بؤلگەنىن هر يۇل ايلە اوْلورسا اوْلسون آله كىچىرمه سىنى ذهنلىرىندن بىر آن بىلە اوْنوتامامىش گىچە قارانلىغىندادا قىبرلى سۇكىمك فكىرىنە اولان آچ حيوانلار كىمى قارانلىغى گودوردولر!

ارمنى داشناكلارى "بئيوك ائرمنستان" خۇليلاسىندا ياشايىر ، كېچمىشىدە اوْلدوغو كىمى اراضىلىرىنى گىتشىلندىرەمك اىستە يېرىدىلر. گۆز چىخارماق، باش ، بۇرون - قۇلاق كىسمەك، قۇجا-قارىلارىن قارىنلارىنى سۇكىمك، كۈرپەلرین بئىنلىرىنى توْنۇڭلە داغىتىماق اوْنلارا مقدس ايش سايىلىرىدى!

اوْنلار سود آمەر كۈرپە اوْشاقلاردان توْتموش آللرى چالىكلى قۇجا-قارىلارى قتل عام ائتمىكە و آن آلچاق ايشلەرە ال آتماقدا بىر آن بىلە شۇبەلنمە يېرىدىلر.

كىند مەحيطىنەدە هېچ جورە آبهلىك (زايمان) امكاناٽى اولمادىغىنidan سون نەسىنى اوْغلو حسین يىن آدى ايلە چىڭن اوتوز ياشىندا جوان « ترلان » آسانلىقلا سادە اۇلومە تسلیم اوْلوب بىر گونلوك آيرىليغىنا دۆزه بىلمە يىن باجى سىز - قارداش سىز اوْغلو حسین يالقىز قويوب ھمىشە لىك، اوْنдан آيرىلمىشىد!

بو دهشتلى اعترافدا روس عسگرى، داشناكلارين خوجالى شهرىنده تؤرەتدىكلىرى جنایت دن دانىشماراق وجدان عذابينا دوچار اولدوغونو بىلدىرىدى.

او، يولداشى و سيلاحداشى اولان ائمنى نين خوجالى دا، سود آمَر بير كورپەنин بئىنинى گولله ايله داغىتماسىندان وجدان عذابى چكدىگى اوچون بو جنایتىن اوستۇنۇ آچماغا اوزۇنۇ راضى ئىتمىشدى. روس عسگرى ويدئوبي اعترافدا دئمىشدىر :

”من بىر چۈخ مزدور روس عسگىلرى كىمى ائمنى سيلاحلى دسته سىننە خەدمەت ائدەرەك خوجالى حملەسىنە اشتراك ائتدىم؛ اوْ گئچە خوجالى شەھرىنە حملە باشلاندى، خوجالى ساكىنلىرى نىن لرىنە بىر تعداد قىيمدن قالما قمه و يا قوش توفنگىنەن باشقا آتشىن سيلاح يوخ ايدى.

بو سيلاحلارلا مقاومت گۆستەرنىرە ائمنى لرىن آغىر آتش لرى نتىجە سىننە آرادان گۇتورولدو و ائمنى طرفىنەن خوجالى سوی قىريمى باشلاندى!

ائمنى لر مدافعە سىز كورپە اوشاقلارдан توتموش قوجا-قارى لارا دك هر بىر كسى گولله دن كېچىرىر و وجداندان اوزاق ايشلەر ال آتىرىدىلار؛ لاكىن بۇنلارين آن دهشتلىسى و منى وجدان عذابينا دوچار ائدەن باشقا بىر ماجرا اولدو.

او گون خوجالى دا ائمنى سيلاحداشىملا، صاحب سىز قالماش بىر ائوه گىرىپ باھالىي اشىاء لارдан اوزوموزه غىnimت گۇتوردو يوموز حالدا باشقا اوتابىدان كورپە بىر اوشاق سىسى قولاغىمizza دىگدى. اللرىمېز توفنگ ماشاسىنداد يواش- يواش و احتياطلا سىس گىلن اوتاباغا سارى گەندىك، اوتاباغا گىرەر كن سارسىدىيچى بىر صحنه گۇزوموز اۇنوندە جانلاندى:

جوان بىر آنا جسدى يانىندا سود آمَر كورپە بىر اوشاق، آمىزىك آغزىندا باشىنى آناسى نىن سينە سينە دايامىشدى!

او گئچە ائمنى وحشىلىرى دىرناقدان باشا سيلاحلا ياراقلانمىش دستەلرلە، هېچ بىر سيلاحى اولمىيان خوجالى نىن يئرلى اھالى سىننە سوْنى قىريمىنا بىل باغلامىشدىلار.

خوجالى اھالىسى ائمنى لرىن بىلە بىر چىركىن هدفىنى دۇيدوقدا بو وحشىلىگىن قاباغىنى آلماق اوچون سيلاح ال كېچىرمە يە و شەھىدىن مدافعە ئىتمە يە جان آتىرىدىلار، لاكىن بوتون سيلاحلار روس عسگىلرى ئىننە ايدى؛ روس عسگىلرى ايسە داشناڭ ائمنى لرىن آرخاسىندا و كۈمەگىنە ايدى!

خوجالى اىگىدلەرى هېچ بىر چارە تاپمادان بعضى ائولىدە آتا-بابادان قالان كۆھنە قەمە - قىلينج و قوش تۇفنگلىرى ايلە شەھىدىن مدافعە ئىتمە يە باشلايدىلار.

غىرتلى اىگىدلەرين قەمە - قىلينج و قوش تۇفنگلىرى ايلە شەھىرى قۇرويوب ائمنى لرىن توب، تانك و مسلسل لرى قاباغىندا دايانيب شەماتلە شەيد اولمalarى، آرجاد- اوشاق و قوجالارين بىر عدە سىنە شەھىدىن چىخىپ قارلى داغلارا پناھ آپارمالارىندا فەرصت ياراتدى.

خوجالى نىن غىرتلى جاوانلارى شەيد اولدوقدان سۇنرا ، ائمنى لر بى شەھىد سوی- قىريمى باشلايدىلار!

اونلار قادىن- اوشاق، قوجا - جاوان و حتا خستە خانا مريض لرىنە رحم ئىتمە دن ھامىنى گولله دن كېچىرىدىكىن سۇنرا مدافعە سىز اھالى نىن بۇرون- قۇلاغىنى كىسمە يە باشلايىب حتا حيوانلار آراسىندا اولمىيان چىركىن عمللىرە آل آتىرىدىلار!

داشناڭ ائمنى لرلە بىرلىكده خوجالى فاجعە سىنە ياراتماقدا اشتراكى اولان و سۇنلار آذربايجانلى عسگىلرىنە اسىر دوشموش بىر روس عسگىنەن دهشتلى اعترافى و بو اعترافدان چكىلىن ويدئو فيلمى نىن دۇيىا يايىلماسى ائمنى لرىن وحشىلىگىنە داها آرتىق دۇيىا تانىتىمىشدى!

”کورپه اوشاق بیزی گئردو کده سانکى آتاسینى گئروبدور آغلامسیاراق قوْللارینى قالدىریب قاباقدا اۋۇزونو كورپه يە ياخىنلاشدیران ائرمى سىلاحداشىمەن قوْجاغىينا گلەمك اىستەدى! ”لاكىن سىلاحلى ائرمى يوْلداشىم كورپەنى قوْجاغىينا آلماق يئرىنە تۇفتىگىن آغزىنى كورپەنىن آمېزىكلى آغزىنا سؤيىكە يىب ماشانى چىكىدۇ و كورپەنىن بىئىنى سوورولاراق دىوارا ياپىشىدى...!!“

”بو صحنهنى گئردو کده باشىم گىچىلدى، سارسىلدىم، دۇnya گۆزۈمۈن قاباگىندا فيرلانماغا باشلادى؛ آياق اوستۇنده دايانا بىلەمە يىب يئرە اوْتۇرۇدوم! اۋۇزموالە آلدىقىدان سوْترا يواش - يواش ائودۇن دىشارى چىخدىم. سىلاحداشىم منى بو حالدا گئردو کده سۇزۇشىدۇ：“
بو اىشە ناراحت اوْلۇنۇمۇ؟

دئدىم : آخى اوْ كورپە، اوْسۇزدا بۇرادا يالقىز قالىپ آجلىقىدان و سۇيوقىدان اۋلەجك اىدى، نه اوچۇن بو اىشى گئردون؟
وجدانى بىر دقىقەدە اوْلسۇن بئله اينجىمەن ائرمى يوْلداشىم دئدى :
”بىز، خۇجالى و قاراباغ دا آذربايجانلى بىر كورپەنىن نىچە گۇنلوڭ ياشاماسىنى دا بئلە تحمل ائدە بىلەمەرىك...!“
■

۴- آرشدیر مالار

بو نشرىيە لردن علاوه شاعرلر و يازىچى لاريمىزىن شعرلىرى و باشقا ائل
ادىياتىنا باغلى اوّلان كتابلارىدا اۋۇز تأثيرينى اوخوجولارين اوزهرينىدە
قۇيىموشدور.

بونلارلا برابر گنجىلى صباحى نىن ايكى ھىكايه كتابى و محمد پيفونون
ھەمتى ايله جنوبى آذربايجاندا ايلك دفعە اوّلراق «ايصالى لغتى»
ادىياتىمىزدا مخصوصى يېر توتموشلار، لاكن ١٣٦٤ - جو ايل «ادىيات
اوجاغى» و ١٣٦٥ - جى ايل «سېرى در تارىخ زبان و لهجه‌های تركى»
كتاب لارى نىن جنوبى آذربايجان ادىياتىندا بؤيووك نقش لرى اوّلموشدور.
«ادىيات اوجاغى» ئيليمىزىن دوغما ادىياتلا سىخ باغلى لىينىنى انعکاس
ائتىكىدە آدلارى - سانلارى مطبوعاتدا دۇنە - دۇنە گلن مشهور و ياشلى
شاعرلاريمىزدن علاوه جاوان شاعرلاريمىزىن احساسلى شعرلىرىنى ادىيات
جامعه سىنه تانىتىدىرىپ ياتمىش مهارت و استعدادلارى اويايدى.
ادىيات اوجاغى تجربه لى شاعرلاريمىزه اومىد و ئىrip گنجىلاريمىزه علاقە
قاپى سىنى آچدى.

«سېرى در تارىخ...» كتابى ايسە ديليمىزىن شانلى تارىخ و مدنىتى و
اوتون قدىم زماندان بو گونه كىمى مەم و دىيەرلى ادبي ارثلره مالك
اولدوغونو و معاصر ادىياتىمىزدا باش وئرمىش مەم ادبى حادىھ لر و ديليمىزه
عايىد اوّلان باشقا مەم مسئلە لرى آچىقلاماقلا ديليمىزى دانشگاه سطھينىدە
مطرح ائتمىشدىرىپ. بو كتاب فارس ديلينىدە يازىلدىغينا گۈرە يالىز تورك لر
طرفىندىن يوخ، بلکە علاقىمند فارس لار طرفىندىنده آلىقىشلانمىشدىرى.

١٣٦٦ - جى ايل ايسە الى بوش قالمامىشدىرىپ، نىچە هفتە بۇندان اول اوچ
دىلde ديوان صاحبى اوّلان بؤيووك فضولى نىن توركىچە ديوانىنى الدە
ائتىكى؛ بو ديوان دوغرو داندا فضولى يە لايق بير سوئەدە حاضر لانمىشدىرى.

عمر خيامىن رباعى لرينى مهارت لە آذربايغان توركىچە سىنه چئوپىرن
شاعر ميرصالح حسىنى ايسە اوّزون مەت عاشقانه چالىشماق نتىجه سىنە ئەلە يە
بىلەمىشدىرىپ بئله بير گۈزىل اثرى ادىيات علاقە مندلەنە هدىھ وئرسىن. بئله

دوغما ادىياتىمىزدا مهم آددىم لار

١٣٦٦ آذر ٥

ديلىمىزىن گۈزىللىك و اينجەلىكلىرى بوتون ادىيات تانىش لارينا
آيدىن دىرى. مخصوصا قراماتىكا^{١٧} و آهنگ قانونو باخىمىندا بودىل دۇيا
دىل لرى اىچەرىسىنە ئۆزونە مخصوصى يېر توتموشدور.

بئله بير قانونلو دىلە صاحب اوّلانلار، منحوس پەھلوى رئىتىمىنە قلم الە
آلىب اۋۇز دىل لرينىدە بير كتاب و يا مقالە يازماق اىستەسەايدىلر اوّزون مەتلى
حبس لرە معروض قالمالى ايدىلر. بئله بير شرایطىدە ملت عشقى ايله اوّرگىلىرى
چىرىپىنان پاك انسانلار بۇتون چتىنلىكلىرلە برابر آنا دىللىدە يازماقى
اونوتامايشىدىلار.

پەھلوى رئىمى دئورىلەندىن سۇتىرا قىفيلازان دىل لر دانىشىپ، باغلاتان
قول لار آچىلىدى، استعداد صاحب لرى گۈزىل اثرلر ياراتماغا ھەمت ائتىدى لر،
آز بير زماندا كتاب و نشرىيەلر چىخدى؛ تبرىزدە اولدوز نشرىيەسى آنا دىللىدە
ايшиق ساچدى، وارلىق مجلەسى تهراندا نشرە باشلادى، گونش چىخدى،
اولكر پارلادى، انقلاب يولوندا، دە قورقۇد، يىنى يول، كوراوغلو و
باشقالارى جانلى سۈزلەر - سطرلر يازدىلار، گنجىلر صحنە يە گلدىكىدە
بؤيووكلىرى اوّنلارا داياق اوّلدولار.

آز بير زماندا چوخلۇ كتابلار يازىلدى، ديليمىز انكشاف يولونو تاپىپ
سرعتلە قاباغا دوغرو حركتە دوشدو. آدلارين آپاردىغىمىز نشرىيەلرین
دىلىمىزىن انكشافىندا بؤيووك تأثيرى اوّلموشدور.

تشىت لر، ياخين گله جىكده عاليم لريميزين همتى ايله داها مهم اثلىرين
يارانماسينا بىزلىرى اوميدوار ائدىر، اللى وار اولسون اوزلرى آغ !

ايلىك دفعە

بئل - كورك آدلارى نىچە يارانمىشىدیر ؟

١٣٩٧/٦/١٥

انسانىن هر بىر زاماندا آد قويماغا احتياجى اولموشدور.

ابتدايى انسانلاردا گوندەلىك احتياجلارينى تأمين ائتمىك اوچون آدلارдан استفادە ائتمە يە اوزلىرىنى مجبور گۈرمۇشلر. ائله نظرە گلىرى كى، ابتدايى انسانى آد قويماما فكيرىنه دوشۇن زامان هر شئى دن اوّل اوز ھندەورىنە اوْلان شئى لرە آد قويموش و اوْتلارдан گوندەلىك دانىشىغىندا استفادە ائتمىشىدیر.

ايلىك آدلارين نىچە يارانماسى بارەدە هېچ بىر بىحە گىريشىمەدن ظن ائديرىك كى، انسان اوز بىدنىن ئىن ظاهرى اعضاسىنا آد قويماغى ايلىك لازىمى آدلارдан سايىميش و باشقاشئى لرەدە آد قويماقدا بىدن اعضاسى آدلارىندان استفادە ائتمىشىدیر.

ابتدايى انسان، طېيىعت دە گۈردو يو بعضى شئى لرە و يا اوزو اختراع ائتىيگى ساده و سىلەلرە آد قويماق اوچون بىدىن ئىن ظاهرى اعضا آدلارىندان بېرەلنمىشىدیر. البتە بو آدلاردان بېرەلنمىك او دئمك دېيىلدىر كى، انسان هېچ بىر دليلە استناد ائتمەدن بو آدلاردان فايدالانمىشىدیر؛ بلکە عكسينه اوْلاراق اوْتلار دوزگون شباھتلر و اوْخشارلىقلاردان فايدالاناراق يىنى آدلار دوزلتمىشلر.

انسان هر بىر زامان راحات ياشاماق اوچون چالىشىپ و اوْتونلا قارشىلاشان طېيىت چتىنلىكلىرىنى آرادان قالدىرىماق اوچون ساده اختراع لارдан توُتوب بو گونكۇ مۇركب اختراع لارا قىلدرى مىدانا چىخارمىشىدیر.

اوْتون اختراع ائتىيگى ساده و سىلەلرین آدلارى دا اوزو كىمى ساده اولموشدور. انسان، قىش زامانى اوز ياشادىغى مەحيطىن اطرافىنى قاردان

«بوغاز» كلمهسى ايسه اوچ مفهوم اوزو ايله داشىير؛ بىرى انسان بدنى نين يئمك يوْلۇ "بوغاز" دىر، آيکىنجى سى بو كلمه دن گۇتورولموش و انسانىن بدنى ايله باشى آراسىندا داريسقال بىر كېچىت كىمى اولان بوغازينا اوخشاداراق اىكى دنىزى نسبتا داريسقال بىر سۇ يوْلۇ ايله بىر- بىرىنە ياپىشىدیران مکانا، "بوغاز" (تنگە) دئمىشلىر، اوچونجوسو ايسه، "بوغاز" سۇزو حيوانلارين حامىلە اولماق حالتىنە دئيلir كى، احتمال اوْزوندن بو حالتىدە انسانىن (كىشى لرىن) بوغازى نين دىك قىمتى نين اوْخشارلىغىندان گۇتورولموشدور!

توركىلر بدن اعضاسى آدلارىندان تكجه مطلق شكىلde يوْخ بلكە اونلارا شكىلچى آرتىرماقا لا يىنى آدلار دوزلتىمىشلر؛ مثلاً گۆز اوستونده هىلال شكىلde اولان «قاش» سۇزونىن استفادە ئىدىب قاشا اوْخشار اختراع ئىدىلەن يئمك و سىلەسى نين آدینى «قاشىق» قۇيموشلار، بو سۇز «قاش» كۆك او يله «ايق» شكىلچى سىنەن دوزلمىش يىنى بىر سۇز جوڭ دور. البتە قاشىق سۇزونون كۆك «قاشىماق» (يۇنماق) مصدرينىن گۇتورولموش اوْلدوغودا خەددىسى ئىدىلەر.

توركىلر، بدن دن آيرىلان قىچىن آن اوّل قىمتى يىنى «بۇد» عضونە اوْخشايان آغاچىن شاخەسىنە «بۇداق» آدى وئرمىشلر كى، بو كلمه «بۇد» سۇزو ايله «آق» شكىلچى سىنەن تشکىل تاپىميش يىنى بىر سۇز جوڭ اوْلاراق تائىنېمىشىدیر. بۇداق آدى دا بىدىن طبىعى اوْخشارلىغىندان گۇتورولموشدور، چونكى آغاچىن بۇداغى دا آدامىن بۇدو كىمى آغاچىن بىدىنەن آيرىلماش بىر عضۇو كىمى دىر.

بدن اعضاسى آدلارى توركىلرە بىر آد قایناغى كىمى اوْلموش، حتاً بىدىن بىر عضونون آدیندان فايدالانىب اونا شكىلچى آرتىرماقا باشقا بدن عضونە آد قۇيموشلار.

«قولتوق» سۇزو همين آدلارдан بىرى دىر. قولتوق سۇزو «قول» كلمهسى ايله «تۈق» شكىلچىسى نين بىرلشىمەسىنەن مىدانا گلىپ و قولۇن بىندىن آيرىلان

تميزلىمك اوچون «كورك» و سىلەسىنى اختراع ائتمىشىدیر؛ بو و سىلە ايلك دفعە كىملر طرفىنەن اختراع اوْلوب و ايلك دفعە هانسى دىلەدە اوْتا آد قۇيولوسا بىر زاد بىلەمىرىك، لاكن توركىلرە، اوْتا اوْز دىللەرنىدە آد قۇيموشلار. توركىلر «كورك» و سىلەسىنە آد قۇيماق اوچون انسان بدنى نين دال قىسمىتىنەن يىنى چىگىنلىرنەن باشلانىب آشاغا ادامە تاپان انسانىن كورگىنەن استفادە ئىدىب، اوْتون ھامارلىغى ايله اختراع اوْلونان و قار كورۇيەن و سىلەنىن ھامارلىغىنى، بىر شكىلde گۇروب بو و سىلە يە «كورك» آدى وئرمىشلر.

اوْنلار باشقا اختراع اوْلونان و سىلەنىن آدینى دا انسان بدنى نين شباھتىنىن آلمىش و اوْتا «بئل» آدى وئرمىشلر.

يېر قازماق اوچون و پالچىق توُتماق اوچون اختراع اوْلونان و سىلەنىن آدى اوْتا گۆرە «بئل» قۇيولموشدوركى، بو و سىلە انسانىن كورگىنەن آشاغا ادامە تاپىب و يانا (باسنە) ختم اولان و كوركىن چوْخ اگرىسى اولان انسانىن «بئل» يىنин آيرىسىنە داها چوْخ شباھتى اوْلموشدور.

يىرى گىلدىكە دئمهلىسىك كى، فارس دىلىنىدە دە بئلە شباھتلىرن استفادە اوْلونموشدور؛ مثلاً فارسلار دىلىمىزدە كورك آدلانان و سىلە يە «پارو» آدى وئرمىشلر كى، «روى پا» يىنى آياغىن اوستۇ معناسىنەدەر. فارسلاردا بو و سىلەنىن ھامارلىغىنى آياق اوستۇ ھامارلىغىنا اوخشادىب و «پارو» آدى وئرمىشلر. البتە اوْنلار «بئل» و سىلەسى نين آدینى بىزدىن گۇتورموش و اوْتا «بىل» دئمىشلىر، نىچە كى، «اىل» سۇزونو بىزدىن آلىپ اوْتا «اىل» دئمىشلر!

بدن آدلارىندان گۇتورولموش آدلارىن بىرى دە «تې» سۇزو دور. تې سۇزو و يا يىرىن نسبتاً اوجا قىمتى اوْنا گۆرە «تې» آدلانمىشىدیر كى، يىرىن بو قىمتى اطراف قىمتلىرە مقايسە اوْلدوقدا آن اوجا قىمتدىر. توركىلر يىرىن بو قىمتىنى انسان بدنى نين آن اوجا قىمتى اولان يىنى باشى نين اوستۇ تې سىنە اوْخشاشىدىقلارى اوچون اوْتا «تې» آدى وئرمىشلر.

شهريار آنا دىلده شهريار اوْلدو

شهر يور ١٣٧٠

حيدر بابا شعرى ايله دُنيا شُهرتى قازانان شهريار، ١٣٣٢ - جى هجرى شىمى ايله دَك يالىز فارس دىلیندە شعر سُؤيلە مىشىدیر. حيدر بابا منظومەسى يارانما مىشىدان قاباق شاعرين فارس دىلیندە يازدىغى اثرلر، اوْتون يالىز ايران داخيليندە تانىنما سىنى سبب اوْلسادا حيدر بابا اثري، شاعرين آناسينا و آنادىلىنە تقدير ائتدىگى آن سئويملى اثري اوْلاراق اوْنو دُنيا سو يە سىنده شُھرته چاتدىر مىشىدیر.

حيدر بابا اثري نىن يارانما سىدا، شاعرين ياشايىشى كىمى ماجرالى اوْلموشدور. هله حيدر بابا پوئما سى ئويلىه نىلەمە مىشىدان قاباق، شاعر آغىر و اوْزۇن بىر خستە لىگە مُبتلا اوْلور، شاعرين آناسى اوْغلۇنون ساغالما سى اوچون وار قوه سى ايله چالىشىر، گئجه نىن يوخسوندان، گوندو زون استراحتىنەن آل چكىپ اوْغلۇنَا پېرستا لىق ائدىر. آنانىن، شاعر اوْغلۇنَا تو كىنَز مَحْبَّتى ايله پېرستا لىق قايغى سى نتىجە و ئېرىر و نهايت شاعر اوْزۇن خستە لىكىن قۇرتا رىر و اوْز عادى حياتينا قايدىر.

أوز يىنى حياتىنى آناسى نىن پېرستا لىغىنَا بۇرجلو گۈرَن شاعر، آناسىنداش تشكُّر ائتمك يولونو يالىز شعر دىلیندە آختا رىر و أوز حِسَلَىنى شعر قالىيىندە آناسينا سُؤيلە يېر. طبىعى دىر كى، بو شعر دە شاعرين باشقى شعرلىرى كىمى فارس دىلیندە اوْلور.

آنا، شاعر اوْغلۇنون درىن حِسَلَىلە اوْنا خطاب اوْخودوغۇ شعرىنى دىنلە يېر آنجاق اوْندان بىر سُؤز باشا دوشىمە يېب اوْغلۇنَا دئىر: «اوْغلۇم مَنَكى سىنىن شعرىنداش بىر سُؤز باشا دوشىمۇرم و اوْتون دىلەنى بىلەمیرم كى!». سانكى بو سُؤز شاعرى يوخودان آيىلدىر، او، درىن فکرە دالىر و آنا دىلیندە شعر دئمك اوْنو آرتىق دوشۇندورور! شاعر، ايندىه كىمى أوز حِسَلَىنى آناسى بىلەمە يېن دىلە سُؤيلە دىكىدە بلکەدە اوزۇنۇ مذمت ائدىر.

قسمتىنە وئىلىميشىدیر. توركىلر، بدن اعضالارى آدلارى نىن بعضى لرىنى بدنىن جەت لرىنندەن گۆتۈرموشلار، يعنى اوْنلار اوْ عضوون، بدنىن ھانسى جەتىنە يېرىشىمە سىنندەن فايدالا ناراق اوْنو آدلاندىرىمىشلار؛ «بئيرك» و «دالاق» آدلارى بدنىن جەت لرىنندەن آلما آدلار داندىر.

انسانىن بئيركلىرى اوْتون بئىيورلىرىنداه اوْلدوغونا گئرە «بئيرك» آدلانىب و «دالاق» ايسە انسانىن نسبتاً دال (بىل) جەتىنە ياخىن اوْلدوغوندان «دال» آدى ايله «آق» شىكلىچى سىنندەن دوزلىب «دالاق» آدلانمىشىدیر. هله قلمە گتىرىدىگىمiz آدلار دان علاوه چۈخلو مُركب آدلار واركى، بدن اعضالارىنداش آلما آدلار داندىر، لاكى بۇردا اوْنلارىن ھامىسىنداش آد آپارماق امكان محدودە سىنندەن قىراق دىر.

حىدر بابا داغىن داشىن سَرَهْسى
كَهْلِيَك اوْخور دالىسىندا فَرَهْسى
قُوْزُلارين آغى، بُوْزُو قَرَهْسى

بىر گَئِدِيم داغ دَرَهْلر اوْزُونو
اوْخُويَايدِيم «چوبان قايتار قُوْزُونو»

بو مصراعالارين هر بيريندە گؤزل و رنگارنگ تابلولار ياراناراق
اونلارين هئچ بيريندە آغىر و چتىن آنلاشىلان سؤزلردن بىلە خبر يۇخ دور.
باشقى سؤزلە دئىشك بو شعر ھم شَھَرلى نين اورىيندە يېر آچىر ھم كندلى نين،
ھم ادييّاتچى نين احساسىنى اينجەلشىرىر، ھم سادە ايشچى، اكينچى و حتا
پۇل سئوداچى سى اوْلان آل - وئرچى نين دە!
داها دوغروسو حىدر بابانىن بوتون اشولره يۇل تاپماسى نين عَتَىنى، بو
منظومەدە انسانىن آن شىريين خاطرەلى دئورانى اوْلان، يعنى اوْشاقلىق عالمى نين
مُختلف صحنه لىيندن يارانان تابلولاريندا آختارماق اوْلار اوْدا سادە و دانىشىق
دileh ياخىن بىردىلە:

قارى نە گئجه ناغىل دئىنندە
كولك قالخىب قاپ- باجانى دؤىنندە
قوُرد گئچى نين شىنگىلى سين يئىنندە

من قايىدىب بىر دە اوْشاق اوْلايدىم
بىر گول آچىب اوْندان سۇرا سولايىدىم

فارس دىلى نىن ادبى شىوه سىنده اوْستادلىق سوئەسىنده اوْلان شاعر، پەھلوى
حىكمتى نىن شۇونىستى سياستى نتىجە سىنده ابتدايى مكتب قَدَرِى دە بىلە آنا
دىلىنە درس اوْخومادىغى اوچون اوْنۇن ادبى شىوه سىنە آحاطەسى اوْلماسا دا
دانىشىدىغى دىلە دۇيغۇلارىنى كاغىذ اوزەرىنە گىتىر بىلدىگىنە اينانىر و اۋز
دندىگى كىمى، «خلق ماھىنلارينا اوْخشار» شعر سؤيلەمكە راپىلاشىر. نهايت
- جى اىلە دۇشاقلىقى نىن آن شىريين خاطرەلىنى دوغىمادىلە ترَنَم
ائىدىر. خوشكىنابىن كىچىمىشىنە شاهد اوْلوب اوْنۇن باشىنداڭ كىچىن حادىھلىرى
بىر تارىخ كىمى سىنە سىنە ساخالىيان حىدر بابا داغى شاعرە الھام قايناغى
اوْلاراق اوْنا خطاب اوْرَك چىرپىتىلارىنى سؤيلە يېر:

حىدر بابا اىلدیرملاڭ شاخاندا
سئىللىر - سۇلار شاققىلىدایب آخاندا
قىزلاڭ اوْنا صىف باغلايىب باخاندا

سلام اوْلسۇن شۇ كىتىزە ئىلىزە
منىم دە بىر آدىم گلسىن دىلىزە

حىدر بابا شعرى چاپ اوْلوب يايىلىق دان سوْتۇرا آز بىر زماندا دىلەن -
دileh دوشوب اوْرَكلىرى تىخىر ائىدىر! حىدر بابا داغى اوْزو كىچىك بىر داغ
اوْلاراق دۇيانىن آن بئويوك داغلارى كىمى تانىنماغا باشلايىر؛ يالنىز جنوبي
آذربايجاندا يۇخ، بلکە خارج اوْلەكەلرینە خصوصىلە تورك دىللى مىلتلر
آراسىندا حىدر بابا داغى جانلى و درىن حىسّلرە مالك بىر موجود كىمى
ترسىم ائدىلىر. شهرىار حىدر بابا شعرى ايلە بوتون اشولره يۇل تاپىر و
اورَكلىرى تىخىر ائىدىر. شاعر بو منظومە ايلە يالنىز ادبىيات هوَسكارلارىنى
يۇخ، بىلە سادە كندلى و چوبانىندا اورىيىنى اوخشاير:

قوچا يعقوب، ايتميشىم ده تاپىسان
قاوالايس قورد آغزىندان قايىپ سان!

شهریارین حیدربابا پوئماسیندان سوْنرا کی شعرلریندە، حیدربابا ايله مقایسه اوْلدوقدا معین فرقىر دوْيولور، بو شعرلرده عمومىتلە آذربايچان تور كجههسى نين يازى و ادبى دىلى ايشلهنه رەك داها محلى و دانيشيق ديلينه يوْل وئريلمير و شعرلر ادبى ديلين قايدالارينا اوْيغۇن سوْيىدە سؤيلەنيلر. بئله بىر وضعىت گۆستيرىكى، شهرىار داها ادبى ديل ايله دانيشيق ديل آراسىندا فرق قوْيۇر و يازى قايدالارينا باغلى قالىر. بئله بىر زماندا شهرىار ايکىنجى اولمَز اثرى بىنے، بعنى «سەندىھە سىنى، يار ادرە.

شہریارین سہندیہ سی نین سربست فور مادا سویلہ نیلمہ سی گھوستیر کی،
شاعر معاصر ادیباً تیمیز دا نئجه بؤیوک قدرتہ مالک ایمیش! سہندیہ نین هر بیر
بندی او خوجودا او مید، آیدین گله جک و گوج حسّی یار اداراق خلقیمیزین
بیر- بیرینه آرخا دو رہاسینی تر نم ائدیر:

داغلى حيدر بابانين آرخاسى هر يىerde داغ اوْلدو
داغلا- داغلار داييلاق اوْلدو
آرازيم آينا چيراق قويىمادا آيدىن شافاق اوْلدو
وُتايىن نغمەسى قوْوزاندى، اوركىلر قوْلاق اوْلدو
بئنه فارداش دىيەرك كاچىمادا باشلار آياق اوْلدو
فاچدىق، اوزلشىدик آرازدا، يىنه گؤزلىر بولاق اوْلدو!
يىنه غملر فالاق اوْلدو!

سنهنديه اوزونه مخصوص بير موسيقى يه مالك دير، بو موسيقى انساندا
دوشمن قارشى سيندا داغ كيمى ديانماق حسّيني اوپاديرو انسان ظلم و
استبدادا قارشى مبارزه ائتمکده اوزونده يىنى بير قدرت حسّى دوپور.

هر بیر ساوادلی و یا ساوادسیز انسان ایستر شَهْرَلی اوْلسون ایستر کندلی،
بو مصراعالاری اوْخویاندا و یا بیر اوْخو جو طرفیندن ائشیدنده اوز رؤیالاریندا
اوْشاقلیق دُورانینا قاییدیر و اوْ دُوراندا سئیر ائدەرک اوزونو آتا- آناسینا
آزدیریر؛ بئله بیر تابلو آنجاق شهریارین قلمى ایله يارانا بیلیر!

شهریار حیدر بابا منظومه سینی سؤیله مکله آنادیلیندہ ایلک شعرینی تجربه ائدیر، حتّا اوْتون بو پوئمادا سؤیله دیگى شعر دیلی نه اینکى طبیعى بیر ایستك اوْزهرينده، بلکه باشقى آذربایجانلىلار كىمى آنا ديليندە مكتب گورمه دىيگىنه گۈرە داها آرتىق دانىشىق ديلينه ياخىن بىردىلده اولور. لakin شهریار آنادیلیندە رسمي مكتبه درس اوْخوماسادا اوْتون شاعرلىك ذوق، قريحه و مهارتى بوتون بو تحميلى شرايطه اوستون گلېب دوغما ديليندە ياراتىيغى ايلك منظومه سى يئتمىش دن آرتىق دُنيا دىللرىنه چئورىلىپ اوْتو دُنسا سىنده شەر تە جاتىدى بىر.

شهریار آذربایجان تور کجه سینده ایلک منظومه سینی یاراتمافلا تکجه
جنوبی آذربایجان شاعر لریندہ یوْخ، بلکه او زوندہ ده بئله دونوش نقطه سی
یارادیر. حیدر بابایا مُختلف نظریه‌لر و شهریارا مُختلف منظوم مكتوبیalar
یاز بیلديقدا شاعر او زوندہ یشنى بير دويغۇ و يىشنى بير وظيفە حىس ائدىر. مهارتلى
شاعر ئىلئى نين قدير بىلەن ليگىنه داها آرتىق اينانير و شعرى نين دىلدن - ديله
دوشدوپوندن او زونو خلقينه داها آرتىق ياخين و بوڭچىلۇ گۈرۈر. بلکه ده بئله
حىس لر قارشى سيندا دير كى او، ايللر بويۇ تەراندا ياشادىقدان سۇتىرا آذربایجانا
قايدىر و حیدر بابانين اىكىنجى حصە سینى يارادىر :

حیدر بابا چکدین منی گتیردین
یوْردو موزا، یوْرامیزا یئتیردین
یوْسفووی اوْشاق ایکن ایتیردین

کئچمیش و ینئى مدنىت و ادبىاتىمیزدا قادىنلارىمیزىن رولو

شهریور ۱۳۷۶

آذربایجان دیارى تارىخ بۇيۇ آدلیم قادىنلار مسکىنى اوْلموشدور. دۇغما دىلەمیزىن حماسى و دۇبىا سویيە سینىدە تانىنمىش «دده قورقۇد» كتابى اسلام حاكمىيەتىندە سۇنرا قلمە آلىنسادا اوْنۇن داستانلاريندا باش وئرەن حادىھەلر عمومىتىلە اسلامدان اوْنجە و اوْغۇز ائللەرى نىن مسلمان اوْلماسىندان قاباغا عايد اوْلماسى آيدىنجاسىنا گۈرۈنور.

دده قورقۇد كتابى يالىز حماسى داستانلارдан تشکىل تاپمىش بىر كتاب يۇخ، بلکە اوْغۇز ائلى نىن و آذربایجان مىلتى نىن عادت- عنعنه، اعتقاد- اینام و اجتماعى ياشاشى نىن دۇرۇ گوزگۇسودور.

دده قورقۇد داستانلاريندا آذربایجان قادىنى اۋز حىات يوْلداشىنى سېچمەككە تام اختيارلى و حىات يوْلداشى ايلە برابر حقوقا مالك دير، عىن حالدا او، حىات يوْلداشىنا وفالى و اوْنۇن چتىن گونلەریندە اوْنَا آرخا دوران غم و كەرىنە اور تاق اوْلان و حتى دؤيوش مېدانلاريندا آرى ايلە برابر دوشمنە فارشى قلىچ چكىپ ائليندىن- اوْلوسوندان اىكىجە سىنە مدافعا ئىدەن آن صىميمى صداقتلى و شەماتلى انسان دير.

بئلە برابر حقوقلى، وفالى، شەماتلى و رشادتلى قادىن سىجىھە لىرىنە دده قورقۇد كتابى نىن بامسى بئىر ك، دلى دومرول و قانلى قۇجا اوْغلو قانتورالى بۇيۇ لاريندا توُش گلىرىك!

هله يازىلى ادبىاتىمیز دان علاوه فۇلكلورىك ادبىاتىمیز دادا قادىن عنصرى مبارزە مېدانلاريندا اىكىد قەرمانلارىمیزا آن صىميمى يوْلداش اوْلاراق اوْنلارا مقدس ھەدفلرىنە چاتماق اوچۇن آن ياخىن و اطمینانلى ياردىمچى اوْلموشلار. شاه اسماعىل داستانىندا زىنگى عرب، كۆر اوْغلو و قاچاق(قوچاق)نى

اصليندە سەھنديەنин اوْخوجوسو، سەھنديە موسيقىسى ايلە كۆر اوْغلو حماسە سیندە يارانان موسيقى آراسىندا بىر باغلەلىغى ياخىندا حىس ائدىر. شهرىارين باشقۇ شعرلىرى اىچىندا «بەجەت آباد خاطرەسى» خصوصى بىر اينجەلىگە مالك دير؛ بەجەت آباد خاطرەسى شاعرین گنج ياشلاريندا ايستەكلى سى نىن انتظارىندا قالدىغى ساعتلارى آن اينجە حىسلىلە اوْخوجونون گۈزو اوْنۇندا دايىندىرىز:

گۈزلەر آسىلى، يوْخ نە قارالى نە دە بىر سىس
باتمىش قولاغىم گۈرنە دوشۇرمكىدە دارى!
بىر قوش (آيىغام) سۈيلىه يەرگك، گاھدان اىيىلدار
گاھدان اوْنۇ دا يېل دئىه لاي- لاي، هوش آپارى
ياتمىش هامى، بىر آللاه اوْياقدىر، داها بىر من
مندىن آشاغى كىمسە يوْخ، اوْنۇندا يوْخارى!

شهرىار آذربایجان تور كجهە سیندە اثر ياراتماقلە گۈستەردى كى، ئىچە آنادىلىنىدە اثر ياراتماقدا اينانىلماز قدرتە مالك ايمىش. شهرىار فارس شعرى سۈيلىه دىكىدە ایران چىرىچىو سینىدە تانىنمىش شاعر اوْلدۇ، لاكن آنادىلىنىدە شعر اثرينى ياراتدىقىدان سۇنرا دۇنيا شهرتىنە چاتدى.

شهرىار ائلىمیزىن اىچىندا كۈچوب گىتسەدە اوْنۇ دۇغما دىلە سۈيلىه دىكى شعرلىرى مىلتىمىزىن اورىيىندا و عاشىقلارىمیزىن سازىندا و سۈزۈنەن دېلىنىدە اولاراق قالا جاقدىر.

۱۳۵۷- جى ايله قىدر، جنوبى آذربايچان ادبىاتى، يالنىز بىر ايل (۱۳۲۴)-
 ۱۳۲۵ جى هجرى شمسى ايلى) ايشيق اوزو گۈرمۇشدور. يالنىز بىر ايل، ۷
 ياشلى آذربايچانلى اوشاق صبح دعايسىنى اوخوياندا بىلمىشدير اوز آللاهيندان
 نه اىستەيىر! بىر ايل عرضىنده اونلارلا شاعر و يازىچى آنا دىلدە مەم اثرلى
 ياراتدىلار و روزنامە و نشرىيەلر ادبىيات و اينجە صنعت ساھەسىنە و گون
 سياستى مؤضۇ علارى اوzerىنە گىتىش مقىاسدا يايلىماغا باشلادىلار. بىر
 ايلدە قادىنلاريمىزدا كىشى لرلە ادبىيات مېدانىندا يارىشا باشلادىلار.
 جنوبى آذربايچانلى اوْلوب ۱۳۲۵- جى ايلدن سۇنرا شمالى آذربايچاندا
 ياشاماغا مجبور اوْلان، دىلىمىز و ادبىاتىمىزىن آدلىم قادىن شاعرلىرى مدینە
 خانىم گولگون و حكىمە خانىم بولورى بىر ايلدە يارانان فضانىن
 حاصلى دىرلر. تأسىف لر اوْلسون كى، اوْتلار اوْزۇن ايللر بۇيۇ وطن آرزو سو
 ايلە، تبرىز و زنجان حسرتى ايلە ياشاماغا مجبور اوْلدولار.
 ایران مىلتى نىن قىامى نتىجهسىنە، ۱۳۵۷- جى ايل شاه دىكتاتورلۇغۇنون
 پروندهسى تارىخ كوللويوندە باسىرىيالاندان سۇنرا، آذربايچان دىل و ادبىاتى،
 يارانان نسبى آزادلىق فضادا يئنى دن دىرچىلىپ اوز وارلىغىنى اثبات ائتمە يە
 باشلادى؛ آنادىلىمىزىدە كتاب و نشرىيەلر چاپ اوْلوب يايلىدى و استعدادلار
 ادبىيات گولوستانىندا چىچىك لىنمە يە باشلادىلار.

انقلابدان سۇنرا يارانان ادبىيات فضاسىندا، ايلك قادىن آددىمى، ئەمینە
 باغچەبان طرفىنندەن گۇتورولموشدور؛ خانىم باغچەبان اوچ سىس لىنتلىرى ايلە
 برابر حاضيرلادىغى «گلىن توركىجە دانىشاق» كتابىنى ۱۳۶۰- جى ايل
 اوخوجولارا چاتدىرىمىشدير.

بو دئورانىن باشقا ادبى قادىن شخصىتى و ايلك قادىن شاعرى حمىدە
 رئىس زادە (سحر) خانىم اوْلموشدور. سحر خانىمین ايلك شعر كتابى
 «ماویلر» ائله دولغان و معنالى دوزولوبىلر كى، هر بىر اوخوجودا درىن تأثير
 باغيشلايىر.

حىماسەلریندە نىڭكار و ھەجر خانىم كىمى شخصىتلىر ئەليمىزىن تانىنىش
 قەھمان قادرىن سىمالارىندا سايىلىلار.

ادبىيات سماسىندا ايسە اوْن دوقۇزونجو عصردە حىران خانىم، عاشيق
 پىرى و خورشيد بانو ناتوان كىمى ادبى شخصىتلىر بۇ سمانىن پارلاق
 اوْلدۇزلارىندان اوْلموشلار.

۱۸۲۸- جى مىلادى ايل لریندە گولوستان و توركمەنچاي
 مقاولەلرى آذربايچان مىلتى نىن گۆز ياشلارى آلتىندا باغلاناندان سۇنرا بىر
 مىلتىن اىكى آلين يازىسى اوْلسادا ۱۹۲۰- جى ايله قىدر شمالى و جنوبى
 آذربايچان خلق لرى بىر آرزو و بىردىلەك لە ياشامىش، سىاسى سرحدلى،
 اوْتلارى بىر- بىرىندەن آىيرىا بىلمە يېب اىكى خلق آراسىندا گل- گىدىن
 قاباغىنى كىسە بىلمەمىشى.

لەكىن شمالى آذربايچان خلقى استالىن دىكتاتورلۇغۇ آلتىندا مكتب-
 مدرسه لerde آتا دىل لریندە درس اوخويان زمان، جنوبى آذربايچاندا رضاخان
 استبدادى آذربايچانلىلارا ائله ديوان توْتموشدو كى، بىر جملەدە بىلە، دۇغما
 دىلدە يازىب- اوخوماغانە يىنكى اجازە و ئىرىلمىردى بلکە تارىخ بۇيۇ
 قەھمانلىقلار يارادان آذربايچان مىلتى نىن دىل، مەnit و شخصىتى غير انسانى
 يوْلۇرلا تاپىدالانىرىدى.

شمالى آذربايچاندا استالىن و باشقۇا روس رەبىرلىرى، روس دىل و مەnitتىنە
 اوستۇنلۇك و ئەركەلە آذربايچان دىلى نىن انكشاف دايرىھىسىنى
 كىچىلىدىرىلىرسە، جنوبى آذربايچاندا رضاخان و اوْنۇن اوْغلو محمد رضا،
 اوزونە جرئىت و ئىرىپ آذربايچان توركىجەسىنە يازىب- اوخويانلارى
 ايشكىجە و زىيندانا معروض قۇيوردولار. دئمەلى شىمالدا روسلار پامېقلا باش
 كىسمەك اىستەيندە، جنوبىدا فارس شۇونىستلىرى قىلىچ لا باشىمىزى
 دۇغرا يىرىدىلار!

طىبىعى دىر كى بىلە بىر مىممۇم فضادا دىلىمىز و ادبىاتىمىزىن باشىينا نە
 گەلە بىلە جە يىنى حدس ائتمەك چتىن دئىيلدىر. پەلۋى دىكتاتورلۇغۇ باشلاناندان

شخصیتی ظالمجه سینه تاپدالانان ملّتی نین وارلیغیندان مدافعه ائتمَک اوچون
تریبون آرخاسیندا شعر و مقاله اوخنیور، چیخیشلار ائدیردی.

او آذربایجانلى آتا- آنادان اوْلوب تهراندا دُنیایا گلمیشىدی لەك يارانان
مسموم فضا نتیجه سیندە چوْخلۇ آذربایجانلى عايلەلرى كىمىي ائولرىندە
قارداش- باجى لارىلا يالىز فارس دىليندە دانىشىردى، آنجاق بئيودوكجه
گىزلىن بير درد اوْنۇ ايچەريدىن يئمه يە باشلامىشىدی؛ آلتىميش مىليون حدودوندا
جمعىتى اولان ایران اولكە سيندە ايگىرمى بئش - اوْتۇز مىليون نفوسو اولان
تورك دىللى بير ملّتىن نىچە اوْز دىليندە حتاً ابتدايى مكتبى اوْلمامالىدىرى؟!
تارىخ بۇيو قەرمانلىقلار يارادان آذربایجان ملّتى نین شخصىتى نىچە بئله
نامىرىدە سينه آزىلەلەلى دىرى؟

هانسى عامل لر باعث اوْلوب او، و اوْ كىمىي آذربایجانلى عايلەلرىندە
تهراندا دُنیایا گلن اوْشاقلار آنا حسى و آنا محبّتى ايلە ترّنم اولان آنادىلدە
يۇخ، سود شوشەلرى اوستوندە حَكَ اولونان كلمەلرلە و كوچە اوْشاقلارى نىن
دانىشىدېقلارى دىل ايلە دىل آچسىنلار؟ و اوْنلارجا بئله - بئله سورغولار اوْنۇ
دۇغما دىلده معلومات قازانىب بويۇلدا وار قوه ايلە چالىشماغا آرتىق
ايناندېرىرىدى.

او دۇغما دىلینى علمى شكىلده اويرەنib دىلى نين ادييّات تارىخينى
اوْلدوغو كىمىي مطالعه ائتمَكده بوتون فرستىردن استفادە ائدیردی؛ بو
جسارتلۇ قىز اوّل لر «نوشىن موسوی» و داها سۇنرا لار "آيشىن موسو
(آيدا)" آدى ايلە تانىندى.

ايلىك دفعە منظم شكىلده فعالىيتنى تهراندا كىھان گوندەلەلگى نىن
«اوركىن- اورگە يول» نشرىيەسى و سۇنرا لار « يول» مجلەسى نىن
«كىپنَك» بۇلому ايلە باشلادى، او، آز بىر زماندا آذربایجان ادييّاتى
ساحە سيندە قلم چالان شاعر، يازىچى و محقق لرلە ياخىنдан تانىش اوْلوب
آرزو ائتدىيى كتابلارى مطالعه ائتمە يە و يو كىشك سوئەلى ادبى شخصىتلىرىن
محضرىنندن فايدالانماغا موفق اوْلدو.

بو كتابدا شاعرين آرزو و ايستَكلىرى و گئىش مفكورەلرى اوْتون
باچارىقلى سۆز قابلىتىنده ترّنم اوْلوب، فضادا دالغالانىر. حميده رئيس زاده
آذربایجانين قدىم باش شهرى اردبىل دە دوغولموشدور. سحر خانىمین
ايکىنچى و اوچونجو «ياشىل ماھنى» و «آيلى باخىش» كتابلارىندا،
شاعرين ياراتدىيى حقيقىتا سۆز اينچى لرى ايلە داها آرتىق تانىش اوْلورق.

ادىيّاتىمىزىن انقلابدان سۇنرا كى اوچونجو قادىن شخصىتى **زەره**
خانىم وفايى اوْلموشدور. يو كىشك تفگىرە مالك، دۇغما دىل و ادييّاتىمىزا
اوركىن باقلى اولان خانىم وفايى انقلابدان سۇنرا تورك دىللى تبريز
نشرىيەلرى ايلە اوْ جۇملەدەن "فروغ آزادى" گوندەلەلگى ايلە ياخىندا
امكداشلىق ائدەرك فۇلكلور خزىنە مىزدن كتابلار حاضىرلايب ادب
سۆھرلەر تقدىم ائتمىشىدیر؛ لاكن خانىم وفايى ۱۳۷۰- جى ايل دُنیا مقياسىندا
اوْزىل بير ادبى شخصىت كىمىي تانىنمىشىدیر، چونكواو «جوالدوز» آدىدا
تبريزدە توركىجە- فارسجا فاكاهى بير مجلەنин نشىر امتيازىنى آلىب، مجلەنinin
مسئۇل مدیرى و باش يازىچىسى اوْلماقلا دُنیادا قادىن باچارىغى ساحە سيندە
آذربایجان ادييّاتينا، آذربایجان ملّتىنە و دُنیاتوركلىرىنە فخر قازانمىشىدیر.

آيليق «جوالدوز» درگىسى، آنادىلىيمىزدە چىخان كىچىمىش «ملا
نصرالدين» ژورنالى نين داوامچىسى كىمىي تانىنمىش و ۱۳۷۰- جى ايلدىن
آرتىق انرژى و قدرتله آذربایجان مسئۇلەلرنى و باشقۇا جىدّى مۇضۇعىلارى
طنزدىلى ايلە آراشدىرىمىشىدیر. جوالدوز مجلەسى نشرە باشلاياندان آز سۇنرا
اوْتون طنز مۇضۇعىلارى ایران سرحدىنى آشاراق شىمالى آذربایجان
نشرىيەلرinden دە چاپ اوْلوب يايلىمىشىدیر.

۱۳۶۸- ۱۳۶۹- جو ايل تهراندا جسارتلۇ بىر اويرەنچى قىز آذربایجان
ادىيّاتى مىدانينا آياق قویدو، اوْ تام باچارىق و جسارتلە تهران دانشگاھلارىندا
تحصىل آلان آذربایجانلى اويرەنچى لرى طرفىنندە تشکيل تاپان شعر
آخشاملاريندا اشتراك ائدەرك، اوْزۇن ايللر بۇيۇ دىلى، مدنىيّتى، هوىتى و

یاری یاری، یاریمچیلیق
یارالیام!

یئنی ادبیاتیمیزدا تانینمیش استعدادلی قادینلاردان فریبا ابراهیمی

(آفاق) خانیمین آدی آرتیق ادبیات سئوئنله تانیش دیر. اوْنون شعرلری گوموتیله اولکه میزین تورک دیللى مطبوعاتیندا دفعه‌لرله چاپ اوْلوب و اوْلور. آفاق خانیم شعر قابليتینه مالک اینجه احساسلى، درین دویغولو، مهارتلى و وطن غیرتلی شاعر دیر، آفاق ایسه خیاولی (مشکین شهرلی) دیر و اوْزون ايللردىр شعرلری ديللر ازبری دیر، اوْنون شعر کتابی هله‌لیک چاپ اوْلمایب و یا چاپ اوْلسادا اليمیزه چاتمامیشدیر.

دیلیمز و ادبیاتیمیز یولوندا، گنج قادینلار سیراسیندان خانیم «دلب
ابراهیم پور» آرتیق عشق و ایمانلا چالیشیر، لakin اوْ هئچ وقت شهرت قازانما فکرینده اوْلمامیشدیر. وارلیق در گیسیندە حتاً ثانیه‌لری الدن وئرمەدن ایمان و ایناما فعالیت ائدەن اردیل لى خانیم ابراهیم پور يازدیغی و یا کۈچوردو یو ادبی اثرلری "د- ابراهیم پور" آدیلا يازیر.

خانیم «سوسن نواده رضی»، موغان لى گنج خانیم «سولماز فهیمی»، كرج ده ياشایان خانیم «نسیم» و تهران دانشگاهی نین اویرنگیسى و يئنەدە خیاولی اولان خانیم «سئودا محمدزاده» و اميد زنجان نشريه‌سى ايله امكداشلىق ائدەن خانیم «نازخند صبحى» يئنی ادبیاتیمیزین فعال قادین سیمالاریندان حساب اوْلونورلار. بیز اینانیریق گله‌جىکدە دوغما ادبیاتیمیزدا، قادینلاریمیز داها آرتیق موفقیته نايل اوْلاجاقلار.

قید ائتمک لازم دیر کى ۱۳۲۵-۱۳۵۷- جى ايللر آراسیندا جنوبى آذربایجاندا بعضى گنج قادین شخصىتلىرى اوْ جۇملەدن مرضيە اسکوپى كىمى لىر پھلوى دىكتاتورلوغو ايله مبارزه آپاردىقلارى حالدا آذربایجان

نوشین موسوى دۇغما ادبیاتدا سرعتله ايره‌لile يىب ۱۳۷۳- جو ايل آنا دىلينه اتحاف ائتدىيى ايلك كتابىنى «كتابشناسى توصيفى...» آدى ايله داش باسما دئوروندن ۱۳۷۰- جى ايله دك آذربايجان توركجه سيندە چاپدان بوراخىلان كتاب، مجله، هفتەنامە، روزنامە و نشريه‌لرى بوتون مشخصەلرى ايله گۆزىل فورمادا اوخوجولارا تقديم ائتدى.

ايىدىلىكىدە بو چالىشقاڭ قىز ئىچە طرفلى فعالیت ائدىر، اوْ مطبوعات ايشلىرى ايله ياناشى ۱۳۷۲- جى ايل آذربايغانلى اوشاق و يئنی يئتمەلرین استعداد و باجارييقلارينى نمايش ائتدىرەمك اوچون تهراندا ششكىل تاپان «چىچىك لر» قۇرولوشونون قۇروجو مدیرلر ھېتى عضولىيىنەن اولموش و اوْتىلارلا بىرلىكده فعالیت آپارىر.

۱۳۷۵- جى ايلين سونلاريندا «منيم شعريم» آدىندا تهراندا «نشرنو» انتشاراتى طرفىنەن بىر شعر كتابى چاپدان چىخدى، كتاب «نيگار خياوى» امضاسى ايله يايلىمىشدىر، آدىندا معلوم اوْلدوغو كىمى قدىم خيا و يئنى مشكىن شهر دياريندان استعدادلى بىر قادين «منيم شعريم» كتابىنى ادبیات عالmine ھەدىه ائتمىشدىر. بىر ملىتىن آرزو و ايستكىلرى «نيگار خياوى» خانیمین مُختلف باشلىق آلتىندا سؤيلەدىگى «منيم شعريم» كتابىندا ترنس اوْلوب اوْركە فضاسىندا دالgalانىرىدى.

نيگار خانیم خياوى، درين دویغۇ و يوكسک مفکورە يە مالك دير، اوْنون شعرلىيىنە دېزىلر جە معنا و سمالارجا احساس توپلانىيدىر، خانیم خياوى نين باجاريق و استعدادىنى «يارى» عنوانى آلتىندا يازىلان شعرلىيىنەن قىاس ائتمك اوّلار:

من «يارى» يام

«يارى» م ھانى؟

ايىرىدىگىم بوتولولو كىن

بىر پارا يام پارام ھانى؟

«يارى» م يارى، من دە «يارى»

تورکجه سینده ده شعر سؤيله ميشلر، لاكن او دئورون اختناق فضاسيندا اوئتلارين اثرلرى نين چاپ اولماسينا هئچ وقت امکان اولمامىشدير.

سارسیلمماز انسان

۱۳۸۳/۹/ ۲۵

۱۳۷۷- جى ايلين دى آيى نين بيرينجى گونو (۲۲ دسامبر ۱۹۹۸ ميلادى) سه شنبه، ادييّات سماميزدان بير اوّلدوز آخدى. بو اوّلدوز ائله ايشيقلى، ائله پارلاق ايدي كى، اوْتون آخماسيندان سوْنرا يئرى نين بوشلوغۇنۇ هلە ده حسّ ائديرىك!

پروفېسور محمد تقى زهتابىنى دئيرم! اوْبؤيوك انسان بوتون وارلىخى ايله يالنيز ملتى اوچون ياشادى، اوّزو اوچون هئچ ياشامادى!
وار قوه سيله چالىشىردى بىر ملتىن وارلىغى اوچون، گنجى - گوندوز تانيمايردى بوجالىشىمادا. وارلىق تاريخيمىزى يازدى، ۷۰۰۰ ايل لىك وارلىغىمىزى، اودا دوغما ديليمىزدە!

"ایران تورکلرى نين اسکى تارىخى" كتابى بير دۇنوش نقطهسى اوّلدۇ تاريخيمىزدە. ياشايىشى آن ساده انسانلارين ياشايىشى كىمى يىدى. آما بو ساده ياشاييان انساندا نه قدر يوكسكلەتكە نه قدر بؤيوكلوک، نه قدر ارادە، نه قدر اينام واريدى؟!

ياشى نين چوخلوغونا باخما ياراق بير گنج كىمى چالىشىردى. بىليرم اوْنۇ ياشادان، اوْنۇ بو قدر حركتە گتىرەن چىكىن لرىنinde حس ائتىيگى آغىر ملى وظيفە ايدي. او، ملتى نين آغرى لارىنى، آجى لارىنى، تحرىرلىرىنى بوتون وارلىغى ايله حس ائديرىدە، او اوْزونه يوْخ ملتىنە ياشادى. بو سۆز بير تعارف يوْخ بير حقىقت، بير گئرچەك دىر.

جاوانلىقدا سىبيرىيە سورگون دوشدو، يارى ياشدا غربت اولكەلرده، اوْ جملە دن عراقدا ياشادى. ۵۸- ۵۹ ياشيندا وطنە دئندو كدن سوْنرا دئورد ايل ده ايراندا زيندان چكدى و گۈرمونون قالان ايللىرىنى تك و يالقىز ياشادى، آما هئچ زمان تك و يالقىز اولمادى!

پولا سیزین اوْزونوزون داها چوْخ احتیاجینیز وار، اوْتو سیز اوْزونوز خرجله يین، هله کتابینیزین چاپ پولونو اوْدهمه يیب سینیز." دوکتور زهتابی چوْخ آلچاق کؤنوللوک و تواضع کارلیقلادئدی: - من بیر نفرم، ائله خرجیم ده یوْخ دور، کتاب مسئله‌سی ده حل اولاندیر، بو پولو اوْدرنکلره خرجله‌مک، منه و منیم احتیاجلاریما خرجله‌مکدن داها آرتیق لازم و واجب دیر!.

سوت گونو، آذر آیی نین ۲۹ - دوکتور زهتابی آخشام، اوْتوبوسلا تهراندان شبستره حرکت ائتمیش و دوز گونو آذر آیی نین ۳۰ - جو گونو يعني بیزله گئوروشدن يالنیز ایکی گون سوْنرا و شبستره چاتان گون، سخّر چاغی هله ائوی نین گاز بوخاریسینی ياندیر مامیشدان، احتمالاً دُنیانی وداع ائتمیشدی. آنجاق بوتون قوهوم و اقرباً ائله سانمیشیدیلار، دوکتور زهتابی دوز گونو يعني آذر آیی نین اوْتوزونجو گونو سفردن يئنى جه ائوه چاتدیغی و يورقون اوْلدوغو اوْچون استراحت ائتمکده دیر، او اوْزدن استراحتینی پوزماسینلار دئیه، سفردن گلدىگی گون يوخ، اوْنون صباحیسى و دى آبی نین بیرینجى گونو اوْنون ائوینه تلفون ائدیب حالینی سورشماق ایسته‌ینده آجى ماجرا بیلینمیشدیر!

اوونو، شبستر اوْتوبوس تئرمينالیندان ائوینه چاتدیران تاکسى سوروجوسو سوْنرالار دئمیشدیر:

"پروفئسور زهتابی نی من تئرمينالدان ائوینه آپاردىم. اوْستاد زهتابی سحر چاغی اوْتوبوسدان يئره يئندیکدن سوْنرا من اوْنو تاکسى يه میندیردىم؛ من بیر تاکسى سوروجوسو اوْلاراق اوْستادى ائوینه چاتدیرماق ایسته‌دىم، اوْ منی تانیماسادا من اوْنو ياخشى تانیسیردىم. اوْستاد تاکسى يه مینمکده چوْخ احتیاط ائدیردى! هاوا يئنى جه ایشیقلاتمیشدی، هله شهرده ماشین گل-گئدی چوْخ آزىدى، دوکتور زهتابی مندن سوروشدو : اوْغلوم سن کیمسَن، کیملردىسن؟ آدیمى دئدیم. اوْستاد دئدی : سن چوْخ جوانسان و من سنى تانیمیرام، آتا و باباوین آدى نه دیر؟

مَتّینی سئون انسانا تک لیگین معناسی يوْخ دور؛ معنوى اوْغول-قیزلارى هميشه اطرافیندا ایدىلر؛ هر بیر شهره آیاق قويۇردوسا حضوروندان فایdalانماغا تله‌سن انسانلار چئورەسینى آلیر و عِلم و بیلیگىندن فایdalانىرىدىلار. چوْخلۇ اوْئىرنىجى لر تربیت ائتدى، اودا هانسى شرایط و دۇرۇمدا؟

بو گون، اوْتون "ایران توْر کلری نین اسکى تاریخى" کتابى آرتیق بیر تمل کتاب اوْلوبدور. گونو گوندن استناد ائتىدیگى سندلرده داها آرتیق تثیتلىشىر.

بو کتاب آذربایجانلىلارا و ایران تورکلرینه بير هویت سندى اوْلدو؛ بو کتاب چاپ اوْلدوقدا، تاریخى يالنیز آریالارдан بو طرفه ترسیم ائدئن آريا پرسىت شوونىست لرین يوخوسو قارىشىدی. اوْ يازدى، ياراتدى، فداكارلىق درسى وئردى و ملّتى نين اوره بىنده اوْزونه ابدى يېز قازاندى.

۱۳۷۷-جى ايلين آذر آبى نين - ۲۵ - جى گونو سفرده اوْلدوغو آلمانىادان يئنى جه قايتىمیشدی، بىزده شنبه گونو دى آبى نين ۲۸ - جى گونو بير تعداد اديييات سئورلره قوللوغۇندايدىق، تھراندا باجىسى اوْغلۇنون ايش دفترىنده.

بىر آى - بىر آى يارىم آلمانىادا اوْلدوغو گونلرده اوْأولكەدە، توركجه تحصىل آلان دانشگاه اوْئىرنىجى لرینه كونفرانس وئرمىشدی و آلمان دانشگاهى طرفىنەن، دعوت اوْلونموش اوْستاد عنوانىندا وئردىگى كونفرانس قارشىسىندا اجبار اوْزره و رسم اوْلاراق دوکتور زهتابى يه بير نىچە يوز دلار پۇل وئرمىشدىلر.

پروفئ سور زهتابى تھراندا اوْلان گونلر اوْتو جىيىنەن چىخارىب يانىندا اوْلان ياخىنلارى نين بيرينه وئریب دئدى :

- بو پولو تبرىزدە ادبى - مدنى يوْلدا فعالیت ائدئن دَرَنَك لره خرجله يین. بىز ھامىمىز، اوْ جملە دن اوْ شخصىت پروفئسورون بو پولا داها چوْخ احتیاجى اوْلدوغونو بىليردىك. اوْ جهت دن اوْ شخصىت دئدى : " اوْستاد، بو

هر ایکیسین نین آدینی دئدیم. اوستاد هر ایکیسینی تانیدی، سوْنرا تاکسی یه میندی!

اونو تک یاشادیغی ائوی نین قباغینا قدر آپارديم. او چوخ ساغلام ايدی
... لakan او گونون صبا حیسى خبر یا ييلدى کى: دوكتور زهتابى ...!
چوخ تعجب لندىم، اينانا بىلمىرىدىم ...!

دوكتور زهتابى نين اولوم خبرى بير گونون ايچىنده بوتون شهرلره
يابىلدى. سه شنبه گونو دى آيى نين بىرينجى گونو ادبىات سئورلىرىن هامىسى
بو آجي خبرى ائشىتىدی، اوركلر كۈورلەدی، گۈزلر ياشاردى!

پنجشنبه، دى آيى نين اوچونجو گونو تورپاغا تاپشىريلاجاغىنى هامى
بىلدى. تهراندان، اورمىه دن، زنجان دان، اردبيل دن خصوصى ايله تبرىزدن
بوتون ادبىات سوھرلر گلەمىشىدلر، پنجشنبه گونو و بير گون عرضىنده آنا
دېلده اوزون پارچالاردا پلاكardalar يازىلەمىشىدی بو آغىر ضايىعه اوغرۇندا. هر
شهردن، هر منطقەدن او رك سۆزلر سؤيلەنىلىمىشىدی آذربايجانىن فداكار اوغلو
حقيّىنده.

عظمتلى تشييع جنازه زمانى، شبستر اهالىسى اوئلەدە ئىللە تصور ائتمىشىدى
عراق- ایران ساواشىندا شهيد اولانلارين مراسمى دير بو گون، يالىز يازىلان
پلاكardalar توركجه ايدى!

او گون شبستر اهالىسى بئله بير فضانى گۈردو كده نه قدر بئيووك بير
انسانىن الدن وئرمەسىنى يئنى جه باشا دوشموشدو!

آذربايجانين سارسilmaz و فداكار اوغلو پرسور محمد تقى زهتابى،
پنجشنبه دى آيى نين اوچونجو گونو، ۱۳۷۷ - جى هجرى گونش ايلى (۲۴
دسامبر ۱۹۹۸ ميلادى ايل)، اوز سئوتلىرىنى درين ماتمەدە غرق ائدەر ك
تورپاغا تاپشىرىلدى!

اونون جسمى بو گون آرامىزدا اولماسا دا توتدوغۇ مقدس يول ارادەلى
انسانلاريمىزىن دوز گون يولو اولموشدور!

"دده قورقود" كتابىندا «استانبول» سۈۋۆز و يئنى آراشدىرىمالار

خُرداد
۱۳۸۲

دۇيا شەرتلى دده قورقود كتابىنى تانىمايان و يا آن آزى اوتون آدینى
ائشىتمەين آذربايجانلى آيدىن نىنى آز تاپماق اولار. بو كتاب آذربايجان
ادىياتى تارىخيىنده و تورك دىتىاسىندا آن اۇنملى يازىلى سىدلەرن بىرى دىر.
اون اىكى بوى دان، و بو گونكۇ دىلەدە دئىشكە اون اىكى داستان و يا
حىمسى داستاندان تشكىل تاپان بو كتابدا وفادارلىق، سئوگى، محبت،
ايگىدىلىك، آتا- آنایا حُرمت، خيانته نفترت و بىر سۈزىدە انسانى سجىھىلر
بوى لارىن هر بىرىنده دالغانلىرىن.

دده قورقود كتابى نين نىچە يوز اىل بۇندان اونجە يازىلدىغىنى ھە
بىلگىن لر دقىق بللى ائدە بىلمەمىشلار، چونكۇ كتابىن يازىلدىغى تارىخ اىكى
اصللى نىسخەلرین هىچ بىرىسىنده آچىق- آيدىن گۇستەرلىمەمىشىدىر؛ يالىز
درئىسىن نىسخەسىنده و كتابىن سۇتوندا يازىلان "تمت" ۴۴۴ يازىلارى، بعضى
عالىملىرى بئله بىرسونوجا گتىريپ چىخارمىشىدىرىكى، احتمال اوزوندن كتابىن
ايلىك نىسخەسى ۴۴۶ يازىلەنىدە يازىلەمىشىدىر.

عرب دىلەنده "تمت" («بىتدى»، «قورتاردى») سۈزۈندەن سوْنرا ۴۴۴
يازىسى و يا بىر عددە اوخشار يازى، بو فكىرى داھا گوجىلەرىر. بعضى
عالىملىرىن فكىنچە دده قورقود كتابى نين حتا ۴۴۴- جو هجرى ايلىن داھا
اونجە يازىلماسىدا تخمىن ائدىلر. بو فكىرى مواققى اولان عالىملىر دده قورقود
كتابىندا گىئەن عادت- عنعنەلر و انسان آدلارينا استناد ائدەر ك بو كتابىن
يازىلماسىنى توركلىرىن هله مسلمان اولمادىقلارى زمانا و يا اوئنلارين يئنى جه
مسلمان اولدوقلارى دئورە عايد اولدوغونو ايرەللى سۈرورلر.

« دئیلیدیگی کیمی قسطنطینیه [شهری] [مرمره] دنیزی نین قیراغیندا دیر و ایکی طرفلى حصارى دتیزه چاتیر. بو اساسدا دئمک اوilar « قسطنطینیه » [اشبیلیه]، و « پرا » [تریانا] کیمی شهرلر دیر کی، گمی بندرلری و اسکله‌لری بو ایکیسی نین آراسیندادیر. یونانلیلار بیز دئیلیدیگیمیز کیمی قسطنطینیه شهرینی بو آدلا تانیمیرلار، بلکه اوغلار بو شهر لرینه استانبول دئیپیلر.»^{۱۸}

بو مسئله گؤستریر قسطنطینیه و یا کنستانتین آدی اصلینده باشقا ملت‌لر و دؤلت‌لر طرفیندن استانبول آدینا وئریلمیش آد دیر؛ لakin یونانلی لار بو شهری چوخ اسکی زمانلارдан استانبول آدی ایله تانیسیرمیشلار.

مسعودی، دئردونجو هجری قمری و اوْتونجو میلادی یوز ایلیگی نین تاریخچسی، روملووارین دیليندن بو شهرین آدینی « **بولن** » و یا « استن بولن » یازمیشدیر (التبیه الاشراف ص ۱۳۸ - ۱۳۹).

یاقوت حموی ایسه یئددینجی هجری قمری و اوْن اوچونجو میلادی یوز ایلیگی نین ده تانیتیدیر.^{۱۹}

بو مسئله گؤستریر هله استانبول شهری سلطان محمد فاتح طرفیندن فتح اولمامیشدان نئچه یوز ایل قاباق ائله استانبول، استن بولن، بولن و اصطبول آدلاری ایله تانیسیرمیش و دده قورقود کتابیندا گلن استانبول آدی بو کتابین اسکی لیگینی داهما آرتیریر.

نظره گلیر « دده قورقود » کتابیندا گلن و سون زمانلارا عاید اوْلان بعضی تورک طایفا آدلاری، دده قورقود کتابینی اصلی نسخه دن استنساخ ائدتلرین الی ایله بو کتابا آرتیریلمیشدیر، یوخسا دده قورقود کتابینی اوخويان هر بیر

بو بوي لاردا عمومیتله اسلامی آدلاردان يالنيز بير نئچه يئرده استفاده ائدیلمیش و باشقا يئرلرده تورک كۆكلو آدلاردان استفاده اولونموشدور. عین حالدا اسلامدا ياساقلانان شراب ايچگى سی داستانلاردا چكینمه دن داستان شخصیت‌لری طرفیندن ايچیلمیش و عادی بير ايچگى کیمی گؤستریلمیشدیر. بعضی عالیملر ایسه کتابدا گئدن بعضی آدلارا او جمله دن استانبول سؤزونه تووش گلديکده بو اثرين يازيلماسينى ۱۵-جى ميلادي یوز ایل لیگە و استانبول شهری نین فتح اوْلدوغوندان سۇنرا کى زمانلارا عاید اوْلدوغونو سؤئيله يېرلر؛ لakin ۱۵-جى ميلادي یوز ایل لیگیندە و آذربايچان توركجه سیندە يازيلان اثرلرلە « دده قورقود » اثرينى ديل باخيميندان تووشدوراندا دده قورقود اثری نین داهما اسکى و قدیمی اوْلدوغونو آچيق- آيدین گئوروروک.

دده قورقود کتابیندا استانبول سوزونون ايشلئنمه سینه با خماياراق طرابوزون، بايورد و ماردين شهرلری قونشو كافر شهرلری حساب ائدیلir. بئله بير افاده او دئمکدیر کی، هله توركىنین شرقىنده و شمال شرقىنده يئرلەشن بو شهرلر و استانبول دان نئچه یوز ایل قاباق توركler طرفیندن فتح ائدیلن بو بولگەلر دده قورقود بوي لاریندا اوغوز يوردلارى و مسلمان شهرلری يوخ بلکه كافر يوردلارى کیمی گؤستریلمیشدیر.

بو مسئله گؤستریر کی، استانبول سوزونون دده قورقود کتابیندا ايشلئنمه سی، نه اينكى بو کتابين يازيلما تاریخینى ياخين زمانلارا گتىرمىر، بلکه بو کتابين داهما اسکی زمانلاردا يازيلدىيغىنى اثبات ائدیر؛ چونكى اوچونجو هانرى، اسپانيول پادشاهى نين، امير تيمور دربارينا يوللايدىغى « كلاويخو » آدلی ائلچىسى ۱۴۰۳-جو ميلادي ايليندە، يعنى هله ۵۰ ايل استانبول شهرى نين سلطان محمد فاتح طرفیندن فتح ائدیلیدىگىنдин قاباق (استانبول شهرى ۱۴۵۳-جو ايلده سلطان محمد فاتح طرفیندن فتح ائدیلمیشدیر) يازدىغى سفرنامه سيندە بئله يازير:

۱۸- كلاويخو سفرنامه سی - مسعود رجب نیا ترجمە سی، « علمی فرهنگی » انتشاراتی

۱۳۶۳- جو هجری شمسی ايلى، ص ۱۰۴ (فارسجا)

۱۹- یاقوت، بلدان، بيرينجي جىلد، ص ۳۰۰

نتیجه سینده کتاب، اصلی دیله یاخین بو گونکو یازیمیزا اویغون سویه ده چاپ ائدیلمیشدیر.

دده قورقود کتابی، انقلابدان سوْنرا باشقا عالیم لر طرفیندن فارسجا یادا ترجمه اوْلاراق تدقیق اولونموشدور. بو آراشدیرمالار ۱۳۷۰-جی ایلدن بو طرفه گونئی آذربایجاندا دaha گئیشلئمیشدیر.

دده قورقود کتابی نین ایکینجى چاپى و اصلی دیله یاپیلماسى، خصوصى ايله عالیملر و تدقیقاتچىلار طرفیندن اوخونوب آراشدیرماغا اویغون سویه ده بوراخیلماسى ھرمتلى تدقیقاتچى، ادیب و شاعر حسین محمد خانى «گونئى» طرفیندن و ۱۳۷۸-جی ایلده ممکن اولموشدور.

گونئىلى جنابلارى اصلی متن دن علاوه ۲۸۰ صحفىه لىك «سۆزلۈك» ده اسکى سۆزلر و آدلارين اىضاحى اوچون بو کتابا علاوه ائدیب اوخوجولارين اختياريندا قويموشدور.

ایلک دفعه خلق شاعرى رحمتلىك بولود قاراچورلو (سەند) دده قورقود بوی لارىنى حماسى بىچىمده شعره چكمىشدیر. گونئى آذربایجانين باشقا تدقیقاتچىسى ميرزه رسول اسماعيل زاده ايسه ۱۳۷۸-جی ایلده بو ادبى اثرین ديلينى معاصرلشديرميش و اوно معاصر نش ايله ملتيمىزه اتحاف ائتمىشدیر.

۱۳۸۱-جی ايلين سونلاريندا چالىشقان تدقیقاتچى گونئى، دده قورقود کتابىنى خالقىمiz اىچىنده دaha گئىش سویه ده ياماق اوچون يئنى بىر ابتکارا ال آتمىشدیر.

حسين محمد خانى (گونئى) بو يولدا چوخلۇ زەمتلىرە قاتلاشاراق دده قورقود بوی لارى نين ديلينى معاصرلشديرىپ اوئون شعر ديلينى ده عاشق شعرىنه چئيرمىشدیر.

بو شعرلر عاشق ھاواسىنا اویغون و دaha دوغروسو عاشقلاريمىزىن سازلاريندا و سۆزلرinden دالغالانان اولسلوبدا سۆيىلەنلىمىشدیر.

گونئىلى نين چالىشمالارى حقىقتا دده قورقود بوی لارىنى كوتله اىچىنە آپاراماق، دده قورقودو ملتيمىزه دaha آرتىق تانىتىدىرماق و كوتلهنى بو قىمتلى

مطالعه اهلی دده قورقودون دىلىنىدىن و يازى شىوه سىنىدىن و داها خالص و چىلخا تور كجه ايله يازىلماسىندان اوئون - اسلاما ياخين و يا حتا اسلامدان قاباق زمانلارا عايد اولدوغونو بىلە، راحتلىقلە تخمين ائدە بىلە.

دده قورقود کتابى نين متن يازىلارىنى، ۱۳-جو ميلادى يوز ايللىك ده آذربايچان تور كجه سىنىدە يازىللان «حسن اوغلۇ» و «نصير با كويى» نين شعر دىلى و يا همین يوز ايللىك ده يازىللان «صحاح العجم هندو شاه نخجوانى» اثرى نين نشر دىلى ايله مقايسە ئىدرىسەك دده قورقود اثرى نين دىلى نين دaha چىلخا و اسکى اولدوغونو و آن آزى اوچ - دؤرد يوز ايل بو اثرلىلە فاصلە ده اولدوغونو آيدىنجاسينا گۇرە بىلەرىك.

دده قورقود يازىلارىندادا سۆزلرین اسکى لىگى، دىل اولسلوبو، عرب و فارس سۆزلرinden اولدوغو قىدر آز استفادە اولوندوغۇ گۇستىرىكى، بو يازى آن آزى «درئىسىن» نسخەسى نين سونوندا يازىلدىيغى كىمى ۴۴۴-جو هجرى (۱۰۶۴ ميلادى) ايلىندە يازىلماسىنى تىثيت ائدىر.

۱۲ بوی دادن تشکيل تاپمىش دده قورقود کتابىندادا يالنىز ۳۵۰ عرب و ۱۳۶ فارس سۆزلرinden، اوْدا مذهب و ساواش لا علاقەدار و معىن يېرلرde استفادە اولونموشدور^{۲۰}. لakin ۱۳-جو عصرده يازىللان اثرلىرde اوْ جملەدن «صحاح العجم» اثرىندە بوللۇ- بوللۇ عرب و فارس سۆزلرinden جملە- قورولوشوندا اىشە آپارىلەمىشدیر.

دده قورقود کتابى حقىنەدە يىندىيە قدر شىمالى آذربايچان و توركىيەدە بىلگىن لر طرفىنندەن چوخلۇ آراشدیرمالار آپارىلەمىشدیر، جنوبى آذربایجاندا ايسە انقلابدان ائنجه بو کتابىن فارسجا ترجمهسى و انقلابدان سوْنرا ايسە ھرمتلى عاليم و تدقیقاتچى اوستاد محمد على فرزانە نين چالىشماسى

قول بوینوما سال من گندیم

بیلیرمی سن اوْلوب نه لر؟

سن ساغلیقلار قال، من گندیم

*

عزراییل جانیمی آلر،

منی سندن آیری سالیر

بالالاریم یئتیم قالیر،

حاققین ائت حلال، من گندیم

دلی دومرول سئو گیلیسی، بو سوزلری اشیدنده سئو گیلیسینی

[دومرولو] قوجاقلاییب، سؤزه باشладی:

باشیمین تاجی دئدیگیم،

من سنسیز قالا بیلمه رم

دوز- چوره یینی یئدیگیم

من سنسیز قالا بیلمه رم

*

عزراییل آلاجاقسا جان

من او لارام سنه قوربان

قوی ساغ قالسین آتان، آтан

من سنسیز قالابیلمرم

...

دلی دومرولون حیات یوْلداشی بو سوزلری دئمکله سئو گیلیسی نین یئرینه

اوْلمه یه حاضر اوْلدوغونو بیلدریدیسە، دلی دومرول بىلە بىر وفالى يارىن

اوْلومونه راضى اوْلمادى. بونا گۈرەدە آللە تعالىيا يالوراراق دئدى:

اولو تانرى اوْجالاردان اوْجاسان،

اوْلدورورسۇن يارى، اوْلدور منى دە!

ھېچ يارانمیش بىلە بىلمىز نىچە سەن،

و ڈىيا سوئەسیندە تانینمیش ادبى اثرلە تانیش ائتمىك هدفى ايله ايرەلى سورولموشدور.

بو اثردە شعرلر دده قورقود داستانلاریندا اوْلان شعر موضوعلارینى تمثیل ائدەر کە معاصر عاشق شعرى شیوه سیندە دئیملىشىدیر؛ دئمەللى گۈنئىلەنین آرزو سو دده قورقود داستانلارینى كور اوْغلو داستانلارى كىمى عاشقلارین سازلارى و سۆزلری ايله عادى جماعت اىچىنە آپارماق و عادى جماعتىمیزى مين ايل بۇندان اوننجە، بلکە دە مين اىكى يوز ايل بۇندان قاباق و دىليمىزدە يازىلان كتابىن داستانلاریندا ايشلە نن آتا- بابا مثل لرى، عادت- عنعەلر، دوشمن قارشىسىندا شەامتىلە مبارزە آپارماق، آتا- آنایا حُرمت، حیات يوْلداشا وفادارلىق، كىشى لرلە قادىنلارین برابر حقوقا مالك اوْلمالارى و باشققا انسانى سجىھەلرلە تانیش ائتمىك اوْلموشدور.

دده قورقود كتابى نين «دلی دومرول» بویوندا دومرولون حیات يوْلداشينا گۈستەرىدىگى وفادارلىغىنى گۈنئىلەنین يازىلاريندان گتىرمكىلە دده قورقود متن لریندە دالغالانان انسانى سجىھەلرین بىرىنى بۇرادا گۈستەرمە يە چالىشا جايىق: «... عزراییل، بىرآزدا منه آمان وئر! عزرائىل جواب وئردى: داها نه آمان اىستە يېرسىن؟ آتادان، آنادان ياخىن و اوْنلاردان آرتىق سەنە جانى يانان وارمى، سېن يئریندە اوْلومە حاضر اوْلان داها كىم اوْلا جاقدىر؟ دلی دومرول دئدى: - يولو مو گۈزلە يەنیم وار، اوْنونلا گۈرۈشۈم، سۇنرا اوْز جانىمى وئريم.

عزراییل خبر آلدى: - يولونو گۈزلە يەن كىم دىر؟ دلی دومرول سؤيلەدى: - ياد قىزى حلالىم و اوْنдан اىكى اوشاغىم وار گندىم، اوْنلارى گۈرۈم، اوْغانلارىمى آنالارينا تاپشىرىم، سۇنرا منىم جانىمى آل!

عزراییل بىر داها آمان وئرپ، دلی دومرول حیات يوْلداشى نين يانىنا گلىب، بو سوزلرلە اوْلوب- اوْلا جاغى اوْنَا دئىير و اوْنونلا وداعلاشماق اىستە يېر:

آلا گۈزلو نازلى دىلبر

اولدورورسن ياري، اولدور مني ده!

...

نهايت اولو تانرى اوئلارين هىچ بيريسى نين اولمۇنە راصى اوْلمايىپ عزرايىل طريقى ايله قوجا آتا- آنانىن جانىنى آلىپ دلى دومرول و حيات يوْلداشينا ۱۴۰ ايل عئومۇر وئيرىر».

بو داستاندا ايکى حيات يوْلداشين بير- بيرينه يو كىشك سوئىدە سئوگى گۇسترمە لرى گۈزل شكىلده ترسىم ائدىلىمىشىدیر، باشقۇ داستانلاردا ايسە باشقۇ انسانى سجىھەلر دالغالانىر.

گونئىلى چالىشمىشىدیر بى گۈزل صحنەلرى شعر قالىنده و داستانلارين شر حصەلرینى ايسە بى گوننكۇ دىللىدە ييان ائديب عاشقلارين سازلاريندا و سئوزلىرىنده ترۇم انتدىرىه و منجه بى ايشدە موقق دە اوْلموشدور.

آرزو ائديرىك دده قورقۇد داستانلارى گله جىكىدە كوتله مىزىن دىلى نين ازبرى اوْلسۇن و دده قورقۇد كتابى هر ئىودە گۈز اونوندە گۈرونsson نئجه كى، بى گون شهرىيارين حيدرباباسى بىلە بىر دورو مدا دىر و هر بىر آذربايچانلى نين اوييندە «حيدربابا يه سلام» كتابى و يا اوستاد شهرىيارين اوْز سسى ايله حاضرلانان حيدربابا يه سلام كاسىتى تاپىلىر و هر كىس اوْز ياشينا و روحيه سينه اوىغۇن بى كتابدا و كاسىت دە، اىستەدىگىنى تاپا بىلىر و اوْتون اوخويوب اشىتىمەسىندىن لىذت آپارىر.

تومن، يوخسا رىال؟

۱۳۸۳/۸/۱۰

اوْشاق چاغى بىز بىر «قيران» وئریب ۵ آشىق آلىپ اويناردىق. البه بىر قieran دا راحاتلىقلار هر كىسين جىيىنده تاپىلمازدى. آتاسى نين دورومو ياخشى اوْلان اوشاغىن جىيىنده ۵ قieran، بىر تومن چتىن تاپىلاردى! هله بىر قieran فالسىن قيراقدا، قىزىل رنگلى «اون شاهى» نى گۈزل- گئىچىك خرجىلدىك. بىزدىن قاباقكىلار، بىر شاهى، ايکى شاهىنى دە گئورموش و خرجلەمېشىدiler.

بو قieran - تومن سئوزودە كىچمىش زماندان قالىمish تورك سئوزلىرى اوْلدوغونا گئورە رضاخان حاكىمەتى گىلدىكىدن سوئىرا قieran يئرىنە «رىال» سئوزونو رسمي لشدىرىدى. لakin يئنە دە و حتا فارس لاردا «قieran» سئوزو يئرىنە، «رىال» سئوزونو ايشلتىمەدىلر.

مثلاً هله دە فارس دىللى وطنداشلارين آراسىندا «يىك قران بىدە آش بە همین خىال باش» ضرب المثلىنى هامىمiz اشىتىمېشىك.

هامىمiz ياخشى بىلىرىك هر اون قieran بىر تومن دىر. لakin پەلھوى دؤوروندىن بو طرف، رسمي پولون واحدى «رىال» اوْلدوقدا، قieran و تومن سئوزو يئرىنە بانك لاردا و باشقۇ رسمى اعتبارات مرکزلىرىنده رىال سئوزو يازىلىپ اوخوندو.

رىال سئوزو نە قەدر رسمي اوْلدوسا يئنە يئرىنە دوشىمەدى.

ملت هر ۱۰ رىالا بىر تومن دئىيب، ۵۰ رىال، ۱۰۰ رىال يئرىنە ۵ تومن، ۱۰ تومن دئىيلر.

توركىل بىر رىالا بىر قieran دئىيكلىرى حالدا فارسلاarda بىر رىال يئرىنە «يىك قران» دئىيلر، لakin بىر قiranدان يوخارى و اوچ تومن دن آشاغى پۇل واحدىنى «زار=هزار» كىمى سئوزلە آنلاتدىلار و «دو زار»، «پنج زار»، «

ارمنی خطی نه وقتدن یارانمشیدیر؟

۸۳/۱۱/۲۱

«یارپاق» نشریه‌سی اوچونجو سایی سیندا، «نتریمیز آیاق تو تماقادادیر» عنوانی آلتیندا قوجامان تدقیقاتچیمیز اوستاد محمدعلی فرزانه ایله بیر دانیشیق آپاریلمیشدی کی، چوخ دیه‌رلی ایدی. اوستاد فرزانه بو دانیشیدا دیل مسئله‌سی ایله بااغلی اوز نظرلرینی آچیق- آیدین بیان ائدیب اور توقیرافی و باشقا ساحه‌لرده دیه‌رلی فکرلرینی سؤیله‌میشدیر.

مصاحبه‌نین داوامیندا اوستا فرزانه دیل مسئله‌سی ایله ایلگیلی «اوْ دیلین الیباسی کامل دیرکی، هر سسین قاباغیندا بیر علامتی، حرفی یا شکیلی اوْلسون.»- دئمیشدیر.

سوُنرا، دانیشیغی جلیل مقدسی اوستاد فرزانه دن: «بو دیل لردن بیر اورنَک ده وارمی؟» سورغوسونو سور رو شدوقدا، اوستاد: «بلی ارمی لرین، کی بیزیم اوْنلاردان هئچ خوشوموز گلیمیر، الیفالاری دئورد مین ایل اوْنجه تدوین اوْلونوب و هله ده ارمی دیلینده اوْلان سس لرین و آوالارین هامیسینا جواب وئریر.» جمله‌سینی سؤیله‌میشدیر.

منه ائله گلیر بو جمله‌نین سؤیله‌نیلمه سینده بیر نقصان وار، اوْ نقصان دا بونلار اوْلا بیلر:

۱- احتمال اوْزه‌رینده، دانیشیق کاستئینده سس چاتیشمamarلیغی وارکی، "دئوردونجو میلادی قرن" یئرینه "دئورد مین ایل" سؤزو آنلاشیلیب.

۲- احتمالاً اوستاد فرزانه، ذهنینده دئوردونجو قرنی (میلادی) توتاراق لakan دانیشیدا دئورد مین ایل دئیب و دانیشیغی آپاران جلیل مقدسی جنابلاری دا بو مسئله یه ایضاح ایسته مه دن اوستوندن کئچیب و دانیشیدادا دئوردونجو قرن یئرینه دئورد مین ایل ضبط اوْلوب. هر حالدا داشناک

پونزده زار، «بیست و پنج زار = هزار» دئدیلر و ریال سؤزو نو ایشلتمه دیلر کی ایشلتمه دیلر!

هله یادیمدادیر بیر زمان، و محمد رضا پهلوی دئوروننده ایسته ییردیلر «تومن» یئرینه «پهلوی» سؤزو نو ایشلتسین لر، چونکو ملّتین دیلینده تو من سؤزو داها ایشلک ایدی و پهلوی حکومتی ده بو تورک سؤزو نون ملّت ایچینده بو قدر ایشلک او لماسیندان راضی قالا بیلمزدی، آما او دا او لمادی!

ریال سؤزو پهلوی دئوروندن پول واحدی کیمی رسمي دایره‌لرده قبول ائدیلدسه ده ملّت آراسیندا یئرینه دوشمه‌دی. اوْ قدر یئرینه دوشمه‌دی کی، ایندی داها رسمي دایره‌لر مسئوللاری دا بو واحدین الیندن زارا گلیب‌لر. چونکو داها رسمي «ریال» واحدی ده اوْ قدر اوز ارزشینی الدن وئریب کی، بیر بانک ایشچی سی نین دئدیگینه گؤرره «باش آغریسیندان- باشقا» اوْنلارا بیر خیری قالما ییب!

ریال واحدی نین هئچ بیر خیری او لمادان، يالنیز بانک کارمندلرینه و پول ایله ایسلری اوْنلارا باش آغریسی دوزلّدیدیر. عمل ده ریال و یا اسکی قیران دان استفاده ائدک چو خدور و بو گونلرده بیر ریال یا بیر قیران یوخ، بیر تو من پول ایله ده هئچ زاد آلماق او لماز! گؤرەسن جامعه‌ده لمس او لونان بو واقعیتی قبول ائدهر ک پول واحدیمیزی «ریال» دان «تومن»-ه چئویره بیلسک یاخشی او لمازمی؟

بئله بیر ایش او لورسا، پسیکولوژی و بانکچیلیق با خیمیندان اولکه اقتصادیاتینا نه اینکی منفی تأثیر بوراخان بیر ایش گؤرولمه ییب، بلکه بو ایشین مثبت یونلری داها چو خدور، لاپ آزی بانک ایشچی لری نین حسابلاما ایسلری چوچ یونگولله ییب چک یازان تاجرلر و ایش آداملاری چک بر گه‌لرینده بیر دفعه ریال یازیب دیرناق ایچینده تو من یاز ماقدان راحت او لاجاقلار و بیر چو خلاری، من کیمی اوْن بیر مین اللی بئش تو منی، ریال ایله نئجه تلفظ ائدیب یاز سینلار موضوع سونا فکر لشمه یه جکلر!

حساب اولونورلار، خصوصى ايله آذربايجان توركجهسى توركىه توركجهسىندن ده مكمل دىر و بيرينجى صىنفى بىتىرن و اليفبالارى اويرەن بىر آذربايغانلى اوشاغى، بوتون سۆزلىرى يانلىشسىز يازماغا قادردىر، بىر حالداكى، دۇيانىن باشقادىللرىنىدە بئله بىر امكان يوخدور.

ارمنى لرىن قاراباگدا تؤرەتدىكلىرى وحشىلىكلىر اۋز يېرىنىدە، آما دىل مسئلەسى ايله اوستاد فرزانە كىمى علمى ياناشمالىيق.

من ارمنى دىلى يىملەدىمە گۈرە، ارمنى دىلى نىن مكمل بىر دىل اولماسى حقدە هەچ بىر سۆز دئمك اىستەميرم لاكن دئمك اىستەميرم ارمنى دىلى نىن حرفلرى، ميلادى دۇردونجو قرن ده «مقدس مشروب» آدىندا بىر شخص طرفىندن يارانمىش و ارمنى دىلى ايلك يازىلان كتابدا انجيل كتابى نىن ترجمەسى اولموشدور.

قديم ارمنى دىلى نىن ۳۶ حرفى وارايىميش سۇنرا اوْنا اىكى باشقادى حرف آرتىيلىر و ۳۸ حرفا اولور و داها سۇنرا اىكى باشقادا «او» و كىچىك «و» حرفى ده بونلارا آرتىيلىر و ۴۰ حرفا اولوركى، بوگونكى ارمنى دىلى بو قىرخ حرفلرلە يازىلىرى. يېنى ارمنى دىلى نىن قىرامئرى «خاچادور آبوبويان» طرفىندن حاضرلانىپ تدوين ئەدىلىمىشدىر.

ارمنى لر ميلادى دۇردونجو قرنى اۋزلىرىنه اوغورلو بىر قرن سانىرلار:
۱-بو قرن ده دىللرىنىدە اليفبا يارانىر كى، اوْتىدان قاباق اليفبالارى

يوخوموش

۲- مسيحىيت دينى ارمنى لرە رسمي دين اعلان اولور
۳- ايلك دفعە انجيل كتابى ارمنى دىلىنە ترجىمه اوولور و ...
دۇرد مىن ايل قاباق يعنى اىكى مىن ايل ميلاددان قاباق ارمنى لر حقىنەدە هەچ بىر بىلگى و معلومات يوخدور. اساساً اىكى مىن ايل ميلاددان قاباق هلە آريابىي لر سىبىرى نىن استپلىرىنە ياشايىرىدىلار و باتى بئولگەلرلەنە اوْ جملەدن ايرانا و كىچىك آسيا بئولگەلرلەنە كۈچمەمېشدىلر و آريالاريندا غرب بئولگە لرلەنە، اوْ جملەدن ايرانا كۈچمەمېشدىن قاباق يازىلارى يوخ ايدى و اۋزلىرىندەن هەچ بىر يازى اىزى قويمامىشلاركى، ارمنى لرده بو قروپداندىرلار و دۇردونجو ميلادى ايله قىدر يازىلارى اولمامىشدىر.

لاكن مكمل حرفلى دىللر سيراسينا گىلدىكىدە منجە معاصر دئۇم دەلاتىن اليفباسى ايله يازىلان آذربايغان و توركىه توركجهسى آن مكمل دىل لردىن

آذربایجان تور کجه سی دُنیانین باشقا جانلی ديللری كيمى ايکى حصه -
دن تشکيل تاپير، اوْتون بيرينجي حصه سی دانيشيق يا شفاهى ديل و ايکينجي
حصه سی ايسه يازيلى و يا ادبى ديل دير.

يازيلى ديل و يا باشقا سؤزله دئشك ادبى ديل بير ديلين مُختلف لهجه -
لريندن تشکيل تاپميش علمى، منطقى و قراماتىك «اورتاق» ديلى دير كى،
سؤزلر اوْ ديلين قانونلارى چرچيوه سينده اسم، فعل، صفت و باشقا آرتيرمالار
تر كيبيندە دوْلغون جمله و معناوارى افاده ائدير.

آذربایجان جمهوريتىندن توْتاراق جنوبى آذربایجان، تور كيه نين شرق
حصه سى، عراقين شمالى و ايرانين مُختلف اوْستانلاريندا ياشايان تورك
دىلى لر، آذربایجان تور کجه سى نين مُختلف لهجه لريندە دانيشانلار ديلار
كى، اوْنلارين هامىسى نين اورتاق و ادبى ديلى «آذربایجان تور کجه سى» و
خلاصه اوْلاراق تور کجه و يا تور كو آدلانىر. آذربایجان تور کجه سينده
دانيشانلارين اكثريتى تارىخي آذربایجان^{۲۲} منطقه سينده ياشادىقلارى اوچون
دىلچى عالىملر بو ديله "آذربایجان تور کجه سى" آدى و ئرمىشلر، لakin بو
گون بو ديلده دانيشانلار يالىز تارىخي آذربایجان محدوده سينده يوخ، بلکه
ايرانين بير چوخ شهر و كندلرinden ياشاماقدادىرلار.

۱۳۷۲- جى ايل (م. ل ۱۹۹۳) تهران و تبريزده بوْراخيلان همشهري و
فروع آزادى گوندەلىكلرى نين يازدىقلارينا اساسلاناراق ايران جمعىتى نين^{۲۳}
(يئددى دن اوچ) و تهران نفوسونون^{۲۴} (بئش دن اوچ) حصه سى تورك ديللى
عايىلەلرinen منسوب دور؛ باشقا سؤزله دئشك بو گون ايرانين^{۲۵} ميليونلوق

۲۲ - بعلمى تارىخي و حمدالله مستوفى نين (نژھت القلوب) كتايinda مشخص ائدىان و
شمالدا «درېند» دن تو تدو جنوبدا همدان و اراك منطقه سينه ختم اولان بئولگە لر نظرده
تو تولور.

ايراندا محلى، منطقه اى و عموم اوْلکە^{۲۶} ديل لر

شهر يور ۱۳۷۷

ديل انسانىن معنوى ثروتى دير. كىچمىشده ابتدايى انسانلار ديلدن يالىز
گون احتياجلارينى تامين ائتمك اوچون استفاده ائدير ديلرسه بو گون ديل،
ادىيات و مديتىت بير ملتىن هوىت، شخصيت و موجودىت سندى كيمى اوْزونو
گؤستيرir.

شفاهى ديل و خلق ادبىاتى هر بير ملتىن ادبىات و مديتىنده مهم رول
اوينايير، لakin يازيلى ديل و ادبىات اوْ خلقين تارىخه ثبت اوْلۇنماوش وارلىق
سندى دير!

يازيلى ديلى اوْلمایان و يا داها دوغروسو ديلينى كلاسيك شكىلدە
ابتدايى مكتب - مدرسه ده، اورتا و عالي تحصيل مكانلاريندا اوْخومايان خلق،
اوز استعداد و باجاريقلارينى دوغما ديلينده انكشاف ائتديرىمە يە امکان
تاپمايىب واقعى تارىخ، ادبىات و مديتىتى نين مطالعه سيندن بئله اوْلاراق
قالا جاقدىر!

بئله بير خلق آنا ديلينده مدنى بو شلوق حسّ ائده رك يابانجى بير ديل و
مديتىدە أرييپ قارىشماغا ميل گؤسترە جىكدىر.

ايран داخيلىنده، بو اوْلکەنин چوخ نفوسونو و ايран جمعىتى نين نسبى
اكثريتى تشکيل ائدەن توركلىرين ديلى آذربایجان تور کجه سى و يا خلاصه
اوْلاراق تور کجه آدلانىر.

محدو دلاشیر، بو محدودده یاشایانلار اوْرتاق بیر دیل، مدئیت، فولکلور، عادت و عننه یه مالک دیرلر و اراضی باخیمیندان اوْتلارین اکثریتی یا پیشیقلی بیر بؤلگه محدوده سینده یاشایرلار.

ایران اولکه سینده «کورد» و «بلوچ» و ... دیللری منطقه‌ای دیل سیراسیندا يېڭىشلەر.

۴- عموم اولکه (سرتاسری) دیل:

عموم اولکه دیل، مستقل دیل خصوصیتلرینی داشیاراق اوْ دیللرە دئیلیلر کی، بیر اولکه ده بو دیلده دانیشانلار بیر و یا ایکی اوْستاندا يوخ، بلکه اولکه نین مُختلف اوْستانلاریندا و گئيش بیر اراضی ده یاشایرلار. باشقۇ سۆزلە دئسک، عموم اولکه دیلینده دانیشانلارین سایی منطقه‌ای دیلده دانیشانلارین ساییندان چوْخ و اوْنلارین ياشادىقلارى يېڭىر ایسه منطقه‌ای دیلده دانیشانلارین اراضی محدوده سیندن گئيش دیر.

عموم اولکه دیلده دانیشانلارین اکثریتی بیر نېچە اوْستانلارдан تشكىل تاپمیش بو توو اراضی ده ياشادىقلاریندان علاوه مملکتین مُختلف و بیر- بیریندن فاصله‌لى اوْلان اوْستانلاریندا يېڭىش شەھر و كندىنده ده ياشاماقدادىرلار.

عموم اولکه دیلین اوْزونه مخصوص شفاهی خلق ادبیاتی، فولکلورو، اوْرتاق ادبی دیلی، دیل قایدا- قانونلاری، كئچمیش و معاصر مكتوب ادبی اثرلرى، كلاسيك و خلق موسيقى نوعلرى، تانيمیش شاعر، يازىچى عاليملرى و تارىخي، سیاسى، فلسفى شخصىتلرى واردىر.

عموم اولکه دیل اوْ دیل دیر کى، اولکه نین جمعیت ترکىيىنده اوْتون دانیشىق و سعى گئيش دیر و مملکتین يوكسک سویەلی اقتصادى، سیاسى، اجتماعى و فرهنگى شخصىتلرى نین بیر چوْخ تعدادى اوْ دیلی بىلir و اوْ دیللر دانیشىرلار؛ و نهايت عموم اولکه دیل اوْ دیلدیر کى، اوْتون نفوذ دايىره سى اولکه نين پايتختىنده گئيش و سعى ده و عموم خلق آراسيندا آشكارا حسّ اوْلونور.

جمعيتى نين ۲۷ ميليونو و تهران شهرى نين ۱۰ ميليونلوق نفوسونون آلتى ميليونو تورك دىللە دير.

بو اوْ دئمکدیر کى، ایران توركى نسبى باخیمیدان ایران جمعیتى نين اکثریتىنى تشكىل ائدیرلر و اوْنلارین سايى، بو گون اکثریت گۈستريلن فارس دىللە لرین ساییندان آرتىق دير!

ایران مملکتى اراضى باخیمیندان بئويوك اولکه دير، بو گئيش اراضى ده یاشایان خلق لرین طبىعى کى، دىللری ده چىشىتلى دير.

دیل باخیمیندان ایران خلق لرین دىلينى اساس اوچ حصە يە بؤلمك منطق و حقىقە اوْيغۇندور؛ بو دىللر " محلى، منطقه‌ای و عموم اولکه " دىللر ترکىيىنده اوْزونو گۈسترير.

محلى، منطقه‌ای و عموم اولکه دیل نه دئمکدیر؟

۱- محلى دیل:

محلى دیل ائله بیر دیل دير کى، دىلچى عاليملر اوْنو باشقۇ بیر دىلین لهجه‌سى يوخ، مستقل بير ديل كىمى تانىيرلار؛ بو ديل اولكەنин بير- ایکى شهر و كند محدوده سينده دانىشىلir و اوْتون سۆز منبى و مشخص ديل قانونلارى واردىر، مثال اوْلاراق ایران داخىلینده «سمنان ديلى» محلى ديل چىجىوه سينده يېڭىشir و اوْتون دانىشىلان محدوده سى سمنان شەھرى و اوْتون حومه سينده خلاصە اولور.

سمنان ديلى اسلام حاكىيىنдин سۇنرا و دىرى ديلى نين ایراندا يايلىما سيندان قاباق بو اولكەنин مرکز، جنوب و جنوب غربىنده دانىشىلان احتمالاً پەلۋى ديلى نين قالىقلاريندان سايىلir و اوْتون تارىخي، فارسلىارين بو گونكۇ دانىشىدېقلارى فارسى و يا درى ديلى نين تارىخىندان قاباغا عايدىدیر.

۲- منطقه‌ای دیل:

۳- بو ديل مستقل دىللر سيراسيندا دايىناراق شفاهى ادبىاتلا ياناشى، محدود اوْلار سادا اوْزونه مخصوص كئچمیش و معاصر يازىللى ادبیات و مدئىتى واردىر، ایراندا منطقه‌ای ديلين نفوذ دايىره سى بير- ایکى اوْستاندا

دُنیا ساییلان دُنیا اولکه لری نین سیاسی شخصیتلری، بیر اولکه ده یاشاییب آمال- آرزولاری بیر اوْلوب دیللری متفاوت اوْلان اولکه خلق لری نین دیل، ادبیات، مدنیت، عادت، عننه لرینه قیمت و تئیر و اوْنلارین آنا دیللرینده تحصیل آلماقلا ری نین اهمیتینی ياخشی باشا دوشورلر. اوْنلار اولکه نین ادبیات و مدنیت انکشافینی يالنیز بیر دیله یوخ بلکه اولکه نین بوتون خلق لری نین دیل، ادبیات و مدنیت انکشافیندا گُورورلر.

سوئیس کیمی کیچیک بیر اولکه ده اوچ دیل، کانادادا ایکی، بئلژیک ده اوچ، ایرلنده ایکی، سنگاپوردا دؤرد، فیلیپین ده اوچ، چین ده بئش، جنوی آفریقادا ایکی، تانزانیادا ایکی و حتاً افغانستان کیمی دُنیانین آن دالی قالمیش اولکه سینده ایکی دری و پشتو دیلی نین رسميی واردیر.^{۲۳}

ایران چرچیوه سینده، محلی، منطقه‌ای و عموم اولکه دیللری، موقعیتلری و گُنیش لیکلری ایله اویغون منطقه و اولکه امکانلاریندان فایدالانماغا حقلی- دیلر.

ایران ادبیات و مدنیتی رنگارنگ و عطیرلی چیچکلره بَزهمن گولوستانا بَنzechیر کی، بو گولوستاندا بوتون چیچکلری سووارماق و تغذیه ائتمک لازم دیر، بیر گولو بئچریب باشقالارینا اعتناسیز قالماقلابو گولوستاندا گُوزلیک و جاذبه اولما یاجاقدیر!

ایران مدنیتی یابانجی مدنیت هجو ملار قارشییندا دایانیب اوز واقعی و هر طرفی انکشافینا چاتماق اوچون اولکه دیللرینه قیمت و ئرمەلی و بو دیللرده اوْلان اینجه لیک و گُوزلیکلری انکشاف ائتدیرمه لى دیر.

بو دیللر اوز موقعیت و نفوسلاری ایله اویغون و معین بئلومه قَدر کلاسیک شکیلده منطقه مكتب- مدرسه و دانشگاهلاریندا تدریس اوْلمالی و اویرنه نیلمە لى دیلر.

بئله معیارلاری نظره آلاراق ایکی دیل، ایراندا عموم اولکه دیل سیراسیندا يئرلشیر، بو ایکی دیلین بیری «آذربایجان تور کجه‌سی» و ایکینچیسی «فارس دیلی» دیر.

آذربایجان تور کجه‌سینده و فارس دیلینده دانیشانلار ایرانین يالنیز بیر و یا ایکی و حتاً اوچ اوستانتیندا یوخ، بلکه اولکه نین بیر چوخ اوستانلاریندا یاشاییب و یاشاماقدادیرلار. ایران اولکه سی محدوده سینده، آذربایجان تور کجه سینده دانیشانلار اراضی با خیمیندان بو گونکو اون بیر (۱۱) یا پیشیق، شرقی و غربی آذربایجان، اردبیل، زنجان، همدان، قزوین، مرکزی، قوم (قم) اوستانی نین بیر بئلومو، گیلان (آستارا، هشتپر، رضوانشهر، اسلام، منجیل شهر و کندلری)، کردستان (قروه، بیجار و... شهر و کندلری) و تهران اوستانلاریندان علاوه یوز ایللر بلکه ده مین ایللر دیر خراسان، فارس (قاشقاییستان)، اصفهان، چهار محال و بختیاری و کرمان اوستانلاری نین شهر و کندلرینده یاشاماقدادیرلار.

بوئنلاردان علاوه ۱۳۷۶- جی ایل مازندران اوستانیندان آیریلیب اوزو مستقل اوستان اوْلان «گلستان» اوستانیندا یاشایان تور کمن تور کلرینی ده بو سیرایا آرتیرساق اصلینده ایرانین ۲۸ اوستانی نین اون یئددی سینده، یعنی بو اولکه تور پاغنی نین یاری اراضی سیندن چوخ بئلوموندە، تور ک دیللى لر یاشایر و بو دیلده دانیشیرلار. هله بو قیاسدا، ایشلریندن آسیلی اوْلاق ایرانین چوخلو فارس و غیرفارس دیللى (کورد، گیلک، مازندرانلى، بلوچ، لُر(لُور) و...) شهرلرینده اقتصادی، سیاسی، مدنی- فرهنگی و نظامی مرکزلرینده یاشایان تور کلر نظر ده توئنلما میشدیر.

فارس دیلینده دانیشانلار ایسه تور ک دیلینده دانیشانلار کیمی ایرانین بیر چوخ اوستانلاریندا یاشایرلار. فارسی دیلی ده آذربایجان تور کجه سی کیمی ایرانین باشقان عموم اولکه و یا سرتاسری دیلی دیر.

ایکی و حتاً اوچ دیلین بیر اولکه ده رسمي و یا عموم اولکه دیل اوْلماسی هچ ده یئنی بیر حادثه دئیلدیر، انکشاف ائتمیش اولکه لردن توْتاراق اوچونجو

دیلیمیزدە اليقا و املاء بېرلىگى ضرورتى

۱۳۷۹/۳/۱۸

آذربایجان توركجهسى دىلچى عالىملر باخيمىندان دۇيانىن آن قانونلۇد يللرىنندن بېرىدىر. بودىلەدە مىن اىيل بۇندان اۋنجەدن بو گونە قىدر دېھرلى مكتوب ادبى اثرلر يارانمىشدىر. يۇنسکو تشكىلاتى طرفىنندن ۱۹۹۹-جو اىل، دیلیمیزین تَمَل كتابى عىن حالدا شاه اثرى سايىلان «ددە قۇر قۇد» كتابى آدينا، «ددە قور قۇد اىلی» آدلانمىشدىر.

مىن اىل بۇندان قاباغا عايد اوْلان بو نهنگ ادبى اثر دۇيانىن آن آدلیم ادبى اثرلرى ايله چىگىن- چىگىنه دورور. هله تورك لر اسلامدان قاباق و اىللر بۇيۇ اسلامدان سۇنرا اوْز ياراتدىقلارى اوْرخون اليفاسىندا يازدىقلارى كىتىھىلردىن علاوه، اوْز اثرلرىنى مسلمان اوْلدوقدان سۇنرا باشقۇ مسلمان خلق لرى كىمى عمومىتلە عرب اليفاسىنداڭ گۇتورمە اليقا ايله يازمىشلار؛ لakin عرب اليفاسى نىن چاتىشما مازلىغى و دیلیمیزین دوققۇز سىلى سى قاباغىندا يالنىز عرب اليفاسى نىن اوچ سىلى حرفى اوْلدوغۇ سبىينىن، تورك دىلللى خلق لر ايگىرمىنجى يوز اىللىكىن اوْللرىنندن لاتىن اليفاسىندا كىچمە يە باشلامىش و ايندىلىكىدە يالنىز چىن اوْلوكھى نىن اوْرومچو مركزلى سىنگ يانگ^{۲۵} (شرقى توركستان) اىالتى نىن اوْيغۇر تورك لرى، عراقين كر كوك تورك لرى و جنوبى آذربایجان تورك لرى عرب اليفاسىندا و باشقۇ يىددى مىستىقل تورك

۲۵ - شووۇنىست مستملەكەچى چىن دؤلتى اوْيغۇر ملتى نىن تارىخ و هوپىتى نى انكار ائدهر ك بو بئولگە يە "سىنگ يانگ" يعنى "غرى چىن" آدinya وئرمىشدىر. اصلينىدە بو بئولگە "اویغۇرستان" و بىزه گۇرە جوغرافىيى باخىمدان "شرقى توپرگوستان"- سايىلىرى!

لakin آذربایجان توركجهسى و فارس دىلى اىكى «عموم اوْلوكھى دىللرى عنوانىلە ابتدايى، اورتا و عالى تحصىل مركزلرىنندە و مُختلف تخصص لردا درس و ئىرىلمەلى و بو دىللرىن ادبىيات، مەدىت، موسىقى، فۇلكلور، عادت و عنعنه لرى راديو، تلوiziyon مطبوعات و باشقۇ جمعى ارتىاط يۈللارى لا انکشاف اىتدىرىلەلەيدىر!

بئله بېرىتدىرىن حياتا كىچمەسى يقىن كى، ایران اسلام جمهورىسى اراضى سىنندە ياشايان مىلت لر، خصوصىلە اىكى بئويوك، يعنى تورك و فارس مىلت لرى آراسىندا داها آرتىق دۇستلوق، بېرىلىك، متقابل و حقيقى احترام حسى نىن يارانما سىنا سبب اوْلا جاقدىر.

دېلىمەسى يېرىنە دوشىر كى، ايندىلىكىدە يالنىز چۆخ كىچىك اقلىت سايىلان و ایراندا ۹۶ مىن نفر^{۲۴} نفوسا مالك اوْلان اثرمنى لر ابتدايى، اورتا و عالى تحصىل اوْجاقلارىندا اوْز دىللرىنندە تحصىل آلىرلار!

دیلیمیزده بیرینجی صنفده درس اوْخویان ۷ یاشلی اوُشاغا «دده» سؤزوونون يازیلیشینی ایکی جور، «دده» و «ده ده» کیمی اوئیرتمک اولماز، اوْتون گۆزو اساساً بیر جور يازى يعادت ائتمەلى و ذهنی «دده» سۈزو و باشقان سۇزلارین بیر شكىلى ايله تائىش اولمالى دير.

طیعى ديركى، دیلیمیز لاتین اليفباسىندا و فونوتىك يازىلارسا بئله بیر چتىن لىگە توُش گلمە يەجه يېك، لەن اسلامى ایران جمهورىتى نين رسمي اليفباسى عرب اليفباسىنداڭ ئۆتۈرۈلۈپ يازىلدىغى اوچون، بىزدە يازى مسئلەلر يەمىزى بو اليفبا چىرىۋەسىنده حل ائتمەلى و بىر اليفبا و بىر املاء يازىلышى نورمالارينا چاتمالىيق.

بو گون دیلیمیز مُختلف املاء شىوهسى ايله يازىلدىغىنا گئرە حتا ايلدر بۇيو دیلیمیزدە اوْخوماغا عادت ائدەن اوْخوجولار يەمىزىن اوْخوماق سُرعتى فارس دیلیندە عادت ائتدىيكلرى اوْخوماق سرعتىنە چاتماشىدىر. بوتون مطبوعاتىمىزدا بىر اليفبا و بىر املاء شىوهسىنده يازماق ضرورتىنى داها آرتىق و ملموس شكىلده گۆسترەنەن دیلیندە لەن ايدىيە كىمى گۆزۈمۈز عادت ائتمەدىي املاء ايله يازىلان آشاغىدا كى جملەنلى اوْخوماق، بو ضرورتى گۆسترەنەن اوچون فايдалى اوّلار:

«چىن دى پىش بهنام من و چەھر را در بل وار كىش اوّر ز دى و براي ش داس تان پارسال را تكرار كرد»

بو جملەنلىن اوْخونوشوسىزه بىر آز چتىن گلمەدى مى؟ لەن بىر جملەنلى بئله يازسايدىق: «چىن دى پىش بهنام من و چەھر را در بل وار كىش اوّر ز دى و براي ش داس تان پارسال را تكرار كرد» اوْتون اوْخوماسىندا هئچ بىر چتىنلىك چىكمەزدىنلىز. من بۇرادا هەچ بىر حرف و سۈزو دىگىشىمەدىم و هەر بىر كلمەنلىن حرفلىرىنى دە فاصله و ئىرمەدن اوْتون يانىندا قۇيدۇم يالنىز حرفلىرى نورمال يازىدا بىر - بىرينه ياپىشدىر يازىلەن كىمى ياپىشدىر مادىم، دئەمەلى اوْتون تكجه املا شكىلنى دىگىشىدىم.

جمهورىتلەرنىن بئشى لاتين و ايكيسى كريل (سېرىلىك) اليفباسىندا يازىلار.

ايراندا اسلامى انقلابىن باشلاشىشىندا، داها گەتنىش سوپەدە لەكىن مُختلف لهجه دە يازىلان دیلیمیز بۇگون آرتىق تىتىت لاشىپ ادبى دىلە چئورىلەميش، اليفبا و املا يازىلېشى باخىمەندان ايسە تىتىت لاشىپ سەرحدىنە ياخىنلاشمىشىدىر. لەن هەلە دە مطبوعاتىمىزدا يازىلان مقالە و مطلبلىرىمىزدە مۇئىن يازى فرقلىرى گۆزە چارپىر.

مطبوعاتىمىزدا گۆزە چارپان اساس يازى فرقلىرى عرب اليفباسى نىن چاتىشما مازلىغىندا تۈرەنمىشىدىر و ائله بى سبب دن دیلیمیزدە يازىلان سۇزلار خصوصىلە «أ» سىلىسى اوّلان و يا يابانجى دىللەرن دیلیمیزە گەلن كلمەلر مُختلف شكىل لerde يازىلدىغىندا، يازىچى ايله اوْخوجو آراسىندا لازمى علاقەلر يارانماشىشىدىر.

بو گون داها دیلیمیزین يازىب - اوْخوما ضرورتىنى يالنىز محلى مطبوعاتدا و يا شخصى ھزىنەلىرىمىزىلە چۈخ چتىن لىكلە چاپ اوّلان شعر و حىكاىيەكتابلار يەمىزدا آختار ما مالىيەت؛ بلکە بو ضرورتى اولكە جمعىتى نىن يارىسىنى تشکىل ائدەن، دىلى دۇنیانىن آن قانۇنلو و گراماتىك دىلى اوّلان، كىچمىش و معاصر ادبىياتنا و يىددى مىن اىللەك تارىخىنە آرخالانان باشى اوّجا بىر ملت كىمى حقلى اوّلاراق بوتون مكتب و دانشگاھلار يەمىزدا، مكتب شاگىردىلىرىمىز و دانشگاھ اوئىرنىجىلىرىمىزىن اىچىنە آختار ما مالىيە!

بو اولكە دە اوْتۇز مىليون نفوسو اوّلان بىر ملتە، دىلى نىن يالنىز شرقى آذربايجانىن غير انتفاعى مكتب لرىنده درس و ئىرilmە وعدەسى يوْخ، بوتون ایرانىن تورك دىللى منطقەلرەن دؤلتى و غير دؤلتى مكتب لرىنده درس و ئىرilmەسى لازم و گىركلى دير. بئله بىر لازم و علمى اىشى يئرىنە يئتىرمەك اوچون طبىعى كى، دیلیمیزدە اليفبا و املاء بىرلىگى ضرورتى بىرینجى يئر توئۇر.

بو سسی، ایلک هئجادا «ای» (ایلدیریم)، اورتادا «ای» (قیز) و سون هئجادا «ای» (آلدى) کیمی یازمیش و بوسس لرین اوستوندە ۸ عددینە اوخشار علامت قویموشدور.

ایضاحلى لغت سوزلویونو الیفبامیزه کۆچورن و دیلیمیزدە ایکى باشقما سوزلوک حاضرلايان عالیم، بهزاد بهزادى ایلک هئجادا «ای» (ایلدیریم = ایلدیریم) و اورتا سون هئجادادا «ای» (قیز، آلدى) و سون ناغیل سون افسانه و قاراچوخا کتابلارى نین مولفی یازیچى و محقق ناصر منظورى بو حرفى ایلک هئجادا «ای» (ایلدیریم) اورتادا «ای» (قیز) و سون هئجادا «ای» (آلدى) کیمی گؤستریش، لakan بو سسلرین آلتینا ایکى نقطه [:] بير بيرى نين اوستوندەن قویموشدور.

بیزیم نظریمیزجە پروفئور زهتابى و اسماعیل هادى نین «ای» I سسلى سینه ایشلەندىكلىرى علامت یعنی دیلیمیزدە «او» حرفى نین اوستوندەدە ایشلەنیلن ظريف عین حالدا کامپیوتىرلرده اولان ساکین[—] (مثلاً: قالىن) اشارەسى «ای» I سسینى گؤسترەنک اوچون ھم اویغۇن و ھم ال وئريشلى دير. بو اشارە، کلمە اوستوندە يازىلاركەن چۈخ يېش اشغال ائتمىر و باشقما اشارەلر کیمی سوزلر اوستونه قۇيولماسىندا الدن استفادە ائتمەيدە احتىاج يۇخدور.

البته «ای» سسلى سى نين ساکين اشارەسىنдин، يازى نين بوتون سوزلریندە استفادە ائتمەيدە احتىاج يۇخدور، لازم گلرسە سوزون ایلک «ای» I سسلى سیندە يازىلار و باشقما سسلى لر دیلیمیزین سس قۇرولوشو قانونو اساسىندا اۋز يېرىنى تاپاچاقدىر، مثلاً «قىلىجىنдан» سوزوندە يالىنىز «قى» اوستونه ساکين «—» اشارەسى قويولا رساباشقا «ای» لاردا بو اشارەنین قۇيولماسىنا احتىاج يۇخدور و «قىلىجىنдан» کیمی يازماق كفايت ائدىر.

لakan بو استثنايى سسلى نين يازىلىشىنidan علاوه دیلیمیزین سوزلرینى داها مُختلف شكىل لرده گؤسترىب اوخونوش سرعتىنى آزالدان و املا بىرلىگىنى پوزان «آ» سسلى سى دير.

سیز بو قىسا جملە ده اولان کلمە و سوزلرلە كامل شكىلده تانىشسىنىز، ایشلەن حرفىرددە هېچ بير يابانجىلىق يۇخدور، لakan اوتون يازىلىشى ايندىيە قدر عادت اشىدىگىنىز املاه ايلە فرقلى اولدوغۇ اوچون اوتون اوخوماسىندا معين قدر چتىنلىك چكدىنىز.

بیزیم دیلیمیزدەدە يازىلىش فرقلىرى بو چتىنلىكلىرى تؤرەدىر. دیلیمیزى كلاسيك و علمى سویىدە مكتىبلرىمیزدە اوشاقلارىمیزا درس وئرمەك اوچون اوتون يازىماسىندا اليفبا و املاء بىرلىگىنە چاتمالىق؛ بىلە بىر تدبىر يېرىنە يېتىريلرسە اليفبا و املاء فرقلىرى آرادان قالدىرىلىب يازى شىوه میز فورمالاشاجاق. عين حالدا دیلیمیزدە يازىلان سوزلرین املاسى تېتىلشەرك سوزلر بير شكىلده و بير فورمادا ذهنلرده يېرلشىب يېنى نسلیمیز ايسە دیلیمیزدە يازىب - اوخوماقدا چتىنلىك چكىمە يەجڭلەر.

اسلامى انقلابدان سۇنرا، عرب اليفباسىندا مستقل حرفلىرى اولمىيان دیلیمیزین سسلى لرینى گؤسترەنک اوچون بير - ایکى عالیم و يازىچىنى استشنا ائدەرەك عموم عالیم، تدقىقاتچى، شاعر و يازىچىلار طرفىنдин قبول اولىوب ایگىرمى ايلدن آرتىق ایشلەنیلن «او ئ، او ئ، او ئ» حرفلىرى، و عرب اليفباسىندا فتحە اشارەسى (—) و غير ملفوظ «ه» حرفىندين دیلیمیزین «آ ئ» سسلى سى يېرىنە ایشلەندىمیز طرفىندين بىر نېچە فورمادا يازىلىمىشىدیر. طرفىنдин قبول اولموش و گۈزلرده اوئى عادت ائتمىشىدیر. يالىز دیلیمیزین «ای قىز ئIz» سسلى سى عالىملىرىمیز طرفىندين بىر نېچە فورمادا يازىلىمىشىدیر.

عمر بۇيو دیلیمیز و وارلىغىمیز يۇلوندا يۇرولمادان مبارزە آپاران بؤيووك عالیم، دىلچى و تارىيخچى رحمتلىك پروفئور زهتابى «ای» I سسینى ایلک هئجادا «ای» (ایلدیریم)، اورتادا «ای» (قیز) و سون هئجادا «ای» (آلدى) كىمی گؤسترەنىشىدیر. ترکى هنر است» و نېچە باشقما كتابلارين مولفى محقق و يازىچى اسماعیل هادى ده پروفئور زهتابى كىمی يازمىشىدیر.

اوزون ايللر وارلىق مجلەسى نين باش يازارى و ايرانىن «روابط عمومى» آناسى آدلانان بؤيووك عالىملىرىمیز رحمتلىك دوكتور نطقى وارلىق مجلەسىنده،

بئش هئجالى سؤزلرده، ایکینجى، اوچونجو، دئردونجو و بئشىجي
ھئجانين سۇن حرفى اوْلاراق غير ملفوظ «ه» ايله يازيلاجاق بېزەنلىمەين،
گله جىكىلدەن، سرىنلەنيلر، سپەلندىكىدە.

دېلىمzin شكىلچى لرى سؤزلرین ھر ھانسى ھئجاسىندا گلسەلر غير
ملفوظ «ه» ايله يازىلما ياجاقلار، بو شكىل چىلىرىن بىر تعدادى بونلادان
عبارت دىر: مك، جك، سن، كن، ين، لر، دن، لن و ...

باشقادىللرده اوْلدوغو كىمى، لازم اوْلان يېرلرده باشقادىللردن دېلىمzه گلن
سۇزلر و مطلب لردن استفادە ئەدىرييڭ آما بو سۇزلرین يابانچى دىللرده
اوْلدوغو كىمى و يا دېلىمizدە تلفۇظ اوْلدوغو كىمى يازىلماسى بارەدە
عالىملىرىمىز آراسىندا فىك تفاوتى وار، بو سۇزلرین بىر چۈخو اوْزون اىللردىر
دېلىمizدە ايشلىنىيگى اوچون اۆز دىلى نىن پالتارىنى سۇيۇنوب و بىزىم دىلين
پالتارىنى گئىيب و بىزىم دىلين قايدا - قانۇنوا يەلە اوْيغۇنلاشىدىر.

عرب دېلىنده اوْلان قاعده، ظلم، عمر، دنيا سۇزلرى، بوگون آرتىق
دېلىmizde قايدا، ظولوم، ئۇمور، دونيا كىمى، و فارس دېلىنده اوْلان «بلبل» سۇزو
دېلىmizde «بولبول» كىمى دئىيلir.

بو سۇزلرى بىزىم دىلين پالتارىنى گئىيب و بىزىمكى اوْلوبىلار. كئچميسىش
زمانلاردا بو كلمەلر اۆز دىل لرىنده اوْلدوغو كىمى يازىلما داھا اوْزون
ايىللردىر بو سۇزلرى دېلىmizdە دئىلىنىيگى كىمى يازىلir و عالىملىرىمىز و خلقىمىز
طرفىندىن دە قبول اوْلوبىدور.

يابانچى دىللردن دېلىmizه گلن باشقادى سۇزلرین چۈخونون دئىلىنىيگىمىز
كىمى يازماسىندا هله دە عالىملىرىمىز و يازىچىلارىمىز آراسىندا فىك فرقلىرى
گۇرونور. مثلاً، حۇرمەت، اسلام، عبرت، ارشاد، گلستان، گلزار، مصىيت كىمى
سۇزلرى بىر عده اصلى دىلde اوْلدوغو كىمى يازىر آما دېلىmizdە دئىلىنىيگى
كىمى اوْخويورلار، باشقادى بىر عده اىسە اوْتۇ دېلىmizdە دئىلىنىيگى كىمى ھم
يازىر ھم اوْخويورلار. بىلە بىر اىكى جور و بعضى وقتلر اوچ جور يازماق

فارس دېلىنده ايلك ھئجادا «اليف» و باشقادى سۇزلردا فتحە «ـ»
اشارەسى ايله گۇسترىلىن بو سىسىلى، دېلىmizdە ايلك ھئجادا «اليف و فتحە =ـ»
اورتا و سۇن ھئجالاردا «فتحە =ـ» و غير ملفوظ «ه» اشارەلرى ايله گۇسترىلىن
مثلاً: «آل، سنه، منىمسە مەك».

عالىم و يازىچىلار آراسىندا سۇزلرین ھانسى ھئجالارىندا فتحە و ھانسى
ھئجالارىندا غير ملفوظ «ه» دن استفادە ئەتمەكىدە معىن بىر قرار قبول
اولىمادىغىندان، دېلىmizdە چۈخ اىشلەنن بو سىس، املاء بىرلىكىنە چۈخلىو
زيانلار وۇرمۇشدور.

دېلىmizin املا بىرلىكىنە پوزان مسئلەلرین بىرى دە باشقادىللردن دېلىmizه
گلن سۇزلرین نىچە يازىلماسى دىر. ايلك نوبەدە (أ، ئ) سىسىسى نىن دېلىmizdە
نىچە يازىلماسى بارەدە نظرىمىي بىلدىرىدىكىن سۇترا يابانچى دىللردن گلمە
سۇزلرین يازىلىشى بارەدە فكىرىمى سۇيىلەمك، اىستەبىر.

دېلىmizin بىر و يا نىچە ھئجالى سۇزلرindە ايلك ھئجادا «ـ» سىسىنى
گۇسترمەك اوچون هېچ بىر اشارەدە ئەتمە يە احتىاج يۈخ دور و ايلك
ھئجادا اليف و باشقادى سىزلىلە باشلانان سۇزلر هېچ بىر اشارەدە استفادە
ئەتمەدەن ايلك ھئجادا «ـ» سىلىسى ايله اوخوناجاقلار مثلاً: آل، سن، من،
ددە.

بو يازىلان سۇزلر هېچ وقت فارس دېلىnde اوْلدوغو كىمى «آل» و يا «سِن
و... اوخونماز لار چونكۇ بىزىدە بوسۇزلر «ائل»، «سېن و...» كىمى يازىلir.

ايىكى ھئجالى سۇزلرده اىسە بو سىس يالىز ايکىنچى ھئجانىن سۇن حرفى
اوْلارسا غير ملفوظ «ه» ايله يازىلاجاق مثلاً: منه، سنه. اوچ ھئجالى سۇزلرده
ايکىنچى ھئجادا و اوچونجو ھئجانىن سۇن حرفى اوْلاراق غير ملفوظ «ه» ايله
يازىلاجاق «گله جىك، بىلەن، گىدەن، گله نە». دئورد ھئجالى سۇزلرده،
ايکىنچى، اوچونجو و دئردونجو ھئجانىن سۇن حرفى اوْلاراق غير ملفوظ «ه»
ايله يازىلاجاق «گله جىكلە، منىمسە مەگە، سوردويونە».

بىر كند مكتبى نين آلين يازىسى^{٢٦}

١٣٧٩ - جو ايل

پىشىك شكىل لى ايران خريطەسى نىن ساغ قۇلاغى نىن اوچوندا، جنوبي آذربايجانىن موغان منطقەسىنده و شمالى آذربايجانىن لاب سرحدىنده، كېچميشىدە كى «گئرمى» قصبهسى و ايندىكى «گئرمى» شەھرى نىن ٣٠ كيلومئتر شرقىنده «مۇزان» آدلانان ماحالدا قىرخ ائولى بالاجا بىر كند يئرلشىر. بو كندە اهالى آراسىندا «زاھرا» دىئيلير، دؤلتى سىندرلەدە ايسە «زەرا» يازىلىر.

بئله نظرە گلىر بو كندىن آدى ايکى يوز ايل حدودوندا بۇندان قاباق ايلك دفعە بو كندىدە يورد سالان و بوجونكۇ زاهرالىلارين بئيووك باباسى سايىلان «ظاهر آلى» (ظاهر علی) آدیندا كىشى نىن آدیندان گۇتورولموشدور.

ديليمىزىن املاء بىرلىگىنى پوزاراق ديليمىزىن يازىب - اوخوماسىنى چتىن لشدىرير. اوروبا و دۇيانىن باشقۇ ديلىرىنندن گلمە سۆزلىرىن يازماسىندا بئله فرقلى وار.

منجە، بىز بوجون ديليمىزىن يازىب اوخوماسىنى سۆزۈمۈن اولىنده دئىگىم كىمى يالنىز ياشلى لاريمىز آراسىندا يوْخ، ٧ ياشىندا بىرىنجى صنف مكتب شاگىردىرىنندن توُتوب گنج ياشلاريندا دانشگاه ئويرنجىلىرى آراسىندا آختارمالىق. بىز ٧ ياشىندا اوشاغىمизا اۋزو موز كىمى «دنيا» يازىب «دونيا»، «مىسىت» يازىب «مومىسىت»، «محترم» يازىب «مۇحترم» اۋيرەدىب اوخوتىدورا بىلمەرىك: بو سۆزلىرى نە جور دئيرىك سە اوچور يازمالىق، نىجە كى فارسلار، بىزىم دىلدەن آلدىقلارى يايلاق سۆزۈنۈ ييلاق و قىشلاق سۆزۈنۈ قىلاق يازىر و اوخويورلار.

و سۇن سۆزۈم بۇدوركى، بىز بوجون ديليمىزى ياشلىلاريمىزا يوْخ، اوشاقلاريمىز و يېنى نسليمىزه يازمالىق!

١ - «زاھرا» مكتبى حىقىنە ١٣٣٩ - جو ايله كىمى معلوماتى، بو مكتبىن ايلك اوغلان شاگىردىرىنندن اولان عميم تى راشدى و آنامىن عمىسى اوغلو فيروز (مشهدى احد) همتى (دوغوم ايللىرى ١٣١٤ هجرى شمسى) و آتام آفاخان راشدى (دوغوم ايللى ١٣٠٥)، و ١٣٣٩ - جو ايلدىن سونراكى ايللە بارەدە اۋزو مۇن ذهنىمەدە قالان (دوغوم ايليم ١٣٣٣ هجرى شمسى) و قىزلارين تحصىلاتلارى بارەدە بو مدرسه نىن ايلك قىز شاگىردىرىنندن اولان عميم قىزى "رومە راشدى" دن (دوغوم ايلى ١٣٤١ هجرى شمسى) آلينمىشىدیر.

هله نهضت حاکمیتی ایلینده، زاهرا کندیندۀ ایلک مکتب بیناسی
نیکیلیدیکدن علاوه موْرانین بوتون کندلریندۀ ابتدایی مکتب بیناسی
شکلله سی پلانی دا اعلان اوْلموشدور.

مكتب بیناسی « Zahra » کندیندہ پهلوی مأمورلاری طرفیندن وُچورولدوقدان سوئرا کند اهالیسی، اوشاقلاری نین ساوادلانما ضرورتینی هر مسئله دن اوستون گۈرهرَك يو خسوللوقلارينا باخما ياراق « گئرمى » قصبه سیندە شهر اوْلۇن « كىللىكى » آدىندا معلم يانىندا دؤرد كلاسلىق درس او خوموش احسن زارعى» نى خصوصى بير معلم كىمى كنده گتىرىپ، اوشاقلارينى وُتون يانىندا درس او خوماغا قويموشلار.

حسن زارعی یانیندا درس اوخویان هر بیر اوشاق آی باشیندا ایکی تومن
قد پول، و درس ایلی نین سونوندادا ایکی کؤوز (دؤرد باتمان = ٦٤)
گیگر وانکه = حدوداً ٢٦ کیلو) بوغدا، درس حقیقی، وئرمهله، ایمیش.

بیر ایل مکتب بیناسی داغیلید یقدان سوْنْرا، کند اهالیسی، «حسن رارعی» نین کۆمگى ایله یئنى دن کندده دؤلتى مکتب قورولماسینا پەلھوی دەلتىنە عمر پەز باز مشلار.

تکرار عریضه لردن سوٽرا، نهایت ۱۳۲۷- جى ایل دؤلتى مكتب
دېستان بیرونى» آدى ايله كنده وئریلمىشdir. مكتب بىناسىنى تىكمىك
وچون، دؤلت، اهالى دن 40×20 متر مربع ليك يئر ايسته يىب، بىناسىن
نېكلەمەسىنە دە كند اهالىسى نىز، اوّز عهده سىنە بۇرۇخمىشدە!

زاهرا کندی نین اهالیسی 40×20 متر مربع لیک یئرینه ایکی برابر یئر
وئریب، بینانین تیکیلمه سینی ده عهده لرینه آلماغی قبول ائمیشلر. ایشه سرعت
وئرمک اوچون قوشو کندرلرین کؤمگی ايله مدرسه بیناسی نین تیکیلمه سی
ماشلاتنمیشدیر، «سالالا»، «کوردلر» (محلی آدی **کوتلر**، کوتدر)،
«کالانسورا»، «زاهرا»، «سیدلر» و «تže کند» اهالیسی نین ياردیمی ايله
دؤرد اوْتاق بير دھلیز و يا منطقه اهالیسی نین دیليندن دئسک «دؤرد گؤز بير
دھلیز» تیکیلمیشدير.

ظاهرآلی نین «طاهر» آدیندا و طاهرين ده «ایمان آلی» (ایمانعلی) و «همت» آدیندا ايکي اوْغلو اوْلموش كي، بو گونکو زاهرا كندينده ياشاييان آشاغا باشليلار لا «يوخارى باشليلار» ين بؤيوڭ بابالارى اوْلموشدور.

بئله تصور اوْلونور بو گونکو «زاهرا» آدینى داشييان كندىن آدى، ايلك دفعه «ظاهر آلی كندى» آدى ايله تانيتميشدير، و بو كندىن اهاليسييندن سورۇشدوقدا هاراليسان؟ «ظاهر آلی ليام» دئيميشدير.

آنچاق زمان كىچدىكچە سۆزۈن قىسالمايش و آسانلاشميشى دىللر ده گرمىش و «ظاهر آلی ليام» يېرىنە «ظاهر آلليام» دئيلميشدير.

«ظا» حرفی ایله «ز» حرفی نین دیلیمیزدہ بیر جور سَسلنمه سی اوْزوندن، اوْزون زمانلار بو افاده ذهنلرده «زاھرالیام» کیمی یئرلشمیشدير؛ و نهایت رضا شاه دُوروندہ کنده رسمي آد قویماق اوچون سند یازان اداره مأموری، بو آدی «زهرا» سؤزو ایله «لى» متسویت شگیلچی سیندن تشکیل تاپمیش «زاھرا لیام» کیمی دوشونموش و «زاھرا» سؤزو فارس دیليندہ «زهرا» کیمی سَسلنلېگىندن بو کنده «زهرا» آدی وئرلشمیشدير!

قیرخ ائولی «زاهرا» کندیندە کى، قىز- اوغلان ابتدايى، راهنمايى و دىيرستان مكتب لرى نين، مۇران منطقەسى اوشاقلارى نين ساوادلانماسىندا مهم روّولو اوْلموشدور و بو كند مكتبىنده درس اوْخوموش چۆخلۇ حقوقى، فرهنگى، نظامى و سىياسى شخصىتلىر، جامعه مىزە تحويل و ئېرىلمىشدىز.

ایلک دفعه ۱۳۲۵- جی هجری شمسی ایل، سید جعفر پیشه‌وری باشچیلیق ائلن آذربایجان دئموکراتیک نهضتی طرفیندن بو کنده دؤلت مکتبی تیکیلمیشدیر؛ آما مكتب بیناسی نین تاوانی (سقفی) اور تولمه میش، نهضت، پهلوی حاکمیتی طرفیندن بو غولموس و مدنیت دوشمنی اولان پهلوی مأمورلاری، مكتب بیناسی نین دیوارلارینی دا، پیشه‌وری دؤلتی طرفیندن تیکیلدیگينه و بو مكتب ده آنا دیلیمیزدہ درس او خوماق برنامه‌سى نظر ده تو تولدو غونا گئوره داغیدیپ ویران ائتمیشلر!

ايکينجي معلم ايشه اردبيلين «فېر» قصبه سيندن اوْلان اوْدا آلتى كلاسليق اوْخوموش «رمضان آغازاده» اوْلموشدور. بو كند مدرسه سينه اوچونجو معلم اردبيل كندلريندن اوْلان و دوققۇز كلاس درس اوْخوموش «مەدّىس» و دئوردونجوسو اردبيللى «شكور اخوان» معلم گلмиشدير.

شكور اخوانين كنده معلم او لماسى منيم راحات يادимا گلير، من اونون زمانىدا هله مدرسه يه گئتمەسمەد آنجاق قيافەسى و دروشوغۇ يادىمدادير، مخصوصا اوندان آت اوستوندە چكىلەن شكيل ايندى ده آتام گىلده يادگار قالىر.

بلکه ۱۳۶۰-۱۳۶۵ جى ايلىر آراسى او لاردى من، تهراندا و لاله پاركىندا بىر نفرى اخوان معلمە او خشاداراق اونا ياخىنلاشدىم، اونا سلام وئرىپ توركجه دانىشدىم، دئىdim سىز آقاي اخوان سىنىز؟

تعجىلى حالدا منه باخىب منى تانيماق اىستەدى، دئىدى، منيم آديم «اخوان» دىر آما من سىزى تانيمىرام. دئىdim سىز منى تانيماز سىنىز، چون، سىز منى زاهرا كندينده گۈرتىدە من چوخ اوشاق ايدىم!

زاهرا كندى آدى گەلنە تعجىبو داها آرتدى، آديمى و كيمين اوغلو اولدوغۇمو دئىب يارىم ساعاتا قىدار بىر بىرىمىزىلە دانىشدىق!

۱۳۳۸- جى ايل و اخوان معلم دن سونرا ايلك دفعە او لاراق ۱۲ ايللىك درس او خوموش و دىرىستان دېلىمو آلمايش مرندلى ايكي نفر، «ابراهيم زاده» و «مالك اعاشه خواه» آدلاريندا بو كنده معلم گلмиشلىر. مرندىن زونوز قصبه سيندن اوْلان مالك اعاشه خواه ۱۳۵۵- جى ايلەدك و ۱۷ ايل بو كنده معلم و مدیر و ظيفەلىرىنده چالىشمىشىدۇر.

زاهرا كندينده، قۇنشۇ كندلر ياردىمى ايله دؤلتى مكتب وئريلدىكىن سونرا تىكىلەن اوْتاق و يا گۈزلەر، سونرا لار اوْزلىرىنە آد صاحبى اوْلموشلار. مثلاً سالالا كندى نين اهالىسى طرفىندن تىكىلەن اوْتاغا «سالالا گۈزو»، كوردلر كندى طرفىندن تىكىلەن اوْتاغا «كوتىر گۈزو» و كالانسورالىلار ياردىمى ايله

بو اوْتاقلار و يا گۈزلەر تىكىلېب حاضرلانانا قىدار، ايکىسى بىر يېرده وئريلەن بىرىنچى و ايکىنچى كلاس، موقتى اوْلاراق كند ائولارى نين بىرىنده قۇرولمۇش، اوْتاقلار تىكىلېب حاضرلاناندا سۇنۇرا درس لر يېنى مكتب بىناسىندا داوم ائتمىشدىر. ۱۳۲۷- جى ايلدن رسمي باشلانان درس كلاسلىرى ايلدە بىر صنف آرتىب ۳۱-۳۱ جى درس ايلينده و دئوردونجو كلاسدا دايامىشىدۇر.

يىنه ۱۳۳۳-۱۳۳۴ جو درس ايليندن بىر نىچە آى كىچمېش، بىشىنچى صنف قۇرولمۇش و بىشىنچى صنفى گئرمى ده اوْخويانلاردا^۷ كنده دونوب كنده تحصىل لرىنه داوم ائتمىشلر.

سۇنۇرا كى ايلىر آلتىنچى صنف ده درس كلاسینا آرتىمىشدىر و بو آلتى كلاسليق ابتدايى مدرسه ۱۳۴۵ - جى ايله كىمى داوم ائتمىش و بو ايلدن ابتدايى تحصىل دئورەسى ۶ ايلدن ۵ ايلە كىچمېش وزاهرا كندى نين ۵ ايللىك ابتدايى مكتى ۱۳۵۷ - جى ايلە قىدار داوم ائتمىشدىر.

حسن زارعى معليمىن زاهرا كندينە دؤلتى مكتب آلماقدا مەھم روڭلو اوْلموشدور، آما دؤلتى مكتب كنده گىلدىكىن سۇنۇرا حسن زارعى اوزۇ بو مكتبده درس وئرە بىلەمىشدىر. اوْ وقتلر دؤلتى مكتب ده درس وئرمك اوچون آلتى كلاسليق درس او خوموش هر بىر آدام ابتدايى معلمى اوْلا بىلەدى حال بوكى، حسن زارعى يالنىز دئورد كلاس درس او خوموشدو.

زاهرا كندى نين ايلك رسمي و دؤلتى مكتى نين معلمى آلتى كلاسليق درس او خوموش اردبيللى «لطيف اصغرى» اوْلموشدور.

۲۷- گئرمى ده و بىشىنچى صنف ده درس او خويوب او ايل كنده دۇنلىرىن بىرى ده منيم عيم تقى راشدى او لموشدور

يئنى مكتب بىنالارى دا آرتىرىلىميشدۇر. ١٣٧٠ - جى اىل ايسە قىزلارادا ادبىيات رشته سىنده دىيرستان مكتىبى آچىلىپ درس وئرىلىميشدۇر. ٥٤ اىل قاباق، قىرخ ائولى اهالىسى اوْلان و مۇزان منطقە سىنده ايلك ابتدايى، راهنمایى و دىيرستان مكتىبىنە مالك اوْلان «زاھرا» كندى، ايندى دە قىرخ ائولى دىر!

تحصىلاتلارى ايله باغلى و يا كندىن چتىن اقتصادى شرىاطىنندن آسىلى اوْلاراق بوگون ائو-اشىك صاحبى اوْلوب عايىلە تشکىل ائتمىش زاھرا كندىنин اهالىسىنندن قىرخ ائودن چوْخ تەراندا و همین تعداددا اردبىل، پارسا آباد، مازندران و باشقۇ شەھەرلەدە ياشاماقدادىرلار.

٥٢ اىل بۇدان قاباق و ١٣٢٧ - جى اىلدە زاھرا كندى و قوشۇ كندلى لىرين تلاشى ايله چىڭ كرېجەلە تىكىلىن دۇرد گۆز بىر دھلىز مكتب تىكىتى سىندىن، و داها دوغروسو آيدىن فكىلى زاھرا كندىنин اهالىسى طرفىنندن چوْخ چتىنلىككە اله گتىرىلىن ايلك مكتب بىناسىندا، ايندى يالىز بىر توْرپاق تېھسى، نشانە قالمىشدىر!

١٣٥٠ - جى اىل، ايلك دفعە قىرمىزى كرېيىجىن تىكىلىن ابتدايى مكتب بىناسى دا ويران قالماقدادىر؛ بىر اىل قاباق شىدلى يىل نتىجە سىنده شىروانىسى قۇپارىلان بو مكتىبىن تاوانى هله دە تعمير اوْلمامىشدىر! مكتب مسئۇللارى نىن دئىدىگىنە اساساً، اوْتون تعميرىنە بودجه وئرن يۇخدور!

آما بۇ ويران قالماقدا اوْلان بىنانىن آلتىندا زاھرا كندىنин بالاجا اوْشاقلارى و ابتدايى مكتب دە درس اوْخويانلارى سوپوق قىش هاواسىندا و ياغىش دامجىلارى آلتىندا تەحصىل آلماقدادىرلار، آخى اوْتالارين آتا-بابالارى چوْخ زەختىلە دؤلتى مكتب آلمىشلار؛ اوْتالار آتا-بابالارى نىن زەختلىرىنى ايلك دؤلتى مكتب آلماقدا ياشلىلاردان ائشىتىمىشلەر، اوْتالار چتىن گۈنلەر دئۆزمه يى دە آتا-بابالاريندا ائپىرەنمىشلە!

تىكىلىن اوْتاغا «كالانسورا گۆزو» دئىلىرىدى. اوچ بالاجا كند، «زاھرا»، «سېدلەر» و «تىزە كند»لىرى كۆمەتكى ايله تىكىلىن بىر اوْتاق بىر دھلىزە هەچ بىر آد دئىلىمىرىدى؛ بلکە اوچ كندىن آدىنى بىر يېرددە گتىرمەك چتىن اوْلدوغۇندان و يَا بۇ اوْتاقلارى بىر كندىن آدىنا تانىماق انصاف سىزلىق اوْلدوغۇ اوْزۇندان، بۇ بىر گۆز بىر دھلىز اۇزونە باشقالارى كىمى معىن آد قازانما مىشدى.

مثلاً زاھرا كندىندا درس اوْخويان مدرسه اوْشاغىندا سۇرۇشاندا مدرسه دە هانسى گۆزدە اوْتۇرۇرسان؟ دئىرىدى: «سالالا گۆزوندە» و يَا «كوتىر گۆزوندە». اوچ كندىن ياردىمىي ايله تىكىلىن اوْتاقدا اوْتۇران مكتب اوْشاغى بعضى وقتلى لازم گلنە زاھرالىلار تىكىن گۆزدە (دئەمەلى زاھرا و ايکى باشقۇ شەھەرلەدە يالىز اوْغۇنۇ اىضاح ائدىرىدى؛ كالانسورا گۆزو ايسە مدرسه دفترى اوْلموشدو.

١٣٢٧ - جى اىلدىن باشلاندان زاھرا كندىنин مكتىبى ١٣٥٧ - جى اىلدە دك ابتدايى مكتب حەدىنەدە قالمىش، بۇ اىلدە راهنمایى كلاسى دا اىلدە بىر كلاس و ١٣٦٠ - جى اىلدە دك اوچ كلاس بۇ كندە راهنمایى مقطوعى وئرىلىميشدىر.

١٣٤٩ - جو اىلدە دك زاھرا كندىنин مكتىبىنە يالىز اوْغۇنلاردان آيرى، قىز مكتىبى قۇرماغا هەچ بىر امكان ياراتمىرىدى، نهايت كند اهالىسى ١٣٤٩ - جو اىل قىزلا لا اوْغۇنلارين بىر مكتب دە و بىر يېرددە درس اوْخوماسىنا تصميم توْتموشلار.

هله اوْغۇنلارلا قىزلارين اوْشاق ياشلاريندا اوْلدوقلارينا باخما ياراق بىر يېرددە درس اوْخوماسى كند عادت و عنعنه سى ايله اوْيىغۇن گلەمەدىگى اوچون اطراف كندلىلىر قىزلارى نىن آدلارينى مكتبه يازدىرىماقдан چىكىنىشلەر، لەكىن زاھرا كندىنин قىزلارى مكتبه آد يازدىرىقىدان سۇنرا اطراف كندلىرىدە ياواش ياواش قىز اوْشاقلارينى بىر مكتب دە اوْخوت دورماغا اقدام ائتمىشلە.

بو كندىدە ١٣٦١ - جى اىل اوْغۇنلار اوچون ادبىيات رشته سىنده دىيرستان، و ١٣٦٧ - جى اىل قىزلار اوچون راهنمایى مكتىبى آچىلىميش و بۇ كلاسلا را

سنهند سوْنُرالار ملّی وارليغيميزين تمثيلچيسى كىمى مهارتلى و ملّى دويغولو
بىر شاعر اوْلاراق دده قورقود بويلارىنى نظمە چكىر.

شاعر، دده قورقود بويلارىنى نظمە چكدىگى زمان اۆز دويغولارىنى،
حسرت و نىسگىل لرىنى مقدمە اوْلاراق قلمە آلير، سوْنُرا اۆز سِحرلى قلمى ايله
شعر عالمىنە جومور.

سنهند «قاراجىق چوبان و يا قازان خانىن ائوى نىن يىغمالانماسى» بويونون
باشلاپتىشىندا بىلە بىر افادە ايله اصلى موضوعۇ يىغا باشلاپتىرى:

گئچەدىر، عالمە چئۆكوب قارانلىق
او فوقلر تاپدانىب يئرە يامانىب
هر يان، قو وورورسان قولاق تو تولور
فکرده، دويغودا دۇنوب دايانتىب
بىر چاققالدا هورمور، قورددادا اولامير
بايقوشلاردا باشىن چكىپ قىينىنا
اۋلۇم قاناد گرېب يئرین او زونە
هر شئى شىبهەلەنير وار اوْلدوغونا
كؤوشنى بوروين سكوت ئىلدىن
سو كوت جانا دويبور، فريادا گللىر
دارىخىب هووكوروب هاراي چكىرم
درەل دىسکىنير داغلار تربەنير
هر دردىن داواسىن آختارماق گرڭىك
نه چىخار يىخىلب زارىلداماقدان !
تلاش سىز قوللارين قوٽى او لماز
يول گىتىمەسە چاتماز مقصىدە انسان
سَحرى آختاران، گئچەدن قورخماز
آلiram اليمە تلاش عصاسىن
اگر گۈيدن يئرە قطران ياغسادا

«سنهند» يارادىجىلىغىندا انسانى سجىيەلر و ملّى موضوعىلار

۸۴/۲/۲۰

«سنهند» آدىنى داشىيان و سنهند داغى كىمى مللى وارليغيميز اوغرۇندا
دایانان «بولود قره چورلو» ۱۳۰۵-جى ايلدە ماراغا شەھrinde دُنيا يىا گۈز
آچمىشىدیر.

كۈرپە بولود ائله قانلى - قادالى ايلدە قدم دُنيا يىا قويدو كى، بىرينجى
پەھلوى رژىمىنىن دىكتاتورلوق و استبداد دۇرانى باشلاپتىش و مىن ايللىك
تورك امپراتورلوغۇ، قاجار شاهى نىن يىشىلمەسى ايله داغىيدىلىميشىدە.

سنهندىن بىلە بوغۇنتولو و سىخىتىلى فضادا بۇيودۇيونە باخما ياراق
ياشى نىن لاب گنج وقتىنده و ۲۰ ياشىندا، قىسا اولمۇش سادا آذربايجان نەھىتى
دۇرۇنده آزادلىق و دئموكراسى ھاوسىنى سىنە سىنە دولدوراراق نفس
چكمىشىدە. بئيوپك يازىچى رحمتلىك دوكتور غلامحسين ساعدى نىن دىلى
ايله دئشك «بىر ايل انسان كىمى ياشامىشدى !

سنهند، بىر ايل نەھىت دۇرۇنده، ملّتى نىن نىچە باشى او جا ياشاماسىنى، آنا
دىلى نىن رسمي دولت دىلى اولماسىنى، او زمانىن ان مدنى ايشلىرىنىن سايىلان
و تەراندان سوْنُرا تبرىز ده ايلك دفعە آنا دىلە دانشگاھىن آچىلماسىنى، راديو
ايستگاهى نىن اىشە دوشەمىسىنى و باشقۇ مدنى ايشلىرى گۈزو ايله گۈرمۇش و
اونو لمس ائتمىشىدە.

داها دوغروسو، غرب عالىمى «ريچارد كاتمن» يىن دئدىگى كىمى
دئشك «رضا شاهين آذربايجاندا گۈردويو اىگىرمى ايللىك
ايشىنى بىر ايلدە گۈرەن» دئموكرات فرقەسى نىن ايشىنى سنهند ياخىندا
گۈرمۇشدو.

سنهندىن آنا دىلە شعر سؤيلەمە يە استعدادى دا ائله بو بىر ايل عرضىندا
چىچكلىنمە يە باشلاپتىرى، و بلکە ده ائله او بىر ايلين تاثيرى نتيجه سىنە دىر كى،

قارقىش انسانلارى قفسە سالىپ

«بىش حقوقىندان» دم وورانلارا

كىيمە دئمەلىيک دردېمىزى بىز

دېلىل بىلەن كىم دى سۆز آنلايان كىم دى؟

اسىر يېر ملتە محكوم بىر ائلە

قايدىغى چىكىن كىم دى، آغلایان كىم دى؟

دېلىمى دالىمدان چىخارتسالاردا

قوى قارداش دردېمى دئىيم بارى يېل

گۈنئى دن - قوزئىيە، غربىن - شرقە

هانسى خالقى گۇردون بىزىم تك ذليل؟...

قوئيون مەحکوم اولوم ملت چىلىكە

دۇنيادا مىلّتىن سئومە يېن كىم دى؟

دېلىن، ائلين يوردون تالان ائتسەلر

آجىب باشىنا دؤيىمە يېن كىم دير؟

گىرگى گۇزلىيندن گۇز اورتە هەر كىس

قارغا يوواسىنا ياناشسا اڭر

نىيە وطنىمى سئومە يېم نىيە؟

من بىر قارغاداندا اسكييگەم مىرى؟!

«سەھىن» باشى بىلەن مىلّتىن دردېنى كىسگىن قلمى ايلە هايدىخاراق،

ملىتىن حقلرىنى منطق چىرىپەسىنده و انسانى معىارلار اساسىندا طلب ائدير

و هەر بىر منطىقه اينانان انسانى دوشوننمە يە چاغىرىر:

من دئميرم اوستۇن نىزاددانام من

دئميرم ائللەرىم ائللەردىن باشدى

منىم مەسىلىكىمە منىم يولومدا

ملىتلىرىمىسى دوست دو قارداشدى

آنجاڭ بىر سۆزۈم وار من دە انسانام

اوزوپ كىچمهلىيم ظلمت درياسىن

و يَا «قانلى قوجا اوْغلو قانتورالى» داستانى نىن مقدىمەسىنده بىلە يازىر:

ازل گوندىن مەھربانىقى

مردانەلىك، قوچاقلىق

وطنیمین - ائللەرىمین

آد - سانىلان ياناشى دىر

دوغروداندا هەر انسانلىق

فخرى اوْلان، سجىھەلر

بو ائللەرىن - او بالارىن

اكىز - تاي بىر، قارداشى دىر

دمىر دىرناتق، آسلام كىمى

باشى اوجا، آنلى آچىق

عمر سورن، ائللەرىمى

دۇنه - دۇنه، آلقىشلاسام

آيدىن آخان، سولارداندا

زلال اوْلان، لەكە بىلەز

پاس گۇزلىرىم و جىدانينا

تعريف يازسام، بۇي بۇيلاسام

حقلىيم من، بۇ بۇي دئىيل

آين، گۈنون، او لەزلازلىرىن

وارلىقلارى، حق دىر اڭر

بو دا ائله، حقىقت دى!

سەھىن ائلى نىن دردېنى بۇتون وجودو ايلە حس اندرەك او نو مەھارتلى

قلمى ايلە يازىيا آلىر:

قارقىش زمانەنин قانۇنلارينا

قارقىش اوركىلرى آيرانلارا

دوغما ائلیمیز قارانلیقدادیر!

یانیب یاندیرمایاق یادین او جاغین

ائویمیز سویوق دور، قیش دیر، شاختادیر!

ائله بو منظوم مکتوب نتیجه سینده دیر کی، اوستاد شهریار سهنده جواب
اوْلاراق «سهنديه» منظومه سينى و داها دوغروسو ایكىنجى اولمَز اثرينى آنا
ديلده يارادير.

سنهن ۱۳۵۸-جى ايلين فروردين آيىندا و اسلامى انقلابين غلبە سيندن

يالنيز ايکى آى كىچمىش اورك سكته سى نتىجه سينده حياتا گۆز يومور.

سنهندين اوْلومو ملىتىميذه بئيووك بير ماتم و ادبىّا تىمiz اوچون يئرى
دولماز بير ايتگى اوْلدو، لakin سنهن يارادىجىلىغى و سنهن اثرى، اوْنو ابدى
اوْلاراق آذربايچان ملتى اوْره يينده ياشادا جاقدير!

ديليم وار، خلقىم وار، يوردوـمـ يوـواـمـ وار،

يئرـدـنـ چـىـخـامـىـشـامـ گـۆـبـەـلـكـ كـىـمـىـ

آـدـاـمـ حـقـىـقـىـمـ وـارـ،ـ اـئـلـىـمـ اوـبـامـ وـارـ

قولـ يـارـانـمـامـىـشـامـ يـارـانـانـداـ منـ

هـىـچـ كـسـهـ اوـلـمـارـامـ نـهـ قولـ نـهـ اـسـىـرـ

قورـتـولـوشـ عـصـرىـ دـىـرـ اـنـسـانـاـ بوـ عـصـرـ

اسـىـرـ اوـلـانـلـارـداـ بـوـخـوـوـونـ كـسـىـرـ!

سنهندين شعرلىرى ائله آخىجي، ائله دولغون و عين حالدا ادبى ديلده
دир كى، آدام خيال ائدىر، سنهن ايل لربويو آذربايچان توركجه سينده عالي
مكتب ده آذربايچان دىلى و ادييّاتى ساحه سينده درس آلميش، تجربه
قازاندېدان سۇنرا شعر عالمىنە اوز گتىرمىشىر، بير حالداكى، سنهن ياشابان
ايللر، پەھلوى رژيمى نين قانلى - قادالى ايللرلى و آذربايچان ملتى نين عليهينه
تو تولان ضد انسانى تصميم لر زمانى يىدى. بو زمان تكجه آنا ديليمىز ده يوخ،
حتى فارس ديليندە يازان يازىچىلار يىمىز آذربايچان توركجه سى حقىندە
ياز سايدى لار بىلە، محكمە يە چكىلىرى دىلر!

سنهندين جوشغون طبعى و دردللى اووه يى او نو يالنيز اوزو يازدىغى
شعرلە راحات بوراخىمىرىدى. سنهن، اوْزون ايللر بويو فارس ديليندە شعر
يازان آذربايچان شاعرى، اوستاد شهرىيارين سون ايللرددە آنا ديلده يازدىغى «
حيدر بابا يه سلام» اثرينى گۈردو كده درين فكىر دالىر و شاعرى ياخىنidan
گۈرمە يە چالىشىر، لakin بو گۈرۈشمە باش تو تماidiقda اوستاد شهرىyar
جىسار تلى منظوم بير مكتوب گۈندەرير:

بو گون من سنهن دىم سى شهرىيارسان

گل باشىن او جالداق قوجا تېرىزىن

بىر كره يادلارين داشىنى آتاق

چكك قايغى سينى اوز ائليمىزىن

أوزگە چىراغينا ياغ او لماق بىس دىر

یئنی ایل و باهار بایرامی نین قوتلانماسی چوْخ اسکى چاغلارا عایدیدیر؟
هله پارسلار سیری استپ لریندن کوچّری شکیلده بو گونکو ایران آدلانان
اراضی لرینه آخرین ائتمه میشدن هئچ اولمازسا ایکی مین ایل قاباق ایران،
آذربایجان و بین النهرین اراضی لرینده باهار بایرامی قوتلانیر میش.

اوچ مین ایل میلاددان اونجه سومئر حاکم اوْلدوقلاری گتنیش
اراضی ده، ایکی مین ایل میلاددان قاباق بابلی لر بین النهرین ده و ایکی مین ایل
میلاددان قاباق عیلاملار بو گونکو خوزستان منطقه لرینده یاز و باهار
بایرامی نین ایلک گونلر ینی قوتلانیر میشلار.^{۲۹}
بابل منطقه سینده یئنی ایل بایرامی ۱۲ گون اوْلار میش و اوْن اوچونجو
گون مراسم سوْنَا چاتار میش.

بابل اهالیسی نین یئنی ایلی، یاز فصلی نین اوّلللرینده و ایلک "آی هلالی
نین گۇروننمەسى ایله باشلاندارمیش؛ روملولار ایسه یئنی ایلی مارت آیی نین
سوْنلاریندا (فروردین آیی نین ایلک ۱۰ گونلر ینده) قوتلانرمیشلار.^{۳۰}
فارسلار ایچینده "حاجی فیروز" آدی ایله مشهور اوْلان و باهار بایرامی
نغمە لرینى ائولر قاباغیندا اوْخويان اوزو قارا قیرمیزى پالتار آدام، اصلینده
سومئرلرین "داموزى" آدلانان "قوربانلىق تانرىسى" دیر!^{۳۱}

سومئر افسانه سینده "قوربانلىق تانرىسى داموزى"، هر ایلین سوْنوندا
اولور و یئنی ایل باشلانان زمان يتنىدۇن دیرىلير و ياشايışا باشلايىر!
یئنی ایل، یعنى باهار بایرامى و طبیعتىن دوغوش چاغينى چوْخلۇ
اولكەلرده اوْ جملەدن چىن اولكەسی نین قوزئى باتى سىندا (دوغۇ

۲۹ - همان قرئت همان تاریخ و صحیفه

۳۰ - همشهری قرئتى ۲۱ / اسفند ۸۷ / ص ۱۳

۳۱ - همشهری // ۲۸ / اسفند ۸۷ / ص ۱۳

یئنی ایل بایرامی، باهار بایرامی کیملردن قالمادير؟

۱۳۸۷ ۲۸ اسفند

بعضى لرى، یئنی ایل بایرامىنى یعنى باهار بایرامىنى و يا "نوروز" آدلانان
بایرامى فارسلارا عايد بىلير و يا تصور ائدىرلر!

البّه آشىرى فارس ناسيونالىستلىرى بوتون تارىخي و آرخالوژى
(باستانشناسانه) سىدلرە گۆز يوماراق يالىز فردوسى نين شاهنامه افسانه سىنه
استناد ائدهر ک بو بایرامىن ایلک دفعه يارانماسىنى "جمشید شاه" آدلى
افسانه وى بير پادشاها باغلائىرلار، لاكن عاليم و تدقيقاتچى فارسلار بو بایرامىن
چوْخ اسکى زمانلارا و پارسلاردا مين ايلرلە قاباق ایران، آذربایجان و
بین النهرین منطقه لرینده ياشاييان يېرىلى اهالى نين بایرامى اوْلدوغونو آچقلالىيپ
پارسلار ایسه بو بایرامى يېرىلى اهالى دن اقتباس ائدىكىلرىنى بىلدىر مىشلار.^{۲۸}

فردوسى نين شاهنامه افسانه سىنده دئىليلير :

"جمشید شاه اينجى نشانلى بير تخت دوزلتىرەر ک دئولىدەن اىستەدى
بو تختى سمالاردا كى بىھشتە آپارسینلار؛ جمشید شاه بو پارلاق تخت
اوزەريندە اوْتوراراق يئ اوْزۇنون بوتون مخلوقلارى اوْتا حىران قالىب جمشید
شাহا اينجى لر تقدىم ائدىرلر؛ و بو گون فروردین آیى نين ایلک گونو
اوْلدوقدان اوْنۇ "نوروز" و يا "نوروز جمشىدى" "آدلاندىرىدىلار."
طبيعى دير كى انسانلار، رؤيالاريندا ياراتدىقلارى آرزولارينا افسانه لرده
چوْخ راحاتجاسينا چاتا بىلرلر، آما افسانه لر نه حقىقت دير نه حقىقى تاریخ!

۲۸ - همشهری قرئتى ۲۸ / اسفند ۸۷ / ص ۱۳

ینئى رىال، يوْخسا يئنى تومن؟

۱۳۸۸ آبان ۲۵

يادىما دوشدو، ايلك مقالەمى "رىال، يوْخسا تومن؟" باشلىغى آلتىندا ۱۳۸۳-جو ايل و "يارپاق" نshireيەسى يېتىجە يايىلماغا باشلاياندا بو درگى يە يوللامىشدىم. هله اوْ وقتلر، ایران پۇل واحدى نىن صىفرلىرىندن آزالتماق فكىرى دە، دؤلت آداملارىندا يوْخ ايدى.

بىر ايل-بىر ايل يارىم بو جرياندان سۇنرا فارس مطبوعاتىندا بو مۇضۇع حىقدە دؤلت مسئۇللارى طرفىندن بىحثلىرى مىدانا آتىلدى و ایران پۇلۇنون اوستۇنندن بىر، يوْخسا اوچ صىفرىن گۈتورلەمەسى، بو ياراماز و يالىز باش آغرى وئرن "رىال" - ين الىندن قۇرتولماق اوچون ياراندى! ظاھرا بىر صىفر گۈتوروب و "رىال" ئى "تومن" ائلهمك چوْخ راحت بىر ايش ايدى و هېچ بىر اقتصادى حسابلاماغا دا احتىاج يوْخ ايدى، چونكى اونسوزدا آيليق آلانلار حقوقلارينى، و تاجيرلر بانك حسابلارينى رىال لايي يوْخ تومن لە حسابلايىردىلار.

آما بعضى آشيرى ناسيونالىست و شۇونىستلر، تومان=تومن سۆزۈنون توركىجە سۆز اوْلدۇغۇندان و بو آدىن رسمي ایران پۇلو اوستۇنە قويولا جاغىندان اۋز ناراضى ليقلارينى بىلدىرەر كن، دؤلت آداملارى دا بو سئدادان هەلەلېك واز كىچدىلە!

آما توركىيەدە، دؤلت آداملارى نىن تصميمى اساسىندا قدىم لىرە اوستۇنندن آلتى صىفرىن گۈتورلەمەسى و بىر مىليون قدىم لىرەنин يئنى بىر لىرە يە چئويرىلمەسى و يېتى تورك لىرەسى نىن دىيەرى نىن دوْلارا ياخىنلاشماسى و توركىيەدە هېچ بىر اقتصادى گلىشىمە يە زيان و وۇرماماسى و حتا بو تجربەنин آذربايجان جمهورىتىنده حىاتا كىچمەسى و مثبت نېتىجە

توركىستاندا)، اوْرتا آسيا اولكەلىرىنده (قىرقىزستان، قازاگستان، اوزبېكتان، توركمەنستان و تاجىكستان)، پاكسەن، افغانستان، آذربايجان جمهورىتى، توركىيە، مقدونىيە، يۇتان و كۆزۈو دا قۇتلايىلار.

باھار بايرامى هندوستاندا آپريل آىي نىن ۱۳-۱۵ گۈنلەر (فروردىن آىي نىن ۲۶-۲۷ سى) قۇتلايىر و بو بايرام تايىندى، بىرمە، سرىلانکا، كامبوج و لائوس دا آپريل آىي نىن ايلك گۈنۈندەن (فروردىن آىي نىن ۱۲ سىنەن) باشلاتاراق اوچ گۈن داوام ائدىر. اوْنلار بو بايراما "سوڭك كران" دئىيرلر. اوْغوز توركىرى (آذربايجان، توركىيە، توركمەنستان، قوزئى قېرس و عراق توركىرى) يىنى ايل و باھار بايرامىنى اوْغوز بايرامى دا دئىيرلر.

تورك افسانەلىرىنده، توركىر ۴۰۰ ايل «آرگئنه قۇن» داغلارى آراسىندا قالاندان سۇنرا دمير داغى دلىپ و محاصىرەدن چىخىرلار. بو زمان، ياز فصلى نىن اوّللىرى و خوش هاوالى گۈنلەر ايمىش؛ اوْ گۈنۈن سۇنرا توركى يازىن (باھارين) ايلك گۈنلەرنى قۇتلايىپ بايرام توْتولار.

آذربايغان جمهورىتى اوْزگور اوْلدۇقدان سۇنرا يىنى ايل و باھار بايرامى بو اولكە دىيانىن باشقۇا اولكەلىرىنندەن و حتا ایراندان، داها طنطنهلى توْتولور.

"اَنْتُولوگ" سایتی ۱۵ شوْوُنیسْت لره آلداندی

۱۳۸۸ / آذر / ۱۶

ذُنْيَا اُولَكَه لری نین اَنْتُولوگ نفوسو ساحه سینده بیلَگَى و تَرَن "اَنْتُولوگ Ethnologue" سایتی، ایران اُولَكَه سینده ياشایان و گونئی آذربایجان تور کجه سینده دانیشانلارین سایینی بير ايل عرضینده ياریدان آشاغا ائندیر میشدير!

چُوخ شاپيرديجى ديركى، بو سايت، ایران دولتى نين ۱۳۷۵ - جى ايل وئردىگى رسمي آمار اساسيندا و توپلۇم حالدا ایراندا ياشایانلارين نفوسو، ۶۷.۵۰۳.۲۰۵ (آلتمىش يىددى مىليون بئش يوز اوچ مىن اىكى يوز بئش نفر) اوْلدوغوندا، بو سايت، ایراندا ياشایان و "گونئى آذربایجان تور کجه سینده" دانیشانلارين سایینى ۲۳،۵۰۰،۰۰۰ (ايگىرمى اوچ مىليون بئش يوز مىن نفر) و فارسجا دانیشانلارين سایینى ۲۲،۰۰۰،۰۰۰ (ايگىرمى اىكى مىليون نفر) اعلام ائتمىشدير؛ (هله بو ساييما ایراندا ياشایان مرکزى شاهسون، قاشقايى، خوراسان، تور كمن، فريدين و كرمان تور كلرى نظرده توْتولما مىشدير). آما همین سايت بو ايل "گونئى آذربایجان" تور کجه سینده دانیشانلارين سایینى ۱۱،۲۰۰،۰۰۰ (اون بير مىليون اىكى يوز مىن نفر!!) و فارسلارين سایينى يئه همان ۲۲،۰۰۰،۰۰۰ (ايگىرمى اىكى مىليون) اعلام ائتمىشدير! (ايران جمعيّتى نين توپلۇم سايىي، ائله همان ۶۷ مىليون ۵۰۳ مىن نفر اعلام ائدىلمىشدير).

گورهسن بو سايت، هانسى دليل و ساييم اساسيندا بير ايل ايچىنده ایراندا ياشایان گونئى آذربایجان تور كلرى نين سایينى بُو قدر آشاغا سال مىشدير؟ اگر بو سايتين مسئوللارى ايراندا ياشایان آذربایجان تور كلرى نين سایينى ۲۰۰۹ جو ايلين اوّللىرىنه كىمى مختلف آراشدیرمالار و قانع ائديجى دليل لر اساسيندا ۲۳،۵۰۰،۰۰۰ ياز مىشلار، بس هانسى اساسدا ۲۰۰۹ - جو ايلين

وئرمەسى، سوْن زمانلاردا ايران مسئوللارينى دا، ايران پولو اوستوندن اوچ صفرىن گۇتۇرمەسينه ماراقلانتىرىمىشدير! آما، گورهسن بىلە بير تصميم اجرايا گىندهرسه يئنى پۇل واحدى نين آدى نه اوْلاجاق؟

۱- اگر قدىم ۱۰۰۰ رىال (يوز تومن) بير رىال اوْلارسا، اوْتون كىچىك واحدى نين آدى نه اوْلاجاق، آخى آن كىچىك واحد يوز تومن دىيەرىينده اوْلا بىلmez كى!

۲- اگر يئنى پۇل واحدىن آدى رىال اوْلارسا، بير عنعنه اوْلاراق و كىچمىشده اوْلدوغو كىمى يىنە دە، مىلت هر يىشى اوْن (۱۰) رىالا بير تومن دئسەلر و بو پۇل واحدىنە بير تومن گۈزو ايلە باخسالار، تورم مىسالەسى مىدانا گلەمە يەجك مى؟

۳- يىشى پۇل واحدى نين آدى "تومن" و اوْتون كىچىك واحدى ^۱_{۱۰} اوْن دان بيرى) رىال، يىنى هر ۱۰ رىال بير تومن (رسمى يوْخ آما عنعنه وى اوْلاراق كىچمىشده اوْلدوغو كىمى) اوْلورسا، دوزگون اوْلمازمى؟ و سوْنوج دا گورهسن :

بو ایراندا نە وقته قدر تورك دىلينه، تورك سؤزونە و ایران چىچىوه سينده ياشایان ۳۰ مىليوندان چُوخ نفوسو اوْلان تورك ملىتىنە اۆزگە، يابانچى و "بىگانە" گۈزو ايلە باخاجاقلار؟

(3,000,000), Kurds from Iraq (120,000), Shi'a Arabs from Iraq. Information mainly from E. Drower 1939; R. Macuch 1965; I. Garbell 1965; T. Sebeok 1969, 1970; G. Doerfer et al. 1971; R. Oberling 1974; D. L. Stilo 1981; R. D. Hoberman 1988a, b. Blind population: 200,000 (1982 WCE). Deaf population: 3,978,055. Deaf institutions: 50. The number of languages listed for Iran is 77. Of those, 75 are living languages and 2 are extinct.

Living languages: Azerbaijani, South

[azb] 23,500,000 in Iran (1997).

Population includes 290,000 Afshar, 5,000 Aynallu, 7,500 Baharlu, 1,000 Moqaddam, 3,500 Nafar 1,000 Pishagchi, 3,000 Qajar, 2,000 Qaragozlu, 130,000 Shahsavani (1993). Population total all countries: 24,364,000. East and West Azerbaijan, Ardebil, Zanjan, and part of Markazi provinces. Many in a few districts of TehranTehran. Some Azerbaijani-speaking groups are in Fars Province and other parts of Iran. Also spoken in Afghanistan, Azerbaijan, Iraq, Jordan, Syria, Turkey (Asia), USA. Alternate names: Azeri, Torki. Dialects: Aynallu (Inallu, Inanlu), Karapapakh, Tabriz, Afshari (Afshar, Afsar), Shahsavani (Shahseven), Moqaddam, Baharlu (Kamesh), Nafar, Qaragozlu, Pishagchi, Bayat, Qajar. Distinctive

یاریسیندان بو طرفه، بو راحاتلیغا بو آماری د گیشیب و اوْنۇ یاریدان آشاغى سالمیشلار؟

اگر اوْنلارین آمارى اصولى بىر سايىملار و دليل لر اساسىندا يازىلمامىشدير، طبىعى كى، ايکىنجى آماردا يالانچى و قۇندارما بىر سايىمدان باشقابىر شئى اوْلا بىلەز. گۈرە سن ائتنولوگ سایتى بو ايشلە اۆز اعتبارىنى دىياسویيەسىنده الدن وئرمە يە جىكمى؟

ايندى سىز ائتنولوگ سایتى نىن د گىشىدىگى ايکى مقايىسلى سايىميانا باخىب و قضاوت ائدىن! بىز بوتون تورك عاليم و تدقىقاچىلارين دقتىنى، ائتنولوگ سایتى نىن بو تحرىفىنە جلب ائدەرك، رجا ائدىرىيک مسئله يە بى تفاوت قالمايىب و ائتنولوگ سایتى نىن بو ايشلەرنى يانلىش اوْلدۇغۇنۇ اوْتىلارا بىلدىرىپ و ايراندا ياشايان توركلىرىن دوزگون نفووس سايىمىنى سایتىدا گۈستەرمه يە مجبور ائتسىنلە!

اۆزلىيكلە آذربايچانىن دىياسویيەسىنده تانىنمىش يازىچى و تدقىقاتچىسى، سايىن دوكتور رضا براھنى و سايىن دوكتور ضيا صدرالاشرافى حضرتلرىنى نظرلىرىنى مسئله يە جلب ائدىب بو ساھەدە چالىشمalarىنى رجا ائدىرىيک.

اشىتىدىيگىمизه گۈرە، بو ايکى عاليمىن، ايراندا ياشايان گونئى آذربايچان توركلىرىنى واقعى نفوسو حىقدە (٢٣,٥٠٠، ٠٠٠ نفر) ائتنولوگ مسئۇللارىنى قانع ائدەجىك قدر سىنلى دليل لرى وار.

ايندى، سىزى ائتنولوگ سایتىندا ايکى سايىم فرقلىرىنى گۈرمە يە دعوت ائدىرىيک:

Languages of Iran
[on the languages of Iran See also [SIL publications](#)]

Islamic Republic of Iran, Jomhouri-e-Eslami-e-Irân. 67,503,205. National or official language: Western Farsi. Literacy rate: 70% to 75% among those 6 years old and over (1995–1996 Iran Statistical Center). Also includes Eastern Farsi (1,000,000), Hulaulá (300), Tajiki, Turkish (2,570), people from Afghanistan

Germany, Greece, India, Iraq, Israel, Netherlands, Oman, Qatar, Saudi Arabia, Spain, Sweden, Tajikistan, Turkey (Asia), Turkmenistan, United Arab Emirates, United Kingdom, USA, Uzbekistan. Alternate names: Persian, New Persian, Parsi, Irani. Dialects: Ketabi, Tehrani, Shirazi, Old Shirazi, Qazvini, Mahalhamadani, Kashani, Esfahani, Sedehi, Kermani, Araki, Shirazjahromi, Shahrudi Kazeruni, Mashadi (Meshed), Basseri, Yazdi, Bandari. The literary language is virtually identical in Iran and Afghanistan, with very minor lexical differences. Zargari may be a dialect used by goldsmiths (also see Balkan Romani in Iran). Dialect shading into Dari in Afghanistan and Tajiki in Tajikistan. Many of the dialects may be separate languages. Classification: Indo-European, Indo-Iranian, Iranian, Western, Southwestern, Persian [More information.](#)

لَا کن همین سایت بو ایل یعنی ۱۳۸۸ هجری شمسی ایل (۲۰۰۹ میلادی) ایلین یاریسیندان بو طرفه (اٹله کچمیش آمار اساسیندا یعنی ۶۷,۵۰۳,۲۰۵ نفر ایران نفوسوندان، ایراندا

linguistic differences between the Azerbaijani of the former USSR (North) and Iranian Azerbaijani (South) in phonology, lexicon, morphology, syntax, and loanwords. Teimurtash (7,000 in Mazanderan; possibly the same as Teimuri, Timuri, Taimouri) and Salchug (in Kerman Province) may be dialects. Qashqa'i may be a dialect. Part of the Qizilbash merchant group speak the Afshari dialect, which is strongly influenced by Persian. The dialect spoken in Syria is different from Kirkuk of Iraq, and may be closer to Turkish (Osmanli) than to Azerbaijani. There is a gradual transition of dialects from Turkish to Azerbaijani from central to western Turkey. Classification: Altaic, Turkic, Southern, Azerbaijani [More information.](#)

Farsi, Western

[pes] 22,000,000 in Iran (1997). Population includes 800,000 Eastern Farsi in Khorasan, Gilan, Tat, Bakhtiari, Lur. Population total all countries: 24,316,121. Throughout Iran. Most heavily concentrated in central, south central, and northeastern Iran. Also spoken in Australia, Austria, Azerbaijan, Bahrain, Canada, Denmark, France,

those, 75 are living languages and 2 have no known speakers.....

Azerbaijan
i, South [azb] 11,200,000 in Iran (Johnstone and Mandryk 2001), increasing. 290,000 Afshar, 5,000 Aynallu, 7,500 Baharlu, 1,000 Moqaddam, 3,500 Nafar 1,000 Pishagchi, 3,000 Qajar, 2,000 Qaragozlu, 130,000 Shahsavani (1993). Population total all countries: 12,612,660. East and West Azerbaijan, Ardebil, Zanjan, and part of Markazi provinces. districts of Tehran; Fars Province and scattered. Also in Afghanistan, Azerbaijan, Iraq, Jordan, Syria, Turkey (Asia), United States.

Alternate names: Torki. Dialects: Aynallu (Inallu, Inanlu), Karapapakh, Tabriz, Afshari (Afshar, Afsar), Shahsavani (Shahseven), Moqaddam, Baharlu (Kamesh), Nafar, Qaragozlu, Pishagchi, Bayat, Qajar. Bakhtiari [[bqi](#)] is on a dialect continuum between Northern Luri [[lrc](#)] and Southern Luri [[luz](#)]. Farsi dialects in Chaharmahâl va Bakhtiari Province mutually intelligible with Bakhtiari. Similar to Kumzari [[zum](#)]. Lexical similarity: 75% with Southern Luri (Mamasani), 86% with Southern Luri (Boyerahmadi), 73% with Northern Luri (rural), 78% with Northern Luri (Khorramabadi), 76% with Western Farsi [[pes](#)]. Classification: Altaic, Turkic, Southern, Azerbaijani [More information.](#)

یاشایان و گونئی آذربایجان تورکجه سینده
دانیشانلارین سایینی یاریداندا آشاغا سالمیش و
۱۱۲۰۰۰۰ (اوْن بیر میليون ايکي يوز مين) نفره
ائندیرمیش و فارسلارين سايي همان ۲۲ ميليوندا
قالمیشدیر؛ بو یاریدان چوخ و يا قالان ۱۲ ميليون
اوج يوز مين نفر آذربایجان تورکجه سینده
دانیشلاتلارین باشینا نه گلمیش و هاردا ايتیب -
باتمیشلار ائتلوگ سایتی نین مسئوللاری جواب
وئرمەلی دیر!

آشاغیداکى ساییم، ائتلوگ سایتی نین
۲۰۰۹ - جو ايلين یاريسيندان سۇئرا وئردىگى ايراندا
یاشایان گونئی آذربایجان تورکجهسى و فارس
دېلىنده دانیشانلارین ساییم بىلگىسى دیر !

Languages of Iran

[See also [SIL publications](#) on the languages of Iran.] Islamic Republic of Iran, Jomhouri-e-Eslami-e-Irân. 67,503,205. National or official language: Western Farsi [[pes](#)]. Literacy rate: 70%–75% among those 6 years old and over (1995–1996 Iran Statistical Center). Immigrant languages: Eastern Farsi (1,000,000), Hulaulá (350), Tajiki, Turkish (2,570). Also includes languages of Afghanistan (3,000,000), and of the Kurds (120,000) and Shi'a Arabs from Iraq. Information mainly from E. Drower 1939; R. Macuch 1965; I. Garbell 1965; T. Sebeok 1969, 1970; G. Doerfer et al. 1971; R. Oberling 1974; D. Stilo 1981; R. Hoberman 1988a, b. Blind population: 200,000 (1982 WCE). Deaf population: 3,978,055. Deaf institutions: 50. The number of individual languages listed for Iran is 77. Of

انقلابدان سونرا آذربایجان مطبوعاتی^{۳۲}

اسفند ۱۳۸۸

آذربایجان مطبوعاتیندان سؤز گئندنده بیر شهر و اوんだ چاپ اولان مطبوعات دها چوخ گوز اونوندە جانلائیر، اوْ دا قاجارلارین دارالسلطنه‌سی و غرب ڏنياسي نين شرقه دوغرو فاپيسى ساييلان تبريز شهرى و بو شهردە بوُراخيلان مطبوعات دير.

اساساً آذربایجان آدينی هر بير انسان اشیدنده اوُنون ذهنينده دها چوخ ستارخان - باقرخان، تورک ديلى، عاشيق سازى، ساوالان - سهند داغلاري، آراز چايى و ڏنيا شهر تلى اوُستاد شهريار و اوُنون شاه اثرى «حيدر بابا سلام» منظومه‌سی جانلاني!

آما بيزيم بو مقاله ميز عموميته انقلابدان سونرا آذربایجان شهر لريندە و يا آذربایجاندان قيراق تورک شهر لريندە و يا فارس ديلى شهر لرده، آذربایجان تورکلرى و يا ايرانين مُختلف بؤلگه لريندە ياشيان باشقا تورکلر طرفيندن توركجه و يا توركجه - فارسجا بوُراخيلان مطبوعات، اوُزليكله سيراسال قزئت و درگيلره حصر ائدىلمىشىدир.

اساساً آذربایجان مطبوعاتى، پهلوى حکومتى ايش باشينا گلن زماندان و فارس ديلى رسمي و دؤلت ديلى اعلان اوْلوب مكتب - مدرسه لرده

۳۲ - "بو مقاله ايلك دفعه ۱۳۸۶ - جي ايل "ديلماج" مجله‌سي نين ۳۳ - جونو مره‌سي نده چاپ اوْلموشدور.

Farsi, [pes] 22,000,000 in Iran (1997), increasing. 800,000 Eastern Fasi in Khorasan, Gilan, Tat, Bakhtiari, Lur. Population total all countries: 23,879,300. Widespread. Most concentrated in central, south central, and northeast. Also in Australia, Austria, Azerbaijan, Bahrain, Canada, Denmark, France, Germany, Greece, India, Iraq, Israel, Netherlands, Oman, Qatar, Saudi Arabia, Spain, Sweden, Syria, Tajikistan, Turkey (Asia), Turkmenistan, United Arab Emirates, United Kingdom, United States, Uzbekistan. Alternate names: New Persian, Parsi, Persian. Dialects: Abadani, Ketabi, Tehrani, Shirazi, Old Shirazi, Qazvini, Mahalhamadani, Kashani, Esfahani, Sedehi, Kermani, Araki, Shirazjahromi, Shahrudi Kazeruni, Mashadi (Meshed), Basseri, Yazdi, Bandari. Literary language virtually identical in Iran and Afghanistan, with very minor lexical differences. The Zargari dialect of Romani, Balkan [[rmn](#)] may be a dialect used by goldsmiths. Dialect shading into Dari [[gbz](#)] in Afghanistan and Tajiki [[tgk](#)] in Tajikistan. Many dialects may be separate languages. Classification: Indo-European, Indo-Iranian, Iranian, Western, Southwestern, Persian More information.

سیندیقدان سوْنرا، شاه رژیمی بیر بالا جا آزاد فضا یاراتماق مجبوریتینده قالدیدا، آذربایجان مطبوعاتی دا یئنى دن اوز وارلیغینى گؤسترمه يه باشلايلاق چاپى ياساق اوْلموش بعضى كتابلار چاپ اوزو گۈرموش و آنادیlimizde مطبوعات ديرچلمه يه باشلامىشدیر. آما آذربایجان مطبوعاتى اوز وارلیغینى ۱۳۵۷- جى ايلين سونلاريندا داها آچق شكىلدە نمايشه قويموشدور!

آزاد فضا اولكىدە حاكم اوْلدوقدا بااغلى دىللر، اۆزلىكىله آذربایجان ملتى نين دىلى ده آچىلدى؛ آما آذربایجانين گؤز بىه گى تبريز شهرىندە "اوْلدوز" نشريهسى، هله انقلاب غلبە قازانمامىشدان قاباق، ۱۳۵۷- جى ايلين قىش مۇسمىندە، دى آىي نين ۲۶- سيندا، و محمد رضاشاھ ايراندان قاچان گوندان سكىگىز صحيفەدە، سايىن عباد، نوروز و حميد "احمدزادە" قارداشلارى چالىشماسى و مسئولىتى ايله و يۇخارى تىرازدا نشرە باشلامىش و ملتىمىز طرفىندن دريندن آلقىشلانمىشدیر.

"اوْلدوز" نشريهسى انقلاب عرفەسیندە بۇراخىلان آنا ديليمىزدە ايلك نشريه اوْلموشدور. اوْلدوز نشريهسى ۱۰ نومۇرە بۇراخىلەيدىقدان سوْنرا تعطىلە اوْغرامىشدیر.

۱۳۵۷- جى ايلين سونلارى تهراندا آنا ديليمىزدە و يوكسک تىرازدا «يوْلداش» آدلى بير نشريه يايىلماغا باشلامىشدیر. «يوْلداش» هفتەلىكى مجلە فۇرموندا هر هفتە بير نومۇرە و سوْنرا لار فاصىلە ايله، شاه زمانى نين مدنى - سىاسى فعالى حسین دوزگۇن و زمانەمىزىن تانينمىش عالىم و تدقيقاتچىسى دوكتور حسین محمدزادە صدىق باشچىلىغى و آذربایجان توركجهسى ايله فعالىتىه باشلامىشدیر.

«يوْلداش» درگىسى داها چوْخ سىاسى بير درگى تانىناراق ۲۱ نومۇرە بۇراخىلەيدىقدان سوْنرا ۱۳۵۹- جو ايل تعطىلە چكىلىمىشدیر.

«يوْلداش» درگىسى تعطىلە اوْغرادىقدان سوْنرا دوكتور صدىق «انقلاب يوْلوندا» آيليق درگىسىنى ۱۳۶۰- جى ايل قدر ۱۳ نومۇرە، و بو دَرگى دن سوْنرا

فارس دىلينىڭ باشقا آيرى بىردىلە اوْخوماق امکانى اوْلماادىغىندا سوْنرا، بُحرانلى ايللىرىنى كېچىرىمىشدیر.

۱۳۲۰- جى ايل و متفقلىرين قوشۇنلارى ايرانى اشغال انتدىكىن سوْنرا، رضاشاھ ايران حكومتىنىڭ اوْزاقلاشىب گونشى آفرىقانىن «موريس» آداسينا تبعيد اوْلدو. رضاشاھين تبعيدىنىڭ سوْنرا ايدى كى، آذربایجان مطبوعاتى ديرچلمە يه باشلايىب، ديليمىز ۱۳۲۴- ۱۳۲۵- جى ايلرده اوز حقىقى يئرىنى توُتاراق ملى، رسمي و دؤلت دiliyine چئورىلدى.

لاكن بو شن گونلر يىن ۇمۇر اوْزۇن اوْلمادى؛ و ۱۳۲۵- جى ايل آذر آيندا شاه قوشۇنلارى آذربایجانا سۇخولاراق گوناھسىز انسانلارى دستە دستە و وحشىجەسىنە اوْلدوُرۇب بو آيىن ۲۶- سيندا كولتورل سۇرى قىريمىنا ال آتىب آذربایجان توركجهسىنە چاپ اوْلموش بۇتون کتاب و نشريەلرى ياندیردى.

بو گوندىن سوْنرا آذربایجان آيدىنلارى هر ايل آذر آىي نين ۲۶- سينى "يادىرىيەلەن كتابلار گۇنو" آدى آلتىندا قىد ائدىرلر!

بو ايللىرىدىن سوْنرا آذربایجان توركجهسىنە يازىپ - اوْخوماق ياساق اوْلدوقدان علاوه، توركدىلى سىاسى آنلام داشىدى و هر هانسى بير آيدىن - ضىاپلى توركدىلى و آذربایجان ادبىاتىنى دانىشسايدى سىاسى اتها مالا محكمە يە چكىلىرىدى!

۱۳۲۵- جى ايلدىن ۱۳۵۷- جى ايلەدك آذربایجان مطبوعاتى دۇرغونلوق ايللىرىنى كېچىرىمىشدیر؛ يالىز بعضى وقتلىر كېچىجى آزاد فضا ايرانا حاكم اوْلدوقدا و يَا بعضى انسانلارين اۆزل شخصىتى و نفوذۇ سايىھسىنە، بارماق سايى قدر و تقرىيَا هئچ بير سىاسى و ملى آنلام داشىميان توركدىلى و يَا توركجه - فارسجا نشريه و كتابلار چاپ اوزو گۈرموشلار!

۱۳۵۶- جى ايلين سونلارى و ۱۳۵۷- جى ايلين ايلك آيلاريندا و گئچكىدە، جى ايل بهمن آىي نين ۲۹- وندان بىرى و شاه دىكتاتورلۇغونون بۇينۇزو آذربایجانلىلار طرفىندن و تبريز شهرى نين قىامىندا

سونلارینا ياخین اوز فعالیتینه داوم ائتدیرمیشدیر و آپارتمان، انجمن مسئوللارینین اليندن آلیندیدان سوْنرا تعطیله چکیلمیشدیر.

آذربایجان انجمنی هم سیاسی هم ادبی ساحه‌ده چالیشیردی؛ اوْتون ادبی ساحه‌سی نین مسئولو قوچامان يازیچی "گنجعلی صباحی" ایدی.

۱۳۵۸- جی ايلين خُرداد آيیندا تهراندا آنا دیليمیزده باشقابیر نshire "چنلى بئل" آدیندا هر ايکى هفته دن بير، ياييماغا باشلاadi، بو نshire سوْنرا لار آدینى "آذربایجان سسى" قۇيدو.

بو نshire مهندس علیرضا صرافی و اوْتون ياخین دوْستلاری طرفيندن ۱۲ نومره ياييلديقدان سوْنرا تعطیل اوْلدو.

"چنلى بئل" و يا "آذربایجان سسى" نshire سینده ملى مسئله‌لر يميز اوْزهرينده تحليلى مقاله‌لر يازيليردى.

تبزيزده ايسه انقلاب غلبه قازانان گوندن اعتباراً آناديليميزده نshire لر بوراخيلماغا باشلاadi. آذربایجانين غيرتلی اوْغول - قىزلارى بو ضرورتى هر زماندان آرتىق حِسَّ ائدير و دوغما ديليميزده كتاب و نshire بوراخماغا جان آتىريدىلار. انقلاب عرفه سینده، آنا ديليميزده ايلك نشره باشلايان «اوْلدوز» هفتەلىكىنдин سوْنرا، انقلاب غلبه قازاناندان سوْنرا بو شهرده "كوراوغلو" آليقى درگىسى ۱۳۵۸ - جى ايلين اُردېبېشت آيیندان حسین فيضالهى (اوْلدوز) جسارتلی و سارسيلماز ارادهسى ايله بوراخيلماغا باشلاadi، آما بو درگى نين عمر و اوْزون اوْلمادى و اوچ نومره ياييلديقدان سوْنرا نshore نين قاباغى آليندى!

«كوراوغلو» درگى سیندن سوْنرا يئنه همين چالىشقا انسانين چالىشماسى ايله «دده قورقوت» آليقى مجله‌سى ۱۳۵۹ - جى ايلين مُرداد آيیندان ياييماغا باشلاadi. "دده قورقوت" درگىسى ايکى ايل و ۲۰ نومره ياييلديقدان سوْنرا ۱۳۶۱ - جى ايلين اُردېبېشت آيیندا نshore داياندىريلىد!

(يئى يول) مجله‌سینى فصل نامه كىمى ۴ نومره و ۱۳۶۳ - جو ايل حدودوندا تهراندا ياييماغا غيرت گؤستر مىشدیر.

ايرانين باش شهرى ساييلان و ياري جمعىتىنى توركىل تشکيل ائدەن تهراندا، بئيووك جراح، عاليم و توركولوق دوكتور جواد هىئت مدیرلىگى و دوكتور حميد نطقى نين باش يازارلىغى ايله، انقلاب ظفر قازانديقدان سوْنرا ۱۳۵۸ - جى ايلين باشلايتىشىندان، توركجه - فارسجا باشقابير درگى و هر آى بير نومره ياييماغا باشلايمىشدیر؛ بو درگى نين آدى «وارلىق» قويولموشدور.

وارلىق درگىسى نشره باشلايان گوندن سياسى مؤضوعالارا گيرمه دن ديليميز و ادييأتىمiz ساھه سينده يازان شاعر و يازىچىلار يميزىن اثرينى اوْزوندە عكس ائتديرمه يه اقدام ائتمىشدیر. ائله بو يوْموشاق سياست نتىجه سينده باشقاب نshire لر تعطیل اوْغرايدىقلارى زمان اوْتون نshore دايامىايب نهايت بو گونه كىمى داوم ائدب و ايندى فصلنامه كىمى هر اوچ آيدا بير نومره اوْخوجولارا چاتدىريلىماقادادىر.

وارلىق مجله‌سى نين مطبوعات دُنياميزدا اوْنملى رولو اوْلموشدور، بو درگى، بو گونكى اوْرتا ياشلى و جاوان ياشلى شاعر، يازىچى و تدقيقاتچىلار يميزىن چوخونون بىلەك قايياغى ساييلميش و ديليميزين يازىب- اوْخوما و اوْيرنمه مكتىبىنە چئورىلىمىشدیر. وارلىق مجله‌سى تورك دُنياسىندادا گونئى آذربایجانين مطبوعات تمىلچىسى كىمى تائينماقادادىر.

انقلابدان سوْنرا، تهراندا ياشاييان آذربایجانلى شاعر، يازىچى و سياسى فعاللار، آذربایجان ادييأتىنى انكشاف ائتدىرمك اوچون «آذربایجان انجمنى»نى تهرانين بو گونكى فلسطين خيابانىندان آيرىلان «دمشق» خيابانىدا بير آپارتماندا تشکيل ائتدىلر، بو انجمن هفته‌ده ايکى گون توپلاتى قۇرماقلا آذربایجانلى شاعر- يازىچى و ادييأت هوسكارلارينى بير آرایا گئيرىدى. آذربایجان انجمنى اوْز حياتىدا «گونش» آدى مجله‌نى توركجه - فارسجا اوچ نومره بوراخماغا ناييل اوْلموشدور. بو انجمن، ۱۳۶۰ - جى ايلين

حالدا اوْنون هفتەدە بىر صحىفەسى «آذرى صحىفەسى» آدى اىلە قوجامان شاعر و اديب اوْستاد «يىھى شىدا» طرفىندن آذربايچان توركجهسى اىلە ياييلماسى بوگونه كىمى داوام ائدير.

وارلىق مجلەسى اىلە فروغ آزادى نين «آذرى صحىفەسى» نين مطلبلىرى، ١٣٦٩ - جو ايللر آراسى دىليمىزى سئۇتلەرن چۈخۈنۈن استفادە ائتىدىكى يېڭانە منبع اوْلموشدور.

١٣٦٧ - جو ايلدن ١٣٦٧ اىلەدك دىليمىزىدە أدوارى مطبوعات ساچەسىنده تهراندا يالىز «وارلىق» درگىسى و تبرىزدە «فروغ آزادى» گوندەلىكى نين آذرى صحىفەسىنەن باشقا، آيرى نشرييەلردن سۆز آچماق چىتىندير، آما ١٣٦٥ - ١٣٦٦ - جى ايل دوكتور صديقىن غىرتى اىلە انقلاب خىابانىندا و اوْنون كتاب ساتىشى دوكانىندا هفتەدە بىر گون توپلاشىب، فكر آلىش - وئريشى آپاران ادبىيات سئوهەرلىيمىزىن تلاشى اىلە دؤرد نومەر «بولتن» آدىندا شعر، فولكلور، داستان و مقالە توپلوسو بوُراخىلدى، من دە بۇ توپلو مون عضوو ايدىم.

١٣٦٨ - جى ايل اطلاعات قزئى نين ضمىمەسى اوْلاراق «ياشىل يارپاڭ» آدىندا و هفتەدە بىر دفعە دىليمىزىدە ادبىيات ساچەسىنەن مقالەلر توپلو سو حاضرلانيپ آذربايچان شهرلىرىنەن ياييلرىدى، بو بئولوم اساساً تبرىزدە حاضرلانيپ تهرانا يوللانىپ و اطلاعات قزئىنە علاوه اوْلوردو.

اطلاعات قزئى نين علاوهسى ١٣٦٨ - جى ايلدن سۇنرا "سەند" آدى اىلە و دوكتور صديقىن چالىشماسى اىلە ١٣٨١ - جى ايلە قدر داوام ائتدى. "سەند" ين سىاسى خط مشى، اطلاعات قزئى نين خط مشى اىدى و يايىم دايىرسى دە محدود اىدى، لەن اوْنون ادىبى بئولومو دولغۇن ايدى.

١٣٦٩ - جو ايل مطبوعات عالمىمېزىدە يېنى بىر دۇران حساب اوْلۇنور. سۇۋئتلەرىلىكى نين دمير چېپىلرى سۇكولدو كەن سۇنرا و آذربايچان جمهورىتى و باشقا جمهورىتلىر ئۆز استقلالىتلىرىنى الە آلدېقلارى زمان

اوْدلار يۇردو» هفتەلىكىنندن سۆز آچماق يئرinen دوشىر، بو نشرييە محمد على نقابى چالىشماسى نتيجەسىنەدە ايشقى اوزو گۇرموشدور.

«اولكىر» مجلەسى ايسە تبرىزىن «شاعرلر - يازىچىلار» جمعىتى نين اوْرگانى سايىلاراق تهرانىن «گونش» مجلەسى كىمى يالىز اوج نومەر و ١٣٦٠ - جى اىلەدە بوُراخىلدى.

«اولكىر» مجلەسى تبرىز شاعرلر - يازىچىلارى نين اثرلىرىنى اۋزوندە عكس ائتدىريردى. «موشتولوق» و «ستارخان بايراغى» ايسە انقلابدان سۇنرا تبرىزدە يايilan نشرييەلردن دىير. نظرە گلىر «ستارخان بايراغى» سۇلچولار طرفىندن ياييلرىدى، آما كىمىن مسئولىتى اىلە و نئچە نومەر چىخىماسىندا خېرىم يۇخدۇر.

آدلارىنى گىتىرىدىكىمېز نشرييەلردن علاوه اوْلا يىلسىن تبرىزدە باشقا نشرييەلرde بوُراخىلەمىش اوْلسۇن آما منىم اوْنلاردا خېرىم يۇخدۇر و يا آلىمە بىر بىلگى گلەمەمىشدىر.

انقلابدان سۇنرا تبرىزدن علاوه آذربايچانىن اردىبل، زنگان، اوْرمۇ، ماراغا، خۇي، سالماس و باشقا شهرلىرىنده دۇغما دىليمىزىدە احتمالاً بعضى نشرييەلر بوُراخىلەرىدى آما اوْنلارين ۇمر و اوْزۇن اوْلمادىغىندان و يا يالىز ھمان شهرلىرىن اىچىننەن يايىلىدىقىدان آز تانىنيردىلار، من بو نشرييەلرین بىر سىراسىنى آلىب اوْخوموشدۇم لەكىن ھانسى شهرلەدە و كىمىن تلاشى اىلە بوُراخىلەيقلارى يادىمدا دئىيل.

انقلاب غلبەسى اىلە نشرە باشلايان و بوگونه كىمى داوام ائدەن توركجه - فارسجا نشرييەلردن تهراندا «وارلىق» درگىسىنندن علاوه، تبرىزدە «فروغ آزادى» و سۇنرا لار آدى «مەد آزادى» يە چئورىلەن گوندەلىكى دن آد آپارماق اوْلار.

«فروغ آزادى» قزئى گوندەلىك نشرييە اوْلاراق «پىمان» عايىلەسى طرفىندن و فارس دىليندە و هەچ بىر ملى مسئلە يە توخونمادان بوُراخىلەيغى

امین صدیقی بو وظیفه یه گلديکدن سونرا اونونلا «يول» مجله‌سی نین کئچمیش يازارلار بیرلیگی عضولی و اساساً آذربایجان ادبیاتی ساحه سینده چالیشانلار آراسیندا سوز آتیشملاری اولدو؛ يول مجله‌سی قیرخ اوچونجو نومره‌دن سوْنرا داها یايلمادی!

۱۳۶۹ - جو ايلين اونملی مطبوعات حادثه‌لريندن بيرى ده «جوالدوز» طنز ژورنالی اولموشدور. «جوالدوز» مجله‌سی ۱۳۶۹ - جو ايلدن ۱۳۷۳ - جو ايله دك و ۳۶ نومره یايلدى، بو طنز درگیسى نين مسئول مدیرى تانيمىش يازىچى و آرشدیرجى "زهره و فايى" خانىم ايدى.

«جوالدوز» ژورنالى داها دوغروسو ايگيرمېنجى قرنين اوّللىريندە بۇراخىلان «ملانصرالدين» ژورنالى نين داومچىسى كىمى خلقىمиз يچىنده اوزونه گئنىش يئر آچمىشدى. «جوالدوز» مجله‌سی توركجه - فارسجا طنز يازىلارى ايله آذربايچانىمېزىن آجى - آغرييلارىنى طنز شربىتى يچىنده ملتىمize چاتدىريردى.

«جوالدوز» مجله‌سی نين مدیرى زهره و فايى «دىيادا طنز ژورنالى ساحه سینده ايلك قادين مسئول مدیرى» كىمى تانيمىشىدیر؛ من بو خبرى ۱۳۷۰ - ۱۳۷۲ - جى ايللرده تهراندا قۇرولان مطبوعات سرگىسى نين داخلى خبر بولتىنinde اوْخودوم.

۱۳۶۹ - جو ايلده تهراندا دؤلت طرفيندن حاضر لanan باشقابير هفتەلىك قزئىت "اسلامى بيرلیك" آدیندا تام آذربایجان توركجه سینده يارى عرب، يارى كريل (سirilik) اليفاسى ايله یايلماغا باشلادى.

بو هفتەلىك اساساً آذربایجان جمهورىتىنە گۈندەريليردى و ايرانين يچىنده محدود سوئىدە اوْخوجوسو وار ايدى. بو هفتەلىگىن مسئولو توركىيەن گلمىش و تهراندا فعالىت آپاران «مالك كايا» آدیندا بيرىسى ايدى. آما اوْتون مطلبلىرى اساساً فارسجادان ترجمە اوْلان مطلبلىرى ايدى. بو هفتەلىگىن يازىلارىنى امين صدیقى، فيروز رفاهى، صالح صادقى و باشقالارى

بىزدەدە هویت و كىملىك آنلامى گئنىش مقىاسدا، اۆزلىكىله بىلىم يۇردو ائيرنجليرى ايچىنده اوزونه يئر آچدى.

بئله بير زماندا ايران دؤلتى نين ده آذربایجان توركجه سینده مطبوعات بۇراخىماغا ماراغى آرتىدى و ۱۳۶۹ - جو ايل «كىهان» گوندەلىگى طرفيندن عباس سليمى نemin نظارتى آلتىندا «اوركىن - اورگە يول» هفتەلىگى تام آذربایجان توركجه سینده، رحمتىلەك دوكتور حمید محمدزادە و اسماعيل هادى زحمتى ايله یايلماغا باشلادى، سوْنرا لار ايواز طه (عظمى عبادپور) و اكىر آزاد و باشقالارى دا بو كاروانا قوشۇلدۇلار.

«اوركىن - اورگە يول» هفتەلىگى ۱۳۷۰ - جى ايل «يول» مجله‌سی شكىنده و عبادپور باشقىلىغى ايله تكمىللشىدى. «يول» مجله‌سی يازارلار بيرلیگى نين تلاشى ايله و دؤلت امكانلاريندان فايدالاناراق يارىم رنگلى چاپ اوْلاراق يوكسەك محتوالى بىر درگى يه چئورىلدى و آذربایجان ادبى فعاللارينى بىر يىرە توپلايىب چالىشىرماغا ناييل اوْلدو.

سوْنرا لار مجله‌نин اوْشاقلارا حصر انتدېكى «كېنەك» اۆزىل ضميمە سىنى حاضر لاماغا نوشىن خانىم موسوى ده بو توپلۇما قوشۇلدۇ.

بو مجله دؤلت طرفيندن بۇراخىلىدىسادا اوْتون مهارتلى يازارلار بيرلیگى مجله‌نى تام مدنى - ادبى - فولكلورىك بىر مجله يه چئورىمگە ناييل اوْلدولار. ائله بو سېبدەن و كوتله يايچىنە سئولىدىكىنە و گئنىش مقىاسدا یايلدىغينا گۈرە آذربايچانىن مختلف كند و شهرلىرىندەن و حتا ايرانين اوْجقار يئرلىرىندەن بو درگى يه بوللۇ - بوللۇ مكتوبىلار گلىرىدى.

يول مجله‌سی آيدا بىر نومره، يۇخارى كىفيتىلە و نسبتاً اوْجوز قىمت ايله يايلىر، آذربایجان و ايرانين باشقابيرلىرىندە ياشايان توركىلر طرفيندن آقىشلاتىرىدى. يول مجله‌سی نين ۲۳ - جو نومره سيندن، ايواز طهنى (عظمى عبادپور) ژورنالىن مسئوليتىندەن اوْزاقلاشدىريپ بو وظيفەنى «امين صدیقى» يه وئردىلر.

۱۳۷۶ - جی ایلده، بیر هفتله‌لیک نشریه اردبیل شهریندہ نشره باشلادی.

بو هفتله لیگین آدی «آوای اردبیل» اوْلدو. «آوای اردبیل» هفتله‌لیگی نین مسؤول مدیری محسن حافظی فر و اوْتون باش یازاری وحید در گاهی اوْلدو. «آوای اردبیل» نشریه‌سی ۱۳۸۵ - جی ایل یاز فصلیندہ، نشری نین اوْتون جو ایلینه آیاق قویدو و ایندیه قدر (یاز ۱۳۸۵) ۲۶۰ ساییدان چوْخ بُوراخیلمیشدیر. «آوای اردبیل» هفتله‌لیگی ده ملی مسئله‌لریمیز و دوغما دیل و ادیّاتیمیزلا ماراقلنان نشریه‌لردن ایدی.

«احرار» نشریه‌سی تبریزده و محمد حسین کوزه گر مسئولیتی ایله بُوراخیلان نشریه‌دیر. بو نشریه اؤزل ساییسینی ۴۱۸ - ۴۱۹ جونومره ایله شهریور آیی ۱۳۸۲ - جی ایل رحمتیلک اوْستاد فرزانه نین عزیزله مه سیندہ یایمیشدیر. بو نومره گوستیریر کی، بو نشریه‌ده سابقه‌لی نشریه‌لردن دیر، آما اوْتون نشری نین نچه‌نجی ایل اوْلدوغو بو نومره سیندہ، نشریه اوْزه‌ریندہ قید ائدیلمه میشدیر.

۱۳۷۷ - جی ایلین شهریور آیندا آذربایجانیمیزین اوْرمو شهریندہ «پیام ارومیه» آدلی هفتله‌لیک «مهران تبریزی» مسئولیتی ایله تورکجه - فارسجا نشره باشلادی، بو نشریه بیر ایل سوْنرا آدینی دیشیب «نوید آذربایجان» قویدو. «نوید آذربایجان» دا ملی مسئله‌لریمیزی دریندن دوشونوب بو ساحده مهارتلى یازیچیلاری طرفیندن چشتیلی و اونملی مقاله‌لر یازماغا باشلادی. «نوید آذربایجان» اوْز یاییم دایره‌سینی آذربایجان محدوده سیندنه قیراغا چیخارا راق تهران و اوْتون اطرافیندانا یاییلماغا باشلادی و ائله بو سیندنه دولاًی اوْخوجولاری نین سایی داهادا آرتدى و احتمالاً ایگیرمی مین نسخه‌نی ده آشدی.

«نوید آذربایجان» هفتله‌لیگی تورکلر طرفیندن داها آرتیق سئویلدیکده هفتده بیر دفعه یئرینه هفتده ایکی دفعه نشر اوْلماغا باشلادی، آما بو نشریه‌ده ملی مسئله‌لریمیزله باغلى مقاله‌لر یازدیغینا گئوره عمومیتلە باسقى آلتیندا

تنظیم ائدیردی. من ده بیر مدت بو نشریه‌ده چالیشدیم، لakin ۱۳۶۹ - جو ایلین آبان آیندان اوْنولا امکداشلیغیمی کسدیم!

بو نشریه‌نین کریل حرفلر ایله یازیلارینی قوزئی آذربایجاندان گلمیش «ایوب سعدی» حاضرلا يیردی. ایوب سعدی، آذربایجان مستقل اوْلدوقدان سوْنرا وطنه قایتندی.

۱۳۷۰ - جی ایلدن سوْنرا تورکجه - فارسجا بُوراخیلان نشریه‌لردن «امید زنجان» هفتله‌لیگی مطبوعات تاریخیمیزده اوْزونه اونملی یئر قازانمیشدیر. «امید زنجان» نشریه‌سی زنجان شهریندہ و زنجانین مجلس و کیلی «احمد حکیمی پور» امتیاز صاحبیلکی و مسئول مدیرلیگی ایله بُوراخیلردى و اوْتون تورکجه بؤلومونون مسئولو تانینمیش یازیچی و آراشدیرماجی مهندس محمد رضا کریمی ایدی. امید زنجان هفتله‌لیگی ۱۳۷۲ - جی ایلین خُرداد آیندا یاییلماغا باشلایب یئددی ایل نشредن و ۴۶۲ سایی چیخدیدقдан سوْنرا ۱۳۷۹ - جو ایل باغانلندی.

امید زنجان هفتله‌لیگی ملی مسئله‌لریمیز و اساس قانونون ۱۵ - جی و ۱۹ جو ماده‌لری نین اجراسی باره‌ده دَیره‌لی مقاھله‌لر یازیردی.

آبان آیی ۱۳۷۶ - جی ایل تبریز مطبوعاتی ایچیندە «شمس تبریز» آدیندا هفتله‌لیک تورکجه - فارسجا «حامد ایمان» نین مسئول مدیرلیگی ایله حیاتا آیاق قویدو. بو نشریه ملی مسئله‌لریمیزین اهمیتینی دَریندن دوشونه‌رک بو ساحده ده قلم چالان مهارتلى یازیچیلاری اوْز چوره‌سینه آلاق آز بیر زماندا تیراژی بئش میندن، ایگیرمی مینه یوکسلدی و اوْخوجولار اوْنون هر بیر نومره‌سینی سوھ - سئوه اوْخويور دولار.

شمس تبریز هفتله‌لیگی ۱۳۸۱ - جی ایله دك و ۱۳۵ سایی بُوراخیلدی و اوْتون تعطیل اوْلماسی، مسئول مدیری نین محکمه‌یه چکیلمه‌سی و جزالاندیریلماسی ایله برابر اوْلدو!

مسئله‌لریمیز و آنادیلیمیزله باغلی «همدان» اوستانیندا یاشایان دیلداشلاریمیزا اونملی بیلگیلر وئریر و ایندیه کیمی اوتون نشری داوم ائتمکده دیر.

"سینا" هفته لیگی نین مسئول مدیری یۇرۇلمادان چالیشان يداله شریفی همدان توركىلریندن اولان دیلداش و سویداشیمیزدیر.

کیچیک شهرلرسیراسیندا «سۇلدۇز» (نقدە) شهریندە «ارغان آذربایجان» هفته لیگی دوكتور ایرج سلیمانزادە مسئول مدیرلیگی ايله ۱۳۸۱-جى ايلدن نشره باشلايىپ و ملى مسئله‌لریمیز و ادبیاتیمیز ساحه‌سیندە چالیشماقدا آذربایجان مطبوعاتی ایچیندە اۆزونه اونملی يئر قازانمیشدىر. بو نشریه‌ده اۆز نشرینى داوم ائتمکده دیر.

«ورواي» نشریه‌سى ايسه ۱۳۸۲-جى ايلده «خیاو» (مشکین شهر) ده يالیماغا باشلامىش و دوغما دیلیمیز ساحه‌سیندە ڈگرلى مقالەلر درج ائتمىشدىر، بو نشریه‌نین مسئول مدیری سلیم زحمت دوست اوْلمىشدور.

۱۳۷۰-جى ايلدن بو گونه کیمی تبریزدە «ارك»، «عصر آزادى»، زنجاندا "پىك آذر"، "بهار زنجان"، "موج بیدارى"، اردبیل ده "ساوالان"، "پیام اردبیل"، "ساراي"، "مهر اردبیل"، اورومىه ده "صدای اورومىه"، "فردای ما"، "اولدوز"، "آسان"، ابهردە "ابرچاى"، خۇی دا "اورىن" نشریه‌لرى دیلیمیز و ادبیاتیمیز ساحه‌سیندە چالیشان و مقالە يازان نشریه‌لردن دىرلر. بو نشریه‌لردن علاوه آذربایجان شهرلریندە، آنادیلیمیزله باغلی باشقان نشریه‌لرده چاپ اوْلۇپ و يا اولورلار؟ آما منيم اوْنلارا اليم چاتمادىغىندان، تأسفلر اوْلسۇن بو حقدە بىلگى وئرە بىلەمیرم.

تبریز، اورومىه، اردبیل، زنجان، همدان و آذربایجانين باشقان شهرلریندە بير پارا فارس دىللى نشریه‌لرده چاپ اوْلۇر. بو نشریه‌لرین مۇضوعلارى اساساً تهران مطبوعاتىندا و ياراديو - تلوiziوندا و ئىريلن مطلبلىر اوْلۇغۇندان، بىزىم ماراق دايىرمىزدىن قىراقدا اوْلان نشریه‌لردىر.

۱۳۷۸-جى ايل اويرنجى عالمىنده چوڭ اونملی بير ايل سايىلير، چونكى بو ايلده آذربایجانلى اويرنجى لرى نين تلاشى ايله (كمال امينى مسئول

فالىرىدى، ائله اوْنا گۇرەدیر كى، بو نشرىه‌نин چاپى ۱۳۸۴-جو ايلين اسفند آيىندان كىچىجى اوْلاراق دايىندىرىلىپ!

توركجه - فارسجا بۇراخىلان آيليق «پىك آذر» درگىسى ايسه ۱۳۷۹-جو ايل تهراندا نشره باشلادى، بو مجلەنин امتياز صاحبى زنجان شهرىمیزدن محمدنۇقى صالحى و اوتون توركجه بئولۇمونون مسئولو محمدرضا كريمى ايدى، بو مجلە دؤردونجو نومۇرە و ۱۳۸۰-جى ايلين اُردىيئەشت آيىندان سۇنرا زنجان شهرىنده چىخىماغا داوم ائتدى.

بو آيليق مجلە، ۱۶ نومۇرە بۇراخىلاندان سۇنرا ۱۳۸۱-جى ايلين مرداد آيىندان سۇنرا داها درگى فورماسىندا يوْخ، هفته لىك نشرىه سویەسىنده چىخىماغا داوم ائتدى.

بو مجلە تهراندا چىخان زمان، من (حسن راشدی) و داها چوْخ اكابر آزاد بو مجلە ايله امداشلىق ائدىرىدىك اردبیل شهرىنده بۇراخىلان باشقان بىر نشرىه «آراز» هفتەلیگى آدىندا ملتىمیز ایچىنده اۆزونه اۆزلى يئر قازانمیشدىر، بو نشرىه اۆز فعالىتىه ۱۳۸۰-جى ايلين سوتلارى باشلامىش و ايندې قدر(ياز ۱۳۸۵) ۱۲۰ نومۇرە بۇراخىلىمیشدىر، «آراز» نشرىه‌سى دىلیمیز و مەنیتىمیزله ماراقلانان بىر نشرىه‌دیر و اوتون مسئول مدیرى «نظرى» جنابلارى دىر.

«اختر» نشرىه‌سى تبرىزىن مجلسى و كىلى ميرطاھر موسوى مسئول مدیرلیگى و گۇرکىلى يازىچى و ژورنالىست «مرتضى مجدىف» تلاشى ايله ۱۳۸۰-جى ايلين سونلارى تبرىز و تهراندا حاضرلائىپ يايىلان "توركجه - فارسجا" نشرىه‌لردن دىر. مرتضى مجدىف اۆز امكداشلىغىنى بىر نشرىه‌نин ۲۲-جى نومۇرەسىنده كىسمىشدىر. بو هفته لىك ۲۹-نومۇرە يايىلىقдан سۇنرا داها بۇراخىلىممامىشدىر.

ابن سينا عالىمیمیزى باغرىنا باسان «همدان» شهرىمیزدە ۱۳۸۱-جى ايل «سینا» آدلى هفته لىك نشر مىدانىنا آياق قوپىدو. سینا هفتەلیگى ملى

مدیرلیگی، تیمور الهیاری و سوئرا حسن. م. جعفرزاده باش یازارلیغی ایله) « چیچک » آدلی اوینجیسل درگی تور کجه - فارسجا تهران بیلیم یوردونون طب فاکولته سینده ایلک دفعه اولاراق نشره باشладی.

بو ایلک آذربایجانلی اوینجیسل درگی نین، سوئرادان چیخان آذربایجانلی اوینجیسل درگی لر اوزه رینده درین اثتگیسی اولدو. " چیچک " در گیسی آنا یاسانین ۱۵ و ۱۹ - جو ماده سی نین اجراسی، هویت بُحرانی و باشقا ملی مسئله لریمیزه باغلی مقاله لر یاز ماقلا تور ک اوینجی لرین نظریسی اوزونه چکدی. بو مجله ۱۲ نومره یا یلدیدن سوئرا ۱۳۸۰ - جی ایلین شهریور آیندا تعطیل اولدو.

چیچک اوینجیسل در گیسیندن سوئرا امیر کبیر بیلیم یوردونون تور ک اوینجیلری طرفیندن « اوینجی » مجله سی و بوئدان سوئرا تهرانین خواجه نصیر، شهید بهشتی، علم و صنعت، تربیت مدرس، تربیت معلم، صنعتی شریف، علامه طباطبایی و باشقا بیلیم یوردلاری نین اوینجیسل در گیلری، ملی مسئله لریمیزی دریندن آرشدیراراق نشر میدانیما آیاق قویدولار و اوینجیلر بیلیک وئرمگه چالیشدیلار.

بو زمانلار تبریز، اردبیل، اورمیه، زنجان، همدان، قزوین، مرند، خوی، کرج، اصفهان، سنندج، رشت و باشقا شهرلرین دؤلتی، اسلامی آزاد و پیام نور بیلیم یوردلاریندا تور ک اوینجیلری، دوغما دیلیمیزین مکتبه ده تدریس اولما مسئله سی و ملی وارلیغیمیزلا علاقه دار اوینجیسل در گیلری (تور کجه و فارسجا) بو راخماغا غیرت گوستردیلر. حتاً گئرمی کیمی کیچیک شهرده ده (پیام نور) بیلیم یوردونون تور کجه - فارسجا " قارتال " اوینجیسل در گیسی یا یلماغا باشладی و بو در گیلرین سایی ۱۳۸۴ - جو ایلین سوئلارینا قدر یوز ایگیرمی یه چاتدی !

قادین حق لریندن اوزل مدافعه ائتمک اوچون ایلک دفعه اولاراق آذربایجانلی قیز اوینجیلری طرفیندن تهرانین « الْهَرَا » بیلیم یوردوندا ژیلا محمد خانی مسئول مدیرلیگی و سمیه فلاحتی باش یازارلیغی ایله تور کجه -

فارسجا « سارای » اوینجیسل در گیسی ۱۳۸۳ - جو ایل مطبوعات عالمینه آیاق قویدو. بو درگی ملی مسئله لریمیزه یاناشی قادینلارین تاپدالانمیش حق لریندن اوزل مدافعه ائتمگی بیرینجی وظیفه اولاراق اوزه رینه گئتوردو.

۱۳۷۸ - جی ایلدن، دوغما دیل، ادبیات، مدنیت، تاریخ، موسیقی، کیمیک و کئچمیشمیزی اوینرنمک ایسته ين چالیشقان تور ک اوینجیلرین چالیشماسی ایله آذربایجان و ایرانین باشقا شهرلری نین بیلیم یوردلاریندا بو راخیلان تور کجه - فارسجا " اوینجیسل " درگی لرین، گنج نسلیمیز اوستونده اونملی، دارین و گئنیش تاثیری اولموشدور.

تعداد و یا ییم دایره سینی نظره آلاراق، ۱۳۷۸ - جی ایلدن ۱۳۸۵ - جی ایلین خُداد آینا قدر مختلف شهرلرده چاپ اولوب یا ییلان اوینجیسل در گیلرین آدلارینی خلاصه اولاراق بو رادا گتیریریک.

دئیلمه سی لازیم دیر کی، بو نشیه لرین بیر سیراسی، اوچ دؤرد نومره و بعضی سی بئش - آلتی آی و بیر قسمی ده بیر - ایکی ایل چاپ اولدوقدان سوئرا مختلف دلیل لره گوره تعطیل اولموش، لاکن باشقا درگی لر باشقا آدلارلا چیخماغا باشلامیش و اونلارین یئرینی تو تموشلار.

بو نشیه لرین ایجیندن چو خ آز تعدادی، او جمله دن " اوینجی " و " سایان " کیمی درگی لر ایلک نومره دن بو گونه کیمی چاپ اولمالارینی داوم ائتدیره بیلمیشلر.

بو یئددی ایلده، مختلف شهرلرین بیلیم یوردلاریندا چاپ اولوب یا ییلان اوینجیسل درگی لرین آدلاری و تعدادلاری بئله دیر:

تهران: ۱ - چیچک ۲ - اوینجی ۳ - چاغری ۴ - اردم ۵ - دوز گون خبر ۶ - ایشیق ۷ - ائل سسی ۸ - بیرلیک ۹ - گونش ۱۰ - یول ۱۱ - گله جک ۱۲ - سارای ۱۳ - هارای ۱۴ - یاغیش ۱۵ - اوینجی باخیشی ۱۶ - آذربایجان ۱۷ - یورد ۱۸ - یاشماق ۱۹ - شهریار ۲۰ - حیدر بابا ۲۱ - اولوس

(ستندج)، **قوپوز** (رشت)، **اوْلدوْز** (اراک)، **بُولود** (سویوق بولاق-مهاباد)،
دان **ئئى** (خیاو-مشکین شهر)، **آنایوردو** (یزد)، **ايشيق يول**
(قوشاچای-میاندوآب)، **بیرليك** (ماراغا)، **اوْلدوْز** (بیرجند)، "اولكه ميز"
(فاسقاوی توکجه‌سی لامرد-شیراز). **گنجيليك** (موغان شهر-پارسا آباد)،
قىزىل اوْزن (خالخال)، **رسول** (قوم=قم)، **سۇنمز** (بناب)، **گونش**
(كرمانشاه)

۱۳۸۳-جو ايل "قوم" شهرى نين (**علم اوْجاغى نين**) تورك طبله‌لرى
ظرفinden "رسول" آدلی اوچ دىلde (توركجه - عربجه - فارسجا) نشريه
چاپ اوْلماغا باشلادى؛ بونشرىيەنин مسئۇل مدیرى فتح الله ذوقى و باش
يازارى سيد موسى كارجو سادات اوْلدو.

"رسول" نشرييەسى اوز ايلك نومره سىينده "**خوجالى سوی**-
قىريمى" اردىيلين "**سرچشمە**" مسجدى نين اوْلايلارى و تورك دىلى نين
علم اوْجاقلاريندا تدرىسى بارهده مقالەلر يازدى.

آد آپاردىغىمىز توركجه - فارسجا اويرنجى نشرييەلرinden علاوه احتمالاً
يئنه بعضى اويرنجى نشرييەلر، آدلارينى گتىريدىگىمىز و يا گىيرمه دىگىمىز
شهرلرde فعل آذربايچانلى اويرنجىلى طرفinden چاپ اوْلوب يايلىرىدى و يا
يايلىرى، آما منيم اليم اوْنلارا چاتمايمىش و يا اوْنشرييەلر حقدە اليمه بير بىلگى
گلەمە مىشدىر.

مثلاً نظرىمە گلىر سبزوار، تاكسستان و دليجان شهرلرى نين بىليم
يوردلارى نين فعل تورك اويرنجىلى طرفinden نشرييەلر چاپ اوْلوب
يايلىرىدى، آما بونتارىن حقىنده يازماغا اليمدە بير بىلگى يۇخدورا!
اويرنجى نشرييەلر نين بعضى اوزلىكلىرىنى بىلە قىد ائتمىك اوّلار:
۱- بو نشرييەلر عادى نشرييەلرden داها جدى و آچىق، ملى مسئله لرىمىزى
آراشدىرىر و دؤلت مسئوللارينى سورغۇ- سئوالا چكەرك اوْتىلارى تىقىد
آتشىنە توْتورلار.

- آراز ۲۳- جىرتىدان ۲۴- دالغا ۲۵- گنج ۲۶- اقتصاد ۲۷- آذربايچان ۲۸-
ساو ۲۹- صبح صحرا

تبرىز: ۱- بايقوش ۲- سحر ۳- آراز ۴- يارپاق ۵- گونش ۶-
بارىش ۷- يورد ۸- ائلچى ۹- خان ننه ۱۰- ائل سسى ۱۱- دىنيز ۱۲-
توبپلوم (جامعە) ۱۳- اوغۇز ۱۴- چالقى ۱۵- نواوران ۱۶- آينا ۱۷- خزر
۱۸- آرتا ۱۹- اۋزلوک ۲۰- شەھىيار ۲۱- آذرخزر ۲۲- سەھەن ۲۳-
آختارىش ۲۴- آذربايچان گونشى ۲۵- آرمان ۲۶- ستارخان
اوْروميه: ۱- باخىش ۲- اوْلدوْز ۳- بولود ۴- گونش ۵- اوْيانىش ۶
- تانسو ۷- وارلىق ۸- اولكه ۹- يۈل بىر ۱۰- اوْلوس
اردبىل: ۱- سايان ۲- ساوالان ۳- سحر ۴- گۇى ۵- يورد ۶- دان
اوْلدوْزو ۷- صباح ۸- شەھىيار

زنگان: ۱- سىن ۲- شەھىyar ۳- آراز سسى ۴- ياشار ۵- قىزىل
اوْزن ۶- آزاد زنجان ۷- زنگان سۆزلىرى
اصفهان: ۱- دان اوْلدوْزو ۲- سەھەن ۳- شەھىyar ۴- ماءذون
خوى: ۱- كوى شەھىyar ۲- ياشىل يول ۳- توپراق

همدان: ۱- ايلدىرىم ۲- بيرلىك يولو ۳- بولود
قزوين: ۱- آراز ۲- يئنى باخىش
كرج: ۱- ياشايش ۲- يارپاق
مرند: ۱- نسيم ۲- چالىش

گڭرمى: ۱- تانىش ۲- قارتال
سولدوْز: ۱- چىلى بىل ۲- باتى آذربايچان
ابهر: ۱- آينا ۲- ساوالان

آدلارينى گتىريدىگىمىز شهر، و اوْنلارين هر بىرىسىنده اىكى و اىكى دن
چوخ يائىنلانان اويرنجى در گىلىرىnden علاوه آلتداكى شهرلىرىن هر بىرىنىنده ده
بىر اويرنجى در گىسى يائىنلانماقىدادر. **باخىش** (كرمان)، **گئرچىك** (مازنداران-بابلس)، **اركىن** (ايلام)، **كىملىك**

۱۳۸۲- جى ايل «آذرى» فصلنامهسى اوُستاد بهزاد بهزادى مسئول

مدیرلىگى ايله تهراندا يايىلماغا باشلايىپ دىلىمiz و ادبياتىمىزلا ماراقلانالارى سئونىدىرىدى و ۱۳۸۳- جو ايل اوچ اوئىملى «دىلماج»، «يارپاڭ» و «خدا آفرىن» نشريهلىرى بير زماندا نشره باشلادىلار.

«دىلماج» مجلەسى توركجه - فارسجا آىدا بىر دفعە مەندىس عليرضا صرافى مسئول مدیرلىگى ايله تبرىزىدە، «يارپاڭ» ھفتەلىگى تام توركجه دوكتور عظيم عبادپور (ایواز طە) مسئول مدیرلىگى ايله تهراندا و «خدا آفرىن» درگىسى ايسە يىنه آيدا بىر كره توركجه - فارسجا دوكتور حسین شرقى (سوى تورك) مسئول مدیرلىگى ايله و تهراندا بۇراخىلىرى.

بو اوچ نشريه ملىتىمىز ايچىننە گئنىش مقىاسدا اوخونماقدا و سئوپىلمىكەد دىرى.

۱۳۷۵- جى ايلدن بو گونه كىمى (۱۳۸۵- جى ايلين خُرداد آىي) آذربايجان مطبوعاتى هم كىفيت و هم كىفيت باخيمىندان اوئىملى آشيريملارى آشمىش و ملى مسئلهلىرىمىز، مطبوعات يولو ايله گون مۇضووعسونا چئورىلىمىشدىر، لakin بو گلىشىمەلرین شاهدى اوْلاراق آذربايغان- مطبوعاتى اوْز لايقلى مقامىنا چاتماق اوچون اوْزون- اوْزادى يۈل گىتمەك مجبورىتىنەد دىرى!^{۳۳}

■

سۇن - ۱۳۹۲

۳۳- بو مقالەدە نشريهلىر، ۱۳۸۵- جى ايلين خُرداد آىينا كىمى آراشدىرىلىمىش و بو تارىخدن سۇنرا كى دىشىكلىكلىر بورادا نظرە تو تولمامىشدىر.

۲- اصىل تورك سۆزجو كلىرىنەن استفادە ائتمەك فىكرى بو نشريەلر دەها گوجلو گۇرونۇر. مثلاً "أويرنجى" سۆزو دانشجو و طلبە يېرىنە و "بىلى يوردو و يابىلىم يوردو" دانشگاھ و اونيوئرسىتە يېرىنە.

۳- **أويرنجى نشريەلرىنин تىرازى محدود سايىدا و عمومىتىلە ۵۰۰ نسخە آرالارىندا اوْلور و أويرنجى لر آراسىندا داها چوخ اوخونور**

۴- بو نشريەلرین تقرىباً ۸۵٪ مجلە فۇرمۇندا و يارىدان چۇخۇ رنگلى قابىقلا چاپ اوْلموش و يا اوْلورلار

۵- بو ۱۲۰ أويرنجى نشريە آدلارىنин اىچىنەن ۱۰۷ سى اصىل توركجه و يالىنىز ۱۳- و فارسجا و عربچە سۆزجو كىلدىر؛ فارسجا و عربچە سۆزجو كىلدە دىلىمىزدە گئنىش سوپەدە ايشلىنىش و توركلىشىش سۆزلەردىر؛ مثلاً "آينا"، "سحر" و "رسول" سۆزلىرى كىمى.

بۇنلارين اىچىنە يالىنىز "نو آوران" سۆزو دىلىمىزدە ايشلىنمەين فارس سۆزۈدۈر!

۵- بعضى نشريەلر اورتاق آدلا، آما آيرى - آيرى شهرلەر چاپ اوْلوب يايلىرىدىلار و يا يايلىلىلار، مثلاً:

الف - گونش (تبرىز)، گونش (تهران)، گونش (اوروميه)

ب - يۇرد (تبرىز)، يۇرد (تهران)، يۇرد (اردبىل)

پ - اوْلدوز (اراك)، اوْلدوز (بىرجنەد)، اوْلدوز (اوروميه) و ...

۶- شهرلىرىن رتبەسى نشريەلرین تعداد باخيمىندا: تهران ۲۹ نشريە ايله بىرینجى؛ تبرىز ۲۶ نشريە ايله ايکىنجى؛ اوْروميه ۱۰ نشريە ايله اوچونجۇ؛ اردبىل ۸ نشريە ايله دئوردونجۇ؛ زنگان ۷ نشريە ايله بشىيجى؛ اصفەھان^۴ نشريە ايله آلتىنجى؛ خۇى و ھەمدان ھر بىرى ۳ نشريە ايله يىددىنچى؛ قزوين، كرج، مرنە، گئرمى، سۇلدوز و ابھەر ھر بىرى ۲ نشريە ايله سككىزىنجى و قالان شهرلر ھر بىرى بىر أويرنجى نشريە يايماقلە سۇنۇنچۇ يېرى تو تۇموشلار.

Filename: بىزدە وارېق سون اصلاح ٩٤-٥-١٤
Directory: C:\Users\B-Rash\Documents
Template: C:\Users\B-Rash\AppData\Roaming\Microsoft\Templates\Normal.dotm
Title: گۈزىل كەنديم شەھر او لماسىن
Subject:
Author: Dear User!
Keywords:
Comments:
Creation Date: 8/5/2015 6:21:00 PM
Change Number: 4
Last Saved On: 8/5/2015 6:41:00 PM
Last Saved By: B-Rash
Total Editing Time: 26 Minutes
Last Printed On: 8/5/2015 11:46:00 PM
As of Last Complete Printing
Number of Pages: 226
Number of Words: 42,817 (approx.)
Number of Characters: 244,058 (approx.)